

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000200688

5

109

ΙΩΑΝΝΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ

Ο "ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ,"
ΤΟΥ ΕΣΚΟΡΙΑΛ

(ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ)

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ,

*Υποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν
τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.*

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ 1

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1976

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

**Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς
Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ ἀ-
ποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.**

(Νόμος 5343/1932, ἀρθρο 202, παρ. 2)

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Έκδίδονται από τη Β' έδρα
Νέας Έλληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ίωαννίνων
Καθηγήτρια Ε. Κακουλίδη – Πάνου

1

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1976

ALONG THE ...

... ..

ΙΩΑΝΝΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ

Ο "ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ,, ΤΟΥ ΕΣΚΟΡΙΑΛ

(ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1976

στη μνήμη τοῦ πατέρα μου

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Στήν ἐπιλογή τοῦ θέματος τῆς διατριβῆς μου μέ ὀδήγησε ὁ καθηγητής μου στό Μόναχο H.-G. Beck, τόν ὁποῖο εὐχαριστῶ καί γι'αὐτό καί γιά τίς κατευθύνσεις πού μου ἔδωσε.

Σέ ὅλα τά στάδιά της τήν ἐργασία μου τήν παρακολούθησε ὁ δάσκαλός μου Ε. Κριαράς, στόν ὁποῖο θά ἤθελα νά ἐκφράσω τήν εὐγνωμοσύνη μου γιά τό χρόνο πού διέθεσε γιά μένα καί γιά τό ὕλικό πού μου ἐκέτρεψε νά χρησιμοποιήσω ἀπό τό ἀρχεῖο του.

Καί τό δάσκαλό μου Λύνο Πολύτη βρῆκα πρόθυμο νά μέ βοηθήσει κάθε φορά πού χρειάστηκα τήν πολύτιμη βοήθειά του.

Θά ἤθελα ἀκόμη νά εὐχαριστήσω θερμότατα τήν καθηγήτρια κυρία Ἐ. Κακουλίδη-Πάνου γιά τό μεγάλο κόπο στόν ὁποῖο ὑποβλήθηκε ἀναλαμβάνοντας τήν ἐργασία μου, καθώς καί τούς καθηγητές κκ. Εὐδ. Θ. Τσολάκη, Ν. Μ. Παναγιωτάκη καί Μ. Παπαθωμόπουλο γιά τό ἐνδιαφέρον πού ἔδειξαν γιά τή δουλειά μου.

Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ὅμως θά ἤθελα νά ἐκφράσω στό συντάκτη τοῦ " Κέντρου Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καί Νέου Ἑλληνισμοῦ " κ. Γ. Α. Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος, χωρίς νά εἶναι δάσκαλός μου, ἔθεσε μέ συγκινητική προθυμία στή διάθεσή μου τό πλούσιο προσωπικό του ἀρχεῖο, τήν ἀδημοσίευτη μελέτη του γιά τό "Διγενή" τοῦ Ἐσφοριάδ καί τή βαθιά γνώση τῶν προβλημάτων τοῦ "Διγενῆ" πού διαθέτει ὅσο κανένας ἄλλος ἐρευνητής.

Θερμές εύχαριστίες ἔχω ἐπίσης γιά τούς διακεκριμένους
γλωσσολόγους κκ. Β.Δ. Φόρη καί Ν.Γ. Κοντοσόπουλο γιά τίς
πολύτιμες συμβουλές των.

Τό διευθυντή τοῦ "Κέντρου Συντάξεως τοῦ 'Ιστορικοῦ Λε-
ξικοῦ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν " κ. Δ.Β. Βαγιακάκο θά ἤθε-
λα νά εύχαριστήσω καί ἀπό τή θέση αὐτή γιά τήν ἄδεια πού
μοῦ ἔδωσε νά ἐρευνήσω τό ἀρχεῖο τοῦ " 'Ιστορικοῦ Λεξικοῦ"
ἐπίσης τόν καθηγητή Μ.Ι. Μανούσακα, πού μοῦ ἐμπιστεύθηκε
τήν ἀδημοσίευτη ἔκδοση τοῦ Ντελλαπόρτα.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	σελ.
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	
Μελέτες	17
Βραχυγραφίες κειμένων	29
Βραχυγραφίες περιοδικών	60
Διάφορες Βραχυγραφίες	61
Sigla	62
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	65
ΜΕΡΟΣ Α΄ ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	
1) Κριτικές παρατηρήσεις στο κείμενο του "Διγενή" του Έσχοριάλ με άφεταιρία τήν έκδοση Trapp	79
2) Στίχοι πού εκδίδω	123
3) Στίχοι πού εκδίδουν άλλοι έρευνητές	127
ΜΕΡΟΣ Β΄ ΜΕΤΡΙΚΑ	131
ΜΕΡΟΣ Γ΄ ΓΛΩΣΣΙΚΑ	
1) 'Η γλώσσα του κειμένου	151
I. Τονισμός	151
II. Φωνητικά φαινόμενα	152
III. Φαινόμενα πού όφείλονται σέ αναλογία	156
IV. Φαινόμενα πού όφείλονται σέ συμφορά	157
V. Φαινόμενα πού όφείλονται σέ ύπερδιόρθωση	158
VI. Τύποι μέ παρασιτικό "ν"	160
VII. Μορφολογικά φαινόμενα	163

	σελ.
VIII. Συντακτικά φαινόμενα	172
IX. Σχήματα λόγου	179
2) Τό ἰδίωμα τοῦ κειμένου	181
ΜΕΡΟΣ Δ' ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ "ΔΙΓΕΝΗ" ΤΟΥ ΕΣΚΟΡΙΑΛ ΜΕ ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ "ΛΙΒΙΣΤΡΟΣ ΚΑΙ ΡΟΔΑΜΝΗ"	223
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	265
ΠΙΝΑΚΑΣ ΛΕΞΕΩΝ	275
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ	281
ΣΤΙΧΟΙ ΔΗΜΩΔΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΟΥ ΔΙΟΡΘΩΝΩ ἢ ΣΧΟΛΙΑΖΩ.	282
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	283

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- Gregorio de Andr es ,o.s.a. Catálogo de los C dices Griegos de la Real biblioteca de el Escorial III C dices 421-649, Μαδρ τη, 1967.

Ν.Π. Ανδρι τη, Μεσαιωνικά κα  Νέα Έλληνικά, Α΄ Παρατηρήσεις σ  μεσαιωνικά κείμενα. Β΄ Μεσαιωνικά εκφράσεις στη νέα ελληνική, " Αθηνά " τ. 51(1941) σ. 15-54.

H. Bartikian, Sur quelques questions relatives   l' pop e byzantine de Digenis Akritas, "Rev. des  tudes Arm niennes" Nouv. s rie τ. 5(1968) σ. 295-305.

H.-G. Beck, Formprobleme des Akritas-Epos, Beiträge zur Süd-osteuroopa-Forschung Anlässlich des I. Internationalen Balkanologenkongresses in Sofia 26. VIII.-1.IX.1966, Μόναχο 1966, σ.137-146.

N.A. Β η, βιβλιοκρ. τοϋ: K. Krumbacher, Eine neue Handschrift ..., " Ο Νουμ ς " , Χρόνος Β΄, 15 Αϋγ. 1904, σ. 3-4.

N.A. Bees, (Παρουσίαση τοϋ :) I.K. Βογιατζ δη, 'Ακριτικά Μελέται, " Byz. Zeitschrift " τ. 24(1923) σ.61-78, "Byz.-Neugr. Jahrbücher " τ. 4(1923) σ. 172.

P.L. Bernhard, Eine heute noch in der Islamischen Welt gebräuchliche Form des Tauhid in dem Epos von Digenis Akritas, Actes du X. Congrès international d'études Byzantines, Κωνσταντινούπολη 1957, σ. 260.

Ι.Κ. Βογλιατζίδη, 'Ακριτικά Μελέται, "Byz. Zeitschrift" τ.24 (1923/24) <1924> σ.61-78.

Α.Χ.Χατζή, Προλεγόμενα εἰς τὴν τοῦ Εὐσταθίου Μακρεβολίτου 'Ακριτηΐδα καὶ τὰς διασκευὰς αὐτῆς. Μέρους Α' τεύχος 1, 'Αθήνα, 1930 [Ὀμηρικά Ἔρευνα 1].

Α.Χ.Χατζή, Εὐστάθιος Μακρεβολίτης καὶ Ὀμηρος, "Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν" τ.7(1930) σ.234-235 (βλ. καί: Actes du IIIme Congrès international des études byzantines, Compte - rendu par A.C. Orlandos, 'Αθήνα, 1932, σ. 98-100).

Α.Χ.Χατζή, Ἡ γλῶσσα τῆς 'Ακριτηΐδος, "Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν" τ. 7 (1930) σ.236-239.

Α.Χ.Χατζή, Εὐστάθιος Μακρεβολίτης καὶ 'Ακριτηΐς, "Byz.-Neugr. Jahrbücher" τ.9 (1930/31-1931/32) <1932> σ.256-292.

Α.Χ.Χατζή, Εἰς τὴν τοῦ Εὐσταθίου Μακρεβολίτου 'Ακριτηΐδα, "Byz.-Neugr. Jahrbücher" τ.10(1932/3-1933/4)<1934>σ.369-397.

Α.Χ.Χατζή, Ὀμηρος καὶ 'Ακριτηΐς, "Ἐπιστημολόγος" 1(1932-1934) σ. 199-200.

Α.Χ.Χατζή, Εὐστάθιος Μακρεβολίτης καὶ 'Ακριτηΐς, "Πνεῦμα" κερ. Β', ἔτος 7(1947) σ. 87.

Α.Χ.Χατζή, Εὐστάθιος Μακρεβολίτης καὶ 'Ακριτηΐς, "'Αθηνα" τ. 54(1950) σ. 134-176 καὶ 317-318.

Α.Χ.Χατζή, Εὐστάθιος Μακρεβολίτης καὶ 'Ακριτηΐς, "'Αθηνα" τ. 55(1951) σ. 189-224.

C. Danguitsis, Le problème de la version originale de l'épopée byzantine de Digēnis Akritas. "Rev. des Etudes byz." τ. 5(1947) σ. 185-205.

K. Dieterich, βιβλιοκρ. τοῦ: K. Krumbacher, Eine neue Handschrift des Digenis Akritas, Sitzungsber. der philos.-philol. und der histor. Kl. der kgl. Bayer. Akademie der Wissensch. 1904, τεῦχ. 2, σ. 309-356..., "Berliner Philol. Wochenschrift" τ. 24(1904) στ. 1638-1641.

Fr. Dölger, Quellen und Vorbilder zu dem Gedichte des Meliteniotes: Εἰς τὴν Σωφοσύνην. Mit einer Einleitung über die Person des Dichters, Inaug.-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philos. Fakultät (I. Sektion) der Ludwig-Maximilians-Universität zu München vorgelegt. [1919].

Fr. Dölger, βιβλιοκρ. τοῦ: J. A. Lambert, Le roman de Libistros ..., "Philol. Wochenschrift" τ. 56(1936) στ. 177-188.

H. Eideneier, βιβλιοκρ. τοῦ: E. Trapp, Digenes Akrites ... "Südost-Forschungen" τ. 31(1972) σ. 515-519.

R. Goossens, Les recherches récentes sur l'Épopée byzantine II (1932-1933), "L'Antiquité classique" τ. 2(1933) σ. 449-472.

R. Goossens, (Παρουσίαση τοῦ:) H. Gregoire et M. Letocart, Ἐντυχία πρὸς Ἥλιον. L'invocation au Soleil vengeur dans l'épopée byzantine, pp. 161-164, "Chronique d'Égypte" τ. 16 (1941) σ. 280-281.

R. Goossens, La prière au Soleil, "Chronique d'Égypte" τ. 17

(1942) σ. 150-151.

R.Goossens, Sur trois passages de Digēnis Akritas, Version de l'Escorial "Byzantion" τ.22(1952)σ.257-263.

H.Grēgoire, βιβλιοκρ. τοῦ: D.C.Hesseling, La plus ancienne rédaction du poème épique de Digenis Akritas ..., " Byzantion" τ. 4(1927/8) <1929> σ.708-711.

H.Grēgoire, Michel III et Basile le Macédonien dans les inscriptions d'Ancyre, "Byzantion" τ.5(1929) <1930>σ. 327-346.

H. Grēgoire, Le tombeau et la date de Digenis Akritas(Samosate vers 940 après J.-C.), "Byzantion"τ.6(1931) σ.481 - 508.

H.Grēgoire, Autour de Digēnis Akritas.Les cantilènes et la date de la recension d'Andros-Trébizonde, "Byzantion" τ. 7 (1932) σ. 287-302.

H.Grēgoire,Les sources historiques et littéraires de Digēnis Akritas, IIIe Congrès International des études byzantines,Compte-rendu par A.C.Orlandos,'Αθήνα 1932,σ.281-294.

H.Grēgoire, Etudes sur l'épopée Byzantine, "Rev.des Etudes Grecques" τ. 46(1933) σ. 29-69.

H.Grēgoire,Digenis Akritas d'après l'Escorialensis, " Byzantion" τ.14(1939) σ. 694-695.

H.Grēgoire, Notes on the Byzantine Epic. The Greek Folk-songs and their Importance for the Classification of the Russian Version and of the Grec Manuscripts, "Byzantion",

τ. 15(1940-1941) <1941> σ.92-103.

H.Grēgoire, 'Ο Διγενής Ἀκρίτας. Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιΐα
στὴν ἱστορία καὶ στὴν ποίηση, Νέα Ὑόρκη [1942].

H.Grēgoire-Roger Goossens, Les recherches récentes sur l'
épopée byzantine, "L'Antiquité Classique" τ.1(1932) σ.419-
439.

H.Grēgoire-M.Letocart, Trente-cinq corrections au texte
du Digenis selon l'Escorialensis, "Byzantion" τ.14 (1939)
σ. 211-226.

H.Grēgoire-M.Letocart, Ἐντυχία πρὸς ἥλιον. L'invocation au
soleil vengeur dans l'épopée byzantine, "Rev. des études
anciennes", τ. 42(1940)=Mélanges Radet, σ.161-164.

A. Heisenberg, Ein angeblicher byzantinischer Roman, Silvae
Monacenses, Festschrift zur 50jährigen Gründungsfeier des
Philol.-Hist. Vereins an der Univ.München, Μόναχο-Βερολίνο
1926, σ. 28-32.

D.C. Hesseling, Le Roman de Digēnis Akritas d' après le
manuscrit de Madrid, "Λαογραφία" τ. 3(1911) σ.537-604.

D.C. Hesseling, La plus ancienne rédaction du poème épique
sur Digēnis Akritas, Ἀμστερνταμ, 1927. (Mededeelingen der
koninklijke Akad. van Wetensch. Afdeel.Letterkunde, 63, σελ-
ρά Α', ἀρ. 1).

D.C.Hesseling, Une nouvelle version du Roman de Digēnis A-
kritas, "Byzantion" τ.4(1927-1928) <1929> σ.171-178.

S. Impellizzeri, *Il Digenis Akritas. L'eropea di Bisanzio*,
Φλωρεντία, 1940.

S. Jannaccone, *Philological Notes on Some Byzantine Texts*,
"Byzantinoslavica" τ. 11(1950) σ. 161-166.

Π.Π. Καλονάρου, Βασίλειος Διγενής Ἀκρίτας. Τά ἔμμετρα
κεύμενα Ἀθηναίων (πρώην Ἀνδρου, μετά συμπληρώσεων καί
παραλλαγῶν ἐκ τῆς διασκευῆς Τραπεζοῦντος) Κρυπτοφέρρης καί
Ἑσχοριάλ. Νέα πλήρης ἔκδοσις μετ' εἰσαγωγῆς, ὑποσημειώσεων
καί κριτικοῦ ὑπομνήματος τ. Α'-Β', Ἀθήνα (1941)[1942]. (Καί
φωτοτυπική ἀνατύπωση, Ἀθήνα, 1970).

Π.Π. Καλονάρου, Σχέσεις τοῦ Ἀκριτικοῦ ἔπους πρὸς τὰ Αἰ-
θιοπικά τοῦ Ἡλιοδώρου, "Πρακτικά τῆς Ἀκαδ. Ἀθηναίων" τ. 18
(1943) <1950> σ. 33-40. (Βλ. καί: "Γράμματα" τ. 3, 1943, σ. 236-241).

Σταμ. Κ. Καρατζᾶ, Ὁ σύνθετος ὑπερθετικός στό ἔπος τοῦ Δι-
γενῆ Ἀκρίτα, "Ann. de l' Inst. Phil. Hist. Orient Slaves",
τ. 9(1949) σ. 277-298 [Παγκάρπεια, Mēl. H. Grégoire τ. 1].

Π. Καρολίδου, Τό ἔπος Διγενῆ Ἀκρίτα κατά τό χειρόγραφον
Μαδρῦτης ἢ Ἑσχοριάλ, "Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπ." τ. 3 (1926)
σ. 329-332.

Φ. Κουκουλέ, (Ἀνακ.) Εἰς τόν Διγενῆ Ἀκρίτην τοῦ Ἑσχοριάλ,
"Λαογραφία" τ. 4(1912-13) σ. 316-317.

Ε. Κριαρᾶ, Ἀκριτικά - Ὁ τάφος τοῦ Διγενῆ καί ὁ βυζαντινός
μονόκερως, Προσφορά εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην ἐπί τῆ εἰ-
κοσιπενταετηρίδι τῆς καθηγεσίας αὐτοῦ(1926-1951)["Ἑλλη-
νικά", Παράρτημα 4] Θεσσαλονίκη, 1953, σ. 383-388.

K. Krumbacher, *Eine neue Handschrift*=*Eine neue Handschrift*

des Digenis Akritas, Sitzungsber. der philos.-philol. u. der histor. Kl. der kgl. Bayer. Akademie der Wissenschaften, Μόναχο, 1904, τεύχ. II, σ.309-355.

• Στ. Π. Κυριακίδου, 'Ο Διγενής 'Ακρίτας. 'Ακριτικά Έπη- 'Ακριτικά τραγούδια-ἀκριτική ζωή. [Σύλλογος προς διάδοσιν ὠφελύμων βιβλίων 45] 'Αθήνα, [1926].

Στ. Π. Κυριακίδου, Παρατηρήσεις εἰς τὰ ἀκριτικά Έπη, Θεσσαλονίκη 1932="Λαογραφία" τ. 10(1929) σ. 623-662.

Στ. Π. Κυριακίδου, 'Ακριτικά μελέται, "Studi e Testi" 123 [Miscellanea Giovanni Mercati III. Letteratura e Storia bizantina, Πόλη τοῦ Βατικανοῦ, 1946, σ.399-430.

• Στ. Π. Κυριακίδου, Σημειώματα, "Byz. Zeitschrift" τ. 44 (1951) σ. 358-361.

Στ. Π. Κυριακίδου, βιβλιοκρ. τοῦ: John Mavrogordato, Digenes Akrites, "Έλληνικά" τ. 14(1955) σ.542-559.

St. Kyriakidis, Forschungsbericht zum Akritas - Epos, Berichte zum XI. Internat. Byzantinisten -Kongress München 1958, II, 2, Μόναχο, 1958 (ἀνάτυκο).

Σπ. Λάμπρου, βιβλιοκρ. τοῦ: K. Krumbacher, Eine neue Handschrift des Digenis Akritas..., "Νέος Έλληνομνήμων" τ. 1 (1904) σ.380-383.

A. B. Lord, The Singer of Tales, Καϊμπριτζ Μασσαχουσέτις, 1960.

J. Mavrogordato, Some Notes on the Escorial and Russian

Versions of Digenes Akritas, Προσφορά εἰς Στύλωνα Π. Κυριακίδην ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς καθηγεσίας αὐτοῦ (1926-1951) ["Ἑλληνικά" Παράρτημα 4] Θεσσαλονίκη, 1953 , σ. 463-468.

G. Morgan, Cretan Poetry = Cretan Poetry: Sources and Inspiration. Κεφ. 2: Digenis in Crete, " Κρητ. Χρονικά " τ. 14(1960) σ. 44-68.

J. A. Notopoulos, Akritan Ikonography on Byzantine Pottery, "Hesperia" τ. 33(1964) σ.108-133.

Γ.Α. Παπαδημητρίου, Κριτικά καὶ ἐρμηνευτικά παρατηρήσεις εἰς τὰς διασκευάς τῆς Ἀκριτηΐδος, "Πνεῦμα" Περ.Β', ἔτος 4 (1944) σ. 44-45.

Γ. Α. Παπαδημητρίου, Ἀκριτικά.1. Ἀντιβολή τῆς ἐκδόσεως Μηλιαράκη πρὸς τὸ χειρόγραφον 1074 τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, " La Croix " τ.1(1947) <1948> σ.120-146, 1926.

Γ. Α. Παπαδημητρίου, Αἱ πηγαὶ τῆς Ἀκριτηΐδος καὶ ἡ σημασία των διὰ τὴν ὀρθὴν διαφώτισιν τῶν ζητημάτων τοῦ ποιήματος, "Ο Βιβλιόφιλος" 11(1957) (ἀνάτυπο).

P. E. Pavolini, L' epopea bizantina di Digenis Akritas , " Atene e Roma " , ἔτος XIV (1911) ἀρ.154-155, σ.319-332 . (βλ. καὶ: "Ὁ Νουμάς" χρονιά I(1912) ἀρ. 485, σ.387-388 καὶ ἀρ.486, σ.408-409).

A. Pertusi, Alcune note sull' epica bizantina, " Aevum " τ. 36 (1962) σ. 14-45.

M.D. Petruševski, Quid significat χατζεροφαγοῦσα, " Ziva

Antika" τ. 2(1952) σ. 97.

L. Politis, L'Épopée byzantine = L'Épopée byzantine de Digenis Akritas. Problèmes de la tradition du texte et des rapports avec les chansons Akritiques, Atti del convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione, Roma, 1969 [Accademia nazionale dei Lincei, Anno CCCLXVII - 1970, - 139] σ. 551-581.

(βλ. καί : L. Politis, Das byzantinische Epos des Digenis Akritas, Probleme der Textüberlieferung, "Geistesgeschichtliche Perspektiven" hrsg. v. G. Grossklaus [Festgabe für Rudolf Fahrner] Bóvvn, 1969, σ. 113-119).

L. Politis, Digēnis Akritas = Digēnis Akritas. A propos de la nouvelle édition de l'Épopée byzantine, "Scriptorium" τ. 27(1973) σ. 327-351.

N. Γ. Πολύτου, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, "Λαογραφικά Σύμμεικτα" τ. Α', Ἀθήνα, 1920, σ. 237 - 260.

H. Schreiner, Die Ueberlieferung des mittelgriechischen Romans von Lybistros und Rhodamne, "Byz. Zeitschrift" τ. 34 (1934) σ. 15-36, 272-301.

H. Schreiner, Die Helden der mittelgriechischen Volksdichtung als Wahrer des Volkstums und Retter des Vaterlandes, Actes du IVe Congrès internat. des études byz. Sofia, Septembre 1934, τ. Α', Σόφια, 1935, [Bulletin de l'Institut archéol. Bulgare τ. IX, 1935] σ. 202-224.

H. Schreiner, βιβλιοκρ. τοῦ: J.A. Lambert, Le roman de Libistros..., "Byz. Zeitschrift" τ. 42 (1943) σ.233-254.

H. Schreiner, Welche der grossen volksgriechischen Dichtungen des Mittelalters weisen keine oder nur geringe Spuren gelehrter Überarbeitung auf ? Πεπραγμ. τοῦ θ' διεθνοῦς βυζ. συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 12-19 Ἀπριλίου 1953) τ. Γ', Ἀθήνα, 1958, σ. 227-248["Ἑλληνικά", Παράρτ. ἀριθ. 9].

A.N. Σκιᾶ, (Ἀνακ.) Εἰς τὰ δημῶδη βυζαντινά ᾄσματα καὶ εἰς τὸν Ἀκρύταν τοῦ Ἑσχωριά, "Λαογραφία" τ.4 (1912 - 1913) σ. 315.

G. Soyter, βιβλιοκρ. τοῦ: St. P. Kyriakidis, Ὁ Διγενής Ἀκρύτας ..., "Philol. Wochenschrift" τ. 47(1927)στ. 967 - 968.

G. Soyter, βιβλιοκρ. τοῦ: D.C. Hesseling, La plus ancienne rédaction du poème épique sur Digēnis Akritas ..., "Philol. Wochenschrift" τ. 47(1927) στ. 1446.

V. Tiftixoglu, Digenes, das "Sophrosyne" - Gedicht des Meliteniotes und der byzantinische Fünfzehnsilber, "Byz. Zeitschrift" τ. 67(1974) σ. 1-63.

E. Trapp, Specimen eines Lexikons zum Akritasepos, "Jahrb. d. Oesterreich. Byz. Gesellschaft" τ. 13(1964) σ.13-27.

E.Trapp, Digenes Akrites, Synoptische Ausgabe der ältesten Versionen[Wiener Byzantinistische Studien VIII] , Βιέννη. 1971.

E. Trapp, Pontische Elemente im Wortschatz des Digenes -
epos, "Revue des études Sud-Est Européennes" τ.9 (1971)
άρ. 3, σ. 601-605.

- A. Γ. Τσοκανάκη, 'Ερμηνευτικά καί διορθωτικά στό κείμενο
τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτα," 'Ελληνικά" τ. 17(1960)σ.75-94.

G. Wartenberg, βιβλιοκρ. τοῦ: K.Krumbacher, Eine neue
Handschrift des Digenis Akritas... , "Wochenschrift für
Klassische Philologie" τ.21(1904) άρ.43, στ.1178-1179.

R. Wünsch, Zur Escorial-Handschrift Ψ-IV-22,"Byz. Zeit-
schrift" τ.6(1897) σ. 158-163.

Στ. Ξανθουδίδου, Διγ. 'Ακρίτας= Διγενῆς 'Ακρίτας. Κατά τό
χειρόγραφον 'Εσκωριάλ, "Χριστ. Κρήτη" τ. 1(1912) σ. 523 -
572.

A. Ξυγγοπούλου, Τό ανάκτορον τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτα,"Λαογρα -
φία" τ. 12(1938-48) σ. 547-588.

A. Ξυγγοπούλου, 'Ο τάφος τοῦ Διγενῆ, "'Ελληνικά"τ.20(1967)
σ. 24-28.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ἄρχη τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου, ποιηθέντων ῥίμα
μετά τῶν ἐπιμυθίων παρὰ Γεωργίου τοῦ ἐξ Αἰτω-
Αἰτωλοῦ, Μῦθοι λίας (E. Legrand, Recueil de fables éso-
piques (Legrand) = mises en vers par Georges l' Etolien et pu-
bliées pour la première fois d' après un ma-
nuscrit du Mont Athos, BGV H, Παρίσι 1896).

Αἰτωλοῦ, Μῦθοι Αἰτωλός Γεώργιος. Μῦθοι (Σπ. Λάμπρος, ΔΙΕΕΕ
(Λάμπρου) = τ. 5, 1900, σ. 1 - 102).

Ἄλφάβητοι Ε. Κακουλίδη, Νεοελληνικά θρησκευτικά ἀλφαβη-
(Κακουλίδη) = τάρια [ΕΕΦΣΠθ, παράρτ. 9], Θεσσαλονίκη, 1964.

Ἄλωση Κων/πό- Ἄλωσης Κωνσταντινουπόλεως (E. Legrand, BGV Α',
λεως (Legrand) Παρίσι, 1880, 169 - 202).

Ἄνακάλημα Ε. Κριαρᾶς, Ἄνακάλημα τῆς Κωνσταντινούπολης.
(Κριαρᾶς) = Τό κείμενο μέ εἰσαγωγή, σχόλια καί γλωσσάριο,
β' ἔκδ. συμπληρωμένη, Θεσσαλονίκη 1965.

Ἄξαγιώλης Ἰωάννης. Διήγησις συνοπτική μεγάλου
βασιλέως Καρόλου πέμπτου... (Γ. Ζώρας, Κά-
ρολος ὁ Ε' τῆς Γερμανίας καί αἱ πρός ἀπελευθέ-
ρωσιν προσπάθειαι, ΕΕΦΣΠΑ τ. 5, 1954/55, σ.
420 - 472 καί Γ. Ζώρας, Ἰωάννου Ἄξαγιώλου
Διήγησις συνοπτική Καρόλου τοῦ Ε' κατά τόν Βα-

τυκανόν ἑλληνικόν κώδικα 1624 [Σπουδαστήριον
βυζαντ. καὶ νεοελλ. φιολογ. Πανεπιστημίου Ἀ-
θηνῶν, 38], Ἀθήνα 1964).

Ἀποκάλυψις
θεοτόκου
(Pernot)= Ἀποκάλυψις τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου περὶ τῆς
κολάσεως (H. Pernot, *Descente de la Vierge
aux enfers d'après les manuscrits grecs de Pa-
ris*, REG τ. 13, 1900, σ. 233-257).

Ἀποκάλυψις
θεοτόκου
(Dawkins)= Ἀποκάλυψις τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου διὰ τῆς κό-
λασεως τῶν ἁμαρτωλῶν (R. Dawkins, *Κρητικὴ ἀπο-
κάλυψις τῆς Παναγίας*, "Κρητ. Χρονικά" τ. 2,
1948, σ. 487-500).

Ἀπόκοπος
(Ἀλεξίου)= Μπεργαδῆς. Ἀπόκοπος (Στ. Ἀλεξίου, Ἀπόκοπος,
"Κρητ. Χρον." τ. 17, 1963, σ. 183-251).

Ἀρμούρης
(Κυριακ.)= Τοῦ Ἀρμούρη (Στ. Κυριακίδης, Ὁ Διγενῆς Ἀ-
κρίτας. Ἀκριτικὰ ἔπη, ἀκριτικὰ τραγούδια, ἀ-
κριτικὴ ζωὴ. Παράρτημα, Ἀκριτικὰ ἄσματα [Σύλ-
λογος πρὸς διάδοσιν ὠφελύμων βιβλίων, 45], Ἀ-
θήνα, [1926] σ. 119-129).

Ἀσσίζες
(Σάθα)= Κ.Ν. Σάθας, Ἀ[σ]σίζαι τοῦ βασιλεῦς τῶν Ἱε-
ροσολύμων καὶ τῆς Κύπρου, MB τ. ΣΤ', Βενετία-
Παρίσι 1877.

Ἀχέλης
(Pernot)= Ἀχέλης Ἀντώνιος. Βιβλίον σὺν θεῷ περιέχον
τῆς Μάλτας πολιορκίαν καὶ πῶς ὁ Σουλαϊμάνης,
βασιλεὺς τῶν Τουρκῶν, ἔδωκεν βουλήν νὰ πέψη
τὴν ἀρμάδα του κατὰ τῆς Μάλτας καὶ ἐκέλευσεν

ὄλους του τούς ἀξιόους ἡγεμόνας νά δείξουν τήν δύναμίν των... (H. Pernot, P. Gentil de Vendosme et Antoine Achélis, Le siège de Malte par les Turcs en 1565, publié en français et en grec d'après des éditions de 1567 et de 1571 avec 20 reproductions [Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue et de la littérature néo-helléniques, troisième série, 2], Παρίσι 1910).

Διήγησις τοῦ Ἀχιλλέως (D. C. Hesseling, L'Achilléide byzantine, publiée avec une introduction, des observations et un index [Verhandeligen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeeling Letterkunde. Nieuwe Reeks. Deel XIX, αρ. 3], Ἀμστερνταμ 1919).

Ἀχιλλεύς. B. Haag, Die Londoner Version der byzantinischen Achilleis [Abdruck der Beigabe zum Jahresbericht des humanistischen Gymnasiums, Günzburg 1918/19 und 1919/20], Μόναχο 1919.

Βακτηρία ἀρχιερέων (Α. Μουφερράτος, Εὐρετήριον καί πρόλογος τῆς Βακτηρίας τῶν ἀρχιερέων, ΔΙ-ΕΕΕ τ. 3, 1889, σ. 129-218).

Διήγησις ἐξαίρετος Βελθάνδρου τοῦ Ρωμαίου (Ε. Κριαρᾶς, Βυζαντινά ἱπποτικά μυθιστορήματα [Βα-

σική Βιβλιοθήκη, 2], Ἀθήνα 1955).

Βεντράμου,
Ἱστ. γυναικῶν
(Κηὸς)= Ἱστορία τῶν γυναικῶν, τῶν καλῶν καὶ τῶν κα-
κῶν (Β. Κηὸς, Un miroir des femmes du XVIe
siècle, "Ἑλληνικά" τ. 14, 1955, σ. 123-
157).

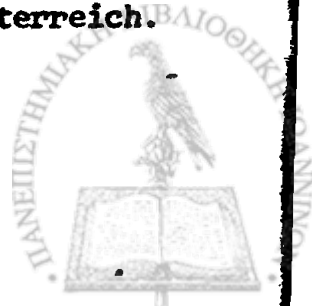
Βεντράμος,
Φιλαργυρία
(Ζώρα)= Βεντράμος Τζάνες. Ἱστορία φιλαργυρίας μετὰ
τῆς κερηφανίας (Γ. Ζώρας, Ἱστορία φιλαργυρί-
ας μετὰ τῆς κερηφανίας, "Ἐκετ. ἔτ. βυζ. Σπ." τ.
24, 1954, σ. 291-314).

Βίος
Δημητρίου
(Κηὸς)= Βίος Δημητρίου βασιλέως Μοσχοβίας, Σαντομίρου
βοῦβόντα καὶ ἀρχόντων τῆς Λεχίας (Β. Κηὸς, Une
version grecque de l'histoire du faux Dème-
trius, tzar de la Russie, ΔΙΕΕΕ τ. 16, 1962,
σ. 223-266).

Βοσκοπούλα
(Ἀλεξίου)= Στ. Ἀλεξίου, Ἡ Βοσκοπούλα, κρητικό εἰδύλλιο
τοῦ 1600 [Ἑταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελε-
τῶν], Ἡράκλειο 1963.

Βουστρώνιος
(Σάθα)= Βουστρώνιος Γεώργιος. Διήγησις κρόνικας Κύπρου
ἀρχεύγοντα ἀπὸ τῆν ἔχρονίαν αὐνς Ἰηριστοῦ (Κ.
Ν. Σάθας, Γεωργίου Βουστρωνίου Χρονικόν Κύ-
πρου, ΜΒ τ. Β', Βενετία 1873, 411-543).

Βυζ. ἀριθμη-
τική (Vogel)= Ἀριθμητική βυζαντινή (Κ. Vogel, Ein byzanti-
nisches Rechenbuch des frühen 14. Jahrhunderts.
Text, Übersetzung und Kommentar [Österreich.

Akademie der Wissenschaften. Wiener Byzantinistische Studien, VI], Βιέννη 1968).

Γεωργηλᾶ,
Βελισάριος
(Wagner)= Γεωργηλᾶς Ἐμμανουήλ. Ἱστορική ἐξήγησις περὶ Βελισαρίου (G. Wagner, Carmina graeca medii aevi, Λιψία 1874, 322-347).

Γεωργηλᾶ,
θανατικὸ
(Wagner)= Γεωργηλᾶς Ἐμμανουήλ. Τὸ θανατικὸν τῆς Ρόδου αὐτῆς μηνὸς Ὀκτωβρίου (G. Wagner, Carmina graeca medii aevi, Λιψία 1874, 32-52).

Γλυκᾶ,
Στίχοι
(Εὐστρατιάδης)= Γλυκᾶς Μιχαήλ. α) Ἄλλοι στίχοι πρὸς τὸν βασιλέα κυρὸν Μανουήλ τὸν Κομνηνόν, ὅτε λαμπρὸς ἀπὸ Οὐγγρίας στεφανύτης ὑπέστρεψεν· β) [Ἀναγωγή δημοτικῶν τιμῶν ρητῶν] (Σ. Εὐστρατιάδης, Μιχαήλ τοῦ Γλυκᾶ. Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς κεφάλαια, Α', ρυζ' - ρπγ' [Βιβλιοθήκη Μαρσλῆ], Ἀθήνα 1906).

Γλυκᾶ,
Στίχοι
(Τσολάκης)= Γλυκᾶς Μιχαήλ. Στίχοι γραμματικοῦ Μιχαήλ τοῦ Γλυκᾶ, οὓς ἔγραψε καθ' ὃν κατεσχέθη καιρὸν ἐκ προσαγγελίας χαλρεκάκου τινός (Ε. Τσολάκης, Μιχαήλ Γλυκᾶ Στίχοι οὓς ἔγραψε καθ' ὃν κατεσχέθη καιρὸν [ΕΕΦΣΠΘ, παρ. 3], Θεσσαλονίκη 1959).

Δεφαράνας,
Λόγοι (Karaiskakis)= Δεφαράνας Μάρκος. Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν (S. Karaiskakis, Das Lehrgedicht von Markos Depharanas, "Λαογραφία" τ. 11, 1934/37, σ. 1-66).

- Διακρούσης "Ανθιμος. Διήγησις διὰ στίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ γενομένου, ... συντεθεῖσα παρά 'Ανθίμου ἱερομονάχου τοῦ διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος 'Ακακίου μετονομασθέντος τοῦ Διακρούση, τοῦ ἐκ τῆς νήσου Κεφαλληνίας ὀρωμένον καὶ προτυπωθεῖσα εἰς τοὺς ,αχξζ'... 'Ενετίησι παρά Βαλεντίνῳ τῷ Μορτάλῃ ,αχοθ' (Α. Ξηρουχάκης, 'Ο κρητικὸς πόλεμος <1645 - 1669> ἢ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων 'Ανθίμου Διακρούση, Μαρίνου Ζάνε, Τεργέστη 1908).
- Διακρούσης
(Ξηρουχάκη)=
- Διάταξις κυ- Κ. Ν. Σάθας, Διάταξις κυπρία (1260), ΜΒ τ. ΣΤ,
πρία (Σάθα)= Βενετία-Παρίσι 1877, 501-513.
- Διγενής Δ. Πασχάλης, Οἱ δέκα λόγοι τοῦ Διγενοῦς 'Ακρί-
'Ανδρου του (πεζὴ διασκευὴ) "Λαογραφία" τ. 9, 1926, σ.
(Πασχάλη)= 305-440).
- Διγενής 'Αθ. Π. Καλονάρος, Βασίλειος Διγενής 'Ακρίτας. Τά
(Καλον.)= ἔμμετρα κείμενα 'Αθηνῶν, Κρυπτοφέρρης καὶ 'Ε-
Διγενής Esc. Κ= ποσημειώσεων καὶ κριτικοῦ ὑπομνήματος, Α'-Β',
'Αθήνα (1941) [1942].
- Διγενής D.C. Hesselring, Le roman de Digēnis
Esc. Η= Akritas d'après le manuscrit de Madrid, "Λαο-
γραφία" τ. 3, 1911, σ. 537-604.

- Διγενής Gr.
(Mavrog.)= Διγενής. J. Mavrogordato, *Digenes Akrites* edited with an Introduction, Translation and Commentary, 'Οξφόρδη 1956.
- Διγενής O
(Lambros)= Πετρίτσος 'Ιγνάτιος. Διήγησις ὠραιοτάτη τοῦ ἀνδρείωμένου Διγενῆ (Sp. Lambros, *Collection de romans grecs en langue vulgaire et en vers*, Παρίσι 1880, 111-237).
- Διγενής Tr.
(Sathas - Legrand)= Βασίλειος Διγενής 'Ακρίτης (C. Sathas καὶ E. Legrand, *Les exploits de Digēnis Akritas. Epōpēe byzantine du dixième siècle*, publiée pour la première fois d'après le manuscrit unique de Trébizonde [Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellénique, 6, nouvelle série], Παρίσι-Ἀθήνα 1875).
- Διγενής Esc. T
Διγενής Z
(Trapp)= Erich Trapp, *Digenes Akrites, Synoptische Ausgabe der ältesten Versionen* [Wiener Byzantinistische Studien VIII]. Βιέννη 1971.
- Διδαχὴ
Σολ.
(Legrand)= Διδαχὴ Σολομῶντος περὶ τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Ροβοάμ, *Bibliothèque Nationale*, manuscrit 2027 (E. Legrand, BGV A', Παρίσι 1880, 11-16).
- Διήγησις
'Αλεξάνδρου
(Mitsakis)= Διήγησις καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ ζωὴ τοῦ 'Αλεξάνδρου... (K. Mitsakis, *Der byzantinische Alexanderroman nach dem Codex Vindob. theol. gr. 244* [Miscellanea Byzantina Monacensia, 7], Μόναχο 1967).

Διήγησις Ἀλεξάνδρου (Κ. Μητσάκης, Διήγησις περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν μεγάλων πολέμων.
Διήγ. Ἀλεξάνδρου Ἀνέκδοτη περὶ διασκευῆ τοῦ βυζαντινοῦ μυθι-
δρου (Μητσάκη)= ιστορήματος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸν κώ-
δικα 236 τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου, "Byz-Neugr. Jahrbücher" τ. 20, 1968, σ. 228-302).

Διήγησις τοῦ Ἀλεξάνδρου. The Tale of Alexander The rhymed Version. Critical edition with
Διήγ. Ἀλεξάνδρου (Holton)= an introduction and Commentary by David Holton [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ βιβλιοθήκη, 1] Θεσσαλονίκη 1974.

Μεταγλώττισμα ἀπὸ λατινικόν εἰς ρωμαϊκόν. Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου (G. Wagner, Carmina graeca medii aevi, Λιψία 1874, 248-276).
Διήγ. Ἀπολλωνίου (Wagner)=

Ἀπολλώνιος. A. Janssen, Narratio neograeca Apollonii Tyrii, Textus graecus prolegomenis commentariisque et translatione latina instructus [Noviomagenses indagations ad res antiquas spectantes, 2] Ἀμστερνταμ-Ἀμβέρσα 1954.
Διήγ. Ἀπολλωνίου (Janssen)=

Βελισάριος (E. Follieri, Il poema bizantino di Belisario [Atti del Convegno Internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione, 583-651, Ρώμη 1970 Accad. dei Lincei, Problemi attuali di scienza e di cultura, Quaderno N. 139]).
Διήγ. Βελισαρίου (Follieri)=

Διήγ.Βενετίας Σπ. Λάμπρος, Ἡ διήγησις τῆς φουμιστῆς Βενε-
(Λάμπρου)= τίας ("Νέος Ἑλλην."τ. 6,1909, σ.369-381).

Διήγ. Διήγησις Βενετίας (Φ. Μπουμπουλίδης, Διήγησις
Βενετίας τῆς φουμιστῆς Βενετίας, "Ἀθηνᾶ" τ. 69, 1967,
(Μπουμπουλ.)= σ. 181-190).

Διήγ. V. Tsiouni, Παιδιόφραστοι διήγησις τῶν ζῶων
παιδιόφραστοι τῶν τετραπόδων [Miscellanea Byzantina Mo-
(Tsiouni)= nacensia 15], Μόναχο 1972.

Δούκας V. Grecu, Ducas Istoria turco - bi-
(Grecu)= zantina (1341-1462) ediție critică[Scriptores
Byzantini, 1], [Βουκουρέστι] 1958.

Ἐκθεσις Χρονική. Sp. Lambros, Ecthesis Chro-
νική nica and Chronicon Athenarum, edited with Cri-
(Lambros)= tical Notes and Indices [Byzantine Texts, e-
dited by J.B. Bury], Λονδύνο 1902.

Ἑλλην: νόμοι Ἑλληνικοῦ νόμοι τῆς Κύπρου (Κ. Ν. Σάθας, MB
(Σάθα)= τ. ΣΤ', Βενετία-Παρίσι 1877, 514-585).

Ἑρμονιακός Κωνσταντῖνος. Ἰλιάδος ραψοδίαί
κδ'(E. Legrand, La guerre de Troie, poème du
'Ερμονιακός XIVe siècle en vers octosyllabes par Constan-
(Legrand)= tin Hermoniacos, publié d'après les manuscrits
de Leyde et de Paris, BGV E', Παρίσι 1890,
1-443).

Κορνάρος Βιτσέντζος. Στ. Ξανθουδύδης, Ἐρωτό-
Ἐρωτόκριτος κριτος, ἔκδοσις κριτικὴ, γενομένη ἐκ τῆς βάσει
(Ξανθουδύδη)= τῶν πρώτων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς, σημειώσεων καὶ
γλωσσάρου, Ἡράκλειο 1915.

Ἐρωτοπαύγια
(Hess.-
Pernot)= D. C. Hesselning καὶ H. Pernot, Ἐρωτοπαύγια
(Chansons d'amour), publiées d'après un manu-
scrit du XVe siècle avec une traduction, une
étude critique sur les Ἐκατόλογα (Chansons de
cent mots), des observations grammaticales et
un index [BGV I'], Παρίσι-Ἀθήνα 1913.

Ἐρωφύλη
(Ξανθουδύδη)= Χορτάτσης Γεώργιος. Στ. Ξανθουδύδης, Ἐρωφύλη,
ἄτραγῳδία Γεωργίου Χορτάτση (1600), ἐκδιδομένη
ἐκ τῶν ἀρίστων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξι-
λογίου [Texte und Forschungen zur byzanti-
nisch-neugriechischen Philologie, 9], Ἀθήνα
1928.

Εὐγένεια
(Vitti)= Μοντσελέζε Θεόδωρος. Τραγῳδία ὀνομαζομένη Εὐ-
γένεια, νεωστὰ δοσμένη εἰς φῶς διὰ ὠφέλειαν τῶν
πάντων, ποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ κυροῦ Θεοδώρου Μον-
τσελέζε 1646 (M. Vitti, Teodoro Montselese,
Εὐγένεια [Istituto Universitario Orientale. Se-
minario di greco moderno, 2], Νεάπολη 1965).

Εὐγενειανοῦ,
Δρόσιλλα
(Hercher)= Εὐγενειανός Νικήτας. Τῶν κατὰ Δρόσιλλαν καὶ Χα-
ρικλέα βιβλία θ' (R. Hercher, Ἐρωτικῶν λόγων
συγγραφεῖς - Erotici scriptores graeci B', Λι-
φία 1859, 435-552).

- Ζήνων -
(Σάθα)= Ζήνων, τραγωδία (Κ.Ν. Σάθας, Κρητικόν θέατρον ἢ συλλογή ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων, Βενετία 1879, 1-102).
- Θησηίς
(Βενετίας)= Θησεός καὶ γάμοι τῆς Ἐμήλιας, Βενετία 1529.
- Θησηίς
(Schmitt)= Θησηίς. J. Schmitt, La Théséide de Boccace et la Théséide grecque [J. Psichari, Etudes de philologie néo-grecque sur le développement historique du grec], [Bibliothèque de l' Ecole des Hautes Etudes. Sciences philologiques et historiques, 92], Παρίσι 1892, 279-345.
- Θησηίς
(Follieri)= Θησηίς. E. Follieri, Il Teseida neogreco. Libro I [Testi e studi bizantino-neoellenici, Collezione diretta da C. Giannelli e G. Zoras, 1], Ρώμη - Ἀθήνα 1959.
- Θρηῖνος
Κων/πόλεως
(Michailidis)= D. Michailidis, Un lamento inedito sulla caduta di Constantinopoli, "Byz. Zeitschrift" τ. 65 (1972) σ. 303-326.
- Θυσία
(Μέγα²)= Γ. Μέγας, Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κριτική ἔκδοσις ἀναθεωρηθεῖσα, Ἀθήνα 1954.
- Ἰακώβου, Λό-
γοι (Ζώρα)= Ἰάκωβος. Λόγοι παραινετικοὶ καὶ ψυχωφελεῖς (Γ. Ζώρας, α) Ἰακώβου Λόγοι παραινετικοὶ καὶ ψυχωφελεῖς κατὰ τὸν ἀθηναϊκὸν κώδικα 535 β) Πλάτωνος, "Ὅσα δεῖ φοβεῖσθαι" κατὰ τὸν ἀθηναϊκὸν κώδικα 701 [Σκουδαστήριον Βυζαντ. καὶ

Νεοελλ.Φιλολ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν , Ἀθήνα 1955).

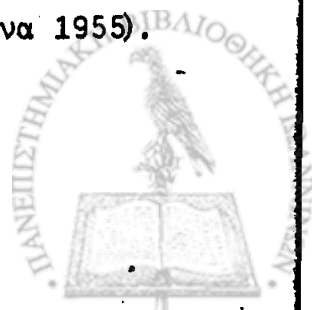
Ἰερόθεος
Ἀββάτιος.
(Legrand)= Ἀββάτιος Ἰερόθεος. Διήγησις ἐμοῦ Ἰεροθέου Ἀββατίου τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας περὶ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ νήσῳ γενομένου τῷ ἁχλῆς', Σεπτεμβρίου λ', ἡμέρᾳ παρασκευῆς, ὥρα τοῦ δεύπνου (E. Legrand, BGV A', Παρίσι 1880, 331-338).

Ἰμπερίος
(Κριαρᾶ)= Διήγησις ἐξαίρετος, ἐρωτική καὶ ξένη τοῦ Ἰμπερίου θαυμαστοῦ καὶ κόρης Μαργαρώνης (E. Κριαρᾶς, Βυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα [Βασική Βιβλιοθήκη, 2], Ἀθήνα 1955).

Ἰστορία
αὐτοκρατόρων
(Moravcsik)= Ἰστορία αὐτοκρατόρων. *Historia imperatorum* (Gy. Moravcsik, *Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I.*, DOP τ. 15, 1961, σ. 59-126).

Ἰστορία ἐβρ.
Μαρκάδας
(Legrand)= Ἰστορία Ἑβραιοπούλας τῆς Μαρκάδας (E. Legrand, *Histoire de la juive Marcada*, *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux principautés danubiennes*, publiés, traduits et annotés [Publications de l'École des langues orientales vivantes, 5], Παρίσι 1877, 129-189).

Καλλύμαχος
(Κριαρᾶ)= Τό κατὰ Καλλύμαχον καὶ Χρυσορρόην ἐρωτικόν διήγημα (E. Κριαρᾶς, Βυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα [Βασική Βιβλιοθήκη, 2], Ἀθήνα 1955).

Καναρός 'Ιωάννης. Διήγησις περί τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου κατὰ τὸ '58 λ' ἔτος (Migne, P.G. 156, 61-82).

Καναρός
(Migne)=

Κατάλ. οἴκουμ. Κατάλογος οἴκουμενικῶν συνόδων καὶ αὐτοκρατό-
συνόδων ρων (ἔκδοσις προσεχῆς G. Parassoglou).
(Parassoglou)=

Κατσοῦρμος Χορτάτσης Γεώργιος. Λ. Πολύτης, Γεωργίου Χορ-
(Πολύτη)= τάτση, Κατσοῦρμος, Κωμωδία, κριτική ἔκδοσις,
σημειώσεις, γλωσσάριο [Ἐταιρεία Κρητικῶν Ἱ-
στορικῶν Μελετῶν, Κρητικόν θέατρον, 1], Ἡρά-
κλειο 1964.

Κατσαῖτης, Ἰφ. Ε. Κριαρᾶ, Κατσαῖτης. Ἰφιγένεια - Θυέστης -
(ἦ: θυ. ἦ Κλαθμός Πελοποννήσου Ἀνέκδοτα ἔργα [Col-
"Κλαθμός") lection de l'Institut Français d'Athènes, 43]
(Κριαρᾶ)= Ἀθήνα 1950.

Κεῖμ. ἀγ. Μαρτύριον τοῦ ἀγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δη-
Δημητρίου μνητρίου τοῦ Μυροβλήτου τῆ κας' τοῦ Ὀκτωβρίου
(Λαούρδα)= μηνός. Διήγησις καὶ περί τῶν θαυμάτων αὐτοῦ
(Β. Λαούρδα, Μεταβυζαντινὸν δημῶδες κείμενον
περί τοῦ ἀγίου Δημητρίου, "Γρηγόριος Παλαμᾶς"
τ. 43, 1960, σ. 378-398)

Κρασοκατέρας Σπ. Λάμπρος, φυσιολογική διήγησις τοῦ ὑπερτί-
(Λάμπρου)= μου κρασοκατέρος Πέτρου τοῦ Ζυφομούστου, "Νέος
'Ἐλλην." τ. 1, 1904, σ. 433-449).

Κυπρ. έρωτ.
τραγούδια
(Pitsillidēs)= Th. Siapkaras-Pitsillidēs, Le pétrarquisme en Chypre, poèmes d'amour en dialecte chypriote d'après un manuscrit du XVIe siècle. Texte établi et traduit avec le concours de H. Pernot [Collection de l'Institut Français d'Athènes, 74], 'Αθήνα 1952.

Κυπρ.
χειρόγρ.= Χρ. Παντελίδη, Κυπριακόν χειρόγραφον, "Αθηνα" τ. 34 (1922) σ. 130-165.

Λέοντος,
αίνύγματα
(Legrand)= Λέων ό Σοφός. Αίνυγμα λέξεων (E. Legrand, Les oracles de Léon le Sage. La bataille de Varne. La prise de Constantinople, poèmes en grec vulgaire, publiés pour la première fois d'après les manuscrits de la Bibliothèque Nationale [Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue nēo-hellénique, 5, nouvelle série], 'Αθήνα- Παρίσι 1875).

Λύβιστρος Esc.
(ñ Sc. ñ Sc_I)
(Lambert)= Στίχοι πολύ έρωτικού αφήγησις Λιβύστρου, πώς ό φίλος ό Κλειτοβός δηλεῖται τῆς Μυρτάνης (J. A. Lambert, née van der Kolf, Le roman de Libistros et Rhodamnē, publié d'après les manuscrits de Leyde et de Madrid avec une introduction, des observations grammaticales et un glossaire [Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Afdeling Letterkunde. Nieuwe Reeks, Deel XXXV], "Αμστερνταμ 1935).

Λύβιστρος N
(Wagner)= Τά κατά Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην (Στύχοι πολύ
έρωτικῶς, ἀφήγησις Λιβίστρου, πῶς ὁ φίλος ὁ
Κλειτοβός διηγεῖται τῆς Μυρτιάνης) (W. Wagner,
Trois poèmes grecs du moyen âge inédits, re-
cueillis, Βερολίνο 1881, 242-349).

Λύβιστρος P
(Μαυροφρύδη)= Τὴν ἀφήγησιν ἄρξομαι τῆς ἀγάπης Λιβίστρου (τοῦ
νέου) τοῦ κολυκαθοῦς καὶ κόρης τῆς Ροδάμνης
(Δ. Ι. Μαυροφρύδης, Ἐκλογή μνημείων τῆς νεω-
τέρας ἐλληνικῆς γλώσσης Α', Ἀθήνα 1866, 324-
428).

Λύβιστρος V̄= Ἡ παραλλαγή τοῦ μυθιστορήματος "Λύβιστρος καὶ
Ροδάμνη" ἀπὸ τὸν ἀνέκδοτο κώδικα Vaticanus
graecus 2391.

Λόγος παρηγ. O
(Lambros)= Λόγος παρηγορητικὸς περὶ Δυστυχίας καὶ Εὐτυ-
χίας (Sp. Lambros, Collection de romans grecs
en langue vulgaire et en vers, publiés pour la
première fois d'après les manuscrits de Leyde
et d'Oxford, Παρίσι 1880, 289-321).

Λόγος παρηγ. L
(Λάμπρος)= Σπ. Λάμπρος, Λόγος παρηγορητικὸς περὶ Δυστυ-
χίας καὶ Εὐτυχίας κατὰ τὸν κώδικα τῆς Λειψίας
("Νέος Ἑλλην." τ. 3, 1906, σ. 402-4326).

Μανασσῆς Κωνσταντῖνος. Σύνοψις χρονικῆ, ἀρχο-
Μανασσῆ, Χρο- μένη ἀπὸ κοσμοκαϊίας μέχρι τοῦ κυροῦ Νικηφόρου
νογραφεῖα (Βόν-τοῦ Βοτανειάτου (Imm. Bekkerus, Constantini
νης)= Manassis Breviarum historiae metricum, Βόννη

1837).

Ματθαῖος
Μυρέων
(Legrand)=

Ματθαῖος Μυρέων. Ἐτέρα ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων, ἀρξαμένη ἀπὸ Σερμπάνου Βοηβόνδα μέχρι Γαβριήλ Βοηβόνδα, τοῦ ἐνεστῶτος δουκός, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἀρχιερεῦσι πανειρωτάτου Μητροπολίτου Μυρέων κυροῦ Ματθαίου τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Κατριτζῆ (E. Legrand, BGV Β Παρίσι 1881, 231-333).-

Μαχαιρᾶς
(Dawkins)=

Μαχαιρᾶς Λεόντιος. Ἐξήγησις τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου, ἡ ποῦα λέγεται Κρόνακα, τουτέστιν Χρονικόν (R. M. Dawkins, Leontios Makhairas Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled <<Chronicle>> edited with a Translation and Notes, A'-B', Ὁξφόρδη 1932).

Μάχη Βάρνης
(Moravcsik)
C (ἢ K)=

Παρασπόνδυλος Ζωτικός. Διήγησις γεγραμμένη παρ' ὁμοῦ φιλοσόφου Παρασπόνδυλος Ζωτικός, ὃ γέγονε γάρ ἐν τόπῳ Βάρνας μηνός Νοεμβρίου ἐγ' ἡμέρα τετράδη· ταῦτα γάρ γέγοναν ἐν τόπῳ Βάρνας (G. Moravcsik, Görög Költemény a Varmai Csatairól—Ἑλληνικόν ποίημα περὶ τῆς μάχης τῆς Βάρνης [Οὐγγροελληνικαὶ μελέται, 1], Βουδαπέστη 1935). (C= Παρασπόνδυλος Ζωτικός. K= Γ. Ἀργυρόπουλος).

Μορεζῆνος
(Κακουλίδη)=

Μορεζῆνος Ἰωάννης, Κλῆνη Σολομῶντος (Ε. Κακουλίδη, Ὁ Ἰωάννης Μορεζῆνος καὶ τὸ ἔργου, "Κρητ. Χρονικά" τ. 22, 1970, σ. 7-78· 388-

506. Τό κείμεν. σ. 389-465).

Μυστήριο παθῶν. Λόγοι παρακλητικοί εἰς τὰ τύμια καὶ ἅγια πάθη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θρῆνος τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου (Μ. Ι. Μανούσακας καὶ Οτ. Parl.) = Parl., "Αἰγνωστο κρητικὸ "Μυστήριον τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ", "Κρητ. Χρον." τ. 8, 1954, σ. 109-132).

Μ.Ι. Μανούσακα, Ντελλακόρτας. Α' Ἐρωτήματα καὶ ἀποκρίσεις ξένου καὶ ἀληθείας. Β' Λόγος περὶ ἀνταποδόσεως. Γ' Στίχοι θρηνητικοί εἰς τὸν ἐπιτάφιον θρῆνον. Δ' Λόγοι παρακλητικοί πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον. (Ἔκδοσις ἀδημοσίευτη).

Ντελλακόρτας, Ἐρωτήματα καὶ ἀποκρίσεις ξένου καὶ ἀληθείας. Β' Λόγος περὶ ἀνταποδόσεως καὶ ὑπομνηστικὸν τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς. (Μ.Ι. Μανούσακα, τὸ "ὑπομνηστικὸν" τοῦ Λεονάρδου Ντελλακόρτας καὶ τὸ κεζὸ πρότυπὸ του. (Μανούσακα) = "Ἐκετ. Ἐτ. βυζ. Σπ." τ. 39-40, 1972 - 1973, = "Λειμών" σ. 67-72).

Ὁμιλία νεκροῦ Μ.Ι. Μανούσακας, Ἡ ὁμιλία τοῦ νεκροῦ βασιλιᾶ, βασ. (Μανούσακα) = ἀνέκδοτο στιχοῦργημα τοῦ ΙΕ' αἰῶνα (ΕΕΦΣΠΘ τ. 8, 1963, σ. 295-314).

Ὀνειροκριτ. Ὀνειροκριτικὸν σύν θεῷ ἀγίῳ τοῦ ἀγίου προφήτου Δανιὴλ κατὰ ἀλφάβητον (Fr. Drexl, Das Traumbuch des Propheten Daniel nach dem Codex (Drexl) =

Vaticanus Palatinus graecus 319, "Byz. Zeitschrift"
τ. 26, 1926, σ. 290-314).

'Ορνεοσόφιο
(Hercher)=
'Ορνεοσόφιον κελύσει γεγονός τοῦ ἀσιδέμου βα-
σιλέως κυρίου Μιχαήλ (R. Hercher, Claudii Ae-
liani, Varia historia, Epistolae, Fragmenta .
Accedunt rei accipitrariae scriptores. Deme-
trii Pepagomeni Cynosophium, Georgii Pisidae
Hexaëmeron, Fragmentum herculanense, Β' Λειψία
1866, 574-584).

'Ορνεοσόφιο
ἀγρ.
(Hercher)=
'Ορνεοσόφιον ἀγροικότερον (R. Hercher, Claudii
Aeliani, Varia historia, Epistolae, Fragmenta.
Accedunt rei accipitrariae scriptores, Deme-
trii Pepagomeni Cynosophium, Georgii Pisidae
Hexaëmeron, Fragmentum herculanense, Β' Λειψία
1866, 517-573).

Παλαμήδης Γεώργιος. 'Ιστορία περιέχουσα πάσας
τάς πράξεις καὶ ἀνδραγαθίας καὶ πολέμους τοῦ
ἐκλαμπροτάτου Μιχαήλ βοηβόδα, αὐθέντη Οὐγγρο-
βλαχίας, Τρανσυλβανίας, Μολδαβίας, ἕως τὴν ἡ-
μέραν τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, παρὰ Γεωργίου τοῦ
Παλαμήδη, γραφθεῖσα καὶ ποιηθεῖσα τυγχάνοντος
ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐκλαμπροτάτου δουκός τῆς 'Ο-
στροβίας κυρίου κνέζη Βασιλείου, ἐν ἔτει 1607
μηνὶ δεκεμβρίῳ εἰς τὰς 15 ἐν τῇ 'Οστροβίᾳ (E.
Legrand, BGV Β', Παρίσι 1881, 183-230).

Παλαμήδης, 'Ιστ.
Μιχαήλ βοηβ.
(Legrand)=

- Πανάρετος
(Λαμφύδη)= Πανάρετος Μιχαήλ. Περί τῶν Τραπεζοῦντος βασιλέων, τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, ὅπως καί ποτε καί πόσον ἕκαστος ἐβασίλευσεν (Ὁδ. Λαμφύδης, Μιχαήλ τοῦ Παναρέτου Περί τῶν μεγάλων Κομνηνῶν, εἰσαγωγή, ἔκδοσις, σχόλια [Ποντιακαί ἔρευναί, 2], Ἀθήνα 1958).
- Πανῶρια
(Κριαρά)= Γεωργίου Χορτάτση, Πανῶρια κριτική ἔκδοσις μέ εἰσαγωγή, σχόλια καί λεξιλόγια Ε. Κριαρά. [Βυζαντινή καί Νεοελληνική βιβλιοθήκη, 2] Θεσσαλονίκη 1975
- Πακα-Συναδινός
(Πέννα)= Πακα-Συναδινός. Π. Πέννας, Τό Χρονικόν τῶν Σερρῶν τοῦ Πακα-Συναδινοῦ μετ' εἰσαγωγικῆς μελέτης "Σερραϊκά Χρονικά" τ. 1, 1938, σ. 7-72).
- Πένθος θαν.
(Ζώρα)= Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον καί πρὸς θεόν ἐπιστροφή (Γ. Ζώρας, Πένθος θανάτου, ἐκ τοῦ ἀνεκδότου χειρογράφου III B 27 τῆς Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως, "Ἐπιθ. ἑλληνοῦτ. πνευμ. ἐπιμ." III, 4, τεύχ. 8, Αὔγ. 1940, 501-514 καί τεύχ. 9, Σεπτ. 1940, σ. 576-582).
- Πένθος θαν.
(Κηδς)= Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον καί πρὸς θεόν ἐπιστροφή (Β. Κηδς, Une édition jusqu'è présent inconnue de "Πένθος θανάτου", "Ἀθηνα" τ. 64, 1960, σ. 186-193).
- Πεντάτευχος
(Hesseling)= Πεντάτευχος. D.C. Hesseling, Les cinq livres de la Loi (le Pentateuque), traduction en néo-

grec, publiée en caractères hebraïques à Constantinople en 1547, transcrite et accompagnée d'une introduction, d'un glossaire et d'un facsimile, Λέυντεν-Λειψία 1897.

Περί γέροντος
(Wagner)=
Περί γέροντος νά μήν πάρη κορίτσι (G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Λειψία 1874, 106-111).

Περί ξενιτείας
(Καλιτσ.)=
Συμφορά θλιβερή περί τῆς ὠνειδισμένης ξενιτείας (Ι. Καλιτσουνάκης, 'Η ἐξ ἀθηναϊκοῦ κώδικος παραλλαγή τοῦ "Περί ξενιτείας" ποιήματος ["Πράγμ. 'Ακαδ. 'Αθ." τ. Α', ἀρ. 6], 'Αθήνα 1930).

Πικατόρος
(Κριαρᾶ)=
Πικατόρος 'Ιωάννης. Ρύμα θρηνητική εἰς τόν πικρόν καί ἀκόρεστον 'Αδην, ποίημα κύρ 'Ιωάννου Πικατόρου ἐκ πόλεως Ρηθύμνης (Ε. Κριαρᾶς, 'Η ρύμα θρηνητική τοῦ 'Ιωάννου Πικατόρου, "Ἐπετ. Μεσαίων. 'Αρχ." τ. 2, 1940, σ. 20-69).

Πιστικός
βοσκός
(Joannou)=
P. Joannou, 'Ο πιστικός βοσκός *Der treue Schäfer. Der Pastor Fido des G.B. Guarini von einem anonymus im 17. Jahrhundert in kretische Mundart übersetzt* [Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für griechisch-romische Altertumskunde. Berliner Byzantinische Arbeiten, 27], Βερολίνο 1962.

Πόλ. Τρωάδος
(Μαυροφρύδη)= [Τρωικά]. Ὁ πόλεμος τῆς Τρωάδος (Δ.Ι. Μαυροφρύδης, Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, Α', Ἀθήνα 1866, 183-211).

Πουλολόγος
(Ζώρα)= Γ. Ζώρας, Ὁ Πουλολόγος (κατὰ νέαν παραλλαγὴν) [Σκουδαστήριον βυζαντ. καὶ νεοελλ. φιλολ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν], Ἀθήνα 1956.

Πουλολόγος
(Ζώρα)= Γ. Ζώρας, Ὁ Πουλολόγος=λόγος τοῦ Ἰχνηλάτου Ἀθ. περὶ τῶν πουλλίων (κατὰ τὸν ἀθηναϊκὸν κώδικα 701) "Ἐκρ. Ἐτ. Βυζ. Σπ." τ. 30, 1960/61, σ. 150-167).

Πουλολόγος
(Krawczynski)= S. Krawczynski, Ὁ Πουλολόγος, Kritische Textausgabe mit Übersetzung, sowie sprachlichen Erläuterungen [Deutsche Akademie, griechisch-romische Altertumskunde. Berliner Byzantinistische Arbeiten, 22], Βερολίνο 1960).

Προδρομικά
(Hess. Pernot)= Προδρομικά. I. Τοῦ Προδρόμου κυροῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν βασιλέα τὸν Μαυροῦάννην· II. Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν Σεβαστοκράτορα· III. Στίχοι τοῦ γραμματικοῦ κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Πτωχοπροδρόμου· IV. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα (D.C.Hesseling καὶ H. Pernot, Poèmes prodromiques en grec vulgaire [Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam Afdeeling Letterkunde. Nieuwe Reeks Deel XI, 4], Ἀμστερνταμ 1910).

Προδρόμου, Προδρόμου, Στύχου δεητ. (Μαϊουρί)=
Πρόδρομος Θεόδωρος. Τοῦ φιλοσόφου τοῦ Προδρόμου Στύχου δεητήριου (A. Maiuri, Una puona poesia di Teodoro Prodromo in greco volgare "Byz. Zeitschrift" τ. 23, 1914-19 <1920>, σ. 395-407).

Πρόλ. εἰς ἔπαινον Κεφαλλην. (Εὐαγγελάτου)=
Πρόλογος καμωμένος εἰς ἔπαινον τῆς περίφημου νήσου Κεφαλληνίας, πατρίδας μας καί τῶν ἀρετῶν αὐτῆς καί τῆς τῶν Ἑνετῶν Ἀριστοκρατίας (Σπ.Α. Εὐαγγελάτος, Ἱστορία τοῦ θεάτρου ἐν Κεφαλληνίᾳ, 1600-1900 [βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 5] Ἀθήνα 1970, σ. 30-33).

Πτωχολέων (Schick)=
[Πτωχολέων]. α) Περὶ τοῦ γέροντος τοῦ φρονύμου μουτζοκουρεμένου· β) Βίος καί πολιτεία τινός δοκιμωτάτου καί σοφωτάτου γέροντος· γ) Ὁ σοφός πρεσβύτης (J. Schick, Hamlet in Sage und Dichtung, Kunst und Musik, Corp. Haml. I 5,2, Λειψία 1938, 243-253, 264-289, 294-301).

Πτωχολέων (Ζώρα)=
Ριμάδα εἰς κάποιον γέροντα (Γ. Ζώρας, Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος, ἐξ ἰδιοκτητοῦ ἀνεκδότου παραλλαγῆς, "Κρητ. Χρονικά" τ. 7, 1953, σ. 267-295).

Πτωχολέων Ν. (Ζώρα)=
Γ. Ζώρας, Ἱστορία τοῦ Πρωχολέοντος (κατά ἀνέκδοτον παραλλαγὴν τοῦ Νεαπολιτικοῦ κώδικος III. Α.α. 9) "Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπ." τ. 28, 1958, σ. 414-443).

Πωρικολόγος Διήγησις τοῦ Πωρικολόγου (G. Wagner, *graeca*
(Wagner)= *medii aevi*, Λειψία 1874, 199-202).

Πωρικολόγος α) Παραλλαγή ἐκ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώ-
(Ζώρα)= δικος ἀριθ. 3113 (φ. 85 v+r)· β) Παραλλαγή ἐξ
χειρογράφου: Περί τοῦ κύρ Κυδωνίου τοῦ ὑψηλο-
τάτου βασιλέως πάντων τῶν ὀπώρων· γ) Παραλλαγή
κατά τὸ χειρόγραφον 'Αποστόλου. Λογοπαύγιον
Αἰσώπου (Γ. Ζώρας, 'Ο Πωρικολόγος, κατ' ἀγνώ-
στους παραλλαγὰς [Σκουδαστήριον βυζαντ. κα'
νεοελλ. φιλολ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν], 'Αθήνα
1958).

Ριμάδα Βελισα- Ριμάδα περὶ Βελισαρίου (G. Wagner, *Carmina*
ρίου (Wagner)= *graeca medi i aevi*, Λειψία 1874, 348-378).

Τρωίλος 'Ιωάννης- 'Ανδρέας. Βασιλεύς ὁ Ρωβολί-
Ροβολίνος τραγωδία συνθεμένη παρὰ 'Ιωάννου 'Ανδρέα
(ἔκδ. Βε- τοῦ Τρωίλου. 'Ενετίησαν παρὰ 'Ιωάννη 'Αυτωνύφ
νετίας) = τῆ 'Ιουλιανῶ μαχμζ'.

Τρωίλος 'Ιωάννης- 'Ανδρέας. Μ.Ι. Μανούσακας, 'Ι-
Ροβολίνος ωάννου 'Ανδρέα Τρωίλου Βασιλεύς ὁ Ροβολίνος
(Μανούσακα)= (1647). 'Αποσπάσματα "'Ελλην. Δημιουργία" τ.
12, τεύχ. 131, 15 'Ιουλ. 1953, σ. 67-70).

Τρωίλος 'Ιωάννης- 'Ανδρέας. Μ.Ι. Μανούσακας,
Ροβολίνος Βασιλεύς ὁ Ροβολίνος, τραγωδία 'Ιωάννη - 'Αν-
(Μανούσακα)= δρέα Τρωίλου (1647). Πράξεις Γ'- Δ'. Πρώτη πα-
ρουσίαση (μέ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα) (θέατρο Α',

τεϋχ. 4, 'Ιούλ.-Αύγ. 1962, 8-23).

Σαχλίκης Α'
(Wagner)=

Σαχλίκης Στέφανος. Γραφαί καί στίχοι καί ἔρμηνεῦται κυροῦ Στεφάνου τοῦ Σαχλήκη (G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Λειψία 1874, 62-78).

Σαχλίκης Β'
(Wagner)=

Σαχλίκης Στέφανος. Γραφαί καί στίχοι καί ἔρμηνεῦται, ἔτι καί ἀφηγήσεις κυροῦ Στεφάνου τοῦ Σαχλήκη (G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Λειψία 1874, 79-105).

Σαχλίκης
(Papadim.)=

Σαχλίκης Στέφανος. Ἀφήγησις παράξενος τοῦ ταπεινοῦ Σαχλήκη (S.D. Papadimitriu, Ἀφήγησις παράξενος, Ὀδησσός 1896).

Σαχλίκης
(Vitti)=

Σαχλίκης Στέφανος. II poema parenetico di Sachlikis (M. Vitti, Il poema parenetico di Sachlikis nella tradizione inedita del cod. Napoletano "Κρητ. Χρονικά" τ. 14, 1960, σ. 173-200).

Σκλάβος
(Μπουμπουλ.)=

Σκλάβος Μανόλης. Ἡ συμφορὰ τῆς Κρήτης, ἡ γέγονεν ἐκ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ (Φ. Μπουμπουλίδης, Ἡ συμφορὰ τῆς Κρήτης τοῦ Μανόλη Σκλάβου, κρητικόν στιχούργημα τοῦ 16ου αἰῶνος [Σπουδαστήριον βυζαντ. καί νεοελλ. φιλολ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν], Ἀθήνα 1955).

Σκλέντζας
(Κακουλίδη)= Σκλέντζας 'Ανδρέας. Ε. Κακουλίδη, Ποιήματα του 'Ανδρέα Σκλέντζα "Ελληνικά" τ. 20, 1967, σ. 107-145).

Σκλέντζα, Ρίμα
(Κακουλίδη)= Ρίμα περί του θανάτου (Ε, Κακουλίδη, Ποιήματα του 'Ανδρέα Σκλέντζα, "Ελληνικά" τ. 20, 1967, σ. 107-145).

Μιχαήλ
Σουμμάκης
(Βενετίας)= Σουμμάκης Μιχαήλ. Παστώρ φύδος, ἦγουν Ποιμὴν κιστός, μεταγλωττισμένος ἀπὸ τὸ ἰδίωμα τὸ ἰταλικόν παρ' ἑμοῦ Μιχαήλ Σουμμάκη ἐκ πόλεως Ζακύνθου, Βενετία λαχνη'.

Σουμμάκη, Ρε-
μπελιό (Σάθα)= Σουμ[μ]άκης "Αντζολος. Διήγησις τοῦ ρεμπελιού τῶν ποκολάρων, ἦγουν τοῦ νησιού τῆς Ζακύνθου, ὅπου ἔγινεν εἰς τοὺς 1628 (Κ.Ν. Σάθας, 'Ελληνικά ἀνέκδοτα Α', 'Αθήνα 1867, 154-193).

Σοφιανοῦ, κω-
μωδία Ricchi
(Vitti)= Σοφιανός Νικόλαος [=συνεργασία του μέ ἑλληνοκώμικα κομμάτια στήν κωμωδία "I tre tiranni" τοῦ A. Ricchi] (M. Vitti, Nicola Sofianòs e la commedia dei Tre tiranni di A. Ricchi, Νεάπολη 1966, σ. 51-62).

Σπανέας Α
(Hanna)= Σπανέας Α
(Hanna)= Σπανέας. α) Στίχοι, γραφή καί διδαχή <καύ> παραινέσεως λόγου ἐξ 'Αλεξίου Κομνηνοῦ τοῦ μακαριωτάτου πρὸς τόν τοῦ κρίγκικος υἱόν Καύσαρος Βρυεννίου· β) Γραφαί καί στίχοι διδαχῆς, παραινέσεως λόγου ἐξ 'Αλεξίου Κομνηνοῦ τοῦ μακαριωτάτου πρὸς τόν τοῦ κρίγκικος υἱόν μητρό-

θεν τοῦ ἐκγόνου (F. Hanna, Das byzantinische Lehrgedicht Spaneas nach dem Cod. Vindob. Theol. gr. 244 und dem Codex Marcianus XI 24, Dupau 1911).

Σπανέας V
(Hanna)=

Σπανέας. F. Hanna, Das byzantinische Lehrgedicht Spaneas nach dem Cod. Vindob. Theol. 193 [Jahresbericht über das K.K. Akademische Gymnasium in Wien für das Schujahr 1895/96], Βιέννη 1896.

Σπανέας V sup-
pl. (Hanna) =
Σπανέας O
(Hanna)=

Σπανέας. α) Cod. Vind. Στίχοι παρανευτικοί τοῦ γέρου τοῦ Σπανία· β) Cod. Ox. Τοῦ σοφωτάτου ἑκυροῦ ἀρχοντος τοῦ Σπανοῦ λόγος φρονιμώτατος καὶ παραγγελίας πρὸς τὸν αὐτοῦ υἱόν (F. Hanna, Spaneas nach dem Cod. Vind. Suppl. gr. 77 und Oxon. miscell. 284 [Jahresbericht über das K.K. Akademische Gymnasium in Wien für das Schujahr 1897/98], Βιέννη 1898).

Σπανέας
(Ζώρα)=

Σπανέας (Γ. Ζώρας, "Ἄγνωστος ἠπειρωτικὴ παραλλαγή τοῦ Σπανέα κατὰ τὸν Βατικανὸν ἑλληνικὸν κώδικα 1831, "Riv. St. Biz. Nevell." τ. 1 <11>, 1964, 6. 47-77).

Σπανός
(Eideneier)=

Ἀκολουθία τοῦ ἀνοσίου τραγογένη Σπανοῦ, τοῦ οὐρίου καὶ ἐξουρίου, μηνὶ αὐτῷ πέρυσι, ἐν ἔτει ἐφέτω (ἔκδοσις H. Eideneier, ἀδημοσύετη).

Στάθης -
(Σάθα)= Στάθης (Κ.Ν. Σάθας, Κρητικόν θέατρον ἢ συλλογή ἀνεκδότων καί ἀγνώστων δραμάτων, Βενετία 1879, 103-176).

Σταυρινός Βεστιάρης. Διήγησις ὠραιοτάτη τοῦ Μιχαήλ Βοῦβόνδα πῶς ἀφέντευσεν εἰς τήν Βλαχίαν καί πῶς ἔκοψε τοὺς Τοῦρκους ὅπου εὐρέθησαν ἔ-
Σταυρινοῦ, Μι-καεῖ καί πῶς ἔκαμε πολλαῖς ἀνδραγαθίαις καί ὕ-
χαήλ βοῦβ. στερα ἐθανατώθη διὰ φθόνον χωρὶς πόλεμον (Ε.
(Legrand)= Legrand, Les exploits de Michel le Brave, voivode de Valachie, par Stavrinus le vestiar. Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, Παρίσι 1877, 16-127).

Σταφιλάς
(Legrand)= Σταφιλάς Ἰωάννης. Ἰατροσόφρον (Ε. Legrand BGV Β Παρίσι 1881, 1-17).

Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν καί τιμω-
τάτων ἀρχοντισσῶν (Κ. Krumbacher, Ein vulgär-
Συναξάριο griechischer Wieberspiegel [Sitzungsber. d.
γυν. (Kr.)= philos.-philol. und d. histor. Klasse d. Akad. d. Wissensch. zu München 3, 335-432], Μόναχο 1905).

Σφραντζῆς Γεώργιος. [Χρονικόν μικρόν]. Οὐκίτρος
Σφραντζῆς, Γεώργιος Σφραντζῆς ὁ καί πρωτοβεστιαρῆτης,
Γρηγόριος τάχα μοναχός, ταῦτα ἐγράψαμεν ἀπό
Σφραντζῆ,
Χρονικόν μικρόν τῶν καθ' ἑαυτὸν καί τινων μερικῶν γεγονότων ἐν
(Grecu)= τῇ τῆς ἀθλίας ζωῆς αὐτοῦ χρόνῳ (V. Grecu, Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477 [Scripto-

res Byzantini, 5], Βουκουρέστι 1966).

Τζάνε, Φύλλα Μαρίνου τζάνε Μπουνιαλή, κατάνυξης ὠφέλιμος
ψυχῆς (Βενε- διά κάθε χριστιανὸν ἐνετίησιν ,αχπὸ'
τίας)=

Μπουνιαλῆς Ζάνες Μαρίνος. Διήγησις διὰ στίχων
τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτης γενο-
μένου, ... συνθεμένη ἐν συντομίᾳ παρὰ Μαρίνου
Τζάνε τοῦ λεγομένου Μπουνιαλῆ τοῦ Ρεθυμναίου,
ἐκ Κρήτης (Α. Ξηρουχάκης, Ὁ κρητικὸς πόλεμος,
1645-1669, ἡ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων
'Ανθίμου Διακρούση, Μαρίνου Ζάνε, Τεργέστη
1908).

Κορωναῖος Τζάνες. Ἀνδραγαθήματα τοῦ Μερκου-
Τζάνε Κορωναῖ- ρίου Μπούα. Κ.Ν. Σάθας, Ἑλληνικά ἀνέκδοτα Α',
ος (Σάθα)= Ἀθήνα 1867, 1-153).

Τριβώλης Ἰάκωβος. α) Ἱστορία τοῦ Ταγιαπιέ-
ρα β) Ἱστορία τοῦ ρέ τῆς Σκότζιας μέ τήν ρή-
γισσα τῆς Ἑγγλιτέρας (J. Irmscher, Ἰάκωβος
Τριβώλης, Ποιήματα [Deutsche Akademie der Wis-
senschaften zu Berlin. Institut für grie-
chisch-römische Altertumskunde, 1], Βερολίνο
1956).

Φαλιέρου, Β.Α. Μυστακίδου, Γλωσσικόν μνημεῖον τοῦ ΙΣΤ'
θρῆνος αἰῶνος ἐκδεδομένον-ἀνέκδοτον. "Νέος Ποιμὴν"
(Μυστακίδου)= ἔτος Δ' τεύχος 10-11, 1922, σ. 569-593.

Φαλιέρου, 'Ιστο- A.Fr. v. Gemert, Marinos Falieros en zijn
δνειρο beide liefdesdromen. "Αμστερνταμ 1973.
(v. Gemert)=

Φαλιέρος Μαρίνος. α) 'Ερωτικόν ένύπλιον' β) Λό-
φαλιέρου, Λό- γου διδακτικού' γ) Ρύμα παρηγορητική (Γ. Ζώ-
γου (Ζώρα)= ρας, 'Ο ποιητής Μαρίνος Φαλιέρος, "Κρητ. Χρο-
νικά" 2, τ. 1948, 7-46, σ. 213-234, 416-435).

W.F. Bakker - A.F. van Gemert, The Ρύμα παρη-
φαλιέρου, Ρύμα γορητική of Marinos Phalieros A critical edi-
(Bakker- v. tion with introduction, notes and index ver-
Gemert)= borum [Studia Byzantina et Neohellenica Neer-
landica] Λέυτεν 1972.

Διήγησις έξαίρετος έρωτική καί ξένη φλωρίου
φλώριος τοῦ πανευτυχοῦς καί κόρης Πλάτσια φλώρης (Ε.
(Κριαρά)= Κριαράς, Βυζαντινά έπιοτικά μυθιστορήματα [Βα-
σική Βιβλιοθήκη, 2], 'Αθήνα 1955).

Φώσκολος Μάρκος 'Αντώνιος. Στ. Ξανθουδίδης,
φορτουνάτος Μάρκου 'Αντωνίου Φωσκόλου (1969) φορτουνάτος,
(Ξανθουδίδη)= 'Αθήνα 1922.

'Αλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοσ βίος, πόλεμοι καί
θάνατος (Α.Α. Πάλλης, 'Η φυλλάδα τοῦ Μεγ' 'Α-
φυλλάδα Με- λέξαντρου ἢ ιστορία τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου
γαλέξαντρου τοῦ Μακεδόνοσ βίος, πόλεμοσ καί θάνατοσ αὐτοῦ.
(Πάλλη)= Νέα εἰκονογραφημένη έκδοση μέ ιστορική εἰσα-
γωγή 'Αθήνα 1935.

Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλουποῦς διήγησις ὠραία(Λ. Φυλλάδα γαδά- 'Αλεξίου, 'Η φυλλάδα τοῦ γαδάρου, ἦτοι γαδά- ρου(Ἀλεξίου)= ρου, λύκου καὶ ἀλεποῦς διήγησις ὠραία, "Κρητ. Χρονικά" τ. 9, 1955, σ. 81-118).

Φυσιολόγος (Legrand)= Ἐκ τοῦ φυσιολόγου περὶ φύσεως καὶ εἴδους ζῶων καὶ ἐρπετῶν καὶ ἡ ἀναγωγή τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἔχει (A.Ch.Gidel, Etude sur un poëme grec inédit intitulé 'Ο Φυσιολόγος, suivie du texte grec édité par E. Legrand, AAEEG τ. 7, 1873, σ. 188-296).

Γ.Α. Μέγα, Γεωργίου Χούμνου, 'Η Κοσμογέννησις Γ. Χοῦμνος - 'Ανέκδοτον στιχοῦργημα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος [Ἐκαδημία 'Αθηνῶν. Κέντρον ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ, καὶ Νέου Ἑλληνικοῦ]. Ἄθῆνα 1975.

Χρησμοῦ (Trapp)= Χρησμοῦ. E. Trapp, Vulgärorakel aus Wiener Handschriften (Ἐκροθύνια sodalium Seminarium Byzantini Vindobonensis Herberto Hunger oblata [Institut für Byzantinistik der Universität Wien], Βιέννη 1964, 83-120).

Χρον. Μορέως (Schmitt)= J. Schmitt, The Chronicle of Morea. Τό Χρονικόν τοῦ Μορέως, edited in two Parallel Texts from the Mss of Copenhagen and Paris, with Introduction, Critical Notes and Indices, Λονδῶνο 1904.

Χρον. Μορέως
(Καλον.)= Π.Π. Καλονάρος, Τό Χρονικόν τοῦ Μορέως. Τό ἑλ-
ληνικόν κείμενον κατά τόν κώδικα τῆς Κοπεγχά-
γης μετά συμπληρώσεων καί παραλλαγῶν ἐκ τοῦ
Παρισινοῦ. Εἰσαγωγή, ὑποσημειώσεις καί ἐπε-
ξεργασία, Ἀθήνα 1940.

Χρον. σουλτά-
νων (Ζώρα)= Γ. Ζώρας, Χρονικόν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων
(κατά τόν Βαρβερινόν ἑλληνικόν κώδικα 111)
[Σκουδαστήριον βυζαντ. καί νεοελλ. φιλολ. Πα-
νεπιστημίου Ἀθηνῶν], Ἀθήνα 1958.

Χρονικό Σουλ-
τάνων (Ζώρα)= Χρονικό σουλτάνων (Γ. Ζώρα, Χρονικόν περὶ τῶν
Τούρκων σουλτάνων [προσθήκαι καί παρατηρήσεις]
ΕΕΦΣΠΑ τ. 16, 1965/66, σ. 604-606).

Χρον. Τόκων
(Schirō)= Τό Χρονικό τῶν Τόκων. (Cronaca dei Tocco di
Celalonia di anonimo A cura di G. Schirō [Cor-
pus Fontium Historiae byzantinae, x] Ρώμη
1975).

Ψευδο-Σφραν-
τζῆς (Grecu)= Χρονικόν τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ, τοῦ χρηματί-
σαντος πρωτοβεστιαρίου καί μετέπειτα μεγάλου
λογοθέτου, διά δέ τοῦ θεοῦ καί ἀγγελικοῦ σχή-
ματος μετονομασθέντος Γρηγορίου μοναχοῦ (V.
Grecu, Georgios Sphrantzes, Menorii, in anexā
Pseudo Phrantzes Macarie Melissenos, Cronica
1258-1481 [Scriltiores byzantini, 5], Βουκου-
ρέστι 1966, σ. 149 κέξ.).

Chansons
populaires
(Pernot) = H. Pernot, Chansons populaires grecques
des XVe et XVIe siècles, publiées et
traduites [Collection de l'Institut Néo-
hellénique], Παρίσι 1931.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

AAEEG = Annuaire de l'Association pour l'encouragement des
études grecques en France.

Ann. de l'Inst. Phil. Hist. Orient. Slaves = Annuaire de l'
Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves.

Βυζ. Χρονικά = Βυζαντινά Χρονικά Πετρούπολεως (Vizantii-
skij Vremennik)

ΔΙΕΕΕ = Δελτίον της 'Ιστορικής καὶ 'Εθνολογικής 'Εταιρείας
της 'Ελλάδος.

DOP = Dumbarton Oaks Papers.

'Επετ. 'Ετ. Βυζ. Σπ. = 'Επετηρίς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπου-
δῶν.

'Επετ. Μεσαιων. 'Αρχ. = 'Επετηρίς Μεσαιωνικοῦ 'Αρχείου.

ΕΕΦΣΠΑ = 'Επιστημονική 'Επετηρίς της φιλοσοφικής Σχολῆς τοῦ
Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.

ΕΕΦΣΠΘ = 'Επιστημονική 'Επετηρίς της φιλοσοφικής Σχολῆς τοῦ
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Jahrb. Oesterr. Byz. = Jahrbuch der Oesterreichischen By-
zantinistik.

N. 'Ελλην. = Νέος 'Ελληνομνήμων.

Πραγμ. 'Ακαδ. 'Αθ. = Πραγματεῖαι 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.

REG = Revue des études grecques.

Riv. St. Biz. Neoell. = Rivista di studi bizantini e neoellenici.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ἀνακ(οίνωση)

ἀρ(ιθμός)

βιβλιοκρ(ισία)

γρ(άφε)

γρ(αμμή)

ἐκδ(οση)

ἰδ(ιαίτερο)

κεφ(άλαλο)

κριτ(ικό) ὑκ(όμνημα)

λ(έξη)

λ(ήμμα)

καρ(άγραφος)

κολλ(αχοῦ)

προφ(ορική) ἀνακ(οίνωση)

ρ(ήμα)

σ(ελίδα)

σημ(είωση)

στ(ίχος)

στ(ήλη)

τ(ύπος)

χ(ειρόγρα)φ(ο)

SIGLA

- Esc = Escorialensis graecus Ψ - IV - 22.
- H = D.C. Hesseling, Le Roman de Digēnis Akritas d'après le manuscrit de Madrid, "Λαογραφία" τ. 3 (1911) σ. 555-604.
- K = Π.Π. Καλονάρου, Βασίλειος Διγενής 'Ακρίτας. τ. Β' 'Αθήνα [1941] σ. 129-200.
- κ = Καραγιάννη (βλ. Μέρος Α' 2 "Στίχοι πού έκδίδω").
- Kr = K. Krumbacher, Eine Neue Handschrift des Digenis Akritas, Sitzungsber. der philos. -philol. u. der histor. Kl. der kgl. Bayer. Akademie der Wissenschaften, Μόναχο, 1904, τεύχ. II, σ. 309 - 355.
- Κυριακ. = Στ. Π. Κυριακίεου, 'Ο Διγενής 'Ακρίτας. 'Ακρ - τικά ἔπη - 'Ακρτικὰ τραγούδια - 'Ακρτικὴ ζωή. 'Αθήνα, [1926], σ. 21-32.
- M = G. Morgan, Cretan Poetry: Sources and Inspiration. Κεφ. 2: Digenis in Crete, "Κρητ. Χρονικά" τ. 14(1960) σ. 62.
- P = L. Politis, Digēnis Akritas. A propos de la nouvelle édition de l' épopée byzantine, "Scriptorium" τ. 27 (1973) σ. 327-351.

κ = παράρτημα. (Τό γράμμα αυτό σημειώνεται δίπλα σέ ένα στίχο, όταν στό παράρτημα υπάρχει κάποια απόκλιση από τήν έκδοση κού ακολουθοῦμε γιά τό στίχο αυτόν. Τό siglum τῆς έκδοσης σημειώνεται στό παράρτημα δίπλα στόν ἀριθμό τοῦ στίχου).

Πδμτρ. = Γ. Α. Πακαδημητρίου, Ἀ δημοσίευτη ἐργασία γιά τό "Διγενή" τοῦ Ἐσχωριάλ.

Τ = Ε. Trapp, Digenes Akrites, Synoptische Ausgabe der ältesten Versionen, Βιέννη, 1971.

Ξ. = Στ. Ξανθουδίδου, Διγενής Ἀκρίτας. Κατά τό χειρόγραφον Ἐσχωριάλ, " Χριστ. Κρήτη" · τ. 1 (1912) σ. 523-572.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τό 1868, όταν ο Σάββας Ίωαννίδης ανακάλυψε τή διασκευή τοῦ "Διγενῆ Ἀκρίτα"¹ στό χειρόγραφο τῆς Τραπεζούντας, μέχρι σήμερα σημειώθηκε βέβαια σημαντική πρόοδος στήν ἔρευνα γύρο ἀπό τό πρῶτο γραπτό φιλολογικό μνημεῖο τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. Γιά τά γενικά προβλήματα: ποιὰ πρέπει νά ἦταν ἡ ἀρχική μορφή τοῦ "Διγενῆ", ποιὰ ἡ σχέση του μέ τά τραγούδια τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, πότε γράφτηκε καί σέ ποιό λογοτεχνικό εἶδος (ἔπος ἢ μυθιστόρημα) ἀνήκει ἔχουν προταθῆ λύσεις λίγο-πολύ ἱκανοποιητικές. Σύμφωνα μέ τά πορίσματα τῆς νεώτερης ἔρευνας τό "ἔθνικόν ἔπος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων" μόνο στό πρῶτο τμήμα του, πού ἀναφέρεται στόν ἀμιρά καί πρέπει νά θεωρηταί ξεχωριστό ἔργο, ἔχει ἐπικό χαρακτήρα. Τό κύριο τμήμα τοῦ "Διγενῆ" δέν εἶναι παρά ἓνα μυθιστόρημα.²

---

1) Οἱ ἄλλες διασκευές, πού βρέθηκαν ἀργότερα, εἶναι: τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Grottaferrata, τοῦ Ἐσχοριάλ, τῆς Ὁξφόρδης καί τῆς Ἀνδρου. (Γιά τά χειρόγραφα καί τίς ἐκδόσεις τοῦ "Διγενῆ", καθώς καί γιά τή σλαβική μετάφραση, βλ. H.-G. Beck, *Geschichte der byz. Volksliteratur*, Μόναχο 1971, σ. 66-68).

2) Βλ. H.-G. Beck, *Formprobleme des Akrites-Epos, Beiträge zur Südosteuropa-Forschung*, Μόναχο 1966, σ. 137-146. Βλ. ὁμως καί E. Trapp, *Digenes Akritas-Epos oder Roman?*, *Studi classici in onore di Quintino Cataudella*, τ. II (1972) σ. 637-643.

Ἡ συγγραφή τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ "τραγουδιοῦ τοῦ ἀ-
μιρᾶ" θά πρέπει νά τοποθετηθῆ στό δέκατο ἢ τόν ἐνδέκατο αἰώ-
να.¹ ἀντίστοιχα ἡ συγγραφή τῆς πρώτης μορφῆς τοῦ μυθιστο-
ρήματος δέν πρέπει νά ἔγινε πρῖν ἀπό τό τέλος τοῦ δέκατου
αἰώνα καί ἴσως μπορεῖ νά κατεβῆ ὡς τό δωδέκατο.²

Πρόβλημα σχέσεων μέ δημοτικά τραγούδια τίθεται μόνο γιά τό
δεύτερο τμήμα τοῦ ἔργου, καί μάλιστα γιά τά ἐπεισόδια τῆς
ἀρπαγῆς τῆς νύφης καί τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ.³ Γιά τήν ἀρ-
χική μορφή τοῦ ἔργου, τέλος, θά πρέπει νά δεχτοῦμε ὅτι δέ
διέφερε πολύ ἀπό τή μορφή πού παρουσιάζει ἡ διασκευή τῆς
Grottaferrata.⁴ Στίς παραπάνω θέσεις ἔφθασε ἡ ἔρευνα μέ
τή μελέτη τῶν διασκευῶν τοῦ "Διγενῆ". Ἡ μελέτη ὅμως αὐτή
δέν ἔχει καλύψει ὄλο τό πλῆθος τῶν εἰδικῶν προβλημάτων πού
υπάρχουν⁵ καί πού μόνο στή λύση τους εἶναι δυνατό νά στη-
ριχθῆ κάθε ἀπάντηση στά γενικότερα ἐρωτήματα.

Ἀπό τίς διασκευές τοῦ "Διγενῆ" ἐκεῖνη πού προκάλεσε
τίς περισσότερες συζητήσεις εἶναι ἡ διασκευή τήν ὁποία
παραδίδει τό χειρόγραφο Escorialensis graecus Ψ.IV.22 (ση-
μερινός ἀριθμός 496)⁶. Οἱ διάφορες θεωρίες ὅμως πού διατυ-
πώθηκαν κατά καιρούς γιά νά δώσουν λύση στά προβλήματα τῆς

1) Βλ. H.-G.Beck, *Geschichte der byz.Volksliteratur*, σ. 79.

2) Βλ. H.-G.Beck, ὁ.π., σ. 96.

3) Βλ. H.-G. Beck, ὁ.π., σ. 78 καί 87-92.

4) Βλ. L. Politis, *L'ēpopēe byzantine*, σ. 571 κέξ.

5) Βλ. καί H.-G.Beck, *Formprobleme des Akritas-Epos*, ὁ.π.,
σ. 138.

6) Ὁ Gregorio de Andrēs τό τοποθετεῖ μέ βάση τό ὑδάτινο
σημεῖο στά μέσα τοῦ δέκατου πέμπτου αἰώνα (βλ. Gr. de
Andrēs, *Catálogo de los códices griegos de la Real bi-
blioteca de el Escorial*, τ. III, Μαδρίτη 1967, σ. 106).

δέν ἔφθαῖαν σέ ἀδιαμφισβήτητα συμπεράσματα, οὔτε στά ἐπί-
μέρους οὔτε στά γενικότερα ζητήματα. Ἡ μόνη θέση πού δέν
πρέπει νά προκαλεῖ καμία ἀντίρρηση εἶναι αὐτή πού τοποθετεῖ
τή διασκευή τῆς Grottaferrata πλο κοντά στόν ἀρχικό " Διγε-
νή" καί ἐξαρτᾶ ἀπό αὐτή τίς διασκευές Τραπεζούντας καί Ἀ-
θηνῶν, ἐνῶ στή διασκευή τοῦ Ἐσκοριάλ βλέπει μία ἄλλη, νεώ-
τερη καί "χειρότερη" μορφή τοῦ "Διγενῆ"¹. Βασιικός λόγος στόν
ὄποιο ὀφείλεται ἡ ἀνεπαρκής προώθηση τῆς λύσης ὄλων τῶν ἄλ-
λων προβλημάτων πού παρουσιάζει ὁ "Διγενής" τοῦ Ἐσκοριάλ
(ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου, μετρική καί γλωσσική μορφή, το-
πικός καθορισμός τοῦ κειμένου, χρονολόγηση) εἶναι ἡ ἔλλει-
ψη μιᾶς διεξοδικῆς γλωσσικῆς μελέτης γιά τό κείμενο. Ἀπό τή
διαπίστωση αὐτή ἐκτινώντας ἐπιχειρήσα μέ καθαρά φιλολογική
μέθοδο νά ἀπαλλάξω ἀπό διάφορες ἀστήρικτες θεωρίες τήν ἔ-
ρευνα γύρω ἀπό τή διασκευή αὐτή καί νά προχωρήσω στή λύση
τῶν προβλημάτων της.

Ἡ λύση τοῦ πρώτου καί σπουδαιότερου προβλήματος, δηλα-
δή τῆς ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου, δέν προωθήθηκε ἀρκετά ἀπό
τούς τρεῖς ἐκδότες² τῆς διασκευῆς, D.C. Hesseling³, Π.Π. Κα-
λονάρο⁴ καί E. Trapp.⁵

1) Βλ. L. Politis, ὀ.π.

2) Καί οἱ ἐρευνητές πού ἐπιχειρήσαν νά ἐκδώσουν ἀποσπάσματα
(K. Krumbacher, Eine neue Handschrift, σ. 315-339 καί Στ.
Π. Κυριακίδης, Ὁ Διγενής Ἀκρίτας, σ. 21-32) ἢ νά ἐπιφέ-
ρουν διορθώσεις στό κείμενο (H. Grégoire, R. Goossens κ.ἄ.-
βλ. τίς μελέτες στή βιβλιογραφία τῆς ἐργασίας μου-) δέ
συνέβαλαν ἰδιαίτερα στή λύση τοῦ γενικοῦ προβλήματος.

3) Le Roman de Digēnis Akritas d'après le manuscrit de Ma-
drit, "Λαογραφία" τ. 3(1911) σ. 537-604.

4) Βασίλειος Διγενής Ἀκρίτας, τ. Β', Ἀθήνα [1941].

5) E. Trapp, Digēnes Akrites, Synoptische Ausgabe der ältesten
Versionen [Wiener Byzantinistische Studien VIII] Βιέννη,
1971.

Ὁ πρῶτος ἐκδότης τῆς διασκευῆς τοῦ Ἑσκοριάλ, ὁ Hesseling, δέ διάβασε σωστά τὸ χειρόγραφο σέ πολλά σημεῖα. Ὁ Καλονάρος πάλι, ἐνῶ ἔχει καλύτερες ἀναγνώσεις ἀπὸ τόν Hesseling καί συνέβαλε στήν ἐρμηνεία τοῦ κειμένου μέ παρατηρήσεις καί σχόλια, πολλές φορές ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο καί προχώρησε σέ αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις στό κείμενο. Ὁ τελευταῖος πάλι ἐκδότης τῆς διασκευῆς, ὁ E. Trapp, δίνει ἕνα κείμενο στό ὁποῖο μπορεῖ νά κάνη κανεῖς πάρα πολλές παρατηρήσεις στόν τομέα τῆς ὀρθογραφίας, τῆς ἔγκλισης καί τῆς στίξης¹. Οἱ ἀφαιρέσεις, οἱ ἐκθλίψεις, καθώς καί οἱ συνιζήσεις του, εἶναι τίς περισσότερες φορές ἀκαιρες² στό κριτικό ὑπόμνημα ἐξάλλου βρίσκουμε κάποιες παραλείψεις ἢ ἀνακρίβειες. Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τίς ἀδυναμίες αὐτές διαπιστώνουμε καί σφάλματα οὐσίας. Ἐνδιαφέροντες δηλαδή τύποι, πού εἶναι πολλές φορές πάρα πολύ σημαντικοί γιά τήν ἐξαγωγή συμπερασμάτων σχετικῶν μέ τή γλώσσα τοῦ κειμένου, ὀβελίζονται ἢ ἀντικαθίστανται ἀβασάνιστα ἀπὸ ἄλλους πού εἶναι ξένοι πρὸς τὸ κείμενο. Ἐχει κανεῖς τήν ἐντύπωση ἐξετάζοντας τήν ἔκδοση Trapp ὅτι τὸ κύριο μέλημα τοῦ ἐκδότη ἦταν νά σχηματίσῃ μέ κάθε θυσία δεκαπεντασύλλαβους. Ἔτσι ὅμως παραβιάζει τή γνησιότητα τοῦ κειμένου, ἐνῶ θά μπορούσε νά ἀφήσῃ πολλούς ἐλλειπτεῖς ἢ ὑπέρμετρος στίχους ὅπως τοὺς παραδίδει τὸ χειρόγραφο, ἐφόσον μάλιστα μποροῦν νά ἐνταχθοῦν στό μετρικό σχῆμα ἐνός δωδεκασύλλαβου ἢ ἀκόμη καί ἐνός δεκαεπτασύλλαβου. Ἐπίσης ὁ ἐκδότης ἀδιαφορεῖ γιά τόν τονισμό τοῦ χειρογράφου μέ ἀποτέλεσμα νά ὑπάρχουν στήν ἔκδοσή του πολλοὶ δεκαπεντασύλλαβοι μέ ἀναπαυστικό ρυθμό στό πρῶτο ἢ στό

1) Βλ. L. Politis, *Digenis Akritas*, σ.340 κέξ.

δεύτερο ήμιστύχιο, ένώ ό διασκευαστής, όπως δείχνει ό τουλισμός του χειρογράφου, προσπαθεϊ νά τό άποφύγη αυτό, πράγμα που θά περίμενε κανείς άλλωστε από ένα στιχουργό της τελευταίας βυζαντινής περιόδου.

Έπειτα από τίς διαπιστώσεις αυτές θεώρησα άναγκαίο νά κάνω από την άρχή όλη την προεργασία¹ για νέα έκδοση άντιβολή των τριών εκδόσεων της διασκευής και των άποσπασμάτων που εκδίδουν ό Krumbacher και ό Κυριακίδης μέ τό χειρόγραφο², καθώς και έλεγχο όλων των σχετικων μέ τή διασκευή γλωσσολογικών έργων που έγιναν πριν και μετά την έκδοση Trapp. Η μελέτη αυτή κατέληξε στα παρακάτω συμπεράσματα : τό χειρόγραφο του Έσκοριάλ, όπως έξάλλου διαπιστώνουν και οι εκδότες της διασκευής του "Διγενή" και των άλλων δημωδων κειμένων που παραδίδει,³ παρουσιάζει πολλά λάθη όρθογραφικά, παλαιογραφικά, ψυχολογικά. Τά κυριότερα από αυτά είναι: σύγχυση του ε μέ τό α (στ. 51, 1726, 1832), του τ μέ τό π (στ. 1062), παράλειψη συλλαβων (στ. 1308, 1416, 1618). Στη γραφή του σ παρατηρούμε άλλοτε έκκρουση (π.χ. τους αδελφού σου" -στ. 87^ο- . Πβ. τους στίχους 254, 395, 396, 501, 619, 1278, 1286, 1405 κ.ά.) και άλλοτε διττογραφία (π.χ.

---

1) Τά αποτελέσματα της βρίσκονται στο πρώτο μέρος και στο παράρτημα της εργασίας μου. Για τους στίχους που άποκαθιστώ μετρικά κάνω λόγο στο δεύτερο μέρος.

2) Θά ήθελα νά εύχαριστήσω και από τή θέση αυτή τον καθηγητή κ. Α. Πολύτη για την καλοσύνη που είχε νά θέσει στη διάθεσή μου φωτογραφία του χειρογράφου Esc.gr. Ψ.IV.22.

3) βλ. L. Politis, L'εποπέε byzantine, σ. 567-568. Για βιβλιογραφία σχετική μέ τό χειρόγραφο Esc.gr. Ψ.IV.22 βλ. Gregorio de Andrés, ό.π., σ. 107.

Η έρευνα που έκανα για τή προέλευση του χειρογράφου δέ μέ όδήγησε σε κανένα θετικό συμπέρασμα. Η μόνη πληροφορία που έχομε για την προΐστορία του είναι του Ch. Graux (Essai sur les origines du fonds grec de 1° Escu-

"εὐχαριστῶς σε" -στ. 988- Πβ. τούς στίχους 162 καὶ 1048) .
Στό φ προτάσσει σχεδόν πάντα υ (π.χ. "αὐφέντη" στ. 953 ,
"νευφρού" στ. 774, "στρευφνά" στ. 915, "εὐφοροῦντα[υ] στ.
1832) προφανῶς ἀπό ὑπεραρχαϊστική τάση (κατά τίς λέξεις πού
ἔχουν ευ πρὶν ἀπό τό φ, ὅπως "εὐφυΐα"). Παρατηροῦμε ἀκό-
μη παραλείψεις συλλαβῶν ἢ λαυθασμένη γραφή, πού πιθανόν νά
ὀφείλονται σέ μηχανική ἀντιγραφή ἐπιτιμήσεων ("δυναμή"¹ ἀντί
"δυναμένη" -στ. 1863- "παρόν" ἀντί "Πέτρον"-στ. 1850- κ.ἄ.).
Ἔτσι ὅμως αὐτά τά λάθη τοῦ γραφέα, ὅσο πολυάριθμα καί ἂν
εἶναι, δέν πρέπει μέ κανένα τρόπο νά μᾶς ἐπηρεάζουν τόσο,
ᾧστε νά θεωροῦμε γενικά ἀναξιόπιστο τό χειρόγραφο καί νά
προχωροῦμε χωρίς κανένα δισταγμό σέ ἐπεμβάσεις. Ὁ σεβασμός
τῶν γραφῶν τοῦ χειρογράφου μέ βοήθησε νά ἀπαλλάξω τό κεί-

---

rial, Παρίσι 1880, σ. 459), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὡς προκά-
τοχο τοῦ χειρογράφου τόν Antonio Agustín (γιά σχετική
βιβλιογραφία βλ. Cl. Leonardi, Per la storia dell'Edi-
zione Romana dei concili ecumenici [1608-1612]: Da An-
tonio Agustín a Francesco Aduarte, Mélanges E. Tisserant
VI [Studi e Testi 236] Πόλη τοῦ Βατικανοῦ 1964, σ. 583 κέξ.).
Σ'αυτόν προμήθευαν χειρόγραφα ὁ Ἄνδρέας Δαρμάριος (γιά
τήν προσωπικότητά του βλ. O. Kresten, Der Schreiber und
Handschriftenhändler Andreas Darmarios, "Mariahilfer
Gymnasium" 1967-1968, Βιέννη 1968, σ. 6-11) καί ὁ Μα-
νουήλ Γλυτζούνης (βλ. M. Sicherl, Manuel Glynzunios als
Schreiber Griechischer Handschriften, "Byz. Zeitschrift",
τ. 49, 1956, σ. 34-54). Ὁ O. Kresten μέ πληροφορεῖ (προ-
φορικὴ ἀνακοίνωση) ὅτι ἡ προσπάθειά του νά δώσῃ λύση
σέ προβλήματα ἀνάλογα πρὸς τό δικό μου τόν ὀδήγησε στό
συμπέρασμα ὅτι εἶναι πολύ δύσκολο νά διαπιστώσωμε τήν
προέλευση χειρογράφων πού ἀνῆκαν ἄλλοτε στόν Agustín.

- 1) Κατά τόν Γ. Α. Παπαδημητρίου (προφορικὴ ἀνακοίνωση) τό
η θά πρέπει νά προῆλθε ἀπό παρεξήγηση τῆς ἐπίτιμησης
↳ (δυναμ^η↳).

μενο από πολλούς σταυρούς του τελευταίου έκδοτη και ακόμη να προωθήσω σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της μετρικής μορφής του κειμένου. Επίσης στο θέμα του τοπικού καθορισμού της διασκευής με όδηγησε σε μία ασφαλής επιβεβαίωση της θέσης μου για το ιδίωμα της διασκευής μέσα από γλωσσικά στοιχεία που η διαφορετική αντιμετώπιση του χειρογράφου είχε παραμερίσει.

Το θέμα της γλωσσικής μορφής του κειμένου το αντιμετώπισα ως εξής: δεν κατέγραφα στατιστικά όλα τα γλωσσικά φαινόμενα, αλλά επέλεξα τύπους, σημασίες¹, συντάξεις, σχήματα λόγου, ακόμη και λάθη, που θα μπορούσαν να είναι ένδεικτικά για το χαρακτήρα της γλώσσας του διασκευαστή. Παράλληλα αποδελτίωσα δημόδη κείμενα της τελευταίας βυζαντινής περιόδου για να διακλιτώσω θετικά και αρνητικά τις σχέσεις της γλώσσας του "Διγενή" του Έσχοριάλ με την κοινή της εποχής του. Προχώρησα τότε στη διερεύνηση των λόγων που υπαγόρευαν στο διασκευαστή τη χρησιμοποίηση συγκεκριμένων γλωσσικών στοιχείων, προσπαθώντας να διακλιτώσω σε ποιά περίπτωση είναι ο υπερβάλλον αρχαϊστικός ζήλος ενός ήμισυ μαθούς που τον οδηγεί σε τέτοιες χρήσεις, σε ποιά περίπτωση ή έντονη μνήμη του λογίου τύπου, που δεν επιβάλλεται, χρωματίζει όμως το δημοτικότερο τύπο, και σε ποιά περίπτωση πάλι ή επίδραση του δημοτικού τραγουδιού.

Για να φθάσω στον τοπικό καθορισμό του κειμένου, εξέτασα εξαντλητικά τις θεωρίες που διατυπώθηκαν πάνω στο θέμα. Μετά τη διακρίση όμως της ανεπάρκειας των στοιχείων

---

1) Το λεξιλόγιο της διασκευής δεν αποτελεί ιδιαίτερο κεφάλαιο στην εργασία μου, επειδή εξετάζεται διεξοδικά στα κεφάλαια "Το ιδίωμα του κειμένου" και "Σχέσεις του "Διγενή" του Έσχοριάλ με το "Λύβιστρο".

πού επικαλούνται οἱ διάφοροι ἐρευνητές ἀναζητήσα νέες, σταθερώτερες βάσεις γιά τόν προσδιορισμό γενικά τοῦ ἰδιώματος τῶν ἀδέσποτων δημῶν κειμένων τῆς ὑστερομεσαιωνικῆς περιόδου. Γιά τήν ἀνεύρεσή τους μελέτησα τά ἰδιωματικά κείμενα τῆς περιόδου καί προσπάθησα νά ἀπομονώσω σ' αὐτά ἀποκλειστικά στοιχεῖα τοῦ κάθε ἰδιώματος, παρακολουθώντας συγχρόνως καί τήν ἐπιβίωσή τους στά κατοπινά χρόνια, ὡς σήμερα. Τέτοια στοιχεῖα, ὅπως εἶναι αὐτονόητο, εἶναι σπάνια, φθάνομε ὅμως σέ πλοῦς θετικά συμπεράσματα μέ τήν ἀθροιστική λειτουργία ἄλλων στοιχείων βοηθητικῶν. Μέ τή μέθοδο αὐτή ἔγινε δυνατός ὁ προσανατολισμός μου πρός ἕνα συγκεκριμένο ἰδίωμα.

Ἡ ἔρευνα τῶν δημῶν κειμένων, πού ἀποσκοποῦσε στόν τοπικό καθορισμό τῆς διασκευῆς, ἔδειξε ὅτι ἦταν δυνατή ἡ ἀναζήτηση ἰδιαίτερων σχέσεων μέ ἄλλα κείμενα, πράγμα πού θά μπορούσε νά βοηθήσῃ στή λύση τοῦ προβλήματος τῆς χρονολόγησης. Πραγματικά, στό μυθιστόρημα "Λίβιστρος καί Ροδάμνη" ἐντόπισα, πέρα ἀπό τά γλωσσικά στοιχεῖα, γενικότερα στοιχεῖα ὕφους, καθώς καί τεχνοτροπικά θέματα πού δείχνουν μιά ἰδιαίτερη συγγένεια τῶν δύο ἔργων.

Αὐτό, καθώς καί ἡ γλωσσική συγγένεια πού διαπίστῳσα ἀνάμεσα στή διασκευή τοῦ 'Εσχοριάλ τοῦ "Διγενῆ" καί στό ἔργο τοῦ Ντελλαπόρτα, μοῦ ἐπέτρεψαν νά προωθήσω τή λύση τοῦ προβλήματος τῆς χρονολόγησης.

Ἐλπίζω ὅτι ἡ προσπάθεια αὐτή, ἀνεξάρτητα ἀπό τό τί ἐνδεχομένως προσφέρει στήν εἰδική ἔρευνα, τουλάχιστον βρῖσκεται στό πνεῦμα τῆς ἐπιταγῆς πού διατύπῳσε ὁ Η.-G. Beck¹

---

1) Formprobleme des Akritas-Epos, ὁ.κ.

προεκτείνοντας την αρχική σκέψη του H. Grégoire και του
Στ. Κυριακίδη: "Die Priorität in der Forschung dürfte im
Augenblick der sprachlichen Untersuchung der einzelnen Ver-
sionen zukommen...weil ja solche Forschungen nicht nur der
Digenis-Problematik zu dienen haben, sondern einer histori-
schen Grammatik der mittleren Graezität generell zugute kom-
men sollen".

ΜΕΡΟΣ Α'

ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Μέρος Α': ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.

- 1) ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ " ΔΙΓΕΝΗ " ΤΟΥ ΕΣΚΟΡΙΑΛ ΜΕ ΑΦΕΤΗΡΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ TRAPP.

4 + μέλη καὶ μέλη ἄν σέ ποιήσουσιν +:

Τό τμήμα αὐτό τοῦ στίχου εἶναι ἕνας δεκασύλλαβος, ὁ ὅποιος εἶναι πιθανό νά ἀποτελῆ τό πρῶτο ἡμιστίχιο ἑνός δεκαεπτασύλλαβου.¹

Ὁ στίχος θά μπορούσε νά πάρη τή μορφή δεκαπεντασύλλαβου, ἄν ἐκδύδαμε: " μέλη - μέλη"², ἀλλά ἡ ἀναδίπλωση αὐτή εἶναι συνηθισμένη στά δημώδη μεσαιωνικά κείμενα³ μέ τή μορφή πού τήν παραδίδει τό χειρόγραφο: " μέλη καὶ μέλη" πβ.: "μόνος καὶ μόνος",⁴ "μόνη καὶ μόνη"⁵, "μόναι καὶ μόναι"⁶. (πβ. καί: " μόνος καὶ μοναχός"⁷, "μόνη καὶ μοναχή"⁸).

-
- 1) Γιά τήν παρουσία δεκαεπτασύλλαβων στίχων στή διασκευή αὐτή τοῦ "Διγενῆ" βλ. παρακάτω, Μέρος Β', τό κεφάλαιο "Μετρικά".
- 2) Ἐτσι βρίσκουμε τήν ἀναδίπλωση στό "Φλώριο" (Κριαρᾶ, στ. 246). πβ. "Λίβιστρο" Esc(Lambert, στ. 3402) . βλ. καί Blass-Debrunner, Gramm. d. neutest. Griechisch¹², παρ. 158.
- 3) βλ. Γλυκᾶ, "Στίχοι" Α' (Τσολάκη) στ. 146, "Φλώριο" (Κριαρᾶ) στ. 1434, "Λίβιστρο" Sc(Lambert) στ. 2194, N (Wagner) στ. 3003, 3023, V στ. 2954.
- 4) βλ. "Λίβιστρο" Esc.(Lambert) στ. 182·N(Wagner) στ. 198.
- 5) βλ. "Λίβιστρο" Esc.(Lambert) στ. 1684·Sc(Lambert) στ. 576 .
- 6) βλ. "Βέλθανδρο" (Κριαρᾶ) στ. 980.
- 7) βλ. Μαχαρᾶ (Dawkins) σ. 212¹⁶.
- 8) βλ. "Διγενή" Esc. στ. 1514T.

"Έτσι πρέπει να απορρίψουμε την άποψη του G. Morgan¹ ότι το δεύτερο σκέλος της αναδίπλωσης αποτελεί "τσάκισμα" και ότι το ήμιστίχιο πρέπει να εκδοθῆ ὡς ἑξῆς: " Μέλη καί [μέλη] ἄν σέ ποιήσουσιν, ".

9β' εἰς αὐτόν ὑπαγαίνει:

Ὁ Trapp δίνει τό ήμιστίχιο μέ ἀνακαιστικό ρυθμό , ἐνῶ τό χειρόγραφο τονίζει τή δεύτερη συλλαβή τοῦ ἑπτασύλλαβου(εἰς αὐτόν) πράγμα πού δέν ἀναφέρει ὁ ἐκδότης στό κριτικό ὑπόμνημα. (Σέ καμία περίπτωση δέ δηλώνεται ἡ ἀπόκλιση τόνου στό κριτικό ὑπόμνημα τῆς ἔκδοσης Trapp, ἴσως γιατί ὁ ἐκδότης θεωρεῖ λαθασμένο τόν τονισμό τοῦ χειρογράφου. Τό χειρόγραφο ὁμως δίνει σέ πολλές περιπτώσεις πλό σωστό τονισμό ἀπό ὅ,τι ἡ ἔκδοση αὐτή²).

16 ἡσκιάζει: Γρ. "ἡσκιάζει" (βλ. ἔκδ. Κ.)

"ἡλιου": Τό μέτρο δέν ἐπηρεάζεται ἄν κρατήσωμε τόν τονισμό τοῦ χειρογράφου: "ἡλίου" (βλ. ἔκδ. Κ.)

28(27*) δειλιά: Γρ. "δειλία", ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο(βλ. ἔκδ. Η.).

31 Βλ. τήν παρατήρησή μου στό στίχο 47(44).

---

1) Cretan Poetry, σ. 63.

2) Βλ. L. Politis, *Digēnis Akritas*, σ.343, σημ. 36.

* Σέ παρένθεση μπαίνουν οἱ ἀριθμοί τῶν στίχων τῆς ἔκδοσης Trapp. Ὁ πρῶτος ἀριθμός δηλώνει τή στιχαρίθμηση τῶν ἐκδόσεων Hesseling καί Καλονάρου.

38(35)β' τά βουνιά ἀντιδονοῦσαν:

Ἵτε ὁ τύπος "ἀντιδονοῦσαν", οὔτε ὁ τύπος "ἀηδονοῦσαν"¹ " τοῦ προτείνει ὁ Λ. Πολίτης² μποροῦν νά μείνουν, ἂν θέλωμε νά κρατήσωμε τόν τύπο "βουνιά"³ (καί ὅχι "βουνά"⁴) καί τόν ἑνδεσμο "καί" πού μᾶς δίνει τό χειρόγραφο. Πρέπει δηλαδή νά μείνωμε κοντά στή γραφή τοῦ χειρογράφου (βλ. καί ἔκδ.) καί νά ἐκδώσωμε: "καί τά βουνιά ἠδονοῦσαν". Ὁ τύπος ἠδονοῦσαν" μπορεῖ νά εἶναι παρατατικός τοῦ "ἠδονῶ", ἢ τοῦ ἄδονῶ" (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "ἀντιδονῶ").

4(41) α' κατέβηκεν εἰς τόν ἀμυράν:

Ὁ χειρόγραφο ἔχει: "καί ἐκατέβηκεν εἰς τόν ἀμυράν". θά μπορούσαμε νά ἀκολουθήσωμε τή γραφή τοῦ χειρογράφου, ὅπως κάνει ὁ Hesseling, καί νά θεωρήσωμε τό ἡμιστίχιο ὡς τόν πρῶτο δεκασύλλαβο ἑνός δεκαεπτασύλλαβου (γρ. "στόν ἀμυράν").

45(42)α' κ' ἐχέρισεν ὁ ἀμυράς:

Ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου εἶναι: "καί τότε ἐχέρισεν ὁ ἀμυράς". θά μπορούσαμε νά τήν ἀκολουθήσωμε (βλ. ἔκδ. Η.) καί νά θεωρήσωμε καί τό στίχο αὐτόν δεκαεπτασύλλαβο. Ἐν ὅμως θέλωμε ὅπωςδῆποτε δεκαεπτασύλλαβο, ὅπως ὁ Trapp, δέ χρειάζ-

1) Ὁ τύπος "ἀηδονῶ" δέν ἀπαντᾷ μόνο στό "Διγενή" (βλ. L. Politis, ὁ.π. καί Λεξικό Κριαρά, λ. "ἀντιδονῶ") ἀλλά καί στόν ἀνέκδοτο κώδικα τοῦ "Λιβίστρου" Vaticanus Gr. 2391, στ. 761 καί 3344.

2) Ὁ.π., σ. 345.

3) Ὁ τύπος ἀπαντᾷ καί στό στίχο 1053T τοῦ "Διγενή" τοῦ Ἐσχοριᾶλ.

4) Βλ. L. Politis, ὁ.π.

ζεται να όβελίσωμε τό έπίρρημα "τότε", αλλά να γράψωμε μόνο τό ρήμα "έχέρισεν" χωρίς τό τελικό "ν".

47(44) ᾠ (sic) πίασε τόν ἄγουρον, ταχεῶς νά τόν νικήσης :

Τό στίχο τόν παραδίδει τό χειρόγραφο μέ τήν παρακάτω μορφή: " ᾠ πίασε μου λε τόν ἄγουρον, ταχεῶς νά τόν νικήσης ". Ὁ G. Morgan (δ.π.) ύποστηρίζει ὅτι τό "λέ" πρέπει να όβελιστῆ, γιατί ίσοδυναμεῖ μέ τό "λέει" πού παρεμβάλλεται στά δημοτικά τραγούδια ὡς "τσάκισμα" (βλ. καί παρακάτω, τό κεφάλαιο "Μετρικά")· ὁ στίχος δηλαδή πρέπει να έκδοθῆ: "ᾠ πίασε μου τόν ἄ. τ. ν. τ. ν. " (τή γενική "μου" φαίνεται να τῆ θεωρεῖ μιᾶ γενική ήθική).

Τό στίχο 31 (ὁ Trapp τόν όβελίζει, ὅπως καί ὁ Καλονάρος), πού εἶναι σχεδόν ὁμοιος μέ τό στίχο 47(44), δέν τόν αναφέρει, γιατί ἐκεῖ τό "λέ" φαίνεται να εἶναι ένσωματωμένο στό δεκαπεντασύλλαβο (τό γεγονός αὐτό βέβαια δέ θά τό έμπόδιζε να άποτελέση "τσάκισμα", γιατί πολλές φορές τά "τσακίσματα" δένονται μέ τόν δεκαπεντασύλλαβο¹). Ἀπό τό στίχο ὅμως 50(47), πού στό χειρόγραφο ἔχει τῆ μορφή: "έγώ δέ μου λε, ούδέν τόν έγνοιάζομαι να τόν καταπονέσης" (ὁ Trapp έκδίδει: "Έγώ δέν έγνοιάζομαι να τόν καταπονέσης") όβελίζει τίς λέξεις " μου λέ " κατά τόν Morgan δηλαδή παρεμβάλλεται στό δεκαπεντασύλλαβο ἄλλοτε "λέ" καί ἄλλοτε "μου λέ". Ἐπειδή ὅμως καί μετά τόν όβελισμό τῶν λέξεων "μου λέ " ὁ στίχος παραμένει ὑέρμετρος, ὁ Α. Πόλύτης², πού άποδέ -

1. Βλ. π.χ. τήν κρητική διασκευή τοῦ "Πορφύρη" πού έκδίδει ἡ Μαρία Λιουδάκη, Κρητικά τραγούδια, " Έπετ. Έτ. Κρητ. Σπουδῶν" τ. 4(1941) σ. 219 στ. 7.

2. L' épopée byzantine, σ. 571. Βλ. καί τοῦ Ἰδίου, Digénis Akritas, σ. 344.

χεται τή θεωρία τοῦ Morgan γιά τά "τσακίσματα" τοῦ "Διγε -
νῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ, ὀβελίζει τὶς λέξεις: "δέ μοῦ λέ".

Ἴσως ὅμως οἱ λέξεις "μοῦ λέ" νά μποροῦν νά μείνουν στοὺς
στίχους 47(44) καί 50(47), ὅπως καί στό στίχο 31, μέ τή
διαφορά ὅτι οἱ δύο αὐτοῦ στίχοι θά πρέπει νά θεωρηθοῦν δε-
καεπτασύλλαβοι. Τό χειρόγραφο καί στίς τρεῖς περιπτώσεις
πού ἀπαντοῦν οἱ λέξεις "μοῦ λέ" τονίζεи: "μοῦ λε" ὁ Γ. Α.
Πακαδημητρίου¹, πού τό πρόσεξε αὐτό, γράφει "μοῦλε", χωρίς
νά ἐξηγῆ ὅμως πῶς εἶναι δυνατό ὁ Σαρακηνός νά προσφωνῆ ἔτσι
τόν ἀμιρά, ἀφοῦ στό ἀντίστοιχο χωρίο τῆς διασκευῆς Z (ἐκδ.
Τ. στ. 346) οἱ Σαρακηνοὶ προσφωνοῦν τόν ἀμιρά: "κύριε ἡμῶν
... αὐθέντα" (πβ. καί "Διγενή" Ἀνδρου, Πασχάλη, σ. 320¹² :
"αὐθέντα μας"). Πρὶν ἀπὸ τά λόγια τοῦ Σαρακηνοῦ ἀναφέρεται ὅτι:
"Σαρακηνός ἐλάλησεν τόν ἀμιράν τῆς γλώσσης" (" Διγενῆς "
Esc. στ. 30 καί 46 [43]). Τό ἀντίστοιχο χωρίο στή διασκευή
τῆς Ἀνδρου (Πασχάλη, σ. 319²²) ἑνὸς στίχου ὁμοίου μέ τοὺς
παραπάνω (τοῦ στίχου Esc. 21) ἔχει: "ἤκουσέν το ἕνας τοῦ
δοῦλος καί λέγει του σαρακήνικα " πῶς θά προσφωνοῦσε " σα-
ρακήνικα" τόν ἀρχηγό του ὁ Σαρακηνός; Μήπως ὁ διασκευαστής
τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ, γιά νά χρωματίσῃ τά λόγια τοῦ
Σαρακηνοῦ μέ ἀραβικό χρῶμα, ἔβαλε στό στίχο καί μιὰ ἀρα-
βική λέξη, πού συνέπεσε μέ τό οὐσιαστικό "μοῦλος"; (Π. χ.
σήμερα στό Ἰράκ οἱ Κοῦρδοι προσφωνοῦν τόν ἀρχηγό τους
" mûla ", δηλαδή: "ἀρχοντα"²).

Ὁ στίχος 50(47) ὅμως ἔχει δέκα ὀκτώ συλλαβές. Μήπως
τό " δέ" στήν ἀρχή τοῦ στίχου (πού δέν εἶναι βέβαια ὁ
ἀντιθετικός "δέ") ὀφείλεται σέ ἕνα εἶδος πρόληψης τοῦ γρα-
φέα (ἀκολουθεῖ: "οὐδέν") καί πρέπει νά ὀβελιστῆ;

1. Στήν ἀδημοσίευτη ἐργασία του γιά τό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ.
2. Προφορική ἀνακοίνωση τοῦ Ἰορδανοῦ κ. Sultan Ahmad. Πβ. τήν ἀραβική προσφώνηση σέ ἀρχηγό "maulānā" (βλ. H. Wehr, Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart, Wiesbaden, 1968, λ. "maulan"-σ. 977-).

50(47) Βλ. τήν παρατήρησή μου στό στίχο 47(44).

52(49) μακρεά : Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: " μακρέα"¹ (βλ. Ἔκδ. Η.)

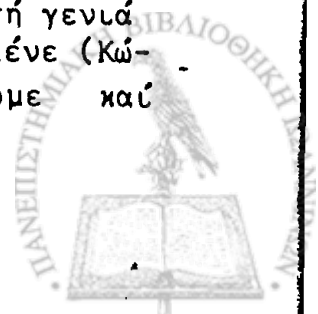
55(52)α' Νά ζῆς, καλέ νεώτερε:

Ὁ ἐκδότης στήν προσπάθειά του νά συμπτύξη τίς συλλαβές τοῦ στίχου, γιά νά τόν κάνη δεκαπεντασύλλαβο, ἀκολουθεῖ τή διόρθωση τοῦ Σπ. Λάμπρου (βλ. τό κριτ. ὑπ. τοῦ Trapp) καί καταστρέφει τό δεκασύλλαβο πού μᾶς δίνει τό χειρόγραφο : "ζῆς, νά χάρεσαι, καλέ νεώτερε, ". Ἡ εὐχή αὐτή εἶναι συνηθισμένη στά δημώδη μεσαιωνικά κείμενα (πβ. Ντελλαπόρτα , Μανούσακα², Α'στ. 645, 935, 2227, 2809, 3155) ὅπως καί ἡ ὑποτακτική χωρίς τό "νά"³ μέ σημασία εὐκτικῆς (πβ. τούς στίχους: 470T, 892T: "εὔρη σε ὁ θεός", 1457H: "χαρῆς" καί τούς στίχους τοῦ Ντελλαπόρτα, Μανούσακα, Α'118-119: "καί νά θωροῦν τά ὄμματα σου εὐκαιρα τά κλουβιά σου | καί λείψη σου ὁ κιλαδισμός, θλιβῆς καί ἀναστενάξης" καί 121-122: " Ἡμέρα Τρίτη δολερή... | λείψης ἀπό τόν ἀριθμόν, λέγω, τῆς ἐβδομάδος"). Ὑποτακτική χωρίς τό "νά", ὄχι ὅμως μέ σημασία εὐκτικῆς, ἔχομε στούς στίχους τοῦ "Διγενῆ": 743T, 1445 H , 1540H, 1557H, 1786T.

1. Βλ. καί L.Politis, *Digēnis Akritas*, σ. 343.

2. Οἱ παραπομπές ἀναφέρονται στήν ἀδημοσίευτη ἔκδοση τοῦ Ντελλαπόρτα, πού εἶχε τήν καλοσύνη νά θέσῃ στή διάθεσή μου ὁ καθηγητής Μ.Ι.Μανούσακας.

3. Βλ. Α.Ν.Σκιᾶ, (Ἀνακοίνωση) Εἰς τά δημώδη βυζαντινά ᾄσματα ... "Λαογραφία" τ.4(1912-1913)σ.315. Ἐνα ἀκόμη παράδειγμα τῆς χρήσης αὐτῆς τῆς ὑποτακτικῆς θά μπορούσαμε νά βροῦμε στόν "Ἀρμούρη" (ἔκδ. Κυριακίδη, στ.84=στ.152) ἀφοῦ κάγωμε μιᾶ μικρή διόρθωση: "Ἀπό τό γένος του(γρ."μου") διαβῶ, ἄν σᾶς ἀλημονήσω" δηλαδή: νά μή ἀνήκω στή γενιά μου, ἄν σᾶς ξεχάσω". Πβ. τό σημερινό: "νά μή μέ λένε (κώστα π.χ.), ἄν δέν τό κάνω". ("Του"ἀντί "μου" ἔχομε καί στό στ. 1474T τοῦ "Διγενῆ" Esc.).

56(53)β. ἐστράφην ἔντροπιασμένος:

θά μπορούσαμε νά κρατήσωμε τή γραφή τοῦ χειρογράφου (ἐν-τροπιασμένος) καί νά γράψωμε "ἐστράφη ἐντροπ." γιά τό μέτρο.

64(61)β. εἰς μιά: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: " εἰς μία " (βλ . ἔκδ. Η.).

Γιά τό "κ' ἄν" τοῦ ἀήμιστιχίου ἀντί " καί ἄν" καί γενικά γιά τό λαθασμένο τρόπο γραφῆς τοῦ "καί" στήν ἔκδοση Trapp βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 340.

65(62)α. καί τότε οἱ κέντε ἀδελφοί:

Γρ. "τότε" (βλ. ἔκδ. Η). Γενικά γιά τήν ἀκαίρη ἔκθλιψη στήν ἔκδοση Trapp βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 343.

69(66)β. δι' ἀγαμον κοράσιον:

Ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου εἶναι: "ὡς διαγάμον κορασίου " . Μποροῦμε νά δεχτοῦμε, ὅπως ὁ Trapp, τή διόρθωση τῶν Η. Grégoire καί M. Letocart¹, χωρίς ὅμως νά ἀπομακρυνθοῦμε πολύ ἀπό τό χειρόγραφο, ἐκδίδοντας: "ὡς δι' ἀγαμον κοράσιον" ('Η πρόσθεση "διὰ" μέ τό "ὡς" ἀπαντᾷ πολύ συχνά στή διασκευή τοῦ Ἐσχοριάλ τοῦ "Διγενῆ", καί ὁ τύπος "κοράσιον " εἶναι ὁ μόνος πού βρίσκομε σ' αὐτή, ποτέ "κοράσιον").

Στό ἀήμιστίχιο ἡ ὀνομαστική "οἱ ἄρχοντες" πρέπει νά μῆ ἀνάμεσα σέ κόμματα, γιάτί χρησιμοκοιεῖται ὡς κλητική (βλ . καί τήν παρατήρησή μου στό στίχο 296).

1) Trente-cinq corrections au texte du Digenis ..., "Byzantion" τ. 14(1939) σ. 211.

70(67)β' Ῥωμάισσα: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: " Ρωμαίσα " .
Ὁ τύπος ἀπαντᾷ καί στό Γεωργηλᾶ ("θανατικό", Wagner ,
στ. 101). Πβ. καί τόν τύπο "Ὁβραίσα", πού τόν βρίσκομε στό
τραγούδι " Ἡ ἀπαγωγή τῆς θυγατρὸς τοῦ Λεβάντη".¹

75(72)α' κ' ὦραν πολλήν ἐποίησασιν:

Θά μπορούσαμε νά ἐκδώσωμε καί: "κ' ὦ.π. ἐποίησασιν", ὅπως
προτείνει ὁ Γ. Α. Παπαδημητρίου².

Τό χειρόγραφο ἔχει "ἐπιάσασιν", ἀλλά πρόκειται γιά σύγχυση
τῶν ρημάτων "ποιῶ" καί "πιάνω"³, πού τή συναντοῦμε καί σέ
ἄλλα δημῶδη κείμενα: "Χρον. Μορέως" (Schmitt) χφ. Τ στ. 1205
(ἐδῶ ἔχομε "ποιῶ" ἀντί "πιάνω", ὅπως καί στό " Λίβιστρο "
Esc, Lambert, στ. 4153, ὅπου ἔχομε "στράταν ... ἐποίησαμεν"
στή θέση τῆς φράσης "στράταν ἐπιάσαμεν"⁴). Γιά τή φράση
"ποιῶ ὦραν" βλ: καί "Διγενή " Ἄθ. (Καλ.) στ. 428. Πβ. καί :
" Καλλίμαχο" (Κριαρᾶ) στ. 1321, 2029· " Λίβιστρο" (Lam-
bert) Esc. στ. 284, 1746· Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 2753· Ν (Wagner)
στ. 1542.

80(77) α' τῶν μὲν αἰ χεῖρες ἔλειπον:

Δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀκολουθήσωμε τή διόρθωση τοῦ Hes-
seling, γιὰτί καί ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου: "αἰ μὲν αἰ χεῖ-
ρες ἔλειπον" θά μπορούσε νά μεύνη ὡς ἓνα εἶδος ἀνακόλουθου
σχήματος.

1) Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια (Ἐκλογή) τ. Α' Ἀθήνα , 1962
[Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Δημοσιεύματα τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., Ἀρ. 7]
σ. 13, στ. 96.

2) Ἀκριτικά "La Croix τ. 1(1947) <1948>* σ. 135, σημ. 16.

3) Βλ. καί Γ. Α. Παπαδημητρίου, ὀ. π.

4) Γιά τή φράση βλ. παρακάτω, σ. 240.

* Σέ γωνιώδεις ἀγκύλες βάξω τό χρόνο τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιο-
δικοῦ.

81. 'Ο Trapp όβελύζει τό στίχο αυτόν, θά μπορούσε όμως νά μείνη όπως τόν έκδίδει ό Hesseling, άρκεῖ νά γράψωμε , όπως τό χειρόγραφο: "αἴμαν".

'Ο στίχος μπορεί νά θεωρηθῆ δεκαεπτασύλλαβος.

90(85)α' τόν ἥλιον ἐντυχώνοντες:

Αὐτή εἶναι ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου καί νομίζω ὅτι εἶναι προτιμότερο νά ἀφήσωμε ἔτσι τό ἡμιστίχιο, γιατί καμία ἀπό τίς διορθώσεις πού προτάθηκαν κατά καιρούς δέν ἱκανοποιεῖ:

- 1) Στ. Ξανθουδίδου, Διγ. Ἀκρύτας, σ. 546: "ένταλώνοντες, έντρα-
νύζοντες".
- 2) Φ. Κουκουλέ, ('Ανακ.) Εἰς τόν Διγ. Ἀκρύτην..., "Λαογρα-
φία" τ. 4(1912-1913) σ. 316: "συντυχαίνοντες".
- 3) Στ. Δεινάκι, ('Ανακ.) ["Ἀθηνα" τ. 32(1920)σ. 195]: "έντυγ-
χάνοντες".
- 4) H. Grégoire-M. Letocart, ὁ. π., σ. 212-213 καί "Revue des
études anciennes" τ. 42(1940)σ. 161-164: "έντυγχάνοντες".
- 5) R. Goossens, L'invocation au Soleil, "Chronique d'Egypte"
τ. 16(1941) σ. 280-281 καί τ. 17(1942) σ. 150- 151 :
"έντυγχάνοντες".

βλ. καί Π. Π. Καλονάρου, Διγενής Ἀκρύτας, τ. Β', Ἀθήνα [1941] σ. 314 καί σ. 134, σημ. στό στίχο 90.

99(94)α' ἢ ὅτι αἰχμαλώτευσαν:

Τό χειρόγραφο ἔχει: "ἢ κάλιν ὅτι αἰ.". Ἀντί νά όβελύσω-
με, όπως ὁ Trapp, τό ἐπίρρημα "κάλιν" μπορούμε νά γράψωμε
" κάλι ".

116(110): 'Ο Trapp όβελύζει τίς λέξεις "έξ οὐρανοῦ", γιά
νά κάρη ὁ στίχος μορφή δεκαπεντασύλλαβου, θά μπορούσαμε ὁ-

μως νά τῆς κρατήσωμε καί νά θεωρήσωμε τό στίχο δεκα-
επτασύλλαβο.

Τό β' ἡμιστίχιο ὁ Γ.Α. Παπαδημητρίου¹ τό ἐκδίδει ὡς
ἐξῆς: "χυθέν τοσοῦτο αἷμα;".

121(115)α' + ὡς προσδοκοῦμεν ἐπόθανες, :

Τό μέτρο μπορεῖ νά ἀποκατασταθῆ καί χωρίς νά ἀκολουθήσωμε
τή διόρθωση τοῦ Α.Χ. Χατζῆ πού ἀναφέρει ὁ Trapp (ἔθανες) ἄν
γράψωμε: "προσδοκοῦμε".

129(123)α' πρωταμηρᾶ: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο (βλ. ἔκδ. Η.)
"πρωτοαμιρά" (βλ. καί L. Politis, ὁ.π., σ. 343).

136(130)β' γενεᾶς: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: "γενέας". Πβ.
καί τό στίχο 137(131).

145(141): Τό α' ἡμιστίχιο τοῦ στίχου αὐτοῦ νομίζω ὅτι τό
ἐκδίδει σωστά ὁ Καλονάρος, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τό χειρόγρα-
φο, προσθέτει μόνο τό ἄρθρο, πού λείπει, πρὶν ἀπό τό ὄνομα
"Ἀαρών".

Τό β' ἡμιστίχιο ὁ Trapp τό διαβάζει: "καί θεῖος μας ὁ
Καρούλης", ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "καί ὁ θεῖος μας ὁ Κα-
ροῦλης", καί τό ἐκδίδει: "θεῖος μου ὁ Καρούλης".

160(153)β' τό φλυαροστομίζειν: Γρ. "τό φλυαροστομίζειν" κατὰ
τό χειρόγραφο. (Γιά τή σωστή ἀνάγνωση βλ. L. Politis, Digēnis
Akritas, σ. 345).

161(154): Θά μπορούσαμε νά ἀφήσωμε τό στίχο ὅπως τόν παρα-
δίδει τό χειρόγραφο (βλ. ἔκδ. Η) καί νά τόν θεωρήσωμε δε-
καεπτασύλλαβο, ἀντί νά ὀβελίσωμε τήν ἀντωνυμία "σᾶς",

1) Στήν ἀδημοσίευτη μελέτη του γιά τό "Διγενή" τοῦ Ἐσχοριᾶλ.

ὅπως ὁ Trapp, ἢ νὰ γράψωμε "έδά" ἀντί "ἀποδά", ὅπως ὁ
Λ. Πολύτης (ὀ.π., σ. 342).

168(163)α' κ'έγώ_έτούτην_ἤκρυβα:

Θά μπορούσαμε καί τό στίχο αὐτόν νά τόν ἀφήσωμε ὡς δεκα -
επτασύλλαβο (βλ. ἔκδ. Η.) καί νά μή ὀβελίσωμε, ὅπως ὁ
Trapp, τίς λέξεις: "ὡς διατ'(έτούτην)".

169(164) : Μποροῦμε νά ἐκδώσωμε τό στίχο ὅπως τόν ἐκδίδει
ὁ Hesseling, μόνο ἀντί "ὕπατε" πρέπει νά τονίσωμε, ὅπως
τό χειρόγραφο, "ὕπατε".

173(168)β' ῥαῖα: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "ῥαῖα" .

175(156)β' εὐγένειαν: Τό χειρόγραφο τονίζει "εὐγενείαν", ὁ-
πότε πρέπει νά γράψωμε: "πολλή" ἀντί "πολλήν".

176(157)α' πίστι διαβάζει (καί ἐκδίδει) ὁ Trapp, ἐνῶ τό
χειρόγραφο ἔχει "πίσθη". (Γιά τόν τύπο βλ. παρακάτω, Μέρος
Γ', "Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου" V 1).

185(177)β' θαυμαστῆς διαβάζει καί ἐκδίδει ὁ Trapp, ἐνῶ τό
χειρόγραφο ἔχει: "θαυμασθῆς". Βλ. καί τήν παρατήρηση στό
στίχο 1648 καί παρακάτω, Μέρος Γ', 'Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου"
V 1. .

188(180) α' ἀντάμα οἱ πέντ'έστενάξαν:

Θά μπορούσαμε νά ἐκδώσωμε τό στίχο ὡς δεκαεπτασύλλαβο, γιά
νά μή χάσωμε τόν τύπο τοῦ χειρογράφου "έστενάξασιν" (βλ.
ἔκδ. Η.).

198(190)α' εἰς Ῥωμανίαν νά ἔβγουν:

Τό χειρόγραφο τονίζει "έβγοῦν", μάς δίνει δηλαδή ἕναν ὀξύτονο ὀκτασύλλαβο, ἐνῶ ὁ Trapp θεωρεῖ τό στίχο ὡς τό δεύτερο ἡμιστίχιο ἐνός ὑποθετικοῦ δεκαπεντασύλλαβου καί βάζει ἀποσιωπητικά στή θέση τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου. Μποροῦμε ὅμως νά ἐκδώσωμε τό στίχο ὡς ἕνα αὐτοτελή ὀκτασύλλαβο. (Γιά τήν παρουσία αὐτοτελῶν ὀκτασύλλαβων στό "Διγενή" τοῦ Ἑσκοριαάλ καί σέ ἄλλα κείμενα γραμμένα σέ δεκαπεντασύλλαβο στίχο βλ. παρακάτω, τό κεφάλαιο "Μετρικά").

199(191)-202(194): Πρέπει νά χωρίσωμε τούς στίχους ὅπως ὁ Λ. Πολίτης (ὄ.π., σ. 344), ἀρκεῖ μόνο νά σημειώσωμε ὅτι μετά τῆς λέξεως "βουλήν του" τό χειρόγραφο δέν ἔχει τελεία, ἀλλά τό κόμμα πού βάζει ὁ γραφέας στό τέλος τῶν ἡμιστιχίων. Ὁ στίχος 202(194) θά μπορούσε νά μείνη ὅπως εἶναι στό χειρόγραφο (βλ. ἔκδ. Η.).

209(201)ᾱ' ὀπίσω την (sic) ἀκολουθοῦν:

Ὁ Trapp διαβάζει (καί ἐκδίδει) " ὀπίσω την ἀκολουθοῦν " , ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: ὀ.τήν ἀκουλουθοῦν".

210(202) -211(203): Βλ. L.Politis, ὄ.π., σ. 345.

213(205)α' κ' ἐδάριτε ἦν ἐξάκουστον:

Τό χειρόγραφο τονίζει τήν ὄγδοη συλλαβή τοῦ ἡμιστιχίου (ἐξάκουστόν) πράγμα πού δέν ἀναφέρει ὁ ἐκδότης στό κριτικό ὑπόμνημα, ὅπως καί σέ ἄλλες περιπτώσεις (βλ. τήν παρατήρηση στό στίχο 9).

218(210)α Κ' ἀφότις ἐκοιμήθηκεν μέ τήν τήλογεννημένην :

Στό κριτικό υπόμνημά του ὁ Trapp προτείνει νά γράψωμε τό ἀνύπαρκτο "ήλογεννήτην", ὁ Λ. Πολύτης ὁμως (δ.π., σ. 345) διορθώνει θαυμάσια τό στίχο ὡς ἑξῆς:

" κ' ἀφότις ἐκοιμήθηκεν τήν ἡλογεννημένην ".

Μόνο πού δέ θά ἔπρεπε νά διστάζη προτείνοντας τή χρήση αὐτή τοῦ "κοιμοῦμαι" ("J'oserais proposer"), γιὰτί τή βρίσκομε καί στό "Βέλθανδρο" (Κριαρά, στ. 1046: " τάχατε ὅτι ἐκοιμήθη τήν κ' ἔξεπαρθένευσέν τήν") καί στό Σαχλίκη (Wagner, Β' στ. 530: "ὄκου τήν ἐκοιμήθη | ὁ ἄτυχος ἐπίσκοπος").

221(213)α περιέλαμπρον: Πρόκειται γιά διέκταση ἢ μήπως θά ἔπρεπε νά γράψωμε: "περιέκλαμπρον";

228(220) Ὁ Trapp διαβάζει "τέκνον του" ἐπαναλαμβάνοντας τό λάθος τοῦ Hesselring καί διορθώνει "τέκνον μου" ἀκολουθώντας τόν Καλονάρο, ἐνῶ αὐτή εἶναι ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου.

Στό β' ἡμιστίχιο γράφει, ὅπως τό χειρόγραφο, " ἀναπλοκή " , ἀλλά στό κριτικό υπόμνημα, ἀναφέρει ὅτι ὁ Hesselring ἐκδίδει "ἀνακνοή" "fortiter recte".

Ἡ γραφή τοῦ χειρογράφου ὁμως μπορεῖ νά μείνη (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "ἀναπλοκή". Πβ. καί Lambert, Le roman de Libistros ..., γλωσσάριο, λ. "ἀνάπλοκος" καί τήν προσφώνηση "γλυκοπερίπλοκέ μου " στό "Φλώριο", Κριαρά, στ. 467).

229(221)β τόν ἑαυτόν σου:

Ἔτσι προτείνει νά γράψωμε (στό κριτικό υπόμνημα τῆς ἔκδοσής του) καί ὁ Hesselring' ἐπομένως δέν πρέπει νά ἔχουμε στό

κριτικό υπόμνημα της Έκδοσης Trapp: "correxī", αλλά "cor-
rexit Hesseling".

Τό χειρόγραφο μᾶς παραδίδει τόν τύπο "ένιαυτόν"¹, ὁ
ὁποῖος παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἐάν τόν κρατήσωμε
ὁμως (πράγμα πού κάνει ὁ Καλονάρος) θά ἔχωμε ὀκτώ συλλαβές
στό δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 229 (" τί ἔχασες τόν ἐ-
νιαυτόν σου; ").

232(224)-233(224): Πρέπει νά χωρίσωμε τούς στίχους δια-
φορετικά ἀπό ὅ,τι ὁ Trapp, ἀκολουθώντας ὡς ἓνα σημεῖο καί
τή στίξη τοῦ χειρογράφου (βλ. ἀμέσως παρακάτω, τό κεφάλαιο
"Στίχοι πού ἐκδίδω").

Οἱ λέξεις "εἰς τοῦ Παπαδά", πού κατά τό G. Morgan² πρέπει
νά ὀβελιστοῦν, μποροῦν νά μένουν στό στίχο.

234(225)β' ἐκεῖ εἰς τήν Βαβυλῶνα:

"Ἐάν καί εἶναι σωστή ἡ ἀνάγνωστη τοῦ Λ. Πολίτη³ : " ἑκατόν
(εἰς Βαβυλῶνα) " καί ἄψογος μετρικά ὁ δεκαπεντασύλλαβος πού
μᾶς δίνει, νομίζω ὅτι πρέπει νά διορθώσωμε: " κάτω (εἰς
τήν Βαβυλῶνα)", ἐπειδή καί στό στίχο 528T ἔχομε: "κάτω εἰς
Βαβυλῶνα" καί ἐπειδή ὁ στίχος 234(225) ἀντιστοιχεῖ, ὡς πρὸς
τό ἀ' ἡμιστίχιο του, πρὸς τό στίχο 232(224).

1) Ὁ τύπος ἀπαντᾷ καί στό στίχο 741K τοῦ "Διγενῆ" Esc. καί
στά κείμενα: "Χρον.Μορέως"(Schmitt, Η στ. 948, 4824 ,
5091, 7316, 7322) "Ἀσσίτζες" (Σάθα, σ. 196⁷) "Λίβιστρο"
N(Wagner, στ.1324,1870)"Θησηίδα" (Βενετίας, Ζ' [148¹])
καί στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 93).

2) Cretan Poetry, σ.63. Βλ. καί L.Politis, L'ēporē byzanti-
ne, σ. 570-571.

3) Digēnis Akritas, σ. 345.

Ἡ ἀντιστοιχία αὐτή χάνεται στό δεκαπεντασύλλαβο τοῦ Λ. Πολύτη.

(Ἡ σύγχυση τοῦ ἐπιρρήματος "κάτω" μέ τό ἀριθμητικό "ἕκα - τόν" θά ἔγινε, ἐπειδή τό ἐπίρρημα θά εἶχε τή μορφή "κά - των"· πβ. "ἀπάνων" στό Ντελλάπόρτα, Μανούσακα, Α'στ. 334 καθώς καί: "ἀντάμαν", ὁ.π., στ. 589 καί "χάμαιν", ὁ.π., Γ' στ. 403).

Τό α' ἡμιστίχιο νομίζω ὅτι μπορεῖ νά ἐκδοθῆ, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι στό χειρόγραφο ("καί οὐδέν εἶναι κοράσια ἔμορφα ") ὁπότε ἔχομε τόν δεκασύλλαβο ἐνός δεκαεπτασύλλαβου. Ἄν πάλι ὀβελίσωμε τό ἐπίθετο "ἔμορφα", ἔχομε ἕναν ὀκτασύλλαβο : "καί οὐδέν εἶναι κοράσια;" δηλαδή: δέν ὑπάρχουν κορίτσια ; χάθηκαν τά κορίτσια (στή Βαβυλώνα;)

247(238)α' μή ἀνοίξουν: θά μπορούσαμε νά ἀφήσωμε τό στίχο καί μέ δεκαεπτά συλλαβές ὅπως τόν παραδίδει τό χειρόγραφο (βλ. ἔκδ. Η.)

249(240)β' οἱ δύο μας: Γρ., ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο : " δύο ".

256(247)α' Τᾶς φυλακάς: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: "φάλαγγας " (βλ. ἔκδ. Κ. βλ. καί Στ. Ξανθουδίδου, ὁ.π., σ. 548).

257(248)α' Ὁ Τραρρ ὀβελίζει τό ἐπίρρημα " πάλιν", μπο - ροῦμε ὅμως νά τό κρατήσωμε, μέ τόν τύπο "πάλι", ὁπότε ἔχο - με ἕνα δεκαεπτασύλλαβο.

262(256)β' ἐπιάσεν: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "ἐπία - σεν".

263(257): Νομίζω ὅτι εἶναι προτιμότερο νά μείνωμε κοντά στή γραφή τοῦ χειρογράφου, ὅπως ἡ ἔκδ. Κ. (γρ. ὁμως: "πολύν", ὅπως τό χειρόγραφο) καί νά μή ἀκολουθήσωμε τόν Trapp ἢ τόν Α.Χ. Χατζῆ¹ ἢ τόν Η. Grégoire².

268(259): Γιά τό στίχο βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 343.

272(263)... ἐποῦκες τήν κυράν σου:

Γρ. ὅπως τονίζει ὁ Καλονάρος " ἐποῦκες την κ. σ. "³. Τά ἀποσιωπητικά δέ χρειάζονται, γιατί δέν ἔχομε κανένα χάσμα στό νόημα τοῦ χωρίου. Ἐξάλλου ὁ ἑπτασύλλαβος δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀποτελῆ τό β' ἡμιστίχιο ἑνός δεκαπεντασύλλαβου, μπορεῖ νά ἐκδοθῆ καί ὡς αὐτοτελής στίχος ⁴.

280(275)... καί βάλε τό λουρίκιν:

Μποροῦμε νά κρατήσωμε τόν τύπο πού μᾶς δίνει τό χειρόγραφο "ἔβαλε"(βλ. ἔκδ. Η.) γιατί ἡ προστακτική ἀπαντᾷ καί μέ αὔξηση στά μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα: πβ. π.χ. "Φλώριο" (Κριαρᾶ, στ. 1123: "ἐγνώριζε") καί τό στίχο 523H τοῦ "Διγενῆ" Esc. : "ἐπέξευσε" (βλ. τήν παρατήρησή μου στό στίχο). Ἴσως θά μπορούσαμε νά γράψωμε καί στό στίχο 274T τήν προστακτική μέ αὔξηση: "κ' ἐκαβαλύκευσέ τον"(ἀντί: "καί καβαλύκευσέ τον").

---

1. Εὐστάθιος Μακρεβολύτης καί Ἄκριτης " Byz. - Neugr. Jahrbücher" τ. 9 (1930/31 - 1931/32) <1932> σ. 288.

2. Ὁ Διγενῆς Ἄκρίτας, σ. 53.

3. Βλ. Στ. Ξανθοῦδίδου, ὁ.π., σ. 549.

4. Γιά τούς αὐτοτελεῖς ἑπτασύλλαβους τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ καί ἄλλων κειμένων πού εἶναι γραμμένα σέ δεκαπεντασύλλαβο στίχο βλ. παρακάτω, τό κεφάλαιο "Μετρικά".

287(268)α' τά δέ κοράσια τά καλά:

Ἡ κτητική ἀντωνυμία "σου" κού ἔχει τό χειρόγραφο μετά τό οὐσιαστικό "κοράσια" (βλ. ἔκδ. Η.) δέν πρέπει νά ὀβελιστῆ, γιὰτί εἶναι ἀπαραίτητη γιά τό νόημα τοῦ στίχου. Ἐξάλου δέν ἔνοχλεῖ τό μέτρο, γιὰτί ὁ στίχος μπορεῖ νά ἐκδοθῆ ὡς δεκαεπτασύλλαβος.

292(283)α' Κ' ἔδωκεν: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο " ἔδωκεν"¹ καί στό β' ἡμιστίχιο "Ῥωμανίαν" καί ὄχι: "Ῥωμανιάν".

296(287)α' Ὁ ἀμηρᾶς, ἀφέντης μας:

Μποροῦμε νά γράψωμε, χωρίς νά ἐπηρεαστῆ τό μέτρο : " Ὁ ἀμηρᾶς, ὁ ἀφέντης μας", ἐπειδή ἡ ὀνομαστική στή θέση κλητικής εἶναι συνήθως ἔναρθρη. Πβ. "Βέλθανδρο" (Κριαρᾶ, στ. 1339), "Φλώριο" (Κριαρᾶ, στ. 727), "Ἰμπέριο" (Κριαρᾶ, στ. 277), Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 2454), Γεωργηλᾶ ("Βελισάριος", Wagner, στ. 711) κ.κ.ᾶ.

Βλ. καί παρακάτω, Μέρος Γ', "Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου" VI III καί Ν. Π. Ἀνδριώτη, Συντακτικά καί μορφολογικά, "Ἑλληνικά" τ. 12(1952-1953) σ. 20 καί Ι.Κ. Βογιατζίδη, Ἀκριτικά μέλεται, "Byz. Zeitschrift" τ.24(1923/24) <1924> σ. 64.

300(291)β' καρδίᾳ: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "καρδία".

302(293)β' τά πολυκόθητά του: - Γρ., ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "πολυκοθητά του" ἐκίσης στούς στίχους 471 (463) καί 569(562) γρ. "πολυκοθητήν" καί στούς στίχους 1037(1028) καί 1042(1033) γρ. "πολυκοθητόν". Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις κού ἀναφέραμε ὁ Τσαρρ. ἐκδίδει ἀντίστοιχα: " πολυκόθητα ",

1. Βλ. L. Politis, ὁ.κ., σ. 343, σημ. 36.

"πολυπόθητην", "πολυπόθητον", χωρίς να αναφέρει στο κριτικό υπόμνημα τόν τονισμό του χειρογράφου (βλ. τήν παρατήρηση στο στίχο 9). 'Εξάλλου στους στίχους 1116(1107) και 1183(1174), πού ἔχουν τόν τύπο "πολυποθητήν", ὁ Trapp διαβάσει "πολυπόθητην" (καί ἐκδίδει "ποθητήν").

Ὁ ὀξύτονος τύπος εἶναι πολύ συνηθισμένος στόν Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α'στ. 483, 1733, 1758, Γ'στ. 161, 288, 308, 483)· βλ. καί "Λύβιστρο" Esc.(Lambert) στ. 2390(πολυποθητήν).

311(302)β' βαριά: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "βαριά".

Πβ. τά ἐπιρρήματα "ταχία" ("Διγενής" Esc. στ. 325κ), "γλυκία" ("Χρον. Μορέως", Schmitt, Η στ. 2952, 2965).

314(305) τά γλυκειά: Γρ., ὅπως τό χειρόγραφο: "τά γλυκία".

329(320)α' περιστέρα: Ὁ ἐκδότης καταστρέφει τόν τύπο τοῦ χειρογράφου "περιστέρα" καί ὀβελίζει τό ἄρθρο τοῦ οὐσιαστικοῦ αὐτοῦ, ἐνῶ θά μπορούσε νά ἐκδώσει τό στίχο ὡς δεκαεπτασύλλαβο (βλ. ἔκδ. Η.).

360(351)β' στρατηγός: Ὁ Trapp δέν ἀναφέρει ὅτι ὁ Στ.Ξανθοῦδης (ὀ.π., σ. 550) διόρθωσε τό "στράτης" τοῦ χειρογράφου σέ "στρατηγός". Ἀργότερα καί ὁ Ν.Α. Βέης¹ πρότεινε νά γράψουμε "στρατηγός" (ἢ "στρατιώτης").

Παρ' ὅλα αὐτά νομίζω ὅτι πρέπει νά ἀφήσουμε τόν τύπο πού μᾶς δίνει τό χειρόγραφο (στράτης²) ὄχι μόνο γιατί παρουσιάζει γλωσσικό ἐνδιαφέρον, ἀλλά καί γιατί δείχνει τήν τάση τοῦ

1. Παρουσίαση τοῦ Ι.Κ.Βογιατζίδη, 'Ακριτ.μελέται," Byz. - Neogr. Jahrbücher" τ.4(1923) σ. 172.

2. Ὁ Ι.Κ.Βογιατζίδης, ὀ.π., σ. 64-65, δικαιολογεῖ τόν τύπο, προτείνει ὅμως νά τονίσουμε "στρατηγός". Γιά τόν τύπο αὐτόν βλ. καί Κ. Dieterich, Untersuchungen zur Geschichte der griech. Sprache [Byz. Archiv. 1] Λιψία 1898, σ. 87.

διασκευαστή να αποφεύγει τον ανακαλιστικό ρυθμό στο δεκαπεντασύλλαβο.

370(359)α' Γρ. <ή> μάχαιρα.

378(369)β' κᾶσα κτύσις: 'Ο ἐκδότης δέν ἀναφέρει στο κρίτικό ὑπόμνημα ὅτι τό χειρόγραφο ἔχει: "κᾶσα ἡ κτύσις".

386(377 καί 378): 'Ο Trapp χώρισε τόν ἕνα στίχο τοῦ Hesseling σέ δύο, χωρίς νά προσέξει τή στίξη τοῦ χειρογράφου, κού χωρίζει μετά τίς λέξεις "ἀδελφῶν [μου]" (ὁ Trapp ὀβελίζει τήν κτητική ἀντωνυμία) ἕνα δεκαπεντασύλλαβο: "ἦ ἄν τά ὁμολογήσα (γρ. ὅπως τό χειρόγραφο "ὁμολόγησα") ἀνθρώπου γεννημένου".

Γιά τό πρῶτο τμήμα τοῦ στίχου 377T ὁ Γ.Α. Πακαδημητρίου ¹ προτείνει νά προσθέσωμε τήν προσφώνηση "αὐθέντη μου", κού ἀπαντᾷ καί στο στίχο 470T τοῦ "Διγενῆ" Esc., γιά νά ἔχωμε ἕναν κανονικό δεκαπεντασύλλαβο: "ἄν τά εἶπα, <αὐθέντη μου>, ἐγώ τῶν ἀδελφῶν μου".

388(380) "Ἄν μείνωμε κοντά στο χειρόγραφο, ὀβελίσωμε ὁμῶς τή λέξη "σέ", ὅπως κάνει ὁ G. Morgan², ἔχομε ἕναν δεκαπεντασύλλαβο (χωρίς νά χρειάζεται νά ἀλλάξωμε τή σειρά τῶν λέξεων στο στίχο, ὅπως κάνει ὁ Trapp): "καί νά στερηθῶ καί τό φῶς τοῦ λάμποντος ἡλίου".

Τή λέξη "σέ" ὁ Morgan (ὁ.π.) τή θεωρεῖ "τσάκισμα", ἀποκλείεται ὁμως νά ὀφείλεται σέ λάθος τοῦ γραφέα, ὁ ὅποιος δέν τό ἔσβησε, ὅταν τό ἀντιλήφθηκε, ἀλλά τό ξανάγραψε δῦπλα σωστά (στερηθῶ);

1. Στήν ἀδημοσίευτη μελέτη του.

2. Ὁ.π., σ. 62.

429(421)α' παλουκωσιές: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο "παλουκωσιές".

448(440)β' ἐπιβλέπει: Τό χειρόγραφο ἔχει "ὑποβλέπει" καί ἡ διόρθωση εἶναι τοῦ Hesseling καί τή δέχτηκε καί ὁ Trapp. Νομίζω ὅμως ὅτι εἶναι περιττή, γιατί συχνά στό " Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ καί σέ ἄλλα δημώδη κείμενα τῆς Ἰδίας περιόδου ἔχομε τήν πρόθεση "ὑπό" στή θέση τῆς "ἐπί" ἢ τῆς "ἀπό". Πβ. τοῦς στίχους τοῦ "Διγενή" Esc. 441T, 442T, 446T (ὅπου ἔχομε τό ρῆμα "ὑποστρέφω" ἀντί "ἐπιστρέφω") καί 1665H (ὅπου ἔχομε "ἀπάνωθεν ὑπέστησεν" ἀντί "ἐπέστησεν") καί τοῦς στίχους τοῦ "Λιβίστρου" Esc. (Lambert) 2803, 1627 καί 2910 (ὅπου ἔχομε ἀντίστοιχα: "ὑπόδυνα", "ὑπόδυνος", "ὑπόδυνον", ἀντί "ἐπόδυνα", -ος, -ον). Βλ. καί τήν παρατήρησή μου στό στίχο 484(476). Τό γεγονός αὐτό ἴσως νά ὀφείλεται σέ ὑπερβάλλοντα ἀρχαϊστικό ζῆλο τῶν συγγραφέων τῶν δημωδῶν μεσαιωνικῶν κειμένων (βλ. καί παρακάτω, Μέρος Γ', "Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου" V 6).

451(443) Ὁ Trapp βάζει ἀποσιωπητικά στό τέλος τοῦ στίχου, γιατί, ὅπως τόν ἐκδίδει, τοῦ λείπουν πόδες ἀπό τό β' ἡμιστίχιο τοῦ δεκαπεντασύλλαβου. Ἄν ὅμως προσέξωμε τή στίξη τοῦ γραφέα, θά διαπιστώσωμε ὅτι ἔχομε ἕναν ὀκτασύλλαβο ὡς τίς λέξεις: "ἀδέλφι μας" καί ἕναν δεκαεπτασύλλαβο ἀπό τό διαζευκτικό "ἢ" ὡς τό τέλος τοῦ ἐπόμενου στίχου.

454(446)α' νά μή ἴδῃς τήν Συρίαν: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "Ἰδης", "Συρίαν".

457(449) ἐάν ἐνθυμηθῶ: Ὁ Trapp ὀβελίζει χωρὶς λόγο¹ τὴν ἀντωνυμία "ἐγώ" κού ἔχει τὸ χειρόγραφο (βλ. ἔκδ. Η.).

"νά λησμονήσω" : θά μπορούσαμε νά γράψωμε καί "ν'ἀλησμονήσω", ὅπως ἀπαντᾷ τὸ ρῆμα στὸ στίχο 413H καί στὸν "Ἀρμούρη" (Κυ - ριακ.) στ. 84.

462(454)β' ὄκου - Γρ. ὅπως τονίζει τὸ χειρόγραφο: "ὄκου".

471(463)β' πολυκόθητήν του - Γρ., ὅπως τονίζει τὸ χειρόγραφο: "πολυκοθητήν του". Βλ. καί τὴν παρατήρηση στὸ στίχο 302(293).

480(472) καὶ τότε ἐπεριλάβασιν καὶ ἐθέκασιν εἰς τὸ κουβο- κλιν:

Στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ὁ Trapp σημειώνει : "conicias κ'ἔστε- καν'ς". Τὸ ρῆμα "στέκω" ὅμως δέν ἔχει σχέση μέ τὴν ἐρωτι- κή περύπτυξη τοῦ ζευγαριοῦ ("ἐπεριλάβασιν" μέ ἀλληλοπαθὴ διάθεση = ἀγκαλιάστηκαν, "ἐθέκασιν" = πλάγιασαν, "ἐφιλήσα- σιν" ἐκίσης μέ ἀλληλοπαθὴ διάθεση - στ. 473T-).

"Ἄν θέλωμε δεκαπεντασύλλαβο στίχο, μπορούμε νά γράψωμε "ἐ- θέκα(ν)", ὁ τύπος "ἐθέκασιν" ὅμως εἶναι πιὸ κανονικὸς (πβ. "ἐπεριλάβασιν", "ἐφιλήσασιν"-στ. 472T καί 473T - καί "ἐθέ- κασιν" Ντελλακόρτα, Μανούσακα, Α' στ. 2049).

---

1. Βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 344.

481(473)α' γλυκελά: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: "γλυκία".

484(476)α' ἀποχαιρέτισεν: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: " ὑποχαιρέτισεν". Ἡ πρόθεση "ὑπό" μπαίνει στή θέση τῆς "ἀπό" καί τῆς "ἐπί" (βλ. τήν παρατήρηση στό στίχο 448[440]) ἕως ἐπειδή οἱ συγγραφεῖς πού δείχνουν ὑπερβολικό ζῆλο γιά ἀρχαϊσμό τή βρίσκουν πιά ἀρχαιοπρεπή. Πβ.: "μοναχός ὑπέμεινεν" ἀντί: "ἀπέμεινεν" ("Διγενής" Esc στ. 1683T), "ὑπεδέρνη" ἀντί: "ἀπεδέρνη" ("Λύβιστρος" Esc., Lambert, στ. 891), "ὑπεκρίθην" ἀντί: "ἀπεκρίθην" ("Λύβιστρος" P, Μαυροφύδη, στ. 2780), "ὑφηγοῦμαι" (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "ἀφηγοῦμαι").

Δέν ἀποκλείεται βέβαια νά πρόκειται καί γιά ἄκαιρη χρονική αὔξηση (ἡποχαιρέτισεν, ἡπέμεινεν). Πβ. Ντελλαπόρτα (Μανούσακα) Γ' στ. 565: "ἡποκρίθηκεν".

(Σχετικά μέ τήν κατάληξη τοῦ ρήματος: νομίζω ὅτι ἔχομε τό "ἀποχαιρετύζω" καί ὄχι τό "ἀποχαιρετώ". Πβ. Ντελλαπόρτα, Μανούσακα, Α' στ. 3129, ὅπου ἔχομε τό ρῆμα στόν ἐνεστώτα: "ἀποχαιρετύζω").

488(480)α' ποτέ_μηδέ_ὀκνεῖτε.. :

Ὁ Λ. Πολύτης (ὀ.π., σ. 343-344) διορθώνει: "μηδέ_ὀκνήσετε" γιά νά συμπληρώση ἕναν ὀκτασύλλαβο. Στό χειρόγραφο ὁμῶς, στό τέλος τοῦ παραπάνω ἑπτασύλλαβου, ἔχομε τή στιγμή πού χρησιμοποιεῖ ὁ γραφέας, γιά νά δηλώνη τό τέλος στίχου. θεωρεῖ πραγματικά τόν ἑπτασύλλαβο αὐτόν αὐτοτελή στίχο ἢ πρόκειται γιά μιᾶ ἀπό τίς λίγες περιπτώσεις πού ὁ γραφέας βάζει στιγμή ἀντί νά βάλῃ κόμμα στό τέλος ἡμιστιχίου; (βλ. παρακάτω, τό κεφάλαιο "Μετρικά").

Στό β' ἡμιστίχιο τό χειρόγραφο τονίζει "μήδε", πράγμα πού, ὅπως πάντα στίς περιπτώσεις αὐτές, δέν τό ἀναφέρει ὁ Trapp.

500(492)β' ἀνθυμᾶσθε: Γρ. "ἄν θυμᾶσθε" (βλ. Στ. Ξανθουδύ - δου, ὁ.π., σ. 552).

Γιά τό στίχο βλ. καί L. Politis, ὁ.π., σ. 345(ἀπό τυπογραφικό λάθος προφανῶς ἀναφέρεται ὅτι ὁ Καλονάρος ἐκδίδει "ἄν θυμᾶσθε", ἐνῶ ἐκεῖνος ἔγραψε: "ἄν ἐνθυμᾶσθε").

504(496)α' ὅταν ἔφθασαν στρατηγού:

Τό χειρόγραφο ἔχει τόν τύπο "ἐφθάσασιν" (βλ. ἔκδ.Η.) πού πρέπει νά τόν κρατήσωμε καί γιά τό γλωσσικό ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζει καί γιὰτί μᾶς δίνει τόνο σέ ἄρτια συλλαβή τοῦ στίχου. Γιά νά γίνη τό ἡμιστίχιο ὀκτασύλλαβος θά μπορούσαμε ἴσως νά γράψωμε: "στρατηού" (βλ. τήν παρατήρηση στό στίχο 360[351]).

507(499)α' τόν ἔγγονον τοῦ Μαῦακῆ:

Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: "τόν ἔγγοναν τοῦ Μαῦακῆ".

509(501)β' ἀνάμεσα τῶν κάμπων:

Ὁπως δὴποτε εἶναι πιό κοντά στή γλώσσα τῶν δημωδῶν κειμένων ἡ σύνταξη "ἀνάμεσα τόν κάμπον" (βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 345-346). Ἄς σημειωθῆ ὅμως ὅτι στό "Λύβιστρο" ἔχομε: "ἀνάμεσα τοῦ κάμπου": P (Μαυροφρύδη) στ. 1074 = Sc(Lambert) στ. 1388 = Esc(Lambert) στ. 2526 = N(Wagner) στ. 2221 = V στ. 2207. Πβ. καί τό στίχο 1089 K τοῦ "Διγενῆ" Esc: " Ἀνάμεσα γάρ τῆς ὁδοῦ ...".

523(515)α' Πέξευσε: Ὁ τύπος "ἐπέξευσεν" τοῦ χειρογράφου θά μπορούσε νά μεῖνη στό κείμενο μέ τή μορφή "πέξευσεν",

γιατί τό "ν" μπαίνει καί στό τέλος τῶν τύπων τῆς προστα -
κτικῆς (πβ. "μάθεν": "Λόγος παρηγ." L καί O, Λάμπρου, στ.
353).

Καί τήν αὔξηση βέβαια θά μπορούσαμε νά τήν κρατήσωμε, ὅπως
προτείνει ὁ Στ. Ξανθουδίδης¹, ἄν δέν ἐνοχλοῦσε τό μέτρο
τοῦ στίχου.

525(517)α' ἄγωμε τά: Πρέπει νά τονίσωμε ὅπως τό χειρόγρα-
φο: "ἄγωμέ τα" (βλ. καί Στ. Ξανθουδίδου, ὁ.π., σ.555).

539(531)β' καρδιά: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "καρδία".

548(540)α' ὅτι εἶδωλα εἶναι - Τό χειρόγραφο ἔχει στό τέλος
αὐτοῦ τοῦ ἑπτασύλλαβου τήν στιγμή πού δηλώνει τέλος στί-
χου· θά πρέπει λοιπόν νά ἐκδοθῆ ὡς αὐτοτελής στίχος.

549(541) Τό ἀήμιστ. εἶναι ἑπτασύλλαβος καί στό χειρόγρα-
φο δέ χωρίζεται μέ στίξη ἀπό τόν ὀκτασύλλαβο πού προηγεί-
ται καί πού ὅλοι οἱ ἐκδότες τόν ἔβαλαν ὡς β' ἡμιστίχιο τοῦ
στίχου 548(540)· ὁ ὀκτασύλλαβος λοιπόν αὐτός μέ τόν ἑπτα-
σύλλαβο πού ἀναφέραμε θά μπορούσαν νά ἀποτελέσουν ἕνα δε-
καπεντασύλλαβο.

556(548)α' +καί ὅσοι οὐδέν θέλουν, νά ἔλθουν,+
Τό ἡμιστίχιο δέ νοσεῦ. Ἄν τονίσωμε ὅπως τό χειρόγραφο: "νά
ἐλθοῦν" (βλ. ἔκδ. Η.) καί κάνωμε τίς ἀπαραίτητες συνυζή-
σεις θά ἔχωμε ἕνα κανονικό ὀκτασύλλαβο.

---

1. Ὁ.π., σ. 554-555.

560(552) : Γιά τήν κακή στίξη τοῦ στίχου βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 341.

569(562)β' πολυκόθητὴν του: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο - φο: "πολυκοθητὴν του" (βλ. καί τήν παρατήρηση στό στίχο 302[293]).

597(590)β' γυναικάδελφού του: Τό χειρόγραφο τονίζει : "γυναικαδελφού του".

610(641): +καί τότε τό παιδύν, ὁ Διγενῆς Ἀκρίτης.+
Ὁ στίχος γίνεται κανονικός δεκαπεντασύλλαβος, ἂν γράψωμε:
"καί τότε <κάλιν >τό παιδύν, ...".

619(644)α' Ἐδά ἄς σᾶς ἀφηγήσωμεν - Γρ. "ἀφηγήσωμαι",
γιατί πρόκειται γιά τό ρῆμα "ἀφηγοῦμαι" καί ὄχι τό "ἀφη-
γῶ"¹ ὅπως τό ληματογραφεῖ ὁ Καλονάρος στό γλωσσάριο τοῦ
Β'τόμου τῆς ἔκδοσης τοῦ "Διγενῆ". Πβ. τό στίχο 655 (738) :
"Ἦνα ρογεύγωμαι(ν) καί ἐγῶ"(κανένας ἀπό τοὺς ἐκδότες δέν
πρόσεξε, ὅτι τό χειρόγραφο ἔχει "ν" στό τέλος τοῦ ρήματος).
Πβ. καί "Λίβιστρο" Esc(Lambert) στ. 2446: ("πῶς νά εἰπῶ..)|

1. Ὁ σχηματισμός ρήματος "ἀφηγῶ" δέν εἶναι βέβαια ἀπίθανος· πβ. τό ρ. "ἐξηγῶ" ἀπό τό "ἐξηγοῦμαι" (βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, Μεσσην. Νέα Ἑλληνικά, τ. Β' σ. 438). Ἀλλά, ἐπειδὴ ὅλες οἱ παρακομπές πού ἔχομε στό Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "ἀφηγῶ" (θά πρέπη νά φύγη ἢ παρακομπή στό "Διγενῆ" Esc. καί νά προστεθοῦν οἱ παρακομπές: "Λίβιστρος" P[Μαυροφρύδη] στ. 337, Γεωργηλᾶ, "Βελισάριος" [Wagner] στ. 476, "Διηγ. Βελισαρίου" [Follieri] στ. 476) εἶναι σέ ὑποτακτική ("νά σ' ἀφηγήσω", νά τ' ἀφηγήσω") καί σέ προστακτική ("Λίβιστρος" P στ. 337: "ἀφήγησόν με") θά μπορούσε νά ὑποθέσῃ κανεὶς, ὅτι τό ρῆμα δέν ἔφθασε νά γίνῃ "ἀφηγῶ", ἀλλά πῆρε μόνο ὀρισμένες καταλήξεις τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς, ἐπειδὴ οἱ ἀντίστοιχες τῆς μέσης φωνῆς ἦταν πλεόδυσκολες γιά τοὺς ἀπαιδέυτους συγγραφεῖς τῶν δημοδῶν βυζαντινῶν κειμένων.

μόνον νά σέ ἀφηγήσωμαι". Στόν " Ἰμπέριο " (ἔκδ. Κριαρά)
στ. 57 ("τό τί νά λέγω οὐκ ἐμπορῶ ... |τό πῶς νά ἀφηγή -
σωμαι χαρές τοῦ παλατίου") τά χειρόγραφα Ο καί Η ἔχουν :
"ἀφηγήσωμεν" δηλαδή " ἀφηγήσωμαι ". Βλ. καί " Λόγο πα -
ρηγ. " (Lambros, Ο στ. 16 καί 18, κρυτ. ὑπ., : "ἀφηγήσωμαι".
Ἐκτός ἀπό τό ἀ πρόσωπο τῆς ὑποτακτικῆς τῆς μέσης φω -
νῆς καί ἄλλες ρηματικές καταλήξεις παίρνουν τό παρασι -
τικό αὐτό "ν" (βλ. παρακάτω, Μέρος Γ' " Ἡ γλώσσα τοῦ κει -
μένου" VI 3).

625(709)β' ἀνδραγαθίας διαβάσει (καί ἐκδίδει) ὁ Trapp ,
ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "ἀντραγαθίας".

626(710)β' νά ἴδη τοῦς ἀπελάτας:

Πρέπει νά ἀκολουθήσωμε τό χειρόγραφο, πού τονίζει ἄρτια
συλλαβή τοῦ δεκαπεντασύλλαβου (νά ἴδη). Καί στό στίχο
997(990) ὁ Trapp ἐκδίδει "ἴδη" , ἐνῶ ὁ τονισμός τοῦ χει -
ρογράφου (ἴδη) μᾶς δίνει καλύτερο δεκαπεντασύλλαβο. Πβ .
καί τό στίχο 1004(997).

632 (716)β' κ' ἐμπασίαν : Μέ τή μορφή πού δίνει στό συμ -
πλεκτικό σύνδεσμο ὁ Trapp ἔχομε τονισμένη τήν τρίτη
συλλαβή τοῦ β' ἡμιστιχίου, ἐνῶ τό χειρόγραφο τονίζει τήν
τέταρτη συλλαβή (καί ἐμπασίαν).

640(723)α' Τόν θεόν, καλέ νεώτερε :

Τό ἡμιστίχιο αὐτό ἐπαναλαμβάνεται καί στό στίχο 642κ, ἀλ -
λά ἐκεῖ τό χειρόγραφο ἔχει: " Τόν θεόν σου, κ.ν. !" ὁ
Trapp ὀβελίζει τήν ἀντωνυμία ἀκολουθώντας τόν Hesse -
ling ἐνῶ πρέπει νά μείνη καί νά γράψωμε : " Στόν θεόν
σου κ.ν. ". Πβ. τά δημοτικά τραγούδια: " Τοῦ υἱοῦ τοῦ

'Αυδρονύκου " Β¹ (στ. 30: "'Σ τόν θό σ' 'ς τόν θό σ',
αίχμάλωτε, τὰ γονικά σ' ἀπόθεν ") καί " 'Ο Ξάντινον "²(στ.
10: " 'Σ τόν θό σ', 'ς τόν θό σ', Σαρακενέ, σαρακενόν
καιδίον, | κουθέν' κ' εἶδες τό υἱόλοκα μου ,..."). Πβ. καί
τό σημερινό: " Στό θεό σου καί στήν Παναγιά σου , (τό
πιστεύεις αὐτό;)"

642(725). Βλ. τήν προηγούμενη παρατήρηση.

655(738) α' ἴνα ρογεύγωμαι διαβάζει ο Trapp, ἐνῶ τό χει-
ρόγραφο ἔχει "ρογεύγωμαιν" (Βλ. τήν παρατήρηση στό στί-
χο 619[644]).

662(745) νά μηδέ φᾶς, νά μηδέν κλῆς, νά μηδ' ὕπνον χορτάσης :
Ὅπως ἐκδύει τό στίχο ο Trapp ἔχομε τόνο στήν τρίτη ,
ἔβδομη καί ἐνδέκατη συλλαβή. Στό χειρόγραφο ὁμως ἔχομε :
"μήδε ...μήδεν ...μήδε" (πβ. τό στίχο 488[480]) καί ἔτσι
ἀποφεύγεται ὁ ἀνακαλιστικός ρυθμός.

664(747) β' καί ἐδῶ νά τά φέρης:

"Αν ἐκδώσωμε ὅπως προτείνει ὁ Hesseling στό κριτικό ὑπό-
μνημα τῆς ἔκδοσής του ("καί ἐδῶ νά μέ τά φέρης ") ὁ τό-
νος μετατίθεται ἀπό τήν τρίτη στή δεύτερη συλλαβή τοῦ
β' ἡμιστιχίου (πβ. τό β' ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 751T : "κ'
ἐδῶ νά μέ τήν φέρης; ").

671(754) α' αὐτά, γέροντα, μή λαλῆς:

θά μπορούσαμε νά ἐκδώσωμε μένοντας κοντά στή γραφή τοῦ χει-

1. Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια ('Εκλογή) τ. Α' [Ἀκαδημία
'Αθηνῶν ...] σ. 62.
2. Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια, ὁ.π., σ. 8.

ρογράφου (βλ. έκδ. Η : "αὐτά, γέροντα, μέ λαλεῖς ") : " αὐτά, γέρον, τά μέ λαλεῖς".

713(615) : "Αν ἀκολουθήσωμε τό χειρόγραφο (Γ. Α. Παπαδη - μητρίου, προφ. ἀνακ.) ἀγνοώντας ὅμως τή στίξη μετά τό οὐσιαστικό "τάς (γρ. "τούς") "Ἕλληνας", ἔχομε ἕναν κανονικό δεκαπεντασύλλαβο: "τούς Ἕλληνας τούς θαυμαστούς καί ὀνομαστούς στρατιώτας".

720(622)α' ταῦτα οὐ μῦθοι λέγονται :

Μποροῦμε νά κρατήσωμε τόν "γάρ" τοῦ χειρογράφου καί νά προσθέσωμε πάλι τό " οὐ ", ἀλλά μετά τό οὐσιαστικό "μῦθοι".

750(662)β' ἐκ τῆς ἀνδραγαθίας μου : Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο "ἀνδραγαθίες".

764(676) εἰς αὐτά κατεβαίνει : Τό χειρόγραφο ἀποφεύγει τόν τόνο στήν τρίτη συλλαβή τοῦ ἑπτασύλλαβου τονίζοντας "αῦτα" (βλ. καί τήν παρατήρηση στό στίχο 9).

768(680)β' ραβδέα : Γρ., ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο, " ρα - βδέα".

789(701)β' θεός : Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο "θεῖος".

808(801)α' τότε πάλιν ὁ Διγενής : Γρ. ὅπως προτείνει ὁ Α. Πολύτης, ὁ.π., σ. 342: "καί τότε πάλε".

825(818)β' ἐκάτισεν : Τό χειρόγραφο τονίζει τήν δέκατη συλλαβή τοῦ δεκαπεντασύλλαβου ("ἐκάτισεν").

844(837)β' ἐφεγγεν ὡς φεγγάρι :

'Αντί νά ὀβελίσωμε τό ἄρθρο, ὅπως κάνει ὁ Trappr,μποροῦμε

νά γράψωμε: "κ' ἔφεγγε ὡς τό φεγγάρι".

851(844)β' νά μή ἀποχωριστοῦμεν: διαβάσει (καί ἐκδύσει) ὁ Trapp, ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "ἀπεχωριστοῦμεν" καί ἔτσι πρέκει νά ἐκδώσωμε.

856(849)α' κατονειδίζω διαβάσει ὁ ἐκδότης, ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "κατανειδίζω".

865(858)β' τό φῶς τῶν ὀμματιῶν μου:

Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "τῶν ὀμματίων μου".

884(876)β' ἄς ἀναπαυοῦμεν: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: "ἀναπαγοῦμεν" (βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 346).

904(896) θηρία: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο: "θηρία".

907(899)α' νά μηδέ τῆς μητέρας μου:

Στό χειρόγραφο ἔχομε "νά μήδε" καί ἔτσι ἀποφεύγεται ὁ ἀναπαιστικὸς ρυθμὸς. Βλ. καί τίς παρατηρήσεις στοὺς στίχους 488(480) καί 662(745).

910(901): "Ἴσως θά μπορούσαμε νά ἐκδώσωμε τό στίχο ὡς ἐξῆς: "Ἄμέ κ' ἐσύ βλέπε, ὀμμάτια μου, τό ἀσκανδάλιστόν σου". (Γιά τήν προσφώνηση τοῦ ἀγαπημένου προσώπου "ὀμμάτια μου" στό "Διγενή" τοῦ Ἑσχοριάλ βλ. τοὺς στίχους: 367T, 857T.Πβ. καί: "ὀμμάτια μου καλά" :στ. 371H, 539H, 1572T, 1580K).

915(906)α' γλυκειά: Τό χειρόγραφο τονίζει: "γλυκία".

919(910)β' ἐκ τῶν ἠχῶν: Γρ.: "ἐκ τόν ἠχόν" (βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 346).

920(911)β' Ἐχασα τό παιδίλν μου: Τό χειρόγραφο τονύζει: "ἐ-
χάσα".

934(925)α' κ' εὐθύς τόν ἰδεῖν ὁ Διγενής† : Τό μέτρο ἀπο-
καθίσταται, ἂν γράψωμε: "κ' εὐθύς τό ἰ. ὁ Δ." (βλ. L. Politi-
tis, ὁ.π., σ. 344).

948(939)β' εἰς τόπον λιβαδίων - Ὁ Trapp εἰσάγει στήν ἔκ-
δοσή του τήν διόρθωση τοῦ Hesseling: "λιβαδίων" (τό χειρό -
γραφο ἔχει: "λιβαδίζων") καί στό κριτικό ὑπόμνημα ἀναφέρει
τή διόρθωση τοῦ Ξανθουδίδη: "λιβαδίσον".

Νομίζω ὅμως ὅτι πρέπει νά ἐκδώσωμε: "εἰς τόπον λιβαδίου" ·
πβ. "Λύβιστρο" Sc(Lambert) στ. 1010 = Esc(Lambert) στ .
2084 = N(Wagner) στ. 1831: "τοῦ λιβαδίου τόν τόπον" καί
"Λύβιστρο" Esc. στ. 768-769: "... τόν τόπον| τοῦ λιβαδίου.
..."

961(953)α' κ' ἐπῆρεν την κ' ἔκατσε τήν:

Γρ. ὅπως τονύζει τό χειρόγραφο: "... κ' ἐκάτσε την". (Γιά
τό λανθασμένο τονισμό τῶν ἐγκλιτικῶν στήν ἔκδοση Trapp βλ.
L. Politis, ὁ.π., σ. 341).

963(955)β' κ' ἔδωκέν του σπαθέαν:

Μέ τόν τονισμό τοῦ χειρογράφου (ἐδῶκεν) δέν ἔχομε τροχαῖκο
ρυθμό στήν ἀρχή τοῦ ἡμισιελίου (βλ. καί L. Politis, ὁ. π.,
σ. 343, σημ. 36).

971(963)β': Ὁ Trapp διαβάζει καί ἐκδίδει: " ἀρκάξουσι " ,
ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "ἀρκάξουσιν".

975(968)β' κ' ἔδωκέν του ῥαβδέαν:

Τό χειρόγραφο, ὅπως καί στό στίχο 963(955) τονύζει: " κ' ἐ-

δῶκεν τ. ρ. " (βλ. καὶ τίς παρατηρήσεις στοὺς στίχους 1081 καὶ 1446).

997(990)α καὶ νὰ σ' ἔδη ἡ στρατήγισσα:

- Τὸ χειρόγραφο τονίζει: "ἔδη" (βλ. ἔκδ. Η.) καὶ ἔτσι δέν ἔχομε τονισμένη τὴν τρίτη συλλαβὴ τοῦ δεκαπεντασύλλαβου (βλ. καὶ τὴν παρατήρηση στὸ στίχο 626).

1004(997)α νὰ μᾶς ἔδη ἡ στρατήγισσα:

Τὸ χειρόγραφο καὶ ἐδῶ τονίζει "ἔδη".

1005(998)β ἔδου ἔγῳ . . . :

Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσωμε τὸ ρῆμα "ὑπαγαίνω", γιὰ νὰ ἔχωμε ἓναν ἑπτασύλλαβο.

1006(999)β +καὶ ὑπάγω εἰς τὰ γονικά μου,†:

Μποροῦμε νὰ ἔχωμε ἓνα κανονικὸ ἑπτασύλλαβο, ἂν ἐκδώσωμε "καὶ ὑπάω στὰ γ. μ. ". (Γιὰ τὸν τύπο "ὑπάω" βλ. στ. 1139H καὶ παρακάτω, Μέρος Γ', "'Η γλῶσσα τοῦ κειμένου" II Β'3).

1011(1004) καὶ τότε . . . ὁ στρατηγός:

Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσωμε τὸ ἐκίρρημα "πάλι" ἢ τοὺς συνδέσμους "δέ", "καί", ἢ καὶ τοὺς δύο μαζί (πβ. τὸ στ. 1090Τ: "καὶ τότε δέ κ' ὁ Διγενής").

1026(1017)β εἰς τὰς κατακρύας βρύσας:

Τὸ χειρόγραφο τονίζει "κατακρύας". Πρέκει νὰ γράψωμε λοιπὸν: "στάς κατακρύας βρύσας".

1027(1018) Μποροῦμε νὰ ἐκδώσωμε τὸ στίχο μέ δεκαεπτὰ συλλαβές, ὅπως ὁ Hesselring, μόνο κού δέν πρέκει νὰ τονίσωμε τὴν τρίτη συλλαβὴ τοῦ δεκασύλλαβου, ὅπως ἐκεῖνος, (καὶ ἀπ' ἐκεῖ) ἀλλὰ νὰ γράψωμε ὅπως τὸ χειρόγραφο: "κ' ἀπέκει".

1037(1028)β' τόν πολυκόθητόν της:

Γρ. ὅπως τονύζει τό χειρόγραφο: "τόν πολυκοθητόν της" (βλ. καί τήν παρατήρηση στό στίχο 302).

1038(1029)β' πάντως νά μάς χωρίσουν:

Γρ. "παντῶς", ὅπως τό χειρόγραφο καί ὅπως τονύζουν ὁ Hesseling καί ὁ Καλονάρος καί σ' αὐτόν τό στίχο καί στούς στίχους 367, 396, 1019.

1042(1033)β' τόν πολυκόθητόν της:

Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο: "τόν πολυκοθητόν της" (βλ. καί τήν παρατήρηση στό στίχο 302).

1048(1039)α' κύριό σου: Γρ. "κύρη σου" (βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 346 καί ἔκδ. Κ.).

1081(1071)α' ἔδωκάν του καί λέοντα:

Τό χειρόγραφο τονύζει τή δεύτερη συλλαβή τοῦ στίχου ("έδω-
καν"). (βλ. καί τίς παρατηρήσεις στούς στίχους 975 καί
1446).

Στό β' ἡμιστίχιο γρ. ὅπως τονύζει τό χειρόγραφο: "θηρόν".

1102(1093)β' οὐράν τήν δρακοντέαν:

Τό χειρόγραφο ἔχει τόν τύπο "ὄρέαν", τόν ὁποῖο ἀπορρίπτει ὁ ἐκδότης καί ἀκολουθεῖ τή διόρθωση τῶν Grégoire καί Letocart, ὅπως ἀναφέρει στό κριτικό ὑπόμνημα. Ὁ τύπος "οὐρά" ὅμως εἶναι ἡ lectio facillior καί πρέπει νά κρατήσωμε τόν τύπο "ὄρέα". (Ὁ Hesseling καί ὁ Καλονάρος ἐκδίδουν "ὠ-
ραΐαν"). Γιά τήν τροπή τοῦ ου σέ ο στόν τύπο "οὐραΐα"¹

1. βλ. Lidell-Scott-Jones, στή λ. καί Ἀχμέτ, "Ὀνειροκρι-
τικόν" (Fr. Drexl) σ. 111¹ (κριτ. ὑπ.).

βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, Μεσσην. καὶ Νέα Ἑλληνικά, τ. Β' σ. 411 .
Ὁ τύπος "ὄριά" ἀπαντᾷ σήμερα στὰ ἰδιώματα, π.χ.σὴν Κρή-
τη¹, "Ἀνδρο"², θήρα καὶ σέ ἄλλα νησιά.³ Πβ. καὶ τόν τύπο
"ὄρά" καὶ τόν βρίσκουμε σὴν "Ἀχιλλεύδα" Ν (Hesseling ,
στ. 810) L(Haag, στ. 830) στὸ "Ἄνθος Χαρίτων" (Κακουλίδη,
" Ἑλληνικά" τ. 24, 1971, σ.301³) στή " Βατραχομουμαχία "
τοῦ Δ. Ζήνου (Βενετίας 145) στὸν " Ἐρωτόκριτο" (Ξανθουδί-
δη, Β'στ. 297, 337, Δ'στ. 1032) καὶ σήμερα.⁴

1116(1107) τὴν_ποθητὴν_μου_ἐπέξευσα ἐκδίδει ὁ Trapp
καὶ διαβάζει "τὴν πολυπόθητὴν μου", ἐνῶ τὸ χειρόγραφο ἔχει:
"πολυποθητὴν" (βλ. καὶ τὴν παρατήρηση στὸ στίχο 302). Τὸ
στίχο μπορούμε νὰ τὸν ἀφήσωμε ὅπως τὸν παραδίδει τὸ χει-
ρόγραφο, δηλαδή ὡς δεκαεπτασύλλαβο. (Ὁ Hesseling μένει
κοντὰ στὸ χειρόγραφο, τονίζει ὅμως "πολυπόθητην").
Στὸ τέλος τοῦ στίχου ὁ Trapp (ὅπως καὶ τὸ Λεξικὸ Κριαρᾶ)
εἰσάγει τὴ διόρθωση τοῦ Στ. Ξανθουδίδη (ὀ.π., σ. 559) :
"ἀποθέτω", ἐνῶ μπορούμε νὰ κρατήσωμε τὴ γραφή τοῦ χειρο-
γράφου: "ἀποδέρνω". Τὸ ῥῆμα αὐτὸ ἀπαντᾷ στὸ " Λύβιστρο "
καὶ στὸ Ντελλακόρτα μέ τὶς σημασίες:"καταβάλλω"("Λύβιστρος"
Esc,Lambert, στ. 891, Ν, Wagner, στ. 2883, Ντελλακόρτας ,
Μανούσακα, Α'στ. 554, 1006, 1431) καὶ "ὀδηγῶ", " φέρνω "
(κάποιον κάπου): ("Λύβιστρος" Esc. στ. 1672: " καὶ εἰς τό-

1) Βλ. Γ.Ε. Παγκάλου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς
Κρήτης, τ. Γ' σ. 212.

2) Βλ. Ι.Κ. Βογιατζίδου, Γλῶσσα καὶ λαογραφία τῆς νήσου
"Ἀνδρου", τ. Β' [" Ἀνδριακά Χρονικά" 5]1956, σ. 96.

3) Βλ. Κ. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferung der
südlichen Sporaden, Βιέννη, 1908, σ. 40, σημ. .

4) Βλ. Κ. Dieterich, ὀ.π. καὶ Γ.Ε. Παγκάλου, ὀ.π.

πον ποῖον μέ επέδειρες απέσω τῆς ἀγάπης" -κριτ.ύπ.: lege
ἐπέσυρες. Τό αντίστοιχο χωρίο τοῦ κώδικα Sc,στ. 565 ,ἔχει:
"ἔσυρες". Πβ. τό β' ἡμιστίχιο¹ τοῦ ἐπόμενου στίχου τοῦ "Δι-
γενῆ" Esc., 1108T, "+κατά τήν ἀποσύρνω+", πού στό χειρόγρα-
φο εἶναι ἀκριβῶς κάτω ἀπό τό ρῆμα "ἀποδέρνω", σάν ἐρμή-
νευμά του-).

1120(1111)α' καί τό κοράσιον ἔγέλασεν:

Γρ. : "καί τό κοράσιο ἐγέλασεν" (τό χειρόγραφο δύνει τό
ρηματικό τύπο μέ τήν αὔξηση, ὅπως καί στούς στίχους 1125
[1116] καί 1150 [1141] γιά τούς ὁποίους κάνω λόγο ἀμέ-
σως παρακάτω).

1125(1116)α' κ' ἐκ τό καλάμιν ἔξέβηκεν:

Γρ. : "κ' ἐκ τό καλάμι ἔξέβηκεν".

1137(1128)β' ἐπάνω διαβάζουν καί ἐκδίδουν ὅλοι οἱ ἐκ -
δότες τοῦ "Διγενῆ" Esc., ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "ἀπάνω".

1150(1141)α' κτύπος βγῆκεν ἐκ τά βουνά:

Γρ.: "κτύπος ἐβγῆκε ἐκ τά βουνά".

1153(1144)α' μακρεᾶς: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο
"μακρέας".

1182(1173)β' τό κρούει διαβάζει καί ἐκδίδει ὁ Trapp,
ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "τό κρούειν".

---

1) Ὁ Π.Π.Καλονάρος, ὁ.κ., σ. 174, σημ.στό στίχο 1116, τό
ὀβελίζει.

1183(1174)β': 'Ο έκδότης διαβάζει "πολυπόθητην"(καί έκδί-
δει: "ποθητήν") ἐνῶ τό χειρόγραφο τονίζει: "πολυποθητήν".
(Βλ. καί τίς παρατηρήσεις στους στίχους 302 καί 1116).

1184(1175)α' καί βλέπω ὅτι ἐκάθητον:

Ὅλοι οἱ έκδοτες διαβάζουν καί έκδίδουν: "ἐκάθητον", ἐνῶ
τό χειρόγραφο ἔχει: "ἐκάθετον". Ὁ Trapp ὀβελίζει τήν
ἀντωνυμία "την" πού ἔχει τό χειρόγραφο μετά τό ρῆμα "βλέ-
πω", ἐνῶ εἶναι ἀπαραίτητη καί δέν κάνει τό στίχο ὑπέρμε-
τρο, ἀρκεῖ βέβαια νά γράψωμε "τη" ("καί βλέπω τη ὅτι ἐκά-
θετον").

1185(1176)β' καί πρὸς αὐτήν ὑπάγω:

Μποροῦμε νά κρατήσωμε τόν τύπο τοῦ χειρογράφου (ὑπαγαίνω),
ἀλλά πρέπει νά γράψωμε "αὐτή" ἀντί "αὐτήν".

1195(1186)α' καί τό φορῶ ὑπέριψε τα διαβάζει ὁ έκδό -
της, ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "καί τά φορῶ ὑπερίψε τα".

Γιά νά μείνωμε κοντά στό χειρόγραφο θά πρέπει νά προτιμήσω-
με τή δεύτερη γραφή πού προτείνει ὁ Ξανθουδύδης(ὀ.π., σ.
562): "ὑπερύψα τα" καί ὅχι "ὑπερρύπισα", πού εἰσάγει ὁ
Καλονάρος στήν ἔκδοσή του (Βλ. καί L. Politis, ὀ.π., σ.347).

1197(1188Τ)α' κ' ἐγὼ ἠῦρηκα σκίον δενδροῦ:

Ὁ Trapp θεωρεῖ τό οὐσιαστικό "σκίον" ἀρσενικό καί τό λημ-
ματογραφεῖ "σκίος" στό γλωσσάριο τῆς ἔκδοσής του (σ.391).
Πρόκειται ὁμως γιά τό οὐδέτερο "σκίον", ὅπως φαίνεται ἀπό
τό "Βίο Φιλαρέτου"¹ (Μ-Η. Fourmy-M. Leroy, "Byzantion" τ.9,

---

1) Ἡ παρακοπή προέρχεται ἀπό τό προσωπικό ἀρχεῖο τοῦ
Γ.Α. Παπαδημητρίου.

1934, σ. 123²). Τό ούσιαστικόν τό βρίσκομε καί στόν κώδικα Parisinus Gr. 2911 τοῦ ποιήματος "Διήγησις παιδιόφρα - στος" (βλ. ἔκδ. Tsioupi, στ. 929, κριτ.ύπ.) καί στό Σκλέντζα (Κακουλίδη, Α'στ. 168: "σκλόν"). Τύποι "όσκιόν" ("κάμνει όσκιόν¹") καί "νοσκιόν"² (τό) άπαντοῦν στήν Κύπρο. Πβ. καί τόν τύπο "σκιός" τό ("Κυπριακά έρωτ.τραγουδία", Pitsilli - d̄is, 66⁶, 77⁴ κ.ά., "Φυλλάδα γαδάρου", 'Αλεξίου, στ.51,54 κ. ά. Βλ. καί Α. Σακελλαρίου, ὀ.π., σ. 786 λ."σκιός" τό). 'Η λ. άπαντᾶ καί σήμερα στήν Κρήτη³ ("στό σκλό").

1202(1193) καί ὁ ἄλλος τό γένειλον+έπέκει+νά στεφανώνη :

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης (ὀ.π., σ. 562) παρατηρεῖ ὅτι λείπει τό ρῆμα από τήν πρόταση καί προτείνει νά γράψωμε: "έποῦκε " . θά μπορούσαμε ὁμως νά έννοήσωμε τό ρῆμα "ἦτον"(πού άπαντᾶ στους δύο προηγούμενους στίχους)καί νά γράψωμε: " καί ὁ ἄλλος <μέ> τό γένειλον έ.ν. στ." (ύποκείμενο τοῦ ρήματος"νά στεφανώνη" θά εἶναι βέβαια "τό γένειλον"). 'Επειδή ὁμως τά ανακόλουθα εἶναι συχνά στή διασκευή τοῦ 'Εσκοριάλ τοῦ "Διγενῆ", ὁ στίχος θά μπορούσε νά μείνη ὅπως εἶναι στό χειρόγραφο (καί στήν ἔκδοση Trapp) μέ μόνη διαφορά τή γραφή τοῦ "έπέκει" ὡς "άπέκει", ὅπως δηλαδή ἔχομε τή λέξη στους στίχους 1027H (βλ. τήν παρατήρηση στό στίχο)καί 1549H τοῦ "Διγενῆ" Esc. καί 491, 500, 1822, 3561 τοῦ "Λιβίστρου " Esc. (ἔκδ. Lambert).

Οἱ Η. Grégoire καί Μ. Letocart (ὀ.π., σ.221)γράφουν"έπέκεινα". Τό έπίρρημα αυτό άπαντᾶ καί στό "Λίβιστρο" Sc(Lambert,στ. 1186) καί Ν(Wagner, στ. 2020) καί, μέ τόν τύπο

1) Βλ. τήν κυπριακή διασκευή τοῦ τραγουδιού "Τοῦ θεοφυλά - κτου", στ. 33 (Α. Σακελλαρίου, Τά Κυπριακά, τ.Β',σ. 13).

2) Βλ. Α. Σακελλαρίου, ὀ.π., σ. 705, λ. "όσκιός".

3) Προφ. άνακ. τοῦ καθηγητῆ Ν. Μ. Παναγιωτάκη.

"ἀπέκειναν", στο "Λύβιστρο" Esc(Lambert, στ. 2288), αλλά ή σημασία του δεν είναι αυτή που χρειάζεται στο στίχο 1202 (1193) του "Διγενή" Esc. "Ίσως κίσω από τό "έπέκει-ἀπέκει" να κρύβεται μία άλλη λέξη, ή και δύο, του αρχικού κειμένου, όπως αυτές που άπαντούν στο αντίστοιχο χωρίο του "Λιβίστρου" Esc(Lambert, στ. 421-423): "τό δεύτερον (ένν. πρόσωπον) έφαίνετον ως μέσης ήλικίας|... |καί τό ἀπ' έκεῖνον (ό κώδικας N του "Λιβίστρου" στο αντίστοιχο χωρίο - έκδ. Lambert- έχει: "τό από εκείνου" και ό P- έκδ. Μαυροφρύδη, στ. 182- "τό άπεκεῖθεν") πρόσωπον γέροντος όμοιάζει". Για τή σημασία του εμπρόθετου "ἀπ'έκεῖνον" (ή "ἀπ'έκεῖνου ") = μετά, δίπλα σ'έκεῖνο, πβ. "Λύβιστρο" Esc.(Lambert)στ.957, 962, 980, 1124 και N(Wagner) στ. 975. Βλ. και Λεξικό Κριαρά, λ. "ἀπό" 10.

1247(1238)β' έκ τοῦ δένδρου: Όλοι οί έκδότες τής διασκευής του Έσχοριάλ του "Διγενή" διαβάζουν "δένδρου",ένω τό χειρόγραφο δίνει τόν τύπο "δενδροῦ", μέ τόν όποιο άποφεύγεται ό ανακαιστικός ρυθμός.

1263(1254)β' τά κρυά: Γρ. όπως τονίζει τό χειρόγραφο: "τά κρυά". Και στο στίχο 1267(1258) γρ. "βύαν" αντί "βιάν" και στο στίχο 1270(1261) "σπαθέαν" αντί "σπαθεάν".

1275(1266)β' ἕνα ραβδέαν μου δώση διαβάζουν και έκδίδουν όλοι οί έκδότες του "Διγενή" Esc, ένω τό χειρόγραφο έχει: "ἕνα ραβδέαν μέ δώση".

1289(1280)α' 'Ο έκδότης όβελίζει τήν προσφώνηση "νεώτε - ρε" (τό ἕδλο κάνει και ό G.Morgan¹, που τή θεωρεῖ " τσάκι-

1. 'Ο.π., σ. 64. Βλ. και παρακάτω,Μέρος Β', "Μετρικά".

σμα") για να μείνουν όκτώ συλλαβές στο ήμιστύχο' μπορούμε όμως να εκδώσωμε τό στίχο ως δεκαεπτασύλλαβο (βλ. Έκδ. Η , γρ. όμως, όπως τονίζει τό χειρόγραφο, "τήν περισσήν").

1313(1304)α' καί τότε τό νοήσετε διαβάζουν καί εκδίδουν όλοι οί εκδότες τής διασκευής αὐτῆς τοῦ "Διγενῆ", ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "καί τότε νά νοήσετε".

1329(1320)β' πάλιν τέτοια λέγει:

Τό χειρόγραφο ἔχει: "πάλιν τάτια λέγει". Δέν πρέπει νά ὑποθέσωμε ὅτι πρόκειται για νέο τύπο, ἀλλά για παράλειψη μιᾶς συλλαβῆς ἀπό τό γραφέα, ὅπως π.χ. στό στίχο 1299T , folio 176r: "κιμάσετε" ἀντί "δοκιμάσετε". Πρέπει νά γράψωμε δηλαδή ὅπως στούς στίχους 491T καί 1121T: "πάλιν τά τέτοια λέγει". (βλ. καί παρακάτω, σ. 239).

1346(1337)α' ἐπήγασιν διαβάζουν καί εκδίδουν όλοι οί εκδότες τοῦ "Διγενῆ" Esc., ἐνῶ τό χειρόγραφο ἔχει: "ὑπήγα - σιν".

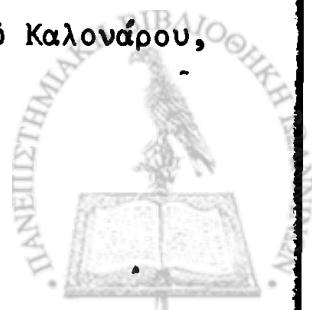
1358(1349)α' μόνος τήν στραταν ἔπιασεν:

Μποροῦμε νά γράψωμε καί: "μόνος τή στρατα ἐπίασεν", για νά κρατήσωμε τόν τονισμό τοῦ χειρογράφου στό ρῆμα.

1362(1353)α' ποῦ ἀφῆκες διαβάζουν καί εκδίδουν όλοι οί εκδότες τοῦ "Διγενῆ" Esc., ἐνῶ τό χειρόγραφο τονίζει: "ἀφῆ - κες".

1367(1358)α' ἐθεώρουν τά κλαδιά:

Στήν ἔκδοση τοῦ Καλονάρου ἔχομε τό σύνδεσμο "καί" μετά τό ρῆμα. Ἐσ σημειωθῆ ὅτι δέν ὑπάρχει στό χειρόγραφο, ὅπως νομίζει ὁ Η. Eideneier, ἀλλά εἶναι προσθήκη τοῦ Καλονάρου,

γι'αυτό δικαιολογημένα ο Trapp δέν τόνάναφέρει στο κριτικό υπόμνημα τῆς ἔκδοσῆς του.¹

(Ἐπίσης στο στίχο 1386T τό χειρόγραφο ἔχει: "μετά σένα"καί ὄχι "μετά ἐσένα" ὅπως ἀναφέρει ὁ H. Eideneier²).

1397(1388) κᾶν . . . . κᾶν : Γρ. "καί ᾶν" (βλ. καί L.Politis, ὁ.π., σ. 340). Καί στο στίχο 1389T ("κᾶν κερπατῆ") γρ.ἐπίσης "καί ᾶν".

1402(1393)β ἀκελάτας εἶναι ἡ γραφή τοῦ χειρογράφουκαί ὄχι "ἀκελάτες", ὅπως ἀναφέρει ὁ H. Eideneier (ὁ.π.). Ἐπίσης στο στίχο 1411(1402) τό χειρόγραφο ἔχει: "μίλι δύο" = "μίλ'·ῆ δύο" (βλ. L. Politis, ὁ.π., σ. 347) καί ὄχι μιλλίδυν^ο, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος ἐρευνητής (ὁ.π.).

1431(1434): Ὁ στίχος θά κρέπη νά μεύνη ὅπως τόν παραδύδει τό χειρόγραφο (βλ. ἔκδ. K, γρ.ὄμως: "λέγουσι", ἀντί "λέγουσιν"). Ἡ ἀντωνυμία "μέ" κρύν ἀπό τό ρῆμα "λέγουσι", πού ἀναφέρουν ὄλοι οἱ ἐκδότες ὡς γραφή τοῦ χειρογράφου, δέν ὑπάρχει στο χειρόγραφο.

1446(1449)β κ'ἐδῶσα του ῥαβδέαν:

Στό χειρόγραφο ἔχομε τόνο στή δεύτερη συλλαβή τοῦ ἑπτασύλλαβου ("κ'ἐδῶσα του"). Βλ. καί τίς παρατηρήσεις στοῦς στίχους 975 καί 1081.

1478(1469)α μ'ἐκπέφτουσι -Μποροῦμε νά κρατήσωμε τή γραφή τοῦ χειρογράφου: "μέ ἀποκέφθουσι" δηλαδή "μέ ἀποκέφτου-

1)Βλ. H.Eideneier, βιβλιοκρ.τοῦ: E.Trapp,Digenes Akrites.. .., "Südost-Forschungen" τ. 31(1972) σ. 518.

2)Ὁ. π.

σι", γιατί και σέ άλλες περιπτώσεις στό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ διακλιστώνομε μιά ὑπεραρχαΐστικὴ τάση (π.χ. "κύ - σθη" : στ. 176[157], "θαυμασθή":στ. 185[177] ,1648 [1636] κλπ. Βλ. παρακάτω, Μέρως Γ', "Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου" V).

1480(1471)α' λάθη μέ: Γρ. "λάθη με".

1481(1472)α' κάρη τούς: Γρ. "κάρη τους" (βλ. καί L.Politis, ὁ.κ., σ. 341).

1497(1488)α' κέντε τήν ἐπαρέτρεχον: Τό χειρόγραφο ἔχει : "πεζού τήν ἐπαρέτρεχον" καί μποροῦμε νά ἐκδώσωμε ἔτσι καί νά ἀγνοήσωμε τή διόρθωση τοῦ Hesseling: "κέντε".

1548(1552)α' -τότε κάλιν ἡ Μαξιμού:
Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο (βλ. ἔκδ. Η.) "καί τότε κάλι[ν] ἡ Μ." (βλ. L.Politis, ὁ.κ., σ. 342).

1558(1532)α' Σπαθιάν: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο "σπαθιάν".

1565(1555)α' +ὄτι παρά σαλῶν καί ἀτάκτων :
Τό ἡμιστίχιο αὐτό μπορεῖ νά εἶναι ὁ πρῶτος δεκασύλλαβος ἐνός δεκαεπτασύλλαβου, κρέκει ὁμως νά τόν ἐκδώσωμε προ-παροξύτονο, ὅπως τόν παραδίδει τό χειρόγραφο ("ἄτακτων". Βλ. ἔκδ. Η.).

1598(1588)β' ἔχασε τήν ἀνδρεϊάν της:
Τό χειρόγραφο τονίζει τή δεύτερη συλλαβή τοῦ ἐπτασύλλαβου ("ἐχάσε". Βλ. ἔκδ. Η.).

1610(1598)β' ἡλιοῦ: Γρ. ὅπως τονίζει τό χειρόγραφο : "ἡ-ίου".

1628(1616)β' παράδεισιν: Γρ. ὅπως τό χειρόγραφο : " παρε-
δείσιν".

1630(1618)β' προμαχιῶνας:

Ὁ Trapp εἰσάγει στήν ἔκδοσή του τή διόρθωση τοῦ Καλονά-
ρου (βλ. ἔκδ. Κ) καί ἀπορρίπτει τή γραφή τοῦ χειρογράφου :
"τρομαχιῶνας". Γιά προμαχῶνες βέβαια πρόκειται, ἀλλά μπο-
ροῦμε, νομίζω, νά κρατήσωμε τή γραφή τοῦ χειρογράφου. Ἡ
τροπή τοῦ ἀρχικοῦ "π" σέ "τ" δέν πρέπει νά ὀφείλεται σέ λά-
θος τοῦ γραφέα (ἄν καί ὁ γραφέας συγχέει τά σύμφωνα "π" καί
"τ" - πβ. τό στίχο 1062(1054) f. 169 v -), ἀλλά μάλλον σέ
παρετυμολογία, ὅπως καί ἡ ἐμφάνιση τοῦ δεύτερου "ρ". Πβ.
τό οὐσιαστικό "τρομάρης" πού ἀναφέρεται στό χάροντα (βλ.
Γεωργηᾶ, "θανατικό", Wagner, στ. 212: "καί ἄν σκιαστόν
τρομάσσω σε -νά'σαι σάν τόν τρομάρην, | ἐπάνω εἰς τόν κέρ-
βερρον σατανοδιαβολάρην,"). Βλ. καί :Κεκαυμένου, "Στρατηγι-
κόν" (B. Wassiliewsky - V. Jernstedt) 87^{ωε}, ὅπου ἔχομε
τόν τύπο "τρομάρης" = τουρμάρης. Γιά τήν κατάληξη πβ .
Γεωργηᾶ, "θανατικό" (Wagner, στ. 458: "...πύργους καί περ-
μαχιόνια, | νά φυλαχθῆς ἀφ'τό κακό, ἀφ'τήν βροχήν καί χιό-
νια, |") καί "Διήγ. Ἀπολλωνίου" (Wagner, στ. 47: νά μπή-
γουν τό κεφάλι του ἀπάνω στά προχιόνα" - πβ. τό στίχο 71:
" νά μπήξω τό κεφάλιν σου ἀπάνω εἰς τό κάστρον" -. Ὁ Jans-
sen στήν ἔκδοσή του εἰσάγει τή διόρθωση τοῦ Κουκουλέ: "προ-
χώνια". Βλ. καί τό κριτικό του ὑπόμνημα).

1633(1621)α' καί κατάρριζα τοῦ δενδροῦ:

Στό χειρόγραφο ἔχομε τόν τύπο "καταρίζα" καί ἔτσι ἀποφεύ-
γεται ὁ τονισμός τῆς τρίτης συλλαβῆς τοῦ στίχου.

1636(1624)β' ἀπό χρυσοῦ τολκομισμένας:

Τό πρῶτο "μ" τῆς λέξης "οίκομισμένας" μπορεῖ νά διαβασθῆ καί ὡς "ν", ὅποτε συμπέτομε μέ τόν Ι.Κ. Βογιατζίδη (δ.π., σ. 78) ὁ ὁποῖος διορθώνει σέ "εἰκομισμένας". Ὁ Γ.Α. Παπαδημητρίου ὁμοῦ (προφ. ἀνακ.) πού ἐπίσης διαβάζει "οἰκομισμένας", νομίζει ὅτι ὁ στίχος πρέπει νά μένη ὁμοίως στό χειρόγραφο: "ἀπό χιτοῦ ἠκουμισμένας", ἐπειδή τόν θεωρεῖ παράλληλο πρὸς τοὺς στίχους τῆς διασκευῆς τῆς Grottaferrata (Μανρογ.) VII 56-57: "τό ἔδαφος κατέστρωσεν ἐκ λίθων ὄνυχτιων | ἠκονημένων ἰσχυρῶς, ὡς δοκεῖν τοὺς ὄρνυτας ...". Κατά τόν Παπαδημητρίου δηλαδή ἡ λέξη "χιτοῦ" πρέπει νά εἶναι λείψανό τοῦ: "ὄνυχτιου" τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, πού στό σημεῖο αὐτό θά εἶχε: "ἐκ λίθου ὄνυχτιου | ἠκονημένου...". Νομίζω ὁμοῦ ὅτι δέν εἶναι ἐντελῶς κακὴ καί ἡ γραφή πού προτείνει ὁ Hesseling (βλ. κριτ. ὑπ.): "οἰκο<νο>μισμένας". Θά μπορούσαμε δηλαδή νά ἔχουμε στό στίχο τό ρῆμα "οἰκονομῶ" (-ίζω;) μέ σημασία ἀνάλογη μέ αὐτή πού ἔχει στό "φλώριο" (Κριαρά, στ. 273) ἂν βρῖσκαμε τρόπο νά ἀποκαταστήσουμε τό μέτρο τοῦ στίχου.

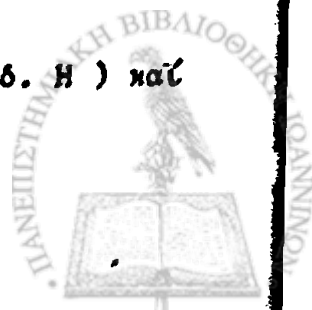
1644(1632) ἐνι διαβάζει (καί ἐκδίδει) ὁ Trapp, ἐνῶ στό χειρόγραφο ἔχομε τόν τύπο "ἐναι".

1648(1636)α' θαυμαστήν: Ὁ ἐκδότης δέν ἀναφέρει ὅτι τό χειρόγραφο ἔχει "θαυμασθῆν" (βλ. καί τήν παρατήρηση στό στίχο 185).

Στό β' ἡμιστίχιο ἔχομε τονισμένη τήν τρίτη συλλαβή καί δέν γίνεται μνεῖα γιά τόν τύπο τοῦ χειρογράφου (πανώραιαν) μέ τόν ὁποῖο ἀποφεύγεται ὁ ἀνακαιστικός ρυθμός.

1657(1638)β' εἰς τοῦ δένδρου:

Στό χειρόγραφο ἔχομε τόν τύπο "δενδροῦ" (βλ. ἐκδ. Η) καί

Έτσι ο τόνος πέφτει στην τέταρτη συλλαβή του έπτασύλλαβου (βλ. και L. Politis, ό.π., σ. 343, σημ. 36).

1726(1715)β' ἤρχονται: Στο κριτικό υπόμνημα ο έκδοτης σημειώνει: "possis scribere ἤρχονταν". Μπορούμε όμως να εκδώσουμε και ως "ἤρχοντα" τό "ἤρχουντε" του χειρογράφου, έπειδή και άλλοοῦ ο γραφέας του Esc. Ψ-IV-22 γράφει "ε"άντί "α" (στ. 48T, f 140r: "φουσαίτε", στ. 1832(1821)f. 200v: "εὐφοροῦνται" αντί: "έφοροῦντα"). Για τόν τύπο "ἤρχοντα" πβ. παρακάτω, Μέρος Γ', "Ἡ γλώσσα του κειμένου", VII Γ' 4(β).

1811(1800)β' ζωογονᾶσθαι: Έτσι διαβάζει (και εκδίδει) ο Trapp, ενώ τό χειρόγραφο έχει: "ζωογονᾶσται".

1832(1821)β' ἀεὶ... εὐφοροῦντα: Ο Στ. Ξανθουδίδης (ό.π., σ. 572) προτείνει να γράψουμε: "έφορωντα". Ο Γ. Α. Παπαδημητρίου¹ όμως παραβάλλει προς τό στίχο 562 τῆς διασκευῆς τῆς Grottaferrata (Μαντρογ. VI) και εκδίδει: "έπιθαροῦντα".

1856(1844)α': Ο έκδοτης δέν αναφέρει στο κριτικό υπόμνημα ότι τό χειρόγραφο έχει "δεδεμένα" αντί "δεδεμένας", ούτε ότι έχουμε τόνο στή δέκατη και όχι στήν ένδέκατη συλλαβή του στίχου μέ τόν τύπο πού παραδίδει τό χειρόγραφο "νεκρύκα" (βλ. και παρακάτω, Μέρος Β', "Μετρικά").

1867(1855) Και έν μιᾷ ἀμφοτέρου τῆ ὥρα τελευτῆσαν: "Αν κρίνουμε από τή γλώσσα του "Διγενῆ" του Έσκοριαλά μπορούμε να γράψουμε "τήν ὥραν" στο στίχο αυτόν (όπως είναι ἡ γραφή του χειρογράφου) και όχι "τῆ ὥρα" (πβ. και τό έπίρ -

1) Στην άδημοσίευτη μελέτη του για τό "Διγενῆ" του Έσκοριαλά.

ρημα "τήν ὥραν"- "Βέθανδρος", Κριαρά, στ. 1272-).

"τελευτήσαν" : 'Ο ἐκδότης ἀκολουθεῖ τή διόρθωση τοῦ Γ. Α. Παπαδημητρίου¹, νομίζω ὅμως ὅτι μπορούμε νά ἀκολουθήσωμε τή γραφή τοῦ χειρογράφου: "τελευτῶσα"² (δηλαδή "τελευτῆ - σαν" πβ. "δηλῶ", ἀόριστος: "δηλῶσα(ν)", "δουλῶ"- "δουλῶ - σα(ν)").

---

1) Ἀκριτικά, "La Croix" τ. 1(1947) <1948> σ. 127.

2) Βλ. Κ. Krumbacher, Eine neue Handschrift, σ. 339.

2) ΣΤΙΧΟΙ ΠΟΥ ΕΚΔΙΔΩ*

9(9) Καί ὁ ἀμιράς ἐκαβαλίκευσεν, εἰς αὐτον ὑπαγαίνει,

31 πιάσε, μοῦλε, τόν ἄγουρον ταχέως νά τόν νικήσης,

47(44) Ἦ πιάσε, μοῦλε, τόν ἄγουρον ταχέως νά τόν νικήσης

50(47) ἐγώ, μοῦλε, οὐδέν τόν ἐγνοιάζομαι νά τόν κατακονέσης,

69(66) Κἄν ψηλαφᾶτε, οἱ ἄρχοντες, ὡς δι' ἄγαμον κοράσιον,

70(67) νά εἶν' καί ἡ κόρη θαυμαστή, νά ἔνι καί ρωμαύσα,

80(77) αἰ μέν αἰ χεῖρες ἔλειπον, ἄλλων οἰ κεφαλές των.

---

* Οἱ στίχοι πού δίνω ἐδῶ ὀφείλονται σέ δική μου ἐκδοτική προσπάθεια ἡ προκειμένου γιά τούς ὑπόλοιπους ἀκολουθῶ τίς ἐκδόσεις πού ὑπάρχουν, ὄχι γιατί μέ ἱκανοποιοῦν πάντα, ἀλλά γιατί δέν ἔχω καλύτερη λύση νά προτείνω. Πολλές φορές ἀκολουθῶ τήν ἔκδοση Hesseling (τίς γραφές πού προτείνει στό κριτικό ὑπόμνημα) ὄχι γιατί εἶναι καλύτερη ἀπό τίς ἄλλες, ἀλλά γιατί μένει κοντά στό χειρόγραφο.

Δέν ξαναδίνω ἐδῶ τούς στίχους πού ὁ Trapp τονίζει λανθασμένα (γιά τούς λανθασμένους τονισμούς τῆς ἔκδοσης Trapp βλ. L. Politis, Digénes Akritas, σ. 341 καί 343 καί τίς παρατηρήσεις μου στούς ἐπί μέρους στίχους) οὔτε τούς στίχους στούς ὁποίους ὁ Trapp κάνει ἄκαιρες ἐκθλίψεις στίς περιπτώσεις πού ὁ Hesseling τονίζει καλύτερα τούς στίχους αὐτούς ἢ ἀποφεύγει τίς ἄκαιρες ἐκθλίψεις προτιμῶ καί μόνο γιά τό λόγο αὐτό τήν ἔκδοση του ἀπό τήν ἔκδοση Trapp.

Οἱ στίχοι πού ἐκδίδω δέ συνοδεύονται ἀπό κριτικό ὑπόμνημα, ἐπειδή γίνεται διεξοδικά λόγος γιά τόν καθένα ἀμέσως παραπάνω (Μέρος Α' 1).

- 81 ὅλες μαχαιροκοπημένες ἦν καί εἰς τό αἷμαν κυλισμένες
99(94) ἦ πάλι ὅτι αἰχμαλώτευσαν τήν ἡλιογεννημένην,
116(110) καί οὐκ ἐβλέπει ὁ θεός ἐξ οὐρανοῦ χυθέντος σου τό
αἷμα;
168(163) κ' ἐγώ ὡς διάτ' ἐτούτην ἤκρυβα καί ἀναγύριζά σας
176(157) ἀρνοῦμαι καί τήν πίσθη μου καί τήν πολλήν μου δόξαν
185(177) τό κάλλος ἐμαραίνετον τῆς θαυμασθῆς τῆς κόρης,
198(190) εἰς Ρωμανίαν νά ἐβγοῦν
209(201) ὀπίσω τήν ἀκουλουθοῦν θαυμάζοντες τήν κόρην·
232(224) Καί δέν εἶναι κοράσια
233(224) Εἰς τόν Παδά, εἰς τοῦ Πακαδά, εἰς τοῦ Παστρά τό κά-
στρον;
234(225) Καί οὐδέν εἶναι κοράσια κάτω εἰς τήν Βαβυλώνα;
292(283) Κ' ἐδῶκεν τους τά γράμματα κ' εἰς Ρωμανίαν ἐβγήκαν
325(316) καί πόνεσε ἡ ψυχή μου
325(316) α' καί διά τοῦτο ταχία ἐσηκώθην
360(351) Ἐμέν ποτέ οὐκ ἐπήντησεν στρατίης ἡ τοπάρχης
386β'(377β' καί 378) ἦ ἄν τά ὁμολόγησα ἀνθρώπου γεννημένου,
448(440) ὀπού τόν κόσμον διακρατεῖ καί πάντας ὑποβλέπει
451(443) καί ν' ἀρνηθῆς τό ἀδέλφι μας
451(443)β'+452(444) ἦ πάλιν τό ἄνθος, τόν αὐγερινόν, τόν Δι-
γενή σου παῖδαν,
484(476) Καί ὄνταν ὑποχαιρέτισαν τοὺς γυναικαδελφούς του,

- 544(536) Ἐγὼ ἐγύρευσα Συρίαν καὶ Ῥωμανίαν,
544(536)α' ἀπόσω ἐκατέβηκα
567 κηδᾶ, καβαλικεύγει,
571(-) κ' ἐχώρισεν κ' ἐφόρτωσεν
596α'(588) καὶ ἐχαίρετον μετὰ τῆς κοθητῆς του
604(597) ὄλους ἔδωσεν φιλοτιμίας μεγάλας
604(597)α' καὶ χαρίσματα ἐκ τὰ κεθερικὰ του
619(644) ἔδά ᾧς σᾶς ἀφηγήσωμαι περὶ τὰς ἀμωρίας του
625(709) ὅτι κρατοῦν στενώματα καὶ κοιλοῦν ἀντραγαθίας
640(723) Στόν θεόν σου, καλέ νεώτερε, ποῦ μένουν οἱ ἀπελάτες;
642(725) Στόν θεόν σου, καλέ νεώτερε, τί τοὺς καταγυρεύεις;
662(745) νά μήδε φᾶς, νά μήδεν κίης, νά μήδε ὕπνον χορτάσης;
720(622) ταῦτα γάρ μῦθου οὐ λέγονται, καυχίσματα οὐ λαλοῦν-
ται
851(844) καὶ ὄρκους τοὺς ἐμόσαμεν νά μή ἀπεχωριστοῦμεν
948(939) κ' ἐκεῖ τὸν ἐκατέφθασαν εἰς τόπον λιβαδίου.
1005(998) Εἰ δέ καὶ οὐ θέλεις νά ἐλθῆς, ἰδοὺ ἐγὼ ὑπηγαίνω,
1006(999) παῖρνω τὴν θυγατέρα σου, κ' ὑπάω στά γονικά μου,
1007(1000) τὴν δέ προύκα μου τὴν κολλήν
1007(1000)α' ᾧς τὴν ἔχουσιν οἱ γυναικάδελφοί μου
1011(1004) καὶ τότε πάλι ὁ στρατηγός
1137(1128) καὶ μίαν σπαθέαν τοῦ ἔδωσα στάς δισουμέας ἀπάνω

- 1182(1173) καί τότε ἀπομερίμνησα τό κρούειν καί τό λαμβάνει
1184(1175) καί βλέπω τη ὅτι ἐκάθετον ἀπάνω εἰς τό κλινάριον
1202(1193) καί ὁ ἄλλος μέ τό γένειον ἀπέκει νά στεφανῶνη
1275(1266) καί ἀπάνω μου ἐπιλάλησεν ἕνα ραβδέαν μέ δῶση·
1313(1304) καί τότε νά νοήσετε πῶς κρῶ καί καβαλάρης
1329(1320) καί ὁ γέρων ὁ φιλοπαπούς πάλιν τά τέτοια λέγει·
1346(1337) καί εἰς τό βουνύν ὑπήγασιν κ' ἐποῦκαν τό σημάδιον,
1478(1469) κἀν ὅσοι μέ ἀποπέφθουσι, βλέπε μή φωνιάξης
1497(1488) πεζοῦ τήν ἐπαρέτρεχον ἀπῶθεν καί ἀπεκεῦθεν·
1501(1492) καί ὄντε ἐσίμωσαν τοῦ ποταμοῦ τό χεῦλος,
1628(1616) κ' ἐποίησεν τόπον πάντερπνον καί ὠραῖον παρεδείσιν
1644(1632) καί ὁ καρπός του εἶναι μόνος
1648(1636) καί αὐλήν ἐποῦκεν θαυμασθῆν πανώραιαν φισκίαν
1726(1715) καί δύο λέοντες ἀπό πίσω μου ἤρχονται νά μέ φᾶσιν,
1811(1800) καί τοὺς ἰχθύας πρὸς αὐτῆς προστάξας ζωογονᾶσαι

3) ΣΤΙΧΟΙ ΠΟΥ ΕΚΔΙΔΟΥΝ ΑΛΛΟΙ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ*

- 160(153) Ἄμῃ ᾧς ἀφήσω τὰ πολλά καί τό φλυαροστομίζειν
(L. Politis, *Digēnis Akritas*, σ. 345)
- 199(191) Καί εἰς μίαν ὄρισε ὁ ἀμιράς,
- 200(192) ἐκείνους τοὺς ἀγούρους του, τοὺς εἶχε εἰς τήν βου-
λήν του,
- 201(193) ἐκράτησε μετ' αὐτον,
(L. Politis, ὁ.π., σ. 344).
- 210(202) ἔβλεπαν τήν αἰχμαλωσίαν,
- 211(203) τό πῶς τήν ἐλευθέρωσεν δι' ἀγάπην τῆς κόρης
(L. Politis, ὁ.π., σ. 345).
- 218(210) κα' ἀφόστις ἐκοιμήθηκεν τήν ἠλογευνημένην
(L. Politis, ὁ.π.).
- 388(380) καί νά στερηθῶ καί τό φῶς τοῦ λάμποντος ἡλίου
(G. Morgan, *Cretan Poetry*, σ. 62).
- 533(525) καί τοῦ ἀμιρά ἡ μάνα
- 534(526) οὕτως τόν ἐπερίλαβεν, γλυκέα τόν ἐφύλει
- 534(526) α' καί τέτοιοι λόγον λέγει:
(L. Politis, ὁ.π., σ. 346).

---

* Πρόκειται κυρίως γιά ἐκδοτικές προσπάθειες πού ἔγιναν με-
τά τήν ἔκδοση Τσαρρ' ἀπό τίς προγενέστερες παραθέτω ἐδῶ
προσπάθειες πού δέν υἱοθέτησε ὁ Τσαρρ στήν ἔκδοσή του, ἐνῶ
κατά τή γνώμη μου εἶναι ἱκανοποιητικές.

708(609-610) τὰς ἀγρυπνίας ἀνάπαυσιν καὶ τὰς κλεισούρας κάμ-
κους,

(L. Politis, ὁ.π., σ. 344).

713(615) τοὺς Ἑλληνας τοὺς θαυμαστοὺς καὶ ὀνομαστοὺς στρα-
τιώτας

(Γ.Α. Πακαδημητρίου, προφ.ἀνακ. -βλ. τὴν
παρατήρησή μου στὸ στίχο -)

795(788) ἐπῆγεν καὶ ἐπέξευσεν

796(789) καὶ ἀνέσια ἐσύντυχεν τὸν πρωτοστράτορά του

(L. Politis, ὁ.π., σ. 346).

808(801) καὶ τότε κάλε ὁ Διγενὴς οὕτως ἀκίλογαῖται

(L. Politis, ὁ.π., σ. 342).

884(876) ὥσῳτι ἔναι τό κατάφυχον, μικρόν ἄς ἀναπαγοῦμεν.

(L. Politis, ὁ.π., σ. 346).

934(925) Κ'εὐθύς τό ἰδεῖν ὁ Διγενὴς τὴν κόρην συντυχαίνει

(L. Politis, ὁ.π., σ. 344).

937(928) Καὶ ἐπέξευσε τὴν λυγερὴν, κάτω τὴν ἀποθέτειν,

(Στ. Π. Κυριακίδης, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, σ.27).

970(962) κ'ἐκλαλήσαν τὰ φαρὰ κ'ὕπᾶν εἰς τό κοράσιον.

(L. Politis, ὁ.π., σ. 344).

1195(1186) καὶ τὰ φορῶ ὑπερύφα τα εἰς τό αἷμα τῶν ἀνθρώπων.

(Στ. Ξανθουδίδης, Διγ. Ἀκρίτας, σ. 562).

1383(1374) ὅτι οὐκ ἐπερηφάνευσες κοπλάσειν εἰς δουλείαν.

(L. Politis, ὁ.π., σ. 347).

1411(1402) καὶ ἀπέτις ἐξέβηκαν κανένα μίλ' ἢ δύο

(L. Politis, ὁ.π.):

1472(1432) κ' ἔστρωσα κ' ἐχαλύνωσα κ' ἐκαβαλίκευσά το.

(L. Politis, ὁ.π., σ. 344).

1484(1475) τό πότε νά ἔλθουν εἰς ἐμέν

* 1485(1476) Γιαννάκης σύν τῇ Μαξιμού, κ' ἦτον καί γαυριασμένοι.*

(L. Politis, ὁ.π., σ. 348).

1832(1821) καί εἰς τήν σὴν βοήθειαν ἀεὶ ἐπιθαρροῦντα

(Γ. Α. Παπαδημητρίου, προφ. ἀνακ. -βλ. τήν παρατήρησή μου στό στίχο-).

1867(1855) καί ἐν μιᾷ ἀμφοτέροι τήν ὥραν τελευτῶσα.

(K. Krumbacher, Eine neue Handschrift, σ. 339).

---

* Γιά τή μετοχή βλ. παρακάτω, σ. 214.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΜΕΤΡΙΚΑ

Μέρος Β': ΜΕΤΡΙΚΑ

Ἐξετάζοντας τὴν τελευταία ἔκδοση τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσχοριάλ τοῦ "Διγενῆ Ἀκρίτα" παρατηροῦμε ὅτι οἱ περισσώτερες ἀδυναμίες τῆς ὀφείλονται στὴν προσπάθεια τοῦ ἐκδότη (E. Trapp) νὰ κἀνη δεκαπεντασύλλαβους τοὺς ἔλλυπεῖς ἢ ὑπέμετρος στίχους. Ἔτσι ὅμως ἐμφανίζονται στὸ κείμενο ἀνύπαρκτοι πολλές φορές τύποι,¹ ἐνῶ ἐνδιαφέροντα γλωσσικά στοιχεῖα ὑποβιβάζονται στὸ κριτικό ὑπόμνημα. Διερωτᾶται λοιπόν, κανεὶς μὴπως θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ ἀφήσῃ τοὺς στίχους αὐτοὺς ὅπως τοὺς παραδίδει τὸ χειρόγραφο: μέ ἐπτὰ, ὀκτώ, δώδεκα² ἢ ἀκόμη καὶ δεκαεπτὰ συλλαβές.

Δέ μᾶς διαφεύγει βέβαια ὅτι μέ τῆ φθορά τοῦ κειμένου πολὺ εὐκόλα ἓνας δεκαπεντασύλλαβος μπορεῖ νὰ πάρῃ τὴ μορφή ἑνὸς δωδεκασύλλαβου (μέ τὴν ἀπώλεια τριῶν συλλαβῶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ του) ἢ ἀκόμη ἑνὸς δεκαεπτασύλλαβου (μέ τὴν προσθήκη μιᾶς δισύλλαβης λέξης στὸ πρῶτο ἡμιστίχό του). Ἡ τήρηση ὅμως τῆς παραπάνω ἀρχῆς κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου μᾶς δύνει σέ πολλές περιπτώσεις ἐνδιαφέροντες γλωσσικούς τύπους, πού εἶχαν παραμεριστῆ στὴν ἔκδοση Trapp, καὶ δύνει λύση σέ πολλά προβλήματα χωρίων πού νοσοῦν. Ἐξάλλου ἡ ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν στίξη τοῦ γραφέα τοῦ Escorialensis Ψ.IV.22,

1) Βλ. καὶ L. Politis, *Digenis Akritas*, σ. 341 κέξ.

2) Τὸ φαινόμενον τῆς ἐναλλαγῆς στίχων μέ διαφορετικό ἀριθμὸ συλλαβῶν σέ ἓνα κείμενο δέν εἶναι ἄγνωστο στὴ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ γραμματεία· στοὺς ὕμνους τοῦ Συμεῶνος τοῦ Νέου θεολόγου ἔχομε δεκαπεντασύλλαβους μαζί μέ δωδεκασύλλαβους, ὀκτασύλλαβους καὶ ἐπτασύλλαβους (Βλ. J. Koder-J. Paramelle, *Symeon le Nouveau theologien, Hymnes [Sources chretiennes 156]* Παρίσι 1969, σ.82 καὶ 91 καὶ J. Koder, *Der Fünfzehnsilber am kaiserlichen Hof um das Jahr 900, "Byzantinoslavica"* τ.33, 1972, σ.217 καὶ 219).

ὁ ὁποῖος φροντίζει σχεδόν πάντα νά δηλώνη τό τέλος τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου μέ κόμμα καί τό τέλος κάθε στίχου μέ μία στιγμή¹.

Μιά πρόχειρη ἐξέταση κωδύκων συγχρόνων τοῦ Escorialensis ἔδειξε ὅτι ὁ τρόπος αὐτός χωρισμοῦ ἡμιστιχίων καί στίχων τηρεῖται καί ἀπό ἄλλους γραφεῖς. Ἡ λεπτομερής ἐξέταση ὅλων τῶν κωδύκων πού περιέχουν μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα θά μπορούσε ἐνδεχομένως νά διαφωτίσῃ τό ζήτημα αὐτό.

Μιά ὑπόθεση πού μπορούμε νά κάνωμε εἶναι ὅτι ἡ ἀδυναμία νά σχηματιστῇ ἕνας πλήρης δεκαπεντασύλλαβος ἦταν θεμελιή μέσα σέ ὀρισμένα πλαίσια (δώδεκα ἢ δεκαεπτὰ συλλαβές).

Οἱ ἑπτασύλλαβοι καί ὀκτασύλλαβοι πάλι τοῦ κειμένου δέν ἀποτελοῦσαν μόνο ἡμιστίχια ἐνός δεκαπεντασύλλαβου, ἀλλά καί αὐτοτελεῖς στίχους.

Ἑπτασύλλαβοι καί ὀκτασύλλαβοι ὡς αὐτοτελεῖς στίχοι² ἐναλλάσσονται μέ δεκαπεντασύλλαβους καί σέ βυζαντινά ἔργα παλαιότερα ἀπό τό "Διγενή" τοῦ Ἑσχοριᾶ³. Ἀπό τά δημῶδη

1) Σέ πολύ λίγες περιπτώσεις γίνεται τό ἀντίθετο, π.χ. στό τέλος τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τῶν στίχων: 387(379)(f.150r), 501(493) (f.153v) καί 539(531)(f.154v) βάζει στιγμή, ἐνῶ στίζει μέ κόμμα τό τέλος τοῦ στίχου 587(579)(f. 157r).

2) Γιά ἑπτασύλλαβους καί ὀκτασύλλαβους σέ δημοτικά τραγούδια βλ. S.Baud-Bovy, Ἡ ἐπικράτηση τοῦ δεκαπεντασύλλαβου στό ἑλληνικό δημοτικό τραγούδι, "Ἑλληνικά" τ. 26 (1973) σ. 301-313. Βλ. καί τοῦ Ἰδίου, La cornemuse du Tsar, "Ἑλληνικά" τ. 19(1966) σ.118. Πβ. καί τά ἡμιάμβια τοῦ Κωνσταντίνου Ἀναγνώστη(N.Bănescu, Deux poètes byzantins inédits du XIIIe siècle, Βουκουρέστι 1913, σ. 14-17).

3) Βλ. V. Tiftixoglu, Digenes, das "Sophrosyne" - Gedicht des Meliteniotes und der byz. Fünfzehnsilber, "Byz. Zeitschrift" τ. 67(1974) σ. 54-57 καί J.Koder, ὁ.π.λ., σ.215-216 καί 219.

κεύμενα τῆς ὑστερομεσαιωνικῆς περιόδου παρουσιάζουν τέτοιους στίχους τὰ ἱκποτικά μυθιστορήματα. Στό μυθιστόρημα τοῦ "Ἰμπερίου" π.χ. ὁ στίχος 111 εἶναι ἕνας ὀκτασύλλαβος, ἀλλά μέ τροχαϊκό ρυθμό: "νά γυρίση τό κοντάρι". (Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος¹ τόν ὀβελίζει καί ὁ Ε. Κριαρᾶς² τόν βάζει ἀνάμεσα σέ σταυρούς). Ὁ στίχος 539 ἔχει τή μορφή ὀκτασύλλαβου στά χειρόγραφα Ν³ καί Ο ("εἷς τό στήθος της τό ἔθεκεν") ὁ Ε. Κριαρᾶς ὁμως τόν ἐκδίδει ὡς τό δεύτερο ἡμιστίχιο ἑνός δεκαπεντασύλλαβου ("στό στήθος της τό θέτει") καί προσθέτει ὁ ἕδιος τό πρῶτο ἡμιστίχιο. Μέ τόν ἕδιον τρόπο ἀντιμετωπίζει καί τόν ἑπτασύλλαβον: "καί εἷς τό νησύν ἐπήγεν" (στ. 545) πού παραδίδει τό χειρόγραφο Ν. Στό στίχο πάλι 312 ὀβελίζει τίς λέξεις: "ἀνδρειωμένος", "καί ἐμέν " καί ἔτσι χάνεται ὁ ὀκτασύλλαβος πού ἔχομε στό χειρόγραφο τῆς Νεάπολης ("καί εἷς ἐξέβη θαυμαστός, πιδέξιλος [ἀνδρειωμένος] νά μέ ἀρέση [καί ἐμέν]").

Στό μυθιστόρημα "Λίβιστρος καί Ροδάμνη" ἐπίσης ἔχομε ἑπτασύλλαβους καί ὀκτασύλλαβους κοντά στους δεκαπεντασύλλαβους: στή διασκευή τοῦ Ἑσκοριάλ (ἔκδ. Lambert) ἑπτασύλλαβοι εἶναι οἱ στίχοι: 519, 2819, 2855, 4384, στή διασκευή τοῦ Neapolitanus (ἔκδ. Wagner) ὁ στίχος 794, στή διασκευή τοῦ παρισινοῦ κώδικα (ἔκδ. Μαυροφύδη) οἱ στίχοι 833 καί 2634 καί στόν ἀνέκδοτο κώδικα τοῦ Βατικανοῦ (2391) ὁ στίχος 3471.

1) Collection de romans grecs..., σ. 245 (στ. 107).

2) Βυζαντινά ἱκποτικά μυθιστορήματα, Ἀθήνα, 1955, σ. 217.

3) Τήν παρουσία αὐτοτελῶν ὀκτασύλλαβων στό χειρόγραφο Neapolitanus 251 τοῦ "Ἰμπερίου" εἶχε ἐπισημάνει καί ὁ H. Schreiner (προφ. ἀνακ. τοῦ Β. Τσιφτιξόγλου).

Ὀκτασύλλαβοι στό " Λίβιστρο " εἶναι οἱ ἑξῆς στίχοι :
Esc. (Lambert)στ. 1062, 1694, 1908, 1925, 2023, 2865,2876,
3534, 3595· P (Μαυροφρύδη)στ. 1007· V στ. 100 , 2865
Ἐπίσης,στά ἑρωτικά τραγούδια ("καταλόγια") τοῦ "Λιβίστρου"
ἔχομε ὀκτασύλλαβους,ἀλλά αὐτοῦ ἔχουν τροχαῖκό ρυθμό¹ · τέ-
τοιες περιπτώσεις εἶναι οἱ ἑξῆς:" Λίβιστρος "P(Μαυροφρύδη)
στ. 1662, 1663, 1666 - 1671, 1675 - 1677(πβ.καί τό α' ἡμι-
στίχο τοῦ στίχου 2534 καί τό β' τοῦ στίχου 2536)·N(Wagner)
στ. 1719 - 1722, 1726 - 1727,1729-1730,3476-3485,3493-3494·
V στ. 1694 - 1697, 1698.

(Οἱ στίχοι αὐτῆς τῆς διασκευῆς N καί V,ἐκτός ἀπό τό στίχο
V 1698,εἶναι δεκαεξασύλλαβοι,εὐκόλα ὁμως χωρίζονται σέ
δύο ὀκτασύλλαβους).

Καί στόν "Ἀρμούρη" (ἔκδ.Κυριακίδη) ὑπάρχουν αὐτοτελεῖς
ὀκτασύλλαβοι (στ. 55, 73,120,198) καί ἕνας στό δημοτικό
τραγούδι " Ἡ ἀπαγωγή τῆς θυγατρὸς τοῦ Λεβάντη² ". (Στόν
"Ἀρμούρη" ἔχομε καί ἕναν ἑπτασύλλαβο στό τέλος τοῦ ποιήμα-
τος - στ. 201 -).

Ἀπό τοὺς στίχους τῆς διασκευῆς "Ἐσκοριάλ" τοῦ "Διγε-
νη" ἑπτασύλλαβοι ὡς αὐτοτελεῖς στίχοι εἶναι οἱ ἑξῆς : 101H
(μέ τονισμένη τήν τρίτη συλλαβή), 193P,204H (γρ. "στήν Ρω-
μανίαν"),226T,272K,280T,368T (μέ τόνο στήν τρίτη συλλαβή),
485T,513T,525P,526α'P,560T,600H,673H,760K,764H,877H, 966T,

1) Πβ. τοὺς στίχους 1908 καί 2861 τῆς διασκευῆς "Ἐσκοριάλ"
τοῦ "Λιβίστρου".

2) Ἑλλην.δημοτικά τραγούδια. Ἐκλογή. τ.Α' Ἀθήνα 1962
[Ἐκδ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, Δημοσιεύματα Λαογρ. Ἀρχ.ἀρ.7]σ.12 στ.76.
Γιά τήν παρουσία μεμονωμένων ἑπτασύλλαβων καί ὀκτασύλλα-
βων σέ ἄλλα δημοτικά τραγούδια βλ.G.Morgan,Cretan Poetry,
σ.50 , σημ.14 καί σ. 54-58.Βλ. καί D.Michailidis,Un la-
mento inedito sulla caduta di Constantinopoli, " Byz.
Zeitschrift " τ. 65 (1972) σ. 311 - 312.

1024H, 1025T, 1027T, 1163H, 1181T, 1223H, 1241H, 1246H, 1268H, 1294H, 1334K, 1453T, 1527H, 1554T, 1639H, 1745H (μέ τόνο στήν τρίτη συλλαβή), 1756H, 1808T, 1821K.

Όκτασύλλαβοι ὡς αὐτοτελεῖς στίχοι εἶναι οἱ παρακάτω: 25T, 198κ, 191P, 232κ, 254T, 280H (ὁ στίχος ἔχει τόνο στήν πρώτη καί ἔβδομη συλλαβή), 265T, 305T (παροξύτονος), 402T, 451κ, 555T, 571κ, 565T, 579T (ὁ στίχος ἔχει τροχαϊκό ρυθμό), 589T, 623H (παροξύτονος), 896T, 1007κ, 1011κ, 1008T, 1179H (ὁ στίχος ἔχει τροχαϊκό ρυθμό), 1328T (παροξύτονος), 1475P, 1505H, 1644κ (ὁ στίχος ἔχει τροχαϊκό ρυθμό), 1676H, 1817T.

Ἀπό τήν ἐξέταση τόσο τῶν παραπάνω ἑπτασύλλαβων καί ὀκτασύλλαβων στίχων, ὅσο καί αὐτῶν πού ἀπαντοῦν στά ἄλλα κείμενα πού ἀνέφερα, διαπίστωσα ὅτι πρόκειται γιά στίχους πού ἔχουν αὐτοτέλεια καί λειτουργοῦν μέσα στό κείμενο, ὅπως καί οἱ δεκαπεντασύλλαβοι. Σέ ὀρισμένες ὁμως περιπτώσεις ἡ στίξη τοῦ χειρογράφου δημιουργεῖ τήν ὑποψία ὅτι ὁ γραφέας θεωρεῖ ὡς ἕνα στίχο ἕναν ὀκτασύλλαβο καί ἕνα δεκαπεντασύλλαβο ἢ ἕνα δεκαπεντασύλλαβο καί ἕναν ἑπτασύλλαβο, σά νά ἔχωμε δηλαδή δεκαπεντασύλλαβους μέ διπλασιασμένο τό πρῶτο ἢ τό δεύτερο ἡμιστίχιο. Στό στίχο 279T π.χ. (γρ., ὅπως τό χειρόγραφο: "εἰς τό Μάγγε") ἔχομε δύο ὀκτασύλλαβους πού φαίνεται νά ἀποτελοῦν μιᾶ ἐνότητα μέ τόν ἐπόμενο ἑπτασύλλαβο (στ. 280T) καθώς τό χειρόγραφο ἔχει τήν ἐξῆς στίξη: 8, 8, 7.

Τό ἴδιο παρατηροῦμε καί στους ἐπόμενους στίχους:

565T (ὀκτασύλλαβος) καί 566T (δεκαπεντασύλλαβος). Στίξη τοῦ χειρογράφου: 8, 8, 7.

599H (δεκαεξασύλλαβος) καί 600H (ἑπτασύλλαβος). Στίξη τοῦ χειρογράφου: 8, 8, 7.

1222H (δεκαεξασύλλαβος) καί 1223H (ἑπτασύλλαβος). Στίξη τοῦ χειρογράφου: 8, 8, 7.

1231T(δεκαεξασύλλαβος) καὶ 1241H(ἐπτασύλλαβος). Στύξη τοῦ χειρογράφου :16,7.

1676H(ὄκτασύλλαβος) καὶ 1677H (δεκαπεντασύλλαβος).Στύξη τοῦ χειρογράφου :8,8,7.

Ἐνότητα ἑνὸς δεκαπεντασύλλαβου μὲ ἕναν ἐπτασύλλαβο φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν οἱ παρακάτω στίχοι:

324H(δεκαπεντασύλλαβος) καὶ 325H (στήν ἀρχή τοῦ στίχου ξεχωρίζει ἕνας ἐπτασύλλαβος -ὡς τὶς λέξεις:"ψυχὴ μου"-).Στύξη τοῦ χειρογράφου :8,7,7.

1033H(δεκαπεντασύλλαβος) καὶ 1025T(ἐπτασύλλαβος).Στύξη τοῦ χειρογράφου:8,7,7.

1035H(δεκαπεντασύλλαβος) καὶ 1027T(ἐπτασύλλαβος).Στύξη τοῦ χειρογράφου :15,7.

1097H (ὁ στίχος ἔχει 22 συλλαβές). Στύξη τοῦ χειρογράφου: 15,7.

1236T(δεκαπεντασύλλαβος) καὶ 1246H (ἐπτασύλλαβος). Στύξη τοῦ χειρογράφου : 8,14.

Γιὰ τὴν πρώτη περίπτωση δέν μποροῦμε νὰ κάνωμε κανένα ἄλλο σχόλιο. Ἡ δεύτερη ὁμως μᾶς θυμίζει τὴ θεωρία τοῦ Morgan¹ γιὰ τὶς μουσικὲς ἐνότητες ἑνὸς δεκαπεντασύλλαβου καὶ ἑνὸς ἐπτασύλλαβου.

Σχετικὰ μὲ τὸ νόημα τῶν ἐπτασύλλαβων καὶ ὄκτασύλλαβων αὐτῶν δέν ἔχω νὰ παρατηρήσω τίποτε τὸ ἰδιαίτερο.Μόνο σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις συμπίπτουν μὲ προτάσεις ὅπως οἱ ἑξῆς : "καὶ ὁ θεὸς του λέγει" ("Διγενής" Esc.στ. 760 K),"κ' ἐγὼ πάλιν τὴν λέγω" (δ.π., στ. 1181T)(βλ. καὶ:"Λύβιστρο" Esc., Lambert, στ. 2876-ὄκτασύλλαβος- V,[τίτλος μετὰ τὸ στίχο 2865]-ὄκτασύλλαβος- P,Μαυροφρύδη, στ. 833 - ἐπτασύλλαβος-)

---

1) βλ. G.Morgan, δ.π., σ. 54 κέξ.

ἢ περιέχουν μιὰ ἀναφώνηση ("λίβιστρος" Ρ, Μαυροφρύδη, στ. 1007 -όκτασύλλαβος-). Ὅλες οἱ ἄλλες κατηγορίες πού διακρίνει ὁ G. Morgan¹ νομίζω ὅτι εἶναι πλασματικές. Ἐπίσης καί οἱ ἄλλες ἀπόψεις του πού ἀναφέρονται στή μετρική μορφή τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσχοριάλ θέ μέ βρίσκουν σύμφωνη. Ἡ ἐρμηνεῖα τῆς παρουσίας τοῦ συνδέσμου "καί" στήν ἀρχή τῶν στίχων 1612 - 1635 καί 1719 κέξ. εἶναι παραπλανητική· ὁ Morgan² δηλαδή τήν ἀποδίδει σέ μουσικούς λόγους, ἐνῶ πρόκειται γιά τή γνωστή παράταξη τοῦ ἀπλοῦχοῦ λόγου.

Πρὶν ἀναφερθῶ στή θεωρία του γιά τά "τσακίσματα" τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσχοριάλ τοῦ "Διγενῆ", θά ἤθελα νά σημειώσω ὅτι ἡ ἀναδίπλωση τοῦ ρηματικοῦ τύπου "ἔδωσεν" στό στίχο 620Κ δέν ὀφείλεται οὔτε σέ διττογραφία³, οὔτε σέ "τσακίσμα"⁴, ἀλλά σέ τυπογραφικό λάθος, πού ὁ Π.Καλονάρος ἀναφέρει στά "Παροράματα" τοῦ Β' τόμου τῆς ἔκδοσής του (σ.311).⁵

Ὁ G.Morgan χαρακτηρίζει ὡς "τσακίσματα"⁶ ὀρισμένες λέξεις, ἐπειδή μοιάζουν ἐξωτερικά μέ ἐκεῖνες πού χρησιμοποιοῦνται ὡς "τσακίσματα" στό δημοτικό τραγούδι, χωρίς νά ἐλέγχη ἂν λειτουργοῦν στό στίχο ὅπως αὐτές. Ἡ κλητική "μᾶνα μου" π.χ. ἀποτελεῖ συνηθισμένη μορφή "τσακίσματος" στή δημοτική ποίηση, ἀλλά ἐκεῖ ἔχει χάσει τήν ἔννοια τῆς κλητικῆς προσφώνησης καί ἔχει καταστήσει ἐπιφώνημα πού δέν ἔχει λογική σχέση μέ τά συμφραζόμενα, ἐνῶ στό στίχο 551Η

1) Ὁ.π., σ. 58-60.

2) Ὁ.π., σ. 64.

3) Βλ. G.Morgan ὁ.π., σ. 62.

4) Βλ. L.Politis, L' épopée byzantine, σ. 570.

5) Τό λάθος δέν ἐπαναλαμβάνεται στή φωτοτυπική ἀνατύπωση τῆς ἔκδοσης τοῦ Καλονάρου (ἐκδόσεις Δ. Ν. Παπαδήμα, Ἀθήνα 1970).

6) Ὁ.π., σ. 62-64.

τοῦ " Διγενῆ " τοῦ Ἐσχοριάλ ὁ ἀμιράς ἀπευθύνεται πρὸς τὴ μητέρα του καὶ τὴν προσφωνεῖ ἔτσι. Τὸ ὕδριο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς κλητικὲς: "Διγενή", "νεώτερε", "κυρά"¹. πολὺ λιγότερο βέβαια μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε "τσάκισμα" τὴν κλητικὴ " μήτηρ"². Ἐπίσης ὁ τύπος "λέε", πού θυμίζει στό Morgan τὸ γνωστὸ "τσάκισμα" "λέει", ἀνήκει μᾶλλον στὴν προηγούμενη λέξη ("μοῦ"), μέ τὴν ὁποία ἀποτελεῖ μιὰ λέξη ("μοῦλε")(βλ. παραπάνω, τὴν παρατήρησή μου στό στίχο 47). Καὶ ἡ ἀναδύπλωση "μέλη καὶ μέλη" (στ. 4T) δέν ἀποτελεῖ "τσάκισμα" καὶ θὰ πρέπει νὰ μεύνη ὅπως τὴν παραδίδει τὸ χειρόγραφο, ἐπειδὴ τὴ βρῖσκομε συχνά καὶ σέ ἄλλα δημῶδη κείμενα, στὰ ὁποῦα δέν δικαιολογεῖται παρουσία "τσακισμάτων" (βλ. παραπάνω τὴν παρατήρησή μου στό στίχο 4). Γιὰ τὶς ἀμφιβολίες μου σχετικὰ μέ ἄλλες μορφές "τσακίσματος" στό " Διγενῆ " τοῦ Ἐσχοριάλ βλ. τὶς παρατηρήσεις μου στοὺς στίχους: 232(224)-233(224), 388 καὶ 1289.

Ἐπιφυλάξεις ἔχω καὶ γιὰ τοὺς ἐπτασύλλαβους τοῦ Morgan³, γιὰ τοὺς στίχους δηλαδή τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσχοριάλ πού γίνονται ἐπτασύλλαβοι μετὰ τὸν ὀβελισμό ὀρισμένων παρέμβλητων, κατὰ τὸ Morgan, στοιχείων. Ὅπως παρατηροῦμε, τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὸ νόημα τοῦ χωρίου καὶ μέ κανένα τρόπο δέν πρέπει νὰ ὀβελιστοῦν. Στό στίχο 348T π.χ. οἱ λέξεις πού ὀβελίζει ὁ Morgan χρειάζονται, γιὰ νὰ δηλώσουν ἀντίθεση πρὸς τὸν προηγούμενο στίχο: "Δούλην σ' ἐπῆρα ἀπαρχῆς

1) Βλ. G. Morgan , ὁ.π., σ. 64.

2) Βλ. G. Morgan , ὁ.π., σ. 63.

3) Βλ. G. Morgan , ὁ.π., σ. 61.

ἀπό τὰ γονικά σου καὶ ἐσύ ἔχεις... ἐμέναν τῶρα δοῦλον "
 "Διγενής" Esc. στ.347 -348T .

Κατὰ τὸ Morgan ὁ δεύτερος στίχος πρέπει νὰ ἐκδοθῆ :
 "ἔχεις ἐμένα δοῦλον".

Ἐπίσης νομίζω ὅτι πρέπει νὰ μείνῃ τὸ οὐσιαστικὸν " οἱ γέ-
 ροντες" στὸ στίχο 523T. Τὸ γεγονὸς ὅτι δέν ἐμφανίζονται γέ-
 ροντες στίς ἄλλες διασκευές, πράγμα πού ἐπηρεάζει τὸ
 Morgan (ὁ.π., σ. 61), δέ νομίζω ὅτι ἀρκεῖ γιὰ νὰ θεωρηθῆ
 ὀβελιστέον τὸ οὐσιαστικὸν, καθὼς δέν εἶναι τὸ μόνο και-
 νουργιὸ στοιχεῖο πού ἔχει ἡ διασκευή τοῦ Ἑσχοριάλ σέ σύγ-
 κριση μὲ τὴς ἄλλες διασκευές τοῦ "Διγενῆ". Στὸ στίχο πάλι
 577H ὁ ἔδριος ἐρευνητὴς ξεχωρίζει ἕναν ἑπτασύλλαβο, ὁ ὅποιος
 ὁμοίως μένει μετέωρος μετὰ τὸν ὀβελισμό τοῦ ρήματος " ἐκί-
 νησεν" :

"καὶ διεχώρισεν κἂν ἑκατόν, διακόσια φαρῖα
 ὅλα κατὰ καὶ θαυμαστά, σελλοχαλυωμένα
 [καὶ ἐκίνησεν] εἰς Ῥωμανίαν νὰ ὑπάγῃ ".

" Διγενής" Esc.στ.575-577H.

Ἀνάλογες εἶναι καὶ οἱ ἄλλες περιπτώσεις πού ἀναφέρει ὁ
 Morgan. Οἱ στίχοι βέβαια στοὺς ὁποίους διακρίνεται ὀβελι-
 στέον στοιχεῖα δέν εἶναι ἄψογοι ἀπὸ μετρικὴ ἄποψη.

Ὀρισμένους ὁμοίως ἔσως θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς ἐκδώσωμε ὅπως
 τοὺς παραδίδει τὸ χειρόγραφο, μὲ δεκαεπτὰ συλλαβές . Οἱ
 στίχοι δηλαδή 1382H καὶ 1289H, πού κατὰ τὸ Morgan¹ πρέπει
 νὰ ἐκδοθοῦν ὡς ἑπτασύλλαβος ὁ πρῶτος καὶ ὡς δεκαπεντασύλ-
 λαβος ὁ δεύτερος, θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι δεκαεπτασύλλαβοι μὲ
 τομὴν στὴ δέκατη συλλαβὴ (βλ. καὶ τὴν παρατήρησίν μου στὸ

1) Ὁ.π., σ. 61 καὶ 64.

στίχο 1289).

Τό ἔδωλο ἰσχύει καί γιά τούς στίχους: 4T, 44H, 81κ, 116κ, 161H, 168κ, 188H, 247H, 257H, 287H, 294H, 329H, 451+452κ, 1726κ (βλ. παραπάνω, στό κεφάλαιο "Κριτικές Παρατηρήσεις... ..", τῆς ἀντίστοιχες παρατηρήσεις μου γιά τούς στίχους αὐτούς). Ἄλλά καί ἄλλοι στίχοι τῆς διασκευῆς τοῦ Ἑσφοριάλ τοῦ "Διγενῆ", πού ὁ Trapp τούς θεωρεῖ ὑπέροχους, θά μπορούσαν νά μένουν ὡς δεκαεπτασύλλαβοι. Τέτοιοι εἶναι οἱ ἐξῆς: 9κ, 45H, 47κ, 50κ, 55H (τό β' ἡμιστίχιό του εἶναι ὀκτασύλλαβος, θά μπορούσε ὅμως νά γίνῃ ἐπτασύλλαβος, ἂν ἐκδώσωμε: "δικόν σου" ἀντί: "ἐδικόν σου"), 156H, 230H, 234κ (βλ. τήν παρατήρησή μου στό στίχο), 241H, 244T, 282H, 364H, 413H, 463H, 476H, 546H, 567T, 575H, 613H, 614H, 665H, 676H, 684H, 701H, 784H, 820H, 866H, 870H, 894H, 909H, 913T, 938T, 960H, 967H, 983H, 1043H, 1074H, 1106H, 1211H, 1236H, 1362 H, 1394H, 1421H, 1459H, 1460H, 1470H, 1557H, 1535T, 1567T, 1736H, 1749H, 1752H, 1755H, 1787H.

Ὅλοι οἱ στίχοι αὐτοῦ ἔχουν τήν τομή στή δέκατη συλλαβή, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνει καί ἡ στίξη τοῦ γραφέα. Ὁ δεκασύλλαβος εἶναι ὀξύτονος ἢ προπαροξύτονος.

Ἐπίσης καί μιᾶ ἄλλη κατηγορία στίχων πού δέν ἀποτελοῦν δεκαεπτασύλλαβους, τούς ὁποίους ὁ Morgan¹ ἀντιμετωπίζει ὅπως καί τούς προηγούμενους: ὀβελίζει δηλαδή στοιχεῖα ἀπαραίτητα γιά τό νόημα τοῦ χωρίου, ἐπειδή πιστεύει ὅτι οἱ στίχοι αὐτοῦ εἶναι ἐπτασύλλαβοι πού δέχτηκαν παρέμβλητα στοιχεῖα. Ὁ Trapp ἀντίθετα προσθέτει στους στίχους

---

1) Ὁ.π., σ. 61.

αυτούς λέξεις περιττές, στήν προσπάθειά του νά τούς κάνη δεκαπεντασύλλαβους. "Ίσως ὅμως θά ἦταν προτιμότερο νά ἐκδώσωμε καί τούς στίχους αὐτούς μέ τή μετρική μορφή πού ἔχουν στό χειρόγραφο, ὡς δωδεκασύλλαβους. Οἱ στίχοι δηλαδή 523 T, 577H, 650H, πού ἀναφέρει ὁ Morgan¹, μπορεῖ νά εἶναι δωδεκασύλλαβοι μέ πενθημιμερῆ τομή (C₅)². Ἐπίσης οἱ στίχοι: 552(544)H, 687(770)H, 691(774)H, 693(776)H, 694(777)H, στούς ὁποίους ὁ Trapp προσθέτει, χωρίς νά χρειάζωνται, ἀντίστοιχα τίς λέξεις: "αὐτός", "εὐθύς", "ἅπαντες", "τότε", "ὄλοι" (στό στίχο 774T ἀποφεύγεται τό παροξύτονο στό τέλος τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου μέ τόν τονισμό "κατάβωμεν", πράγμα πού δέν πρόσεξαν οἱ ἐκδότες τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ καί ἐκδίδουν ὄλοι: "καταβῶμεν"). Ὡς δωδεκασύλλαβους ἐπίσης θά μπορούσαμε νά ἐκδώσωμε τούς στίχους 569H, 608H, 986H, στούς ὁποίους ὁ Trapp σημειώνει ἀποσιωπητικά. Ὁ γραφέας ἐξάλλου, πού σχεδόν πάντοτε βάζει στό τέλος τοῦ στίχου μιᾶ σιγμή, χωρίζει τούς δωδεκασύλλαβους μέ τή σιγμή αὐτή. Στό στίχο 544(536) π.χ. (f. 154 v) δηλώνει ὅτι ἔχομε τέλος στίχου μετά τή λέξη "Ρωμανίαν". Ἐπίσης στό στίχο 604(597) (f. 157 v) ἔχομε τή σιγμή μετά τό ἐπίθετο "μεγάλας" καί τό κόμμα, πού δηλώνει τέλος ἡμιστιχίου, μετά τό οὐσιαστικό "χαρίσματα" (γιά τούς στίχους αὐτούς βλ. παραπάνω στό κεφάλαιο : " Στίχοι πού ἐκδίδω ").

Δωδεκασύλλαβους σέ κείμενο γραμμένο σέ δεκαπεντασύλλαβο στίχο ἴσως μπορούμε νά ἀπομονώσωμε καί στό "Λίβιστρο"

---

1) Ὁ.π. Γιά τό στίχο 523T βλ. καί L. Politis, *Digenis Akritas*, σ. 346.

2) C = caesura.

(Esc., Lambert, στ. 3073 (;), P. Μαυροφρύδη, στ. 1762, 2661, 2698).

Ἐκτός ἀπό τούς παραπάνω στίχους τοῦ " Διγενῆ " τοῦ Ἑσχοριάλ θά μπορούσαμε ἴσως νά ἐκδώσωμε ὡς δωδεκασύλλαβους καί τούς ἐξῆς στίχους τοῦ κειμένου αὐτοῦ:

81T, 116T, 219T, 350T, 515H, 514T, 523T, 545H, 547H, 557K¹, 577H, 578H, 596α '(588)κ, 590T, 611H, 645T, 650H, 681H, 682H, 683H, 685H², 692H, 778T, 696H, 773H, 829H, 1178H, 1501κ.

Ὅλοι οἱ πιθανοί αὐτοῦ δωδεκασύλλαβοι ἔχουν πενθημιμερῆ τομή· ὁ πεντασύλλαβος εἶναι στίς περισσότερες περιπτώσεις προπαροξύτονος, ἐκτός ἀπό τούς στίχους: 350T, 547H, 569H, 650H, 685H, 696H, 986H, ὅπου εἶναι ὀξύτονος.

Γιά τή λειτουργία τους μέσα στό κείμενο δέν ἔχω νά παρατηρήσω τίποτε τό ἰδιαίτερο. Ὅπως δηλαδή καί οἱ ἐπτασύλλαβοι καί ὀκτασύλλαβοι, εἶναι αὐτοτελεῖς στίχοι μέ ποικίλο περιεχόμενο. Μόνο ὁ στίχος 650H (ἂν τελικά εἶναι δωδεκασύλλαβος: " ὁ φιλοπαπούς οὕτως τόν ἀπεκρίθην ")μπορεῖ νά συγκριθῆ μέ τούς ἐπτασύλλαβους καί ὀκτασύλλαβους πού ἀνέφερα παραπάνω (σ. 138).

Σχετικά μέ τή μορφή τῶν δεκαπεντασύλλαβων τοῦ " Διγενῆ " τοῦ Ἑσχοριάλ μπορούμε νά παρατηρήσωμε τά ἐξῆς: Ὁ διασκευαστής τοῦ Ἑσχοριάλ προσπαθεῖ νά ἀποφεύγῃ τόν ἀ-

-
- 1) Ὁ στίχος γίνεται δωδεκασύλλαβος, ἂν μεταθέσωμε τήν κτητική ἀντωνυμία "μου" μετά τό οὐσιαστικό "μήτηρ".
  - 2) Γιά τήν προφορά τοῦ κυρίου ὀνόματος "Φιλοπαπούς" βλ. L.Politis, *Digēnis Akritas*, σ. 347.

αναπαιστικῶ ρυθμῶ¹ στήν ἀρχή τοῦ πρώτου καί δεύτερου ἡμιστι-
χίου, καθῶς καί τόν τονισμό περιττῶν συλλαβῶν , χρησιμο-
ποιώντας κάποιον ἄλλο τύπο τῆς λέξης, ἢ κάνοντας κάποτε καί
παρατονισμούς².

Στό στίχο 360κ π.χ. μέ τόν τύπο "στράτης"=στρατηγός ἀπο-
φεύγει τόν τονισμό τῆς ἐνδέκατης συλλαβῆς. Στούς στίχους
662κ καί 899T τονίζοντας "μήδε" ἀποφεύγει τόν τονισμό τῆς
τρύτης (ὁ Trapp τονίζει "μηδέ"). Στό στίχο 764H μέ τόν τύ-
πο "αὔτα" ἀποφεύγεται ὁ τονισμός τῆς τρίτης συλλαβῆς τοῦ
ἐπτασύλλαβου, καί μέ τόν τύπο "αὔτους" ὁ τονισμός τῆς τε-
λευταίας συλλαβῆς στό στίχο 1203T. Μέ τόν τύπο "δενδρου "
ἀποφεύγεται ὁ τονισμός τῆς ἐνδέκατης συλλαβῆς στούς στί-
χους 1247H καί 1657H καί μέ τόν τύπο "καταρρίζα" ὁ τονισμός
τῆς τρίτης τοῦ στίχου 1633H. Τέλος οἱ παρατονισμοί " παν -
τῶν " καί "νεκρικά" (=νεκρικᾶ' αὐτός μπορεῖ νά ὀφείλεται καί
σέ λάθος τοῦ γραφέα) μεταθέτουν τόν τόνο ἀπό τήν τρίτη
στήν τέταρτη συλλαβή τοῦ στίχου 1819T ὁ πρῶτος, καί ἀπό τήν
ἐνδέκατη στή δέκατη συλλαβή τοῦ στίχου 1844T ὁ δεύτερος.

Παρά τήν προσπάθεια αὐτή νά μήν τονισθῆ ἡ τρίτη ἢ ἡ
ἐνδέκατη συλλαβή τοῦ στίχου, ἔχομε καί δεκαπεντασύλλαβους μέ
ἀναπαιστικῶ ρυθμῶ στήν ἀρχή τοῦ πρώτου ἢ τοῦ δευτέρου ἡμι-
στιχίου.

- 1) Γιά τήν παρουσία ἀναπαιστικοῦ ρυθμοῦ στό δεκαπεντασύλλαβο
καί τή σχετική βιβλιογραφία βλ. V. Tiftikoglu, ὁ.π., σ. 42.
- 2) Στήν ἔκδοση Trapp δέ φαίνεται πάντα ἡ προσπάθεια αὐτή
τοῦ διασκευαστῆ' στό στίχο 990 π.χ. ἔχομε τονισμένη τήν
τρύτη συλλαβή τοῦ στίχου ("καί νά σ' ἔδη") ἐνῶ μέ τόν το-
νισμό πού μᾶς δύνει τό χειρόγραφο ("καί νά σ' ἔδη", βλ. ἔκδ.
Hesseling, στ. 997) ὁ τόνος μετατίθεται στήν τέταρτη συλλα-
βή. Βλ. καί τίς παρατηρήσεις μου στούς στίχους: 9, 175, 198 ,
488, 556, 626, 825, 907, 920, 961, 963, 975, 997, 1004, 1081, 1446,
1598.

Τόνο στήν τρίτη συλλαβή ἔχουν οὐ ἑξῆς δεκαπεντασύλλαβοι :

51T, 100H, 102H, 310K, 425T, 519T, 596T, 648T, 701T, 718T, 722T, 818T, 838T, 904T, 931T, 981H, 1055T, 1142T, 1166T, 1232H, 1282T, 1284T, 1350T, 1381T, 1402P, 1601T, 1675 T, 1689H, 1684T, 1767H, 1766T, 1767T, 1845H, 1832T, 1853T.

Τόνο στήν ἐνδέκατη συλλαβή ἔχουν οὐ στίχοι:

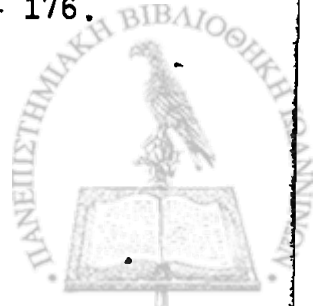
10T, 58T, 149K, 159T, 179K, 200T, 228T, 286T, 309T, 324T, 364T, 386T, 426T, 429T, 445T, 459T, 534T, 637T, 639T, 693T, 747T, 861H, 892H, 1112H, 1131H, 1189T, 1319T, 1350H, 1392T, 1424K, 1522T, 1550H, 1581T, 1594T, 1649T, 1692H, 1753 H, 1771T, 1780T, 1801T, 1838T, 1841T, 1852T.

Τονισμένη τήν τρίτη καί ἐνδέκατη συλλαβή ἔχει μόνο ὁ στίχος 1844T.

Δηλαδή σέ σύνολο περίπου 1360 δεκαπεντασύλλαβων (δέ μπορούμε νά δώσωμε ἀκριβή ἀριθμό, γιὰτί σέ ὀρισμένες περιπτώσεις δέν εἶναι δυνατή ἡ διόρθωση τοῦ ἀμετροῦ στίχου καί ἐπομένως δέ μπορούμε νά ξέρωμε ἂν ὁ στίχος αὐτός εἶναι δεκαπεντασύλλαβος) οὐ στίχοι πού ἔχουν τονισμένη τήν τρίτη συλλαβή εἶναι 35, δηλαδή ποσοστό 2,57% · οὐ στίχοι πού ἔχουν τόνο στήν ἐνδέκατη συλλαβή εἶναι 43, δηλαδή ποσοστό 3,16% καί τό ποσοστό τῶν στίχων μέ τονισμένη τήν τρίτη καί τήν ἐνδέκατη συλλαβή εἶναι 0,07%¹. (Ἀπό τοὺς 37 αὐτοτελεῖς ἑπτασύλλαβους ἔχουν τόνο στήν τρίτη συλλαβή 3, δηλαδή ποσοστό 8%).

---

1) Γιά τό ποσοστό τονισμένων τρίτων συλλαβῶν τοῦ δεκαπεντασύλλαβου στίχου διασκευές τῆς Grottaferrata καί τῆς Τραπεζούνας, καθώς καί σέ ἄλλα δημώδη κείμενα, βλ. V. Tiftikoglou, ὁ.π., σ. 41 κέξ. βλ. καί M. Jeffreys, Digenis Akritas Manuscript Z, " Δωδώνη " τ. 4(1975) σ. 173 - 176.

Παρατηρούμε ακόμη ότι ένας μικρός αριθμός δεκαπεντασύλλαβων έχει τόν οκτασύλλαβο παροξύτονο· τέτοιοι είναι οι έξης στίχοι: 133 T (αν όμως γίνη συνύζηση: "ή δέ ή", ο οκτασύλλαβος γίνεται έπτασύλλαβος) 484T, 1339T, 1354H, 1731T, 1768H.

Τέλος όρισμένοι δεκαπεντασύλλαβοι, έχουν τροχαϊκό οκτασύλλαβο ως πρώτο ήμιστίχιο: 14T (ο οκτασύλλαβος τονίζεται στην τρίτη και έβδομη συλλαβή, γίνεται όμως έπτασύλλαβος αν γίνη συνύζηση στην αρχή του στίχου). 248H (έχομε τόνο στην τρίτη και έβδομη συλλαβή) 955H (τό ήμιστίχιο τονίζεται στην τρίτη και έβδομη συλλαβή). 1319T (ο οκτασύλλαβος τονίζεται στη δεύτερη, τρίτη, πέμπτη και έβδομη συλλαβή. "Αν κάνωμε συνύζηση στο ούσιαστικό "θηρίον", γίνεται έπτασύλλαβος). 1784H (έχομε τονισμένη την πέμπτη και έβδομη συλλαβή).

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΓΛΩΣΣΙΚΑ

Μέρος Γ': ΓΛΩΣΣΙΚΑ

1) Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ*

I Τονισμός

A' Ούσιαστικά:

άγοοροι (515H, 912Tδύς), δενδροϋ(1188T,1247π,1633H,1657H),
ήχόν (919π, 1149Hδύς).

B' Έπίθετα:

κέρσικα (150K).

Γ' Αντωνυμίες:

αϋτον (9κ,201P,684T,904T,929T, 1261H, 1390T, 1500T, 1514T,
1615T), αϋτους(954T,955T, 1203T, 1259T, 1268H, 1453T), αϋ-
της (1369T), αϋτην(209T, 987T, 1365T), αϋτα (764π).

Δ' Ρήματα:

[έχάσα(α' πρόσ.)(920π), έχάσε(ν) (113H,1598H)], έτρέχαν(551π),
έποικες (272K),έδῶσα(α' πρόσ.) (1446π, 1588H), έδῶκεν (292κ,
963π, 975π, 1396H), έδῶκαν(1081π,1138T), έκάτσε(ν)(825 π,
961π), νά έλθῆς (1005κ), νά έλθοϋν (556H).

---

* Στο κεφάλαιο αυτό δέ δίνω έξαντλητικά όλα τά γλωσσικά φαινόμενα του κειμένου, αλλά τά πιο χαρακτηριστικά, χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι καί αυτά δέν τά συναντούμε συχνά στα δημώδη μεσαιωνικά κείμενα.

Ε' Έπιρρήματα:

αὐτοῦ (275H, 1289T), ἀπέκει (1027π, 1202κ).

ΣΤ' Σύνδεσμοι:

μήδε (907π).

II. Φωνητικά φαινόμενα

A' Φωνήεντα:

1) Μεταβολή φωνήεντος μέσα στη λέξη:

α>ε: καβελάρης¹ (43H, -οι 1190T), παρεδείσιν (1628κ), πα-
ρεποταμίαν (1190T).²

ο>ου: Σαμουσάτο³ (1311T).

-
- 1) Βλ. K. Dieterich, Untersuchungen zur Geschichte der griech. Sprache, σ. 9 καὶ 288 καὶ M. Triandaphyllidis, Die Lehnwörter der Mittelgr. Vulgärliteratur, σ. 9-10.
  - 2) Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Μεσσηνικά Ἑλληνικά, τ. Α' σ. 238, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὴν τροπὴ τοῦ "α" σὲ "ε" καὶ στοὺς τύπους αὐτοὺς στὸ γειτονικὸ ὕψος καὶ ἀπορρίπτει τὴν ἐρμηνεία τῆς τροπῆς α>ε μὲ ἀνομοίωση. Μία τρίτη ὁμως ἐρμηνεία εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ "ε" στὶς λέξεις αὐτές ἀπὸ ἄλλα σύνθετα μὲ ἀσυνθετικὴν τὴν "παρά", ποὺ ἔχουν τὸ "ε" στὸ β' συνθετικὸ (π.χ. "παρεκβάλλω").
  - 3) Βλ. K. Dieterich, ὁ.π., σ. 15-16 καὶ 289 καὶ Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τὰ ὄρια τῶν βορείων, ἡμιβορείων καὶ νοτίων Ἑλλην. ἰδιωματῶν τῆς θράκης, " Ἀρχ. τοῦ θρακικοῦ λαογρ. καὶ γλωσσ. θησαυροῦ " τ. 10 (1943-44) σ. 138-139.

ε>ι: ιστίαν (1743H)¹, Λιάνδρος² (1491T, 1590T, -ον 1554H).

ι>ου³: κρούσταλλον (1646T), βρουχάται (386T), βρουχισθής (663H).

2) 'Αφαίρεση:

Τοϋ ο: κνηρόν⁴ (857H).

3) Πρόθεση:

Τοϋ α: άπηδοϋν (759H).

Τοϋ ε: έλησμονῶ⁵ (153H, 157H), έβλέπω (1427H, -ει 116κ),
έγνωρίζουν (107H, 1310H, -ουσιν 926H, -ει 1048K).

---

1) Βλ. Ν.Π. 'Ανδριώτη, ὁ.κ. Βλ. ὁμως καί Η. Pernot, Phonétique des Parlers de Chio, σ.231. Πβ. καί Κ. Dieterich, ὁ.κ., σ. 30.

2) Γιά τροπή τονούμενου "ε" σέ "ι" βλ. Ν.Ρ. Andriotis, La loi de prophylaxie dans le vocalisme Néο-grec, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 25, 39, 41. Είναι ὁμως πιά πιθανό νά ἔγινε τό "ε" "ι" ὡς ἄτονο στή γενική. Ίσως νά πρόκειται καί γιά ἀρχαϊστική τάση, ἡ ὁποία ἀνέβασε πάλι τόν τόνο στό "j" κού προήλθε ἀπό τή συνίζηση τοϋ εά (Λιάνδρος>Λιάνδρος>Λιάνδρος). (Πρέκει νά σημειώσωμε ὅτι στό στίχο 1554H ἔχομε πάλι τόν τόνο στό "ι", ἐνῶ τό μέτρο ἀπατεῖ συνίζηση).

3) Βλ. Κ. Dieterich, ὁ.κ., σ. 23-24, 275 καί 289.

4) Βλ. Κ. Dieterich, ὁ.κ., σ. 31.

5) Βλ. Κ. Dieterich, ὁ.κ., σ. 212.

4) Ἀφομοίωση:

α' Ὑποχωρητική:

ε+α>α+α = ἄπάνω (38Τ, 172Τ, 767π, 953Τ, 1137κ, 1184κ, 1271Η, 1275κ, 1450Τ, 1550Η, 1650Τ, 1673Τ, 1677Η, 1727Η, -ου 172Τ, 924Τ, 1089Τ, 1136Η, 1284Τ, 1499Τ, 1500Τ, -θεν 1665Η), θαρα-πεύω¹ (1446Τ, -σω 1411Τ, -θοῦμεν 1382Η).

ε+ο>ο+ο = ὀμπρός² (102Τ, 205Η, 483Η, 914Η, 931Τ, 941Η).

ο+α>α+α = ἀμάδι(ν) (417Τ, 589Τ).

ο+ου>ου+ου = ἀκουλουθοῦν³ (209κ, 276Τ).

β' Προχωρητική:

ε+ι>ε+ε = μέρεμνας (604Τ), ἀμέρεμνα (840Τ).

5) Ἀνομοίωση:

ου+ου>α+ου = ἐλαλούδιζαν (1053Τ).

6) Ἀποκοπή:

ἐν' (" μή σέ...") (28Τ), νά ἐζν' ("καύ ...")(70κ).

7) Ὑφαίρεση⁴:

καβαλάροι (1237Η, καβελάροι 1190Τ).

---

1) Βλ. Κ. Dieterich, ὁ.π., σ. 19-21, 274, 289.

2) Βλ. Κ. Dieterich, ὁ.π., σ. 289.

3) Βλ. Κ. Dieterich, ὁ.π., σ. 22-23 καὶ 273.

4) Βλ. Α.Ν. Jannaris, Greek Grammar, παρ. 148 καὶ 148^b.

Β' Σύμφωνα:

1) Έκένθεση:

Τοῦ γ=γυρεύγω (726Τ, -γομεν 1211Τ), καβαλικεύγει (558Τ, 567κ, (έ)-γ-ε(ν) 1477Τ, 274Τ), ἐπιβουλεύεσαι (356Τ), ἀντα-
ρεύγοντα (938Τ), ἵνα ρογεύγωμαι (655Η).

2) Ἀνάπτυξη τοῦ " ν ":¹

ὄντα(ν)(484κ, 667Τ, 676Η, 1172Τ, 1728Τ) ῥντε²(1501κ, 1700Τ).

3) Ἀποβολή:

Τοῦ j: ὑπηάνω³ (785Τ), ὑπάει(54Τ), στρατηοῦ(504π), στρα-
της⁴ (360κ).

4) Ἀνομοίωση:

ρ+ρ>λ+ρ=ἐγλήγορον⁵ (767Η), ἐγλήγορα (24Η, 459Η, 1701Τ).

5) Μεταβολή συμφώνου μέσα στή λέξη:

δ>θ⁶: ἀπῶθεν (1497κ), ἐπῶθεν (339Τ)=" ἀπῶδε".⁷

τ>δ: μεδ'(ἔσου) (870Η, 1283Τ).

σθ>στ: ζωογονᾶσται (1800κ).

---

1) Βλ. Κ. Dieterich, ὀ.π., σ. 281.

2) Βλ. Α. Ν. Jannaris, ὀ.π., παρ. 1782.

3) Βλ. Dieterich, ὀ.π., σ. 87, 280, 291.

4) Βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στίχο 360(σ. 96).

5) Βλ. Κ. Dieterich, ὀ.π., σ. 122.

6) Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ὀ.π., τ. Β' σ. 421.

7) Γιά τή λέξη βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, στή λ.

-λσ->-ρσ- = βάρσαμον (1628T).

-λπ->-ρπ- = όρπύζαν (524T), άπήρπισεν (1129H).

III Φαινόμενα πού όφείλονται σέ άναλογία

έτοϋτον (άρσ. 1784T), έτοϋτον (ούδ.20H): κατά τήν άντωνυμιά έκεϋνος.¹

πάλε (288T): κατά τά έπιρρήματα "τότε", "άλλοτε" κλπ.²

άπάνου (172T, 924T, 1089T, 1136H, 1284T, 1499T,1500T),τριγύρου (199T): κατά τά έπιρρήματα "αύτοϋ", "ποϋ", "όπου" κλπ.³

άπιλογαΐται (129T, 140T): κατά τό "άντιλογοϋμαι".⁴

έφωνιάζεν (1554H, -αν 938T,-ξεν 1768H,-ξης 1478κ): κατά τά άλλα ρήματα σέ -ιάζω (π.χ. άνατριχιάζω, μευδιάζω κλπ.)⁵

άκο.⁶ (509T, 552T. 981H. 1316T, 1579H): κατά τίς προστακτικές σέ -ο (π.χ. "σῆκο").⁷

1) Βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, ό.π., τ.Β'σ. 444

2) Βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, ό.π., σ.343 καί τ. Α' σ. 617.

3) Βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, ό.π., τ. Β' σ. 309.

4) Βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, Περί τῆς γλώσσης του 'Ερωτοκρίτου, σ. 465.

5) Βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, 'Ετυμολογικά "'Αθηνά" τ.24(1912)σ.13 καί του ζδίου, Νεοελληνικά μελέται, "Λεξ. 'Αρχεΐο" τ. 6(1923) σ. 14.

6) Για τόν τύπο βλ. παρακάτω, σ. 203.

7) Βλ. όμως καί Ν.Π. 'Ανδριώτη, 'Η κράση του συμπλέγματος ουτε σέ ο στή μεσαιωνική καί νέα έλληνική, *Mélanges of-ferts à Octave et Melpo Merlier*, τ. Α', 'Αθήνα 1956,σ.6.

κρῶ¹ (1278T, 1279K, 1313κ): κατά τὰ περισπώμενα ρήματα, ὅπως
τό ρῆμα " ζητῶ " (ζητοῦμε:ζητοῦνε).²

IV Φαινόμενα κού ὀφείλονται σέ συμφορα

ὀλκίζω (379T), ὀρπίζαν (524T): ἀπό τή συνεκφορά: "τό'λπιζα"³

ἐμπρόλαβεν (765H): ἀπό τή συνεκφορά:

" τόν προλαβαίνω - μπρολαβαίνω ".

ἀπέ (90T, 937T): ἀπό τή συνεκφορά: "ἀπ'έδῶ", "ἀπ'έκεῦ".⁴

ἀπόσω(544α'κ, 668T): ἀπό τή συνεκφορά:

" ἀπό ἔσω - ἀπό'σω ".⁵

Πβ.καί τόν τύπο τῆς πρόθεσης "διά", "διάτ'(έτούτην) "
(168κ), ὁ ὀκοῦος θά κρέπη μᾶλλον νά προῆλθε ἀπό τό ἄρθρο
τοῦ οὔδετέρου (π.χ. "διά τὰ λόγια") καί ὄχι ἀπό ἀνάπτυξη
τοῦ "τ" ἢ κατά τό " μετά μου ".⁶

1) Ὁ τύπος ἀπαντᾷ καί στά "Προδρομικά"(Hess.-Pernot) III
στ.325r. Πβ. "ἀκῶ" (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "ἀκούω" καί
'Ιστ.Λεξικό, στό ἔδλο λῆμμα.)

2)βλ. K. Dieterich, ὄ.π., σ. 75.

3)βλ. G. N. Hatzidakis, Einleitung σ.330.

4)βλ. 'Ιστ. Λεξικό, λ. "ἀπό".

5)Πβ. : "ἀπό ἔξω - ἀπό'ξω "(βλ. Γ.Ν.Χατζιδάκι, Μεσν. Νέα
'Ελληνικά, τ. Α'σ. 233).

6)βλ. Γ.Ν. Χατζιδάκι, ὄ.π., τ.Β', σ.99, 444,491.

V. Φαινόμενα που όφειλονται σέ υπερδιόρθωση*.

1) Τροπή τοῦ συμπλέγματος στ σέ σθ : πίσθη (176κ), θαυμασθήν (1648κ, -ῆς 185κ).

Πβ.: μασθού (" Διγενής" Ζ, Trapp, στ. 3697), ὀργισθικά (Καλλύμαχος ", Κριαρᾶ, στ. 1166), λησθής (Ντελλαπόρτας, Μανούσακα, Γ'στ. 200) κ.ά.

Βλ. καί : St. B. Psaltes, Grammatik der Byz. Chroniken, σ. 97, Fr. Dölger, βιβλιοκρ. τῆς: Lambert, Libistros..., "Philol. Wochenschrift" τ. 56 (1936) σ. 128 καί Δ. Ι. Γεωργακᾶ, βιβλιοκρ. τῆς Lambert, Libistros..., "Byz.-Neugr. Jahrbücher" τ. 14 (1938) σ. 148.

2) Τροπή τοῦ συμπλέγματος φτ σέ φθ: ἀποπέφθουσι (1478κ).

Πβ. φθαίγω (" Περύ γέροντος", Wagner, στ. 109' Πικατόρος, Κριαρᾶ, στ. 341' Βεντράμου, "' Ιστ. γυναικῶν", Knös, στ. 72), φθωχολογιά (Σκλάβος, Μπουμπουλ., στ. 25), πραγματευθαί (Ντελλαπόρτας, Μανούσακα, Α στ. 458' "πραγματευθῆ": Πικατόρος, Κριαρᾶ, στ. 228) κ.ά.

---

*Χρησιμοποιῶ τόν ὄρο αὐτό, ὄχι γιά πρώτη φορά, (βλ. Ε. Σ. Στάθη, Μετρίασμός καί ἐπαύξηση τοῦ λόγου, Θεσ/νίκη 1973, σ. 28, σημ. 43) γιά νά δηλώσω τόν υπερβάλλοντα ἀρχαϊστικό ζῆλο τῶν ἠυλιαθῶν. πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τή δημιουργία φαινομενικά ἀρχαϊστικῶν, ἀλλά στήν πραγματικότητα ἀνύπαρκτων τύπων.

(Ὁ Α. Γ. Τσοπανάκης, Τό Σλαβιστικόν ἰδίωμα, "Μακεδονικά" τ. 2 [1941-1952] [1953] σ. 278 χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο " ὑπερβολική καθαρολογία" γιά νά ἀποδώσῃ τόν ὄρο τοῦ Vendryes "ex-cēs de purisme").

3) Σέ ὑπερδιόρθωση πιθανόν νά ὀφείλεται καί τό "ν" τοῦ τύπου "ἔντρεψα" (στ. 150Κ, κριτ. ὑπ.) τοῦ ρήματος "τρέπω" ("φουσατά πάλιν ἔντρεψα...") (Δέν ἀποκλείεται βέβαια νά πρόκειται καί γιά παρετυμολογία μέ τά: "ἐντροπή", "ἐντρέπομαι" καθώς αὐτά ἀναφέρονται σέ μαχητή πού τρέπεται σέ φυγή στους στίχους 4Τ: "βλέπε ἐντροπήν μή πολήσης" καί 1456Η: "οὐδ' ἐντρέπσαι νά φεύγης;").

4) Ἄλλη πιθανή ὑπερδιόρθωση ἔχομε στό στίχο 582Τ (κριτ. ὑπ.): "κ' ἐκάμνασιν... τό κάμνουν οἱ ἀγαποῦντε" = "οἱ ἀγαποῦνται" δηλ. "οἱ ἀγαποῦντες". Τό πλοῦ πιθανό βέβαια εἶναι νά ἔχωμε παράλειψη τοῦ "ς" ἀπό ἀμέλεια τοῦ γραφέα, ἀλλά δέν ἀποκλείεται καί ἐπίδραση ἑνός ἀρχαιοπρεποῦς οὐσιαστικοῦ (π.χ. "οἱ ἐρασταί") στή μετοχή "ἀγαποῦντες".

5) Μέ τήν ὑπερβολική καθαρολογία θά μπορούσαμε νά ἐξηγήσωμε καί τήν παρουσία τῆς αὔξεσης σέ ἐγκλίσεις πού δέν τήν παίρνουν κανονικά, ὅπως στήν ὑποτακτική, προστακτική (βλ. ἀμέσως παρακάτω: VII: "Μορφολογικά φαινόμενα" Γ').

6) Ὡς "excès de purisme" ἕως θά πρέπη νά χαρακτηριστῆ καί ἡ σύνθεση ρημάτων μέ τήν πρόθεση "ὑπό", ἀντί μέ τήν "ἀπό" ἢ "ἐπί", γιὰτί ἡ πρώτη φαίνεται πλοῦ ἀρχαιοπρεπής (βλ. παραπάνω, τίς "κριτικές παρατηρήσεις" μου στους στίχους 448 καί 484).

7) Μέ τό ἴδιο φαινόμενο μπορούμε νά ἐξηγήσωμε καί πολλά συντακτικά λάθη, ὅπως π.χ.: "ὡς δι' ἐμοῦ ν' ἀποθάνης" = δι' ἐμέ (στ. 861Τ). Ἄξιοπρόσεκτη ὡς πιθανή ὑπερδιόρθωση εἶναι

καί ἡ ἐνύσχυση τῆς πρόθεσης "διά" μέ τό "ὦς" κάτω πού συναντοῦμε πολύ συχνά στό κείμενό μας (ὅπως ἐξάλλου καί στά ἄλλα μεσαιωνικά δημώδη κείμενα): στ.69κ, 159T, 168T, 234T, 315H, 354T, 368T, 399H, 401T, 435H, 436H, 481T, 485H, 487T, 502H, 695T, 706H, 711H, 714H, 716H, 725H, 766H, 838T, 843H, 861H, 873H, 899H, 1040T, 1067T, 1431K, 1522T. "'ὦς γιά" : στ. 215H, 182T. (Γιά τήν ἐνύσχυση τῶν "διατί" καί "διά νά" μέ τό "ὦς" βλ. παρακάτω, IX3).

VI Τύποι μέ παρασυλικό "ν"¹

Τό τελικό "ν" ἐμφανίζεται στους ἐξῆς τύπους πού δέν τό ἔχουν κανονικά:

1) Σέ οὐδέτερα τριτόκλιτα οὐσιαστικά σέ -α:γράμμαν (394T), γάλαν (788H), φύλημαν (166H), θέαμαν (1689T), στρέμμαν (773H), τραγούδημαν (1137T), κράτημαν (1241T), αἶμαν (37T, 76T, 81κ, 87H), χρυσόκλημαν² (1657H).

Πβ. ὑπόδημαν ("Προδρομικά", Hess.-Pernot, IV στ. 57), κρύμαν (Γεωργηλαῖ, "Θανατικό", Wagner, στ.48, 420) κ.π.ά. (Γιά περισσότερα παραδείγματα βλ. W.J. Aerts, The Monza vocabulary, "Studia byz. et Neoell. Neerlandica", 1972, σ. 54 σημ. 2 καί Κ. Α. Πυλαβάκη, Ἡ βυζ... δημώδης γλώσσα

1) Βλ. Α.Ν. Jannaris, ὁ.π., app.III παρ. 9,10,19,20 καί Γ.Ν. Χατζιδάκι, Μεσν. Νέα Ἑλληνικά τ. Α' σ. 597.

2) Ὁ Γ. Α. Παπαδημητρίου (στήν ἀδημοσίευτη μελέτη του γιά τό "Διγενή" τοῦ Ἑσχοριάλ) ἀποκαθιστᾷ "χρυσόκλωβαν" (τά), ὅπως "τά νεφράν", "τά μονόξυλαν" κ.ά. (βλ. G. Schirō, Cronaca dei Tocco ..., σ. 179). Πβ. καί "τά νήπιαν" (βλ. Ν. Γ. Πολύτου, Τά δημώδη ἑλλην. ἄσματα περί τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, "Λαογραφία" τ. 4, 1912-1913, σ. 226) πού ἐπικαλεῖται ὁ Γ. Α. Παπαδημητρίου.

καί ἡ Κυπριακή διάλεκτος, Πρακτικά τοῦ πρώτου διεθνoῦς Κυπροῦ. συνεδρίου, τ. Γ', Μέρος Β', Λευκωσία 1973, σ. 273).

2) Στό οὐδέτερο τῆς ἀντωνυμίας " τοῦτος ":

έτοῦτον (20H).

(βλ. καί Γ.Ν. Χατζιδάκι, Περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑρωτοκρίτου, σ. 461).

3) Σέ ρηματικές καταλήξεις:

Α' Ἑνεργητική φωνή:

α) γ' ἐνικό πρόσωπο:

τήν ἀποθέτειν (937 Κυριακ.)

Πβ. : "ὅταν ... φέξην" (" Λύβιστρος" Esc, Lambert , στ. 871).

ἐπόθειν (1367T)

Πβ. : ἠκολούθειν ("Σπανός", Eidenhofer, Β³³), ἐπαρεκάλειν (ὀ.π., Β³⁴ καί 40), ἐκράτειν ("Λύβιστρος" Sc_I, Lambert , στ. 154), ἐκαρηγόρειν ("Λύβιστρος" Esc, Lambert, στ. 4341), ἐφόρειν (" Καλλύμαχος ", Κριαρά, στ. 1773, Ντελλαπόρτας, Μανούσακα, Α' στ. 1781), ἐλάλειν (ὀ.π., στ. 262), ἐθρήνειν (ὀ.π., στ. 1782).

ἀνερῶταν (127T) ἐζήταν (182H) ἐπροσκύναν (649H).

Πβ. : ἠγάπαν ("Ἀχιλλεύς" N, Hesseling, στ. 219), ἐβάσταν ("Ἀσσύζες", Σάθα, σ. 112²) κ.ά. (Γιά περισσότερα παραδείγματα βλ. Κ. Α. Πιλαβάκη, ὀ.π.).

β) προστακτική:

ἐπέζευσεν (523H).

Πβ. : μάθεν (" Λόγος παρηγ." L καί O, Λάμπρου, στ. 353).

Β' Μέση καὶ παθητικὴ φωνή:

α) γ' ἐνικό πρόσωπο:

ἀνατρέφην (724H), ἐστράφην (771H, 908T), ἀπεκρίθην (342T, 650H, 739T), ἐστάθην (766H), ἐντραλίσθην (1313T), ἠκούσθην (1105P), ἐχώθην (1526T), ἐφοβήθην (341T, 1436H), ἀποδέχθην (1120H), ἐγεννήθην (223H), ἐγύνην (223H), κατεζουλίστην (1534T), ἐκτίστην (1701H), ἐκρεμάστην (1263T), ἐπεγυρίστην (1273T), ἐσέβην (343T, 1714T), ἐξέβην (799T), ἀποξέβην (52H), ἐπέβην (259H), ἐκατέβην (767H, 1444H).

Πβ. : ἀκίλογήθην (" Βέλθανδρος", Κριαρά, στ. 185, "Φλώριος", Κριαρά, στ. 1396, " Ἀχιλλεύς" N, Hesseling, στ. 157, Ντελλαπόρτας, Μανούσακα, Α' στ. 162) κ.ά.

ἐκεύτετον (646H), ἐκάθετον (173T, 609H, 684H, 1184κ), ἐχαύρετον (588T, 1072T, 1086H), ἐπνύγετον (1538H), ἐστοχάζετον (485H), ὀδύρετον (182H), ἐμαραύνετον (185κ), ἐδύνετον (645T), ἀνατρέφετον (613H), ἀναθρέφετον (611H) ἦτον (42H, 43H, 133T, 146H, 260H, 625T, 715T, 736H, 755T, 767H, 774H, 844H, 1019K, 1101T, 1177H, 1314T, 1431T, 1477T, 1483T, 1490T, 1490H, 1534T, 1590H, 1609H, 1611T, 1656T).

Πβ. : ἐκλονύζετον (" Λύβιστρος" Esc, Lambert, στ. 566 N, Wagner, στ. 355), ἰστήκετον (δ.π., στ. 975) κ.ά.

β) ἀ' πληθυντικό πρόσωπο:

θλιβόμεθεν (401T), νά εὔμεθεν (1295T).

Πβ. : χανόμεθεν (" Μάχη Βάρνης", Moravcsik, C στ. 298), εὔμεθεν (" Φλώριος", Κριαρά, στ. 838 " Λύβιστρος" P, Μαυροφρύδη, στ. 2481 V στ. 2861, 3424 " Διήγ. Βελισαρίου " ,

Follieri, στ. 46, βρισκόμεθεν (Σκλάβος, Μπουμπουλ., στ.8),
σηκωνόμεθεν ("Λύβιστρος" V στ. 2604), εύφραυνόμεθεν(δ.π.,
στ. 3665), έγενόμεθεν (δ.π., στ. 1000), έβουλευόμεθεν(δ.
π., στ. 2404) ήρκόμεθεν (δ.π., στ. 3440).

γ) άπαρέμφατο:

εϋχεσθαιν (803T).

Πβ. : μνημονεύεσθαιν (Σκλέντζας, Κακουλίδη, Α'στ. 134,
κριτ. ύπ.).

(Γιά περισσότερα παραδείγματα βλ. Κ. Α. Πιλαβάκη, δ. π. ,
σ. 273-274).

VII Μορφολογικά φαινόμενα

Α' Ούσιαστικά:

1) 'Αρσενικά:

α) Πρωτόκλιτα:

τούς καβαάρους (489T, 937T, 1384T).

β) Δευτερόκλιτα (άπό τριτόκλιτα)

I τόν Λέον¹ (1251T, 1362H, 1370T, 1408T)*

II ό "Έρον² (608T).

---

1) Γιά όνομαστική: "Λέος", γενική: "Λέου" βλ. παρακάτω σ. 209.
Πβ. "ό Σολομός" = Σολομών (Ντελλακόρτα Α', Έκδ. Μανούσακα,
στ. 2025).

2) Γιά γενική: "Έρου", αίτιατική: "Έρο(ν)" καί κλητική "Έρο"
βλ. παρακάτω, σ. 246.

γ) Τριτόκλιτα:

τούς συγγενούς (258Τ, 1560Τ).

2) Ουδέτερα:

Δευτερόκλιτα:

Πληθυντικός σέ -η: ἄστρον (1054Τ), δένδρον (1375Η, 1624Η),
κάστρον (1609Τ).

Β' Ἐπίθετα:

τῆς βεργόλικος (1579Η).

Γ' Ρήματα:

1) Αὔξηση:

α' "ε" :

I Σέ ρήματα πού ἀρχίζουσι ἀπό φωνῆεν ("α"):

ἐρνήθησ (244Τ, -θηκεν 390Τ), ἔρπαξες (124Τ), ἐκοῦσα (74π),
ἐκούμπισα (1188Τ), ἐπλικεύσασι (520Τ), ἐπόθανες¹ (121κ),
ἐπάντεχεν (167Η), ἐπιλογίασε (202Η).

II (α) Σέ ρήματα σύνθετα πού δέν παίρνουσι ἐσωτερική αὔξηση:
ἐπαραβραδυάστημαν (338Η).

(β) Σέ ρήματα σύνθετα πού παίρνουσι καί ἐσωτερική αὔξηση:
ἐσυνετρομάξεν (342Τ), ἐπαρεσάλευσεν (860Τ), ἐπήντησεν

---

1) Ὅρισμένα ἀπό αὐτά τά ρήματα μπορεῖ νά πῆραν τήν αὔξηση κανονικά, μετὰ δηλαδή τήν ἀποβολή τοῦ ἀρχικοῦ "α" (π.χ. ποθαίνω).

(149K, 360κ), έκατεπόνεσεν (866H), έκατέρρεεν (37T) ,
ένέγνωθεν (294T), έκατέβημεν (509K).

β' " η " :

Σέ ρήματα κού αρχίζουν από σύμφωνο:

ήβγαλεν (475K, 1743H), ήβλεπαν (1427T), ήκρουγα(1166T) ,
ήκρυβα (168κ), ήφερεσ (338T, 800T, -εν 265H,-αν 585T).

Η αυξηση μπαίνει και σε άλλες έγκλίσεις, εκτός από την
οριστική, όπως:

(1) στην υποτακτική:

νά παρεδίαβη (1465T), νά απέστεύλη (1063T), νά μή απέχω-
ριστοϋμεν (851κ), ἄς συνεπεριγυριστοϋν (1396T).

(2) στην προστακτική:

επέξευσε(ν) (523H, 795P, 937 Κυριακ.), έβαλε(280H), παρεκά-
λεσε (1343T).

(3) στη μετοχή:

ἀπεκλεισθέντας (1625T).

2) Τό ρήμα " εἶμαι " ¹ :

(α) Ένεστώτας:

Όριστική:

γ' ένικό πρόσωπο:

ένι (319T, 1319T, 1541T), έν'(μή) (28T), έναι(55H,552H,
762K, 771T, 772T, 884P, 1282T, 1297T, 1323T, 1634 T ,
1644κ).

1) Συνδετικό εἶναι και τό ρήμα "ὕπαρχω"(κ.χ.στ.1559T).

γ' πληθυντικό πρόσωπο:

ἔνι (318T), ἔναι (914T).

Ἵποτακτική:

γ' ἐνικό πρόσωπο:

νά εἶν' (καί ἡ κόρη) (70κ), νά ἔνι (70κ).

α' πληθυντικό πρόσωπο:

νά εἴμεθεν (1295T), νά εἴμεσθε (90T).

(β) Παρατατικός:

γ' ἐνικό πρόσωπο:

ἦτον (42H, 43H, 146H κ.ά. βλ. παραπάνω σ. 152).

γ' πληθυντικό πρόσωπο:

ἦν (81κ, 87H).

3) Ἐνεργητική φωνή:

(α) Ἐνεστώτας

Ἵοριστική:

(1) γ' πληθυντικό πρόσωπο περισπωμένων ρημάτων χωρίς τό
τελικό " ν " :

βαστοῦ (198T).

(2) γ' πληθυντικό πρόσωπο περισπωμένων καί βαρυτόνων ρημά-
των μέ τήν κατάληξη -σι(ν):

κροῦσιν (33T, 78T), πολεμοῦσιν (1233T, προσκυνοῦσιν
(969T), φοροῦσιν (1689H), τραγουδοῦσιν(1033H), λαλοῦ-
σιν (331T).

δέρνουσιν (239H), παραρίκτουσιν (241H), όνειδίζουσιν (241H), κατονειδίζουσιν (234T), γέμουσιν (1789T), στέκουσιν (1675T), θαυμάζουσιν (1142T), φωνάζουσιν (1144T), λέγουσι(ν) (399T, 761H, 1431κ), γνωρίζουσιν (926H), ύπαγαίνουσιν (524T), ύπᾶσιν (204H, 690T, 1007T).

Ύποτακτική:

γ' κληθουντικό πρόσωπο περισπωμένων καί βαρυτόνων ρημά των :

νά περικατοῦσιν (573T), νά γελοῦσιν (1328T), ἄν ζοῦσι (1335T)· νά όνειδίζουσιν (511T), νά τρέμουσιν (784H).

Ύποτακτική μέ σημασία εύκτικῆς (χωρίς τό "νά")¹:
ζῆς (55H).

Απαρέμφατο:

" ἤρξατο τόν ένιαυτόν του δοξάζει "(741K), "οὐκ ἤμπορεῖ κομένει" (1005T, 1016H), " ἄν θέλῃς πάν " (440 H) , "ἀπομερίμνησα τό κρούειν καί τό λαμβάνει "(1182κ).

Μετοχή:

" κλαίοντα κ' όδυρόμενος "(385T), "ό άμιράς... κατονειδίζοντα " (353H), " συντυχαίνουντα ό θεός του καί ό πατήρ του " (785H), "τό κοράσιον ... βλέποντα"(1121T).

(β) Παρατατικός:

Περисπώμενα ρήματα:

1) Βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στίχο 55 (σ. 84).

γ'ένικό πρόσωπο:

έφορειε (343H).

α'πληθυντικό πρόσωπο:

έλαλοῦμαν (70T), έκρατοῦμαν (182T, 1313T).

γ'πληθυντικό πρόσωπο:

έφορούσασιν (432H).

Βαρύτονα ρήματα:

γ'πληθυντικό πρόσωπο:

μέ τήν κατάληξη -σιν :

(έ)λέγασιν (337H, 1200T), έγράφασιν (286T), έστέκασιν (1624H), έκάμνασιν (582T), έσφουγγίζασιν (77H), ήθέλασιν (70T), άναμένασιν (1020T), εὔχασιν (38H).

(γ) Μέλλοντας:

Όριστική:

" αν τό άκούσουν... ἕνα ἀντιγράφωσιν" (537H).

" Εἰ δέ καί οὐκ ἔλθης... νά σφάξουσιν " (267T), " τώρα νά σέ γκρεμνύση" (46T), " αν... φθάσουν σε ... έσένα νά σκοτώσουσιν κ'έμένα νά διαγεύρουσιν" (865T), " "Αν εἶναι ξένοι... νά μᾶς χωρίσουν" (1029π) κ.ά.

θέλω στέκει (1440T), θέλω πολεμήσει (1494T, 1505H) , θέλουν σκοτώσει (366H), θέλουν πνύξει (267T), θέλω κάμει (1466T), θέλει πάρει (1758T), θέλουν ἔλθει (1427H), ἔλθει θέλω (1382T).

" κ'έδάρτε ... θέλεις με κοκιάσει ;" (1381T).

" κ'έδάρτε ... θέλω νά πολεμήσω; " (1226T).

" κ'έπῆρα τό λαβοῦτο μου καί θέλει ν'άκροπαύξω " (1145H).

" Κι'άν οὐδέν ἔλθης ... κατέβην ἔχω" (279T) "καί
κλύνειν ἔχω " (281T), " περάσειν ἔχω " (1522T), " οὐ μή
σᾶς ἔχει λάθειν " (1204T).

Ἀπαρέμφατο:

" οὐκ ἔχω τί πολήσει " (869H)'

" ἐκλάλησεν τόν ποταμόν περάσει " (1518T),

" Τόν γρύβα μου ἐκλάλησα τόν ποταμόν περάσει" (1524T).

(δ) Ἀόριστος:

Ὀριστική:

Μέ τήν κατάληξη - κα :

ηῦρηκα (1182T, 1188T, 1250T, - κεν 721T, - καν 581 T ,
1321·H).

γ' πληθυντικό πρόσωπο:

(1) μέ τήν κατάληξη -σιν :

ἐφιλήσασιν (473T), ἐπιάσασιν (170H), ἐθέκασιν (472T) ,
ἐσμύξασιν (31T), ἐδώκασιν (189T), ἐπάθασιν (1204T), ἐ-
δεύξασιν (790H), ἐποιήσασιν (75π, 726H), ἐλιγοθυμήσασιν
(194H) ἐφθάσασιν (504H, 599H), ἐπέσασιν (698H), ἐγυρί-
σασιν (1700T), ἐγυρεύσασιν (80T), ἐστενάξασιν (188H),
ἐλαλήσασιν (68H), ἐφέρασιν (73T), ἀπλυκεύσασιν (284 T ,

ἐπικεύσασιν 520T), ἀπεσώσασιν (519T, 667T), ἐπήρα -
σιν (693H), ἥμασιν (408T), ἐμπήκασιν (1717T), ἐπερι -
λάβασιν (472T), ἐσεβήκασιν (84T), εἶδασιν (83T, 179T,
515H, 698T, 1021T), ἤμπορέσασιν (81T), ἠύρασιν (75T,
409T), ὑπομείναςιν (711H).

(2) χωρὶς τὸ τελικὸ " ν ":

τελευτῶσα (1867 Kr.)

Ἵποτακτικὴ:

νά δοῦσιν (1444T), μή ἀρκάξουσιν (963T).

Ἵποτακτικὴ μέ σημασία εὐκτικῆς (χωρὶς τὸ " νά "):

" εὔρη σε ὁ θεός " (470T, 892T).

Ἴ�παρέμφατο:

" οὐκ ἤμποροῦν τήν εὔρειν " (118T).

4) Μέση καὶ παθητικὴ φωνή:

(α) Ἐνεστώτας:

Ἵοριστικὴ:

θλιβόμεθεν (401T).

κάθονται (188T).

Ἵποτακτικὴ μέ σημασία εὐκτικῆς:

ζῆς, νά χαίρεσαι (55H).

Μετοχή:

χαιράμενοι¹ (907T).

• (β) Παρατατικός:

α' πληθυντικό πρόσωπο:

ἐχαιρόμασθε (139T).

γ' πληθυντικό πρόσωπο χωρίς τό τελικό " ν ":

ἐγίνουντα (349T, 714H), ἔρχουντα (1427T), ἦρχουντα
(1726κ), ἦρχοντα (1428T), ἐβρυχοῦντα (30T), ἐπέτουντα
(31T), ἐκαταπέτουντα (916T), ἠστέκοντα (421T), ἀντα-
ρεύγοντα (938T), ἐξερριζώνουντα (36T), ἐγνώθουντα
(774H).

(γ) Μέλλοντας:

" ἂν σέ γροικῆση ... νά στερηθῆς "(857H)," ἄς μᾶς ὁ-
μώση ὅτι νά ἔρθῃ " (412H).

" ἀπέλθω ἔχω καί ἐγώ καί νά σᾶς θαρακεύσω" (1411T).

(δ) Ἄοριστος:

Ἄοριστική:

εὐχίσθηκα (242T)·

ἐβρυχίσθηκεν (295T)·

ἐκαύθησαν (291T).

α' πληθυντικό πρόσωπο:

ἀνακαύθησαν (1719H), εὐρέθησαν (1378T), ἐπαραβραδυά-
στησαν (338H), ἐφοβήθησαν (193H), ἐκατέβησαν (241T).

---

1) Γιά τόν τύπο βλ. παρακάτω, σ. 206-207.

γ' πληθυντικό πρόσωπο:

ἤλθασιν (75T).

Ἵποτακτική:

ἄς ἀναπαγοῦμεν (884 P).

Ἵποτακτική μέ σημασία εὐκτικής (χωρίς τό " νά "):
χαρῆς (1457H).

Μετοχή:

στραφοῦσα¹ (1407T, 1493T).

5) Δυνητική ἔγκλιση.

" σήμερον νά ἀπόθανα " (152T), " νά ἔγνωκεν " (1046H).

" Κι' ὅταν ἤθελες δοξασθῆν κ' ἐπαυνεθῆν " (243T)'

" πῶς ἤθελα κουρασθῆ; " (1193K)'

" ἀκόμη πάντα εἶχεν ὑπαγαίνει " (260H).

VIII Συντακτικά φαινόμενα.

1) Πτώσεις:

Ὄνομαστική στή θέση κλητικῆς:

" Ὁ ἀμῖράς, ὁ ἀφέντης μας," (296π), " Ἐγείρου, ἡ
βεργόλικος, γλυκύν μας τό ἀδέλφιν " (181T), " Καλῶς
ἦρθες, τό τέκνον μου," (800T), " Κἂν ψηλαφᾶτε, οἱ ἀρ-

1. Πιθανόν κατά τίς μετοχές: ἴδοῦσα, γνοῦσα κλπ.
Πβ. ὅμως καί "χατζίροφαγούσα" (260T), πού εἶναι δημοτικό
στοιχεῖο, καί "στιά φαγούσα" ("Πεντάτευχος", ἔκδ. Hesse-
ling, "ΕΞ.ΧΧΙV 17, Δευτ. IV 24, IX 3).

χονφες, " (69κ), " Μά τόν θεόν, ἡ Μαξιμού," (1558T) ,
" ἡ Μαξιμού, νόησε " (1545 Η), " Τύ'ναι ἐκεῖνα , ὁ
θεὸς μου; " (759 Η).

Γενική:

α) τῆς αἰτίας:

" ἐφιλήσασι τῆς ἀποχωρισίας " (473T), " ἄς φιλήσωμεν
τῆς ἀποχωρισίας μας " (1165κ).

β) τῆς προέλευσης:

" κ' ἐβγαίνει τῆς φωνῆς του : " Εἶ τις ἐφύλησεν... " (831T)

γ) τοῦ τρόπου:

" ἐλάλησεν τόν ἀμιράν τῆς γλώσσης " (21T, 30Η, 43T).

δ) ἠθική:

" κολλά-κολλά μοῦ ἄργησες " (1576T).

Αἰτιατική.

α) τῆς αἰτίας:

" Εὐχαριστῶ σε, θεέ καλέ, τὴν ἀφραστον προνοίαν | καὶ
τὴν φιλανθρωπίαν σου ... " (981-982T).

β) τοῦ τρόπου:

" κλεψίαν σ' ἐπῆρα " (959Η).

γ) τοῦ χρόνου:

" Τὰ ἔτη τῆς ζωῆς μου "(ἡ: "μας", ἡ "του", ἡ "τους")
(784Η, 820Η, 1014T, 1023Η).

δ) τῆς ὕλης:

" κλινάριον ... ξυλαλόην ἐφιασμένον " (179K).

ε) τοῦ τόκου:¹

" στέφανα ... τάς κεφαλάς των θέτει "(1044T), "τάς κεφαλάς των τό βάνουν " (86H).

στ) στή θέση γενικῆς ἀντιχαριστικῆς:

" καί κονταρέαν μ' ἔδωκεν τήν φάραν στά μηρία "(1455T).

2) ῤήματα.

Μεταβατικὰ ῤήματα μέ τό ἔμμεσο ἀντικείμενο σέ αἰτιατική.

" ἔδωκές με νεώτερον " (806T), "τόν μέ ἔδωκες"(812T) ,
" δλους ἔδωσεν φιλοτιμίας" (604κ), "ἕνα ραβδέαν μέ
δῶση" (1275κ), "ραβδέαν ἔδωσα τήν φάραν" (1550T), "ραβ-
δέαν ἔδωκα τήν φάραν" (1267T), "καλόν ἀνδρα μ' ἔδωκαν "
(1138T), "τρισχιλίους τόν ἔδωσαν "(728 K), " κονταρέαν
τόν ἔδωκεν " (941H), " φύλημαν μ' ἔδωκεν" (166H), "δός
τον ζωήν" (820H), "τέτοια τήν κόρην λέγει" (1038T),
τούς ἀγούρους του ἔλεγεν " (491T, 1697T), "ἀλήθειαν σέ
λέγω" 1581T), " τόν ἐλάλησα φωνήν" (1458T), "τήν ἐλά-
λησα φωνήν" (1519T), "λόγον τήν ἐλάλησα" (1467T), "τοι-
αῦτα τήν ἐλάλει " (948T), " λόγια τόν ἐλάλησεν "
(469T), " τέτοια λόγια μέ λαλεῖ" (1094T), "τόν ἐλάλη-
σαν λόγους " (415T), "τήν καλήν μου ἐλάλησα φωνήν "

---

1. Πβ. Α.Α. Τζαρτζάνου, Νερελλ. σύνταξις τ.Α' παρ. 65 1.

(1253T), " τὴν καλήν μου ἐλάλουν παραγγελία "(1464T),
" ἔστειλεν αὐτὰ τὴν πολυκοθητὴν του (569H), "μέ απέ -
στειλεν γράμματα " (298T), "μηνύματα μέ φέρνουν " "
(1363T), " Ποῦτον μαντάτο νά τὴν ὑπάγωμεν (93κ), "τρεῖς
κεφαλὰς μέ δείχνει " (1100T), "μέ ἀνέδειξε ὄρεάν " "
(1102H), "πολὺν κακὸν τὴν ἐκούησεν " (263K), "τρία κα -
κά τὴν ἐκούκα" (1586T) κ.ἄ.

Μεταβατικά ρήματα μέ ἀντικείμενο σέ γενική ἀντί σέ
αἰτιατική:

" οὐ κρῶ σου " (1279K) (κβ. : "κρούει του ραβδέα"44H),
" ὑκάντησέν του " (1089T), "προσुकήντησέ (ν) του " "
(930T, 1360H), " προσुकήντησά του " (1124T), "προσου -
κήντησάν της " (1413H), " τοῦ ἐσύμωσεν" (769H).

Μεταβατικά ρήματα κού χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀμετάβατα :

"ἐκρέμασεν εἰς αὐτόν" (=κρεμάστηκε σ'αὐτόν) (904T) :,
"Πέντε ἐξ αὐτῶν ἐχώρισαν κ'ἦσαν οἱ ἀδελφοὺ της"(961T).

Μέσα ρήματα ἢ ἐνεργητικά ἀμετάβατα, κού παίρνουν ἀντι -
κείμενο σέ αἰτιατική:

" ἐκοιμήθηκεν¹ τὴν ἡλογενημένην "(218P), "θαυμάζον -
ται τὰς τάξεις" (691T), "ἐδιάγειρεν² τὸν ἀμιράν " "
(208T), " ἐμένα νά διαγείρουσ"(865T), "ἄν ... φθάσουσ
σε" (864T), " ἐπέξευσα τὸν μαῦρον μου " (1565 T), "νά

) Βλ. παραπάνω, τὴν παρατήρησή μου στό στίχο 218 (σ. 91).

) Τό ρῆμα ὡς ἀμετάβατο σημαίνει: ἐπιστρέφω, γυρίζω ὡς με -
ταβατικό στό χωρίο αὐτό σημαίνει ὅ,τι καί τό σημερινό
"γυρίζω" μεταφορικά (βλ. Λεξικό Δημητράκου, λ. " γυρίζω"
7).

κοπιάσω καί τούς καβαλάρους μου" (1384T), "σ' ἐσέβηκεν" (46T), " μέ τό ραβδύν τά ἐσέβην" (1714T), " κ' ἐτρέχαν τό ἄγιον μύρος" (551π).

Ρήματα πού δηλώνουν ψυχικό πάθος (μέσα ἢ ἐνεργητικά ἀμετάβατα) μέ αίτιατική (τῆς αίτίας):

"μή τό καρδιοπονέσης" (363T), "μή τό θλιβῆς" (363 T) , "τό θλιβόμεθεν" (401T), "μητρος κατάραν θλίβεται " (393T), "Πολλά τό ἐταράχθην" (1354T), "μεγάλως τό ἐχάρη" (1032T), "τήν ἐχαίρομασθε" (139T), "τόν ἐχαίρετον" (1072T).

Ἐνεργητικά ρήματα μέ ἀλληλοπαθή διάθεση:

φιλιῶ = φιλιέμαι, ἀγκαλιάζομαι (ἐρωτικά) μέ κάποιον¹ (473T, 584K, 883H, 906T, 1080T, 1156T).

περιλαμβάνω = ἀγκαλιάζομαι (472T).

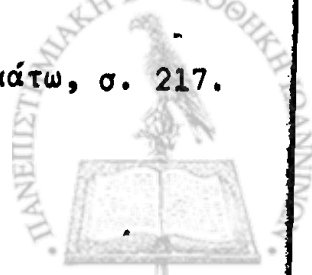
Αὐτοπάθεια:

"ἄν σφάξω τόν ἑαυτό μου" (367H).

- 3) Πρόταξη τῆς ἀντωνυμίας στήν προστακτική φράση:²
" Σαρακηνέ, μέ δέχου" (931T), "κ' ἐσύ μόνος μέ κέρδισε" (1556T), "Ἄλλα μ' (γρ. "μέ") εἶπέ" (753T), "στρῶσε μου τόν γρύβαν... | τρεῖς ἔγκλες μου (γρ. "μοῦ") τόν ἔγκλωσε" (793T), " ὑπάγετε, σωρεύσετε ... | καί ἀπό τούς χι-

1) Τήν ἴδια χρήση ἔχουν καί τά ρήματα: "γλυκοφιλιῶ" ("φλώριος", ἔκδ. Κριαρά, στ. 1679, "λίβιστρος" Esc, ἔκδ. Lambert, στ. 109, "Ἐρωτοπαύγνια", ἔκδ. Hess.-Perrot, στ. 633) ὁ "καταφιλιῶ" ("Βέλθανδρος", ἔκδ. Κριαρά, στ. 868, 1015, "Διγενής" Gr, ἔκδ. Μανρογ., IV στ. 588) "συχνοκαταφιλιῶ" ("Καλλίμαχος", ἔκδ. Κριαρά, στ. 2157).

2) Περισσότερα γιά τό φαινόμενο αὐτό βλ. παρακάτω, σ. 217.

λίους-μοῦ χώρισε κἀν ἑκατόν ἀγούρους." (1403H). (Στίς
ἄλλες ἐγκλίσεις ἀντίθετα ἔχομε ἐπίταξη τῆς ἀντωνυμίας
π.χ. " Ἐἶδα σε" στ. 1572T, "σώνει σε" στ. 1146T).

4) Παράλλαξη:

"δύνασαι ἐκάρειν τό ραβδύν καί κατεβῆς στήν βύγλαν; "
(743T).

"φαγεῖν καί πλεῖν ἔχεις καί λουσθῆς κ' ἀλλάξης "
(1786T).

5) Δευτερεύουσες προτάσεις:

Εἰδικές:

"ἀκούω καί λέγουσι" (1431K), "βλέπω τον καί φεύγει"
(1457T), "ἤδρεν τόν φιλοπακκούν κ' ἐκεύτετον" (646H),
"πιστεύω νά τήν εἴχες" (1576T).

Χρονικές:

" Τό ἰδεῖν" (670T, 934P, 966T, 969T, 1442H)·

" τό νά τόν ἰδῆ " (586T, 979H).

Τελικές:

" ἔστειλαν, διά νά ὑπᾶν μαντάτο " (489T)·

" ὡς διά νά περιδιαβάση" (616H), "ὡς διά νά μέ ντρα-
λίση" (1094T), "ὡς διά νά γεύρω" (481T), "ὡς διά νά
τόν ἀποδοκιμάσουν" (790H), "ὡς διά νά τόν ἀποδοκιμά-
σω" (1269H), "ὡς διά νά κυνηγήσωμεν " (419T), ὡς διά
νά μοῦ θυμᾶσθε " (1721T)·

" Ἐσέβην στό κουβούκλιον του, νά φιλήση τήν κόρην " "
(459T)·

"κοντάριν έμαλάκιζεν, τήν κονταρέαν μέ δώση"¹ (1445H, 1540H), "τό κοντάριν της έμάκρυνε, τήν κονταρίαν μέ δώση" (1557H)·

"καί σύντομα έπιλάλησεν καί κονταρέαν μέ δώση" (1283H).

Βουλευτικές:²

" αν θέλεις ... τοῦ νά σέ ποιήσω δουλείαν" (985 H) ,
"έβουλεύθησαν, τοῦ νά μέ θανατώσουν" (1764T), " οὐκ
δκνησα τοῦ νά ἔλθω "(1419H).

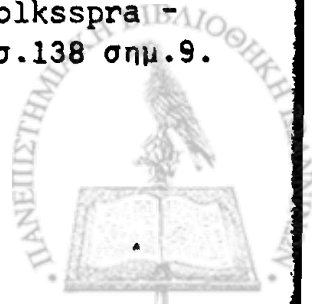
"οίκονόμησεν, ὅτι νά τοῦ ἀπεστείλῃ" (1063T), "αν ἔχη
καρδίαν ... ὅτι νά γυρῶζῃ" (24H), "εἰ δέ αν θέλεις
... ὅτι νά φιλοῦμε" (883H)·

Πλάγιες έρωτήσεις:

"ἄκο καί τί τοῦ λέγει" (552T), "ἄκο τά τί τοῦ λέγει" (981H), "ἄκο τό τί τῆς λέγει" (1579H· " τούς λ. " 1316T), "ἄκου τό τί μοῦ λέγει" (1571T), "ἄκο τό τεῦντά λέγει" (509T), "νά ἰδῆς τό τί γαμπρόν ἐπῆρες" (986H), "νά βλέπη, νά στοχάζεται τό τί τούς θέλω κάμει" (1466T), "βλέπε τό τί τούς θέλω ποίσει" (1172K), "πρόσεξε τό τί τόν θέλω ποίσει" (927T), " κ'έθεώρουν | τό πότε νά ἔλθουν" (1484P), "έβλέπω τους τό πότε θέλουν ἔλθει" (1427H), "εἶδα σε... | τό πῶς έμονομάχησες" (1573T), "οὐδέν θυμᾶσαι ... | τό πόσους Ρωμαίους ἔσφαξαν καί πόσους δούλους ἐπῆρεν;" (255H).

1) Για τήν ὑποτακτική χωρίς τό "νά" βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στίχο 55 καί S.G.Kapsomenos, Zur Häufung synonymer Partikeln in der Spätgriechischen Volkssprache, "Polychordia"="Byz.Forschungen" τ.3(1968)σ.138 σημ.9.

2) ΠΒ. Α.Α. Τζαρτζάνου, ὀ.π., παρ. 256.

Ἀναφορικές προτάσεις:

Οἱ ἀναφορικές προτάσεις εἰσάγονται μέ τό ἄρθρο (στύς κλάγες πτώσεις), πού ἔχει χρήση ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας: τόν (274Τ, 337Η, 370Τ, 378Η, 806Τ, 812Τ, 887Τ, 983Τ, 1112Η, 1322Τ)·τούς (1678Τ).

τήν (271Η, 1396Η).

τό (157Η, 273Τ, 343Η, 851Τ, 1204Τ, 1566Τ)· τά (338Τ, 850Η, 1330Η, 1494Τ).

IX Σχήματα λόγου.

1) Κατά τό νοούμενο:

"οἱ δύο μῶναχά μας" (850Η) ἀντί: "μοναχοῦ μας"· ἔχομε δηλαδή τό ἐπίθετο (δέ θά πρέπη νά εἶναι τό ἐπίρρημα "μοναχά")· σέ οὐδέτερο γένος ἀντί σέ ἀρσενικό, ἐπειδή ὁ διασκευαστής ἔχει στό νοῦ του τήν ἔκφραση "τά δύο (μας)", πού ἀπαντᾷ συχνά στή δημοτικὴ ποίηση, ὅταν γίνεται λόγος γιά ἐρωτευμένους (π.χ.: "νά συντυχαίνωμεν τά δύο καί νά γλυκοφιλοῦμεν,,,"· Ἐρωτοκαύγνια,, Hess.-Pernot, στ. 633.

Πβ. καί τό στίχο 1080Τ τοῦ κειμένου μας: "κ' ἐφύλησαν τά δύο").

2) Ἀναδίπλωση:

"μέλη καί μέλη" (4Τ), "μόνη καί μοναχή" (1514Τ), "πολλά κολλά" (1576 Τ), "τό στρατύν στρατύν" (1413Η).

3) Σύμφυση¹:

"ἰκέτευε τόν συμπαθῆ, ὅπως νά μεταμεληθῆ κι' ἀφήση τήν

1) Πβ. Α.Α. Τσαρτζάνου, δ.π., τ. Β' παρ. 285 Β'.

ψυχὴν μου. " (1781 T) : ἀπό συμφυρμό - τῆς δημοτικότερης
σύνταξης: ("νά μεταμεληθῆ ...") μέ τήν παλαιότερη :
(" ὅπως μεταμεληθῆ ...").

Πβ. : "ὡς διατί" (1784T), "ὡς γι' ἀποθαμένην σέ ἐκρατοῦ-
μαν" (182T), "ὡς γιά νά"¹ (βλ. ἀμέσως παραπάνω, VIII 5).

4) Ἐνακόλουθο:

" Ἡ πίστις ἡ ἀληθινή οἱ χριστιανοῦ τήν ἔχουν" (545 T)
ἀντί: "τήν πίστιν τήν ἀληθινήν... ".

5) Ἐλεξη:

"τήν κόρην, τήν ἐγώ φιλῶ, τῶν εὐγενῶν ὑπάρχει" (1559 T)
ἀντί: "ἡ κόρη, τήν ἐγώ φιλῶ, ... ".

---

1) Πβ. A.N. Jannaris, ὁ.π., παρ. 1769.

2) ΤΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Παρά τή διακρίστωση τοῦ A. Heisenberg¹ ὅτι εἶναι δύσκολο νά ἐντοπίσωμε τήν πατρίδα τῶν παραλλαγῶν τοῦ "Διγενῆ" πολλοί ἐρευνητές προχώρησαν σέ συμπεράσματα σχετικά μέ τήν καταγωγή τῆς διασκευῆς τοῦ 'Εσχοριάλ. Τά γλωσσικά στοιχεῖα ὅμως στά ὅποια στηρίζουν τά συμπεράσματά τους δέν προέρχονται ἀποκλειστικά ἀπό ἓνα ἰδιώμα, ἀλλά ἀπαντοῦν σέ διάφορα ἰδιώματα, καί μάλιστα στή μορφή πού ἔχουν τά ἰδιώματα αὐτά σήμερα. Ἐπειδή ὅμως εἶναι γνωστό ὅτι τύποι πού εἶναι σήμερα ἰδιωματικοί ἦταν ἄλλοτε κοινοί², θά πρέπει νά ἀναζητήσωμε ἀσφαλέστερα γλωσσικά κριτήρια γιά τήν ἐξακρίβωση τοῦ ἰδιώματος στό ὅποιο εἶναι γραμμένη ἡ διασκευή αὐτή τοῦ "Διγενῆ". θά πρέπει δηλαδή νά ἐξετάσωμε τά ἰδιωματικά κείμενα τῆς ἐποχῆς στήν ὁποία κερύκου γράφτηκε ἡ διασκευή τοῦ 'Εσχοριάλ καί ἀπό τά κείμενα αὐτά νά ἀντλήσωμε τύπους, σημασίες, συντάξεις πού νά ἀνήκουν ἀποκλειστικά σέ ἓνα ἰδιώμα.

---

1) Ein angeblicher byzantinischer Roman (Silvae Monacenses, Festschrift zur 50jährigen Gründungsfeier des Philol.-Histor. Vereins an der Universität München, Μόναχο - Βερολίνο 1926) σ. 31.

2) Βλ. Φ. Κουκούλέ, Μορφολογικά καί γραμματολογικά ζητήματα, "Glotta" τ. 25 (1936) σ. 163 καί περίληψη ἀνακοίνωσης τοῦ ἴδιου στήν "Ἀθηνᾶ" τ. 37 (1925) σ. 244-245. Βλ. ἐκίσης Στ. Ἀλεξίου, Ὁ χαρακτήρ τοῦ "Ἐρωτοκρίτου", "Κρητ. Χρονικά", τ. 6 (1952) σ. 402-403.

Πρίν ὅμως προχωρήσωμε στήν ἀναζήτηση τέτοιων γλωσσικῶν στοιχείων θά ἐξετάσωμε τίς διάφορες ἀπόψεις πού διατυπώθηκάν γιά τήν πατρίδα τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἑσκοριάλ.

Ἡ πρώτη εἶναι τοῦ K. Dieterich , ὁ ὁποῖος διαφωνώντας μέ τόν K. Krumbacher, πού πίστευε ὅτι ἡ παραλλαγή τοῦ Ἑσκοριάλ δέν ἔχει σαφές διαλεκτικό χρῶμα, διατύπωσε τήν ἄποψη ὅτι ἡ πατρίδα τῆς διασκευῆς αὐτῆς πρέπει νά ἀναζητηθῆ "auf einer der von cyprischen Einflüssen ergriffenen kleinasiatischen Inseln"¹ Τά γλωσσικά στοιχεία ὅμως πού ἐπικαλεῖται δέν ἀνήκουν ἀποκλειστικά στό ἰδίωμα τῆς περιοχῆς πού ἀναφέρει οὔτε σήμερα, οὔτε στήν τελευταία βυζαντινῆ περίοδο.

Τό "ν" στό τέλος τῶν οὐδετέρων (π.χ. "θέαμαν", "παιδύν ") ἀπαντᾷ σέ πολλά ἰδιώματα, καί παλαιότερα καί σήμερα, καθώς καί σέ δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα πού δέν εἶναι γραμμένα σέ ἓνα συγκεκριμένο ἰδίωμα. (βλ. καί παραπάνω, Μέρος Γ' "Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου" VI 1). Τά ἴδια ἰσχύουν καί γιά τοὺς ρηματικούς τύπους "ἔναι"² καί "ἦτον"³ καθώς καί γιά τά παρακάτω ἐπιρρήματα καί οὐσιαστικά:

"ἀπέσω" (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, στή λ.)· "ἀπότι" (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "ἀφότι")· "ἰστία" (βλ. Sp. Lambros, Collection de romans grecs..., γλωσσάριο, στή λ. καί Ντελλαπόρτα, Μανούσακα, Α' στ. 728, 1661, "Περί ξενιτείας", Καλιτσουνάκη, στ.

---

1) Βιβλιοκρ. τοῦ: K. Krumbacher, Eine neue Handschrift..., "Berliner Philol. Wochenschrift" τ. 24(1904) ἀρ. 52, στ. 1640-1641.

2) βλ. καί Δ. Β. Βαγιακάκου, Γλωσσική συγγένεια Κρήτης καί Μάνης, "Λεξικογρ. Δελτίο" τ. 12(1972) σ. 10-11.

3) Πβ. Μέρος Γ' "Ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου" VI 3 Β' β.

245, Σαχλίκη, Παπαδημητρίου, στ. 478 κ.ά.) " λογάριν " (βλ. "Χρον. Μορέως", Schmitt, Ρ στ. 4239, 4242 κ.ά., "Που - λολόγο", Ζώρα, στ. 198, 215, "Ριμάδα Βελισαρίου", Wagner , στ. 393 κ.ά.) "μετώπιν" (βλ. "Διγενή" Ζ, Trapp, στ. 948 , 3038, "Πεντάτευχο", Hesseling, "Εξ. ΧΧVIII 36, 167).

Ο τύπος "νεράδα", αν είναι τύπος του ούσιαστικού "νεράι- δα", άπαντᾶ, έκτός από τό Γεωργηλᾶ ("θανατικό", Wagner , στ. 115) καί στήν " Ιστορία τῆς Μαρκάδας "(Legrand, στ. 61).

Ο τύπος "ἔπαρον" δέν είναι ιδιωματικός, αλλά ὁ δόκι- μος τύπος τῆς προστακτικῆς του ρήματος "ἐπαίρω", πού άπαντᾶ στό "Διγενή" του Ἐσκοριάλ, ἐπειδή τό χωρίο (στ. 1847 Τ) ἀρχαΐζει καί δέν είναι άπαραίτητο νά ἔχη τό δημοτικότερο τύπο πού περιέμενε ὁ Dieterich. Τό ἔδω συμβαίνει καί μέ τούς τύπους "ἀποξέβην", "ἐλύθησαν" κλπ. Καί αὐτοῦ δηλαδή δέν είναι ιδιωματικοί, αλλά ἀρχαΐζοντες τύποι, πού μπορού- με νά τούς συναντήσωμε στά δημώδη μεσαιωνικά κείμενα δί- κλα στους δημοτικότερους ("ἀποξέβηκε", "λύθηκαν") πού πε- ρίμενε ὁ Dieterich.

Ἐκτός από τόν ἐρευνητή αὐτόν καί ὁ D.C. Hesseling¹ ἀναφέρει στό τέλος τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἔκδοσῆς του (χωρίς νά θεμελιώνη ὁμως τήν ἀποφή του) ὅτι ὁ διασκευαστής του "Διγενῆ" του Ἐσκοριάλ πιθανόν νά καταγόταν από νησί του Αἰγαίου.

Ο ἐπόμενος ἐκδότης τῆς διασκευῆς αὐτῆς, ὁ Π.Π. Καλο- νάρος², πιστεύει ὅτι ὁ διασκευαστής τῆς ἔζησε στή Νότιο

---

1) Le roman de Digēnis Akritas, "λαογραφία" τ.3(1911)σ.554.

2) Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας ... Ἀθήνα <1941>τ.Β',σ.131, σημ. στους στίχους 33-34.

Πελοπόννησο, έπειδή πολλά γλωσσικά στοιχεία του " Διγενή " του Έσχοριάλ (πού ό Στ. Ξανθουδίδης¹ αναγνωρίζει ως κρητικά) άπαντοϋν στο σημερινό ιδίωμα της Μέσα Μάνης . Τά στοιχεία αυτά όμως μπορεί νά είναι "κοινή βυζαντινή κληρονομία, ή όποία διέφυγεν από τήν επίδραση της έξελισσομένης νεοελληνικής κοινής²". "Αν εξετάσωμε τή συχνότητα εμφάνισής των στά μεσαιωνικά δημώδη κείμενα τήν έποχή στήν όποία πρέπει νά έγινε ή διασκευή του Έσχοριάλ, θα διαπιστώσωμε ότι άπαντοϋν καί σε παλαιότερα πελοποννησιακά κείμενα, καί σε παλαιότερα κρητικά, αλλά παράλληλα καί σε δημώδη κείμενα, σύγχρονα τών προηγουμένων, πού δέν ανήκουν ούτε στο ένα, ούτε στο άλλο ιδίωμα. Ό τύπος δηλαδή του γ' πληθυντικού προσώπου του παρατατικού τών μέσων ρημάτων χωρίς τό τελικό "ν" (π.χ. "έβρυχοϋντα") άπαντα ήδη στους ποιητές της πρώτης περιόδου της κρητικής λογοτεχνίας, π.χ. στο Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α'στ. 449), στο Σκλέντζα (Κακουλίδη, Α'στ. 145) στο Μπεργαδή ("Απόκοπος", 'Αλεξίου, στ. 126, 127, 343, 353). Παράλληλα τον βρίσκομε καί στήν "Αχιλλεύδα" Ν(Hesseling, στ. 637, 742, 840) στο "Λύβιστρο" V (στ. 2017, 2277) κ.ά. Έπίσης τό ρήμα "πέτομαι" άπαντα στή "Φυλλάδα του γαδάρου" ('Αλεξίου, στ. 87) στο Σαχλίκη (Wagner, Α'στ. 8 καί 339M) αλλά καί στήν "Αχιλλεύδα" Ν (Hesseling, στ. 584, 1051) στον "Πουολόγο" (Krawczynski, στ. 461) στή "Μάχη Βάρνης" (Moravcsik, Κ στ. 185) κ.ά . (Βλ. καί Δ. Β. Βαγιακάκου, δ.π., σ. 24-25).

---

1) Διγ. 'Ακρίτας, σ. 531-542.

2) Βλ. Δ.Β. Βαγιακάκου, δ.π., σ. 41.

Ἐκτός ἀπό τῶν παραπάνω γλωσσικά στοιχεῖα ὁ Καλονάρος ἐπισημαίνει καί ἄλλα ἀπό τή Μέσα Μάνη παίρνοντας ἀφορμή ἀπό παρατηρήσεις κού κάνει σέ διάφορους στίχους τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσκοριάλ τοῦ "Διγενῆ" στήν ἔκδοσή του.

- Στή σημείωση στό στίχο 86(σ. 134) ἀναφέρει τόν τύπο "χοῦμαν" (παραπέμπει ὁμως καί στόν Ξανθουδίδη¹, ὁ ὁποῖος δέν τή θεωρεῖ διαλεκτικό στοιχεῖο, ἀλλά σύμφυση τοῦ οὐσιαστικοῦ "χοῦς", κού ἀπαντᾷ στό ἀντίστοιχο χωρίο τῆς διασκευῆς Ἀθηνῶν, στ. 440, καί τοῦ δημοτικοῦ τύπου "χῶμα"). Ἀπό τά μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα μόνο ὁ "Λίβιστρος" τοῦ Ἐσκοριάλ (Lambert, στ. 44,3131) μᾶς δίνει τόν τύπο "χοῦμαν" καί ἔτσι δέν μπορούμε νά ξέρουμε ἂν ἦταν παλαιότερα ἰδιωματικός. Σήμερα ὁμως τόν βρίσκουμε σέ πολλά ἰδιώματα², ὅπως στή Στερεά Ἑλλάδα, Εὐβοία, Θεσσαλία, Σκυρο, Ἀλόνησο, Μακεδονία, Θράκη, Σάμο, Κάρυστο, Καλαβρία.

Στή σημείωση στό στίχο 189(σ. 138) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ ὀνομαστική στή θέση κλητικῆς συνηθίζεται σήμερα στό ἰδιῶμα τῆς Μέσα Μάνης. Τό φαινόμενο αὐτό ὁμως εἶναι πολύ συχνό στά μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα (βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στίχο 296 - σ. 95-).

Στή σημείωση στό στίχο 229 (σ. 139) ἐπισημαίνει τό ρῆμα "σκοτάζω", κού τό βρίσκουμε ὁμως καί στά ἐξῆς κείμενα : "Λίβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 612, Δούκας (Grecu) σ.391³,

---

1) Ὁ.π., σ. 541, σημ. 1.

2) Ἀντιλῶ τήν πληροφορία ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Γιά τόν τύπο βλ. καί Μ. Vasmer, βιβλιοκρ. τοῦ P.Kretschmer, Der heutige Lesbische Dialekt ..., "Βυζ. Χρονικά" τ. 14 (1909) σ. 375.

"Ανακάλημα" (Κριαρᾶ) στ. 88, Γεωργηλᾶ, "Βελισάριος" (Wagner) στ. 778, "Ριμάδα Βελισαρίου" (Wagner) στ. 591, "Λίμπωνας" (Legrand, BGV τ. Β' σ. 123 κέξ.) στ. 322, " Διγενής " Ο (Lambros) στ. 2845.

Στή σημείωση στό στίχο 267 (σ. 142) ἀναφέρει τήν αἰτιατική "τούς συγγενούς" (ἀντί "συγγενεῖς") πού τή βρίσκει στό "Χρονικό τοῦ Μορέως", στ. 737¹, καί στό σημερινό ἰδίωμα τῆς νοτιοδυτικῆς Πελοποννήσου. Θά πρέπει νά συμπληρώσωμε ὅτι ὁ τύπος ἀπαντᾶ καί στό Σαχλίκη (Wagner, Β' στ. 5) καί στό Χοῦμνο (Μέγα, στ. 607).

Τό οὐσιαστικό "καλίγ(ν)" τό ξέρει ἐπίσης ἀπό τήν Πελοπόννησο², τό βρίσκομε ὅμως καί στά μεσαιωνικά κείμενα : "Πουολόγος" (Krawczynski, στ. 358) "Περί γέροντος" (Wagner, στ. 99) κ. ἄ.

Τό ρῆμα "λαλουδίω" ἀπαντᾶ βέβαια μόνο στήν Πελοπόννησο (ἐκτός ἀπό τή Μάνη, πού ἀναφέρει ὁ Καλονάρος, σ. 171, σημ. στό στίχο 1061, τό βρίσκομε καί στή Μεσσηνία καί Τσακωνιά³) ὁ τύπος "λαλούδι" ὅμως ἀπαντᾶ καί στήν Κρήτη, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τό ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Στήν παρατήρηση στό στίχο 1063 (σ. 171) ἀναφέρεται ὅτι τό οὐσιαστικό " ὀψίκιον " λέγεται στή Μεσσηνία καί στή Μάνη. Πρέπει νά συμπληρώσωμε ὅτι ἡ λέξη ἀπαντᾶ καί σέ δημώδη κείμενα τῆς τελευταίας βυζαντινῆς περιόδου, ὅπως στό "Βελισάριο" τοῦ Γεωργηλᾶ (Wagner, στ. 419). Ἐξάλλου τό βρί-

1) Ἐκδ. Καλονάρου.

2) Βλ. Π.Π. Καλονάρου, ὁ.π., σ. 159, σημ. στό στίχο 763.

3) Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

σκομε στή διασκευή τῆς Τραπεζούντας τοῦ "Διγενῆ" (Sathas - Legrand, στ. 1372).

Τό ρῆμα "ἀνακλῶ", ἐκτός ἀπό τή Μάνη¹, ἀπαντᾶ στήν Κύμωλο καί Σίφνο (τ. "ἀνεκλῶ") καί, μέ τόν τύπο "ἀνακλάζω", στήν Τήνο καί Καλαβρία (βλ. 'Ιστ. Λεξικό, λ. "ἀνακλῶ").

Γιά τό "ἐπέκει", πού ὁ Καλονάρος (σ. 177, σημ. στό στίχο 1202) παραβάλλει πρὸς τό μανιάτικο ἐπίρρημα "ἀπέκειου", βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στίχο 1202. Ἐξάλλου τό ἐπίρρημα "ἀπέκει" ἀπαντᾶ καί σέ κρητικά, ροδιακά, κύπριακα καί ἄλλα μεσαιωνικά κείμενα (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "ἀπεκεῦ").

Γιά τήν αἰτιατική "τόν λέον" τοῦ στίχου 1260 βλ. καί "Ἰ. Ἀχιλλιδά" N (Hesseling) στ. 1324, 1485, 1526, O (Lambros) στ. 664, L (Haag) στ. 1185 καί "Διηγ. παιδιόφραστο" (Tsiouni) στ. 1008.

Γιά τό κύριο ὄνομα "Λέος", πού ὁ Καλονάρος (σημ. στό στίχο 1260, σ. 178-179) θεωρεῖ Πελοποννησιακό, βλ. παρακάτω, σ. 209.

Τό οὐσιαστικό "λουλούδι" ὁ Καλονάρος (σημ. στό στίχο 1489, σ. 186) τό ξέρεει ἀπό τή Νότιο Πελοπόννησο. Ὡς τύπος ὅμως τοῦ οὐσιαστικοῦ "λουλούδι" ἀπαντᾶ καί σέ ἄλλα ἰδιώματα (βλ. A. I. Thaboros, Über gemeinneugriechisch "λουλούδι", "Byz. Zeitschrift" τ. 53, 1960, σ. 31).

Στή σημείωση στό στίχο 1636 (σ. 191) ὁ Καλονάρος συγκαταλέγει τό οὐσιαστικό "φισκίνα" στά στοιχεῖα πού μποροῦν νά ἐνισχύσουν τήν ἄποψη γιά πελοποννησιακή καταγωγή τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ, ἐπειδή εἶναι γνωστά στό ἰδιώμα τῆς Μέσα Μάνης. Τό οὐσιαστικό ὅμως, ὅπως καί ὁ ἴδιος

1) Βλ. Π. Π. Καλονάρου, ὁ. π., σ. 174, σημ. στό στίχο 1136.

ὁμολογεῖ, "ἀπαντᾶ συνηθέστατα εἰς τὰ μεσαιωνικά κείμενα". Ἐφόσον λοιπόν καί τὸ οὐσιαστικὸ αὐτὸ καί τὰ ἄλλα γλωσσικά στοιχεῖα ποῦ ἀναφέρει ὁ Καλονάρος δέν ἀπαντοῦν ἀποκλειστικά στό πελοποννησιακὸ ἰδίωμα οὔτε τήν ἐποχὴ ποῦ πρέπει περίπου νά γράφτηκε ἡ διασκευὴ τοῦ Ἐσχοριᾶλ, οὔτε ἀργότερα, μόνο ἀθροιστικά μποροῦν νά ἐνεργήσουν κοντά σέ πλεονεκτήματα στοιχεῖα, γιά νά ἀποδείξουν τήν προέλευση τῆς διασκευῆς αὐτῆς ἀπὸ τήν Πελοπόννησο.

Μιά ἄλλη ἀποψη γιά τὸ ἰδίωμα τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσχοριᾶλ τοῦ "Διγενῆ" εἶναι τοῦ Στ. Π. Κυριακίδη¹, ὁ ὁποῖος πιστεύει (καί, ὅπως ἀναφέρει, τὴ γνώμη του συμμερίζεται καί ὁ Ν. Π. Ἀνδριώτης) ὅτι ὑπάρχουν στή διασκευὴ αὐτὴ γλωσσικά χαρακτηριστικά ποῦ μᾶς ὁδηγοῦν στή διάλεκτο Πόντου-Καππαδοκίας. Τέτοια στοιχεῖα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1) Ἡ χρήση: "(φωνάζουσιν) ἀναίσχυντα λαλίας" ἀντὶ "φ. ἀναίσχυντους λαλίας": Μπορεῖ ὅμως νά ἔχουμε τὴ γραφή "ἀναίσχυντας λαλίας" (πβ.: "Διγενῆ" Εἰσ. στ. 104H: "τάς παράνομας.. θυσίας", "Λύβιστρο" Sc., Lambert, στ. 404: "ἀνώδυνας ἡμέρας", Καλλίμαχο", Κριαρᾶ, στ. 832: "χάριτας παράξενας") χωρὶς τὸ τελικὸ "ς" ἀπὸ παράλειψη τοῦ γραφέα (πβ. "βάθου" ἀντὶ "βάθους" -στ. 1779T, f. 200r -, "κινουῦσα" ἀντὶ "κινουῦσας"- στ. 1817T, f 200v-). Δέν ἀποκλείεται βέβαια τὸ "ἀναίσχυντα" νά εἶναι καί ἐπίρρημα (βλ. Λεξικὸ Κριαρᾶ, στή λ.) δηλαδή: "φωνάζουν ἀδιάντροπα διάφορες κουβέντες" (πβ. τὰ ἐπιρρήματα: "καλά", στ. 46T, "κρυφά", στ. 294H, κ.ἄ., ποῦ ἀπαντοῦν στή διασκευὴ αὐτὴ τοῦ "Διγενῆ Ἀκρίτα").

1) Forschungsbericht zum Akritas-Epos (Berichte zum XI. Intern. Byzantinisten-Kongress, München 1958 II, 2) Μόναχο 1958, σ. ἰδ. 18.

2) Τό ούσαστικόν "οὐράδιον": Ἡ λέξις ὅμως δέν ἀνήκει ἀποκλειστικά στήν κοντιακή διάλεκτο (βλ. N. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in Neugr. Dialekten*, Βιέννη 1974, λ. "οὐράδιον"). Ἐξάλλου ἀπαντᾷ καί στή διασκευή τῶν Ἀθηνῶν τοῦ "Διγενῆ" (Καλονάρου, στ. 3537 -"οὐράδιον"-). (βλ. καί E. Trapp, *Pontische Elemente im Wortschatz des Digeneseos*, "Revue des Et. Sud-Est Européennes" τ.9,1971,ἀρ.3,σ.603).

3) Τό ρῆμα "ψηλαφῶ" μέ τή σημασία "γυρεύω": Σήμερα τό ρῆμα δέν ἀπαντᾷ μόνο στόν Πόντο μέ τή σημασία αὐτή, ἀλλά καί στήν Τσακωνιά, καί ἄλλοι¹ (βλ. καί Σ. Μενάρδου, *Κυπριακή γραμματική*, "Ἀθηνᾶ" τ. 37,1925, σ. 55). Παλαιότερα τό βρίσκομε, ἐκτός ἀπό τά ἱπποτικά μυθιστορήματα καί ἄλλα δημῶδη κείμενα², στά ἔγγραφα τῆς μονῆς Βαζελῶνος, ἀλλά καί στό Ντελλακόρτα (βλ. παρακάτω, σ. 250-251).

4) Ὁ σχηματισμός τοῦ μέλλοντα μέ τό "νά" ἀντί "θα": Τό στοιχεῖο ὅμως αὐτό εἶναι συνηθισμένο στά δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα³ στήν περίοδο πού πρέπει νά ἔγινε ἡ διασκευή τοῦ Ἐσκοριάλ τοῦ "Διγενῆ" τό βρίσκομε σέ κείμενα πού προέρχονται ἀπό διάφορα ἰδιώματα, π.χ. ἀπό τήν Κρήτη(π.χ.Ντελλακόρτας, πολλ.) καί ἀπό τήν Κύπρο (π.χ. Κυπριακά ἔρωτ τραγούδια - βλ. Th. Pitsillidēs, *Poèmes d' amour*, γλωσσάριο, λ. "νά"-).

Ἐκτός ἀπό τόν Κυριακίδη καί ὁ E. Trapp⁴ ὑποστηρίζει

- 1) βλ. Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Σημασιολογικά(ψηλαφῶ-φαλαφῶ)*, "Ποντιακή Ἔστις" τ. 8(1957) σ. 4074.
- 2) βλ. Ν.Π. Ἀνδριώτη, ὁ.π., σ. 4073-4074. βλ. καί Blass-Debrunner, *Gramm. d. neutest. Griechisch*¹², παρ.84(4).
- 3) βλ. καί St. B. Psaltes, *Gramm. der Byz.Chroniken*, σ.218¹.
- 4) Ὁ. π., σ. 602 κέξ.

ὅτι ἔχομε ποντιακά γλωσσικά στοιχεῖα στή διασκευή τοῦ 'Εσχοριάλ, ἀποκλείει ὁμως, ἀπό ὅσα ἐκεῖνος ἀναφέρει, τό οὐσιαστικό "οὐράδιν" καί τό ρῆμα "ψηλαφῶ" (μέ τή σημασία "ψάχνω, γυρεύω"), ἐπειδή τό πρῶτο ἀπαντᾷ ἤδη στά ἑλληνιστικά χρόνια καί τό δεύτερο στά "Προδρομικά ποιήματα". Ὅπως εἶδαμε ὁμως ἀμέσως παραπάνω, ὑπάρχουν σοβαρότεροι λόγοι, γιά τοῦς ὁποίους τά στοιχεῖα αὐτά δέν ἔχουν ἀποδεικτική ἀξία.

Οἱ λέξεις πού ὁ Trapp θεωρεῖ ποντιακές εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

"ἀπολιγώνω": Τό ρῆμα ὁμως αὐτό, ἐκτός ἀπό τό "Διγενή" τοῦ 'Εσχοριάλ ἀπαντᾷ καί στά "Ποιήματα ἀγνώστου συγγραφέως" (βλ. Λεξικό Κριαρά, στή λ.) καί σήμερα σέ διάφορα ἰδιώματα (βλ. 'Ιστ. Λεξικό, στή λ.).

"γέρακας": Τό οὐσιαστικό ὁμως αὐτό ἀπαντᾷ καί στό Σκλέντζα καί σέ ἄλλα κρητικά καί μή κρητικά κείμενα (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "γέρακας").

"ἐξέχωρος": Ἡ λέξη ἀπαντᾷ καί στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Η στ. 2960) καί στό "Χρονικό τῶν Τόκκων ." (Schirò, στ. 566).

"ἐταύριον": Τό οὐσιαστικό αὐτό ἀπαντᾷ καί στόν Πρόδρομο ("Ἐτίχου δεητ.", Μαιυρί, στ. 41) καί, μέ τόν τύπο "ταύριον), ὄχι μόνο σέ κρητικά ἔργα, ὅπως σημειώνει ὁ Trapp, ἀλλά καί σέ κείμενα πού προέρχονται καί ἀπό ἄλλα ἰδιώματα καί εἶναι παλαιότερα ἀπό τόν "Ἐρωτόκριτο", πού ἀναφέρει ὁ ἕδιος ἐρευνητής (Γεωργηλά, "Θανατικό" - Wagner, στ. 434 - "Ἐρωτοπαύγια" - Hess. - Fernot, στ. 708 - κ.δ.).

"κατερωτῶ": Τό ρῆμα ὁμως αὐτό, ἐκτός ἀπό ἄλλα δημώδη κείμενα, ἀπαντᾷ στό ποίημα "Περί ξενιτείας (Καλιτσουνα-

κη, στ. 164, 387) στό Σκλέντζα (Κακουλίδη, Α'στ.108) στά "Έρωτοπαύγνια" (Hess.-Pernot, στ. 372 - "καταρωτῶ" -) κ.ά.

Τό ούσιαστικό "καύχισμα" καί τό ρήμα "παραβραδύζομαι" (γρ. "παραβραδυάζομαι") δέν άπαντοῦν σέ άλλα δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα, σήμερα ὅμως τά βρίσκομε καί άλλοῦ, ἐκτός ἀπό τήν ποντιακή διάλεκτο· τό ούσιαστικό στήν Κρήτη καί τό ρήμα στή Χαλκιδική καί στή Νοτιοδυτική Μακεδονία¹.

Τό ούσιαστικό "λαγούδλυ" άπαντᾶ καί στή "Διήγηση παιδιόφραστο" (Tsioupi, στ. 255).

Τό ὑποκοριστικό "σπαθύτζλυ" (sic) τό βρίσκομε καί στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Η στ.4778,4949) καί στήν "Αχιλλίδα" Ο (Lambros, στ. 719) καί στόν "Αρμούρη" (Κυριακ., στ. 81,98, 149, 165).

Ποντιακές λέξεις βρίσκει ὁ Trapp καί στίς άλλες διασκευές τοῦ "Διγενῆ", ὅπως τά ούσιαστικά "θηλύκ(ο)ν" κουμπότρυπα καί "πλουσία" = κλοῦτος στή διασκευή τῆς Grottafergata (Μανρογ., IV στ.225 καί στ. 265 αντίστοιχα) καί "φαετόν" = φαγητό καί "σπαθύτζλυ" (sic) στή διασκευή Z (Trapp, στ. 984 καί 1460 αντίστοιχα). Ἀπ'αὐτά τό "θηλύκλυ" μέ συγενική σημασία άπαντᾶ τό 13ο αἰώνα σέ κώδικα τῆς βιβλιοθήκης Πάτμου² (πβ. καί τό ούσιαστικό "κομβοθηλύκλυ", ὁ.π. Βλ. καί Ε.Α. Σκουβαρά, Ὀλυμπιώτισσα, Ἀθήνα 1967, σ. 432 - "θλύκλυ" -). Τόν τύπο "φαγετόν" τόν βρίσκομε καί στίς "Ἀσσίζες" (Σάθα) σ. 411¹ καί τό ὑποκοριστικό "σπαθύτλυ" στά κείμενα κού άνέφερα άμέσως παραπάνω.

1) Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

2) Ch. Diehl, Le trésor et la bibliothéque de Patmos au commencement du 13e siècle (D'après des documents inédits) "Byz. Zeitschrift" τ.1(1892) σ. 514.

Στή συνέχεια τῆς μελέτης του ὁ Trapp κάνει λόγο γιά λέξεις τοῦ "Διγενῆ" πού ἀπαντοῦν σήμερα μόνο στήν Κύπρο. Τέτοιες εἶναι οἱ ἐξῆς: "κουρευτός", ἀπό τή διασκευή τοῦ 'Εσκοριάλ στ. 1192T, "πρόλουπος", ἐπίσης ἀπό τή διασκευή τοῦ 'Εσκοριάλ, στ. 233T καί 1591T καί "μαυρόμματος", ἀπό τή διασκευή τῆς Grottaferrata (Μανρογ., IV στ. 541). Ἡ τελευταία ὁμως ἀπαντᾷ καί στόν "Πωρικολόγο" (Wagner, σ. 200²⁹) καί τό ἐπίθετο "πρόλουπος", ἐκτός ἀπό τόν Νικήτα Εὐγενειανό καί τά "Προδρομικά ποιήματα", στήν "Ἀλωση Κων/πόλεως" (Legrand, στ. 645, 753) στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα Α' στ. 2334, 2632) καί στό Φαλιέρο ("Ἰστ.-ὄνειρο", v. Gernert, στ. 206 καί στό "Θρῆνο", Μυστακίδου, στ. 88).

Σχετικά μέ τά ἐπιχειρήματα τοῦ Στ. Ξανθουδίδου(ὀ.π.) γιά κρητική προέλευση τῆς διασκευῆς τοῦ 'Εσκοριάλ τοῦ "Διγενῆ" ὁ Trapp ὑποστηρίζει ὅτι μόνο οἱ λέξεις: "ἀποδά", "καύχαλον" (μέ τή σημασία "ψύδι"), "ὀμαλία", "σκοτεινά"(μέ τή σημασία "πολύ πρωῖ") καί "φυτυλός" εἶναι ἀποκλειστικά κρητικές. Ὅπως θά δοῦμε ὁμως ἀμέσως παρακάτω ἄλλα εἶναι τά στοιχεῖα στά ὅποια μπορούμε νά στηρίξωμε τήν ἄποψη γιά προέλευση τῆς διασκευῆς αὐτῆς τοῦ "Διγενῆ" ἀπό τήν Κρήτη. Τά παραπάνω στοιχεῖα πού ἀναφέρει ὁ Trapp θά δοῦμε ὅτι δέν εἶναι ἀρκετά "beweiskräftig", ὅπως πιστεύει ὁ ἐκδότης τοῦ "Διγενῆ".

Γιά κρητική καταγωγή τοῦ "Διγενῆ" τοῦ 'Εσκοριάλ κά-
νουν λόγο οἱ ἐξῆς ἐρευνητές:

- 1) Ὁ J. Mavrogordato¹ (βλ. ὁμως καί St.Kyriakidis, ὀ.π., σ. 10 καί τοῦ ἴδιου, βιβλιοκρισία τοῦ : J. Mavrogordato, Digenes Akrites..., "Ἑλληνικά" τ.14, 1955/56, σ. 552).

1) Digenes Akrites, Ὁξφόρδη 1956, σ.XVII-XVIII.

2) 'Ο G. Morgan¹.

Πρέπει νά σημειώσωμε ὅμως ὅτι ὁ στίχος τοῦ κρητικοῦ δημοτικοῦ τραγουδοῦ: "Μέρμηγκα, πρωτομάστορα, πῶτε τῶ μελιτάκῳ" (βλ. G. Morgan, ὁ.π., σ. 48) καὶ ὁ ἐρευνητὴς αὐτὸς θεωρεῖ παρωδία τοῦ στίχου 797(790) τοῦ "Διγενῆ" Esc. ("στράτορα, πρωτοστράτορα καὶ πῶτε τῶν στρατόρων,") καὶ ἐπομένως ἔνδειξη γιὰ σχέση τῆς διασκευῆς τοῦ 'Εσκοριάλ μετὰ τὴν Κρήτη, δέν εἶναι παρά ἓνας ἀπὸ τοὺς τρόπους ἔκφρασης τοῦ δημοτικοῦ τραγουδοῦ, καὶ συμβαίνει νά χρησιμοποιῆ, ὅπως καὶ σέ ἄλλες περιπτώσεις, ὁ διασκευαστὴς τοῦ 'Εσκοριάλ. Π.β. τοὺς παρακάτω στίχους δημοτικῶν τραγουδιῶν:

"Μάστορα, πρωτομάστορα καὶ πῶτε τοὺς μαστόρους"² καὶ :

"Μέρμηγκα, πρωτομέρμηγκα, καὶ πῶτε τῶν μερμήγκων"³

3) 'Ο Λ. Πολίτης⁴, ὁ ὁποῖος ὅμως δέν ὑποστηρίζει κατηγορηματικὰ τὴν κρητικὴ προέλευση τοῦ "Διγενῆ" τοῦ 'Εσκοριάλ καὶ διερωτᾶται μήπως τὸ χειρόγραφο ἔφθασε εἰς τὴν Κρήτη ἀπὸ τὸν Πόντο.⁵ Σχετικὰ μετὰ τοὺς κρητικούς τύπους καὶ ἀναφέρει⁶ πρέπει νά σημειώσωμε ὅτι ὁ τύπος "ὄμνέω" ἀπαντᾷ, ἐκτός ἀπὸ ἄλλα κείμενα, εἰς τὴν "Διήγησιν Ἀλεξάνδρου" (Holton, στ. 827), " Ἄλωση Κων/πόλεως" (Legrand, στ. 463, 689) Γεωργηλαῖ ("Βελισάριο", Wagner, στ. 455 καὶ "Θανατικὸ", Wagner, στ. 411, 455, 535) καὶ εἰς τὸ Κυπριακὸν χειρόγραφο καὶ ἐκδίδει ὁ Χρ.

1) Cretan Poetry, σ. 46-48 καὶ σ. 66.

2) "Τοῦ Προσφύρη" (Π.Π. Καλονάρου, ὁ.π., σ. 218, στ. 30 καὶ 40).

3) Γιὰ τὸ στίχο καὶ γενικότερα γιὰ τὸ σχῆμα αὐτὸ βλ. Κ. Ρωμαίου, "Ὁ "νόμος τῶν τριῶν" εἰς τὸ δημοτικὸν τραγούδι", Ἀθήνα, 1963, σ. 89 κέξ.

4) L' épopée byzantine, σ. 568-571 καὶ 578 καὶ τοῦ Ἰδίου, Digēnis Akritas, σ. 346.

5) L' épopée byzantine, σ. 568, σημ. 54.

6) Digēnis Akritas, ὁ.π.

Παντελίδης ("Αθηνᾶ" τ. 34, 1922, σ.154). Για τόν τύπο "ἀναπαγῶ" πβ. τόν τύπο "ἀναπάγη" πού βρίσκουμε στή "θησηίδα" (Follieri, I στ. 20).

Τήν κρητική καταγωγή τῆς διασκευῆς αὐτῆς δέχονται (χωρίς νά ἀναφέρουν ἐπιχειρήματα) καί οἱ παρακάτω ἐρευνητές :

1) H. Grégoire - R. Goossens (Les recherches récentes sur l'Épopée byzantine, "L'Antiquité classique" τ. 1, 1932, σ. 422).

2) M. Letocart (H. Grégoire -M. Letocart, 'Εντυχία πρὸς ἥλιον. L'invocation au soleil vengeur dans l'Épopée byzantine, "Revue des études anciennes" τ. 42, 1940, σ. 164).

3) J. A. Notopoulos (Akrítan Ikonography on Byzantine Pottery, "Hesperia" τ. 33, 1964, σ.108-133)..

4) C. A. Trypanis (Βιβλιοκρ. τοῦ: E. Trapp, Digenes Akrites ..., "Gnomon" τ. 45, 1973, σ. 615).

Βλ. καί P. Lemerle, Βιβλιοκρ. τοῦ: E. Trapp, Digenes Akrites ..., " Cahiers de Civilisation médiévale" τ.16 (1973) ἀρ. 4, σ. 349.

Ἐκεῖνος ὅμως πού ἐπίμονα ἀναζήτησε στοιχεῖα τά ὅποια νά μποροῦν νά ἀποδείξουν ὅτι ἡ διασκευή αὐτή τοῦ "Διγενῆ" ἔγινε στήν Κρήτη εἶναι ὁ Στ. Ξανθουδίδης¹. Τά στοιχεῖα στά ὅποια στηρίζει τήν ἄποψή του εἶναι τά ἀκόλουθα:

στ. 10 φυτυλόν καί ἀστεράτον: Ὁ Ξανθουδίδης βρίσκει τά ἐπίθετα σήμερα στήν Κρήτη, ἀλλά τό ἐπίθετο "ἀστεράτος" ἀπαντᾷ καί σέ ἄλλα ἰδιώματα (βλ. 'Ιστ. Λεξικό, στή λ.). Ἐξ-ἀλλου καί τά δύο τά βρίσκουμε καί σέ ἄλλες διασκευές τοῦ "Διγενῆ" ("φυτυλός: 'Αθ., Καλον., στ. 338 "ἀστεράτος": 'Αθ.,

1) Ὁ. π.

δ.π., κ.δ. - και στην "Grottaferrata" - βλ. Λεξικό Κριαρά ,
στή λ. -).

στ. 20 . 55 τό νῦκος: Ἐκτός ἀπό τὰ κρητικά κείμενα που
ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης τό οὐσιαστικό εἶναι πολύ συνηθισμέ-
νο στά δημῶδη κείμενα τῆς τελευταίας βυζαντινῆς περιόδου.
Τό βρίσκομε ἐπίσης σέ ἰδιωματικά κείμενα, τῆς Ἰδίας περιό-
δου, ὅπως στό Μαχαιρά (Dawkins, σ. 212³¹, 265²³, 462¹¹, 650³²),
στά Κυπριακά ἐρωτικά τραγούδια (Pitsillidēs, 28⁷) καί στό
Γεωργηλά ("Βελισ.", Wagner, στ. 281).

στ. 34 καί 321 τό ρ. "πέτομαι" ἀντί "κετῶ": Ὁ Ξανθουδί-
δης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἶναι "κοινότατον" στην Κρήτη, εἶναι
ὅμως γνωστό καί σέ ἄλλα ἰδιώματα, (π.χ. στή Μάνη¹) καί στά
μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα, π.χ. στην "Ἀχιλλεύδα" N (Hesse-
ling, στ. 584, 1051), στόν "Πουλολόγο" (Krawczynski, στ.
461), στή "Μάχη Βάρνης" (Moravcsik, Κ στ. 185) κ.ά. , ἐκτός
ἀπό τό Σαχλίκη (Wagner, Α' στ. 8 καί 339M), τή "Φυλλάδα τοῦ
γαδάρου" (Ἄλεξίου, στ. 87) κ.ά.

στ. 36, 44, 82, 697, 858, 1174-1175, 1252 (γρ. 1259) τό ρ.
"κρούω": Ὁ Ξανθουδίδης ἀναφέρει ὅτι εἶναι πολύ κοινό στά
κρητικά κείμενα, ἀλλά μπορούμε νά ποῦμε τό ἔδλο καί γιά τὰ
μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα γενικά καί γιά τὰ κυπριακά (π.χ.
"Μαχαιρά", "Κυπρ. ἐρωτικά τραγούδια").

στ. 38 "βουνί", "βουνία", "βουνιά": Οἱ τύποι ἀπαντοῦν βέ-
βαια πολύ συχνά στά κρητικά κείμενα, ἀλλά τούς βρίσκομε καί
στά δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα, ὅπως π.χ. στόν "Πουλολόγο"
(Krawczynski, στ. 117), στή "Διήγηση παιδιόφραστο" (Τσιου-
πί, στ. 1072), στόν "Ἀρμούρη" (Κυριακίδη, στ. 66) κ.ά.

1) Βλ. Π. Π. Καλονάρου, δ.π., σ. 131, σημ. στους στίχους 33 -
34 καί Δ. Β. Βαγιακάκου, δ.π., σ. 24-25.

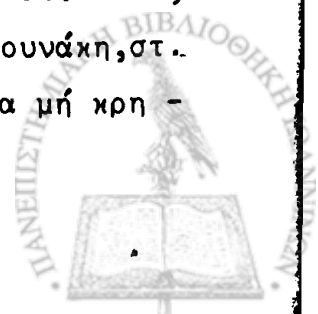

στ. 43 νεώτερος (πολλ.) μέ τή σημασία "νέος" : 'Εκτός από τά κρητικά ποιήματα ή λέξη εἶναι πολύ γνωστή καί στά δημόδη κείμενα τῆς ὑστερομεσαιωνικῆς περιόδου, ὅπως π.χ. στήν "Ἀχιλλεΐδα" N (Hesseling, στ. 156, 197) L (Haag, στ. 973), O (Lambros, στ. 56, 58, 347), στά "Ἐρωτοπαίγνια" (Hess.-Pernot, πολλ.) κ.ά.

στ. 56 ἐχέρισεν (καί στ. 224, 498): 'Ο Ξανθουδίδης παραπέμπει στό "Φλώριο", στό "Λύβιστρο" N καί στό "Λόγο παρηγορητικό" L, πού τά θεωρεῖ σύγουρα κρητικά ἔργα ὅλες αὐτές οἱ παραπομπές ἀφοροῦν τόν τύπο "χειρίζω", ἐμεῖς ὅμως βρίσκομε τόν τύπο "χερίζω" μέ τή σημασία "ἀρχίζω", ἐκτός ἀπό τήν "Πεντάτευχο", πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, στόν "Ἰμπέριο" (Κριαρᾶ, στ. 749), στή "Διήγηση Βελισαρίου" (Follieri, στ. 271), στό "Λύβιστρο" Esc. (Lambert, στ. 882, 2594, κ.ά.), P (Μαυροφρύδη, στ. 2332, 2406) καί στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 364).

στ. 64 εἰς μίαν (καί πολλ.): Τό ἐπίρρημα εἶναι βέβαια χαρακτηριστικό τῶν παλαιότερων κρητικῶν κειμένων. Ἀπαντᾷ ὅμως μέ τήν ἴδια σημασία ("ἀμέσως"), ἐκτός ἀπό τό "Βέλθανδρο" (Κριαρᾶ, στ. 1003), καί στους "Ἑλληνικούς νόμους τῆς Κύπρου" (Σάθα, σ. 537²³), στήν "Ἀλωση Κων/πόλεως" (Legrand, στ. 966), στήν παράφραση τοῦ "Στεφανύτη καί Ἰχνηλάτη" τοῦ Βατικανοῦ κώδικα 1139 (N. Eideneier, "Ἑλληνικά" τ. 20 , 1967, σ. 434¹⁸) κ.ά.

στ. 109 ἔδε (καί 1394) = ἰδέ : 'Ο Ξανθουδίδης τό ξέρει ἀπό τό σημερινό κρητικό ἰδῶμα καί ἀπό τό "Φλώριο", τήν "Ἀχιλλεΐδα" N καί τά "Ἐρωτοπαίγνια" τό βρίσκομε ὅμως καί στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα Α' στ. 791, 1494, 1495, Γ' στ. 333, 407, 429) καί στό ποίημα "Περί ξενιτείας" (Καλιτσουνάκη, στ. 116, 117, 249, 460), ἀλλά παράλληλα καί σέ πολλά ἄλλα μή κρη -

τικά κείμενα, π.χ. : "Πόλ. Τρωάδος" (Μαυροφρύδη) στ. 76 , 650, "Χρον. Μορέως" (Schmitt) Ρστ. 82, 156, 3925, Η στ. 1245, Γεωργηλᾶ, "Βελισάριος" (Wagner) στ. 97 καί τοῦ ἔδλιου, "Θανατικό" (Wagner) στ. 529 κ. ἄ.

στ. 123 ἀναγκάσθησαν: Ὁ Ξανθουδίδης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τό ἐνεργητικό μέ τή σημασία "ἐξοργίζω"(κάποιον) καί τό παθητικό μέ τίς σημασίες "ὀργίζομαι , στενοχωροῦμαι" τά βρίσκομε σήμερα στήν Κρήτη, καθώς καί στό "Συναξάριον γυναικῶν" (Krumbacher) καί στό ποίημα "Περί γέροντος" (Wagner). Τό ρῆμα ὅμως μέ τίς ἔδλιες σημασίες ἀπαντᾶ καί σέ ἄλλα σημερινά ἰδιώματα (βλ. Ἰστ. Λεξικό, λ. "ἀναγκάζω" 2,3, 4) καί σέ ἄλλα μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα (βλ. Λεξικό Κριαρῶ, λ. "ἀναγκάζω" 2).

στ. 130 στερέψης: Ἐκτός ἀπό τά κρητικά κείμενα τοῦ δέκατου ἑβδομου αἰῶνα πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, βρίσκομε τό ρῆμα καί σέ παλαιότερα κρητικά κείμενα, ὅπως στόν Σκλέντζα (Κακουλίδη, 4⁷), στόν Ἰωάννη Πλουσιαδηνό¹, στόν "Ἀπόκοπο" (Ἀλεξίου, στ. 489).

Παράλληλα ὅμως τό βρίσκομε καί στίς "Ἀσσίζες" (Σάθα, σ.298¹², 427²³) καί στά Κυπριακά ἐρωτικά τραγούδια (Pitsillidēs, 124⁷, 131³ βλ. καί Α. Σακελλαρίου, Τά Κυπριακά, τ. Β' σ.798) καθώς καί στό Σταυρινό("Μιχαήλ βοῦβ.", Legrand, στ. 974).

140 μούρτη: Ὁ Ξανθουδίδης ξέρει τό οὐσιαστικό, ὅπως καί τό ρῆμα "μουρτεύ(γ)ω" (μουρτεμένος) ἀπό τή συνθήκη τοῦ Καλλέργη καί ἀπό τό σημερινό κρητικό ἰδιώμα. Ἐκτός ἀπό τοὺς βυζαντινοὺς ἱστορικούς (βλ. St.B.Psaltes, Gramm. der Byz. Chroniken, σ. 107-108 -γιά τό οὐσιαστικό "μοῦλτον" καί τό ρ. "μουλτεύω"-) βρίσκομε τό ρῆμα καί στό "Χρονικό τοῦ

1. Βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Ἀνέκδοτοι στίχοι... τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ, "Ἀθηνᾶ" τ. 68(1965) σ.57, στ. 112.

Μορέως" καθώς και στο "Λίβιστρο" (βλ. J.A. Lambert, Le roman de Libistros ... σ. 479) και στη "Διάλεξη Εύθυμίου μοναχοῦ και Σαρακηνοῦ φιλοσόφου..." (βλ. E. Trapp, " Jahrb . d. Oesterr. Byz. " τ. 20[1971] σ. 128³³¹).

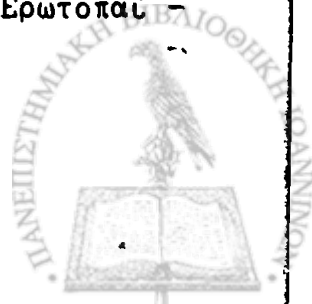
στ. 161 ἀποδά: "Ὅπως μᾶς διαβεβαιώνει ὁ Ξανθουδίδης (χωρίς νά παραπέμψη πουθενά) τό ἐπίρρημα εἶναι κρητικό.

Πραγματικά ὁ τύπος αὐτός ἀπαντᾷ στόν "Ἀπόκοπο" και στό "Φορτουνάτο", ἀλλά τήν ἴδια ἐποχή και στήν "Ἄλωση Κων/ πόλεως" (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "ἀπεδά"). Σήμερα τό ἐπίρρημα μέ τόν τύπο αὐτόν ἀπαντᾷ και στήν Κύπρο (βλ. Ἴστ. Λεξικό, λ. "ἀπεδῶ").

στ. 167, 253, 398: "Ἡ αὔξησις "ἐ" εἰς ρήματα ἀρχόμενα ἀπό "α" και ἡ διπλή αὔξησις (ἐ -ε) εἰς ρήματα ἐκ τῆς "ἀνά" σύνθετα ..." : Ὁ Ξανθουδίδης ὁμολογεῖ, ἀμέσως παρακάτω, ὅτι τά φαινόμενα αὐτά ἀπαντοῦν σήμερα και σέ ἄλλα ἰδιώματα, ἀλλά θά πρέπη νά προσθέσωμε ὅτι τά βρίσκομε και στά μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα, π.χ. : α) "ἐλαλάζαν" (τοῦ ρήματος "ἀλαλάζω"): Γεωργηλᾶ, "Θανατικό" (Wagner) στ.297, "ἐμάχεψεν" (τοῦ ρήματος "ἀμαχεύω"): "Ἀσσίζες" (Σάθα) σ. 173²⁸, β) "ἐνεγαλλιάσθην" : "Σπανός" (Eideneier) Α' 219, "ἐνεκεφάλισεν": "Ἀχιλλεύς" L(Haag) στ. 645 (ὁ Haag ἐκδίδει: "ἐνεκεφάλισεν" τό χειρόγραφο ἔχει τόν τύπο "ἐνεκεφάλισεν").

στ. 189 ἐγείρου (911, 1288): Ἡ προστακτική αὐτή, ἐκτός ἀπό τά κρητικά κείμενα πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης (σέ αὐτά συγκαταλέγει και τό "Λόγο παρηγορητικό περί εὐτυχίας και δυστυχίας" και τό "Λίβιστρο"), ἀπαντᾷ και σέ ἄλλα δημῶδη κείμενα, ὅπως στήν "Ἀχιλλεύδα" N(Hesseling, στ. 1405) και στόν "Πουολόγο" (Krawczynski, στ. 229).

στ. 189 βεργόλικος (886, 1579): Ἐκτός ἀπό τά "Ἐρωτοπαί

γνια" (Hess.-Pernot, στ. 109, 200, 581, 599), πού μνημονεύει καί ὁ Ξανθουδίδης, τό ἐπίθετο ἀπαντᾷ μέ τόν ἕδλο τύπο καί στή "θησηίδα" (ἔκδ. Βενετίας, Δ[35⁸]). Πβ. καί τό ἐπίθετο "κυπαρισσοβεργόλικος" ("φλώριος", Κριαρά, στ. 940 καί Γεωργηλά, "θανατικό", Wagner, στ. 114). Ὁ ἕδλος πάντα ἐρευνητής ἐπικαλεῖται καί τήν παρουσία τοῦ ἐπιθέτου "βεργολυγερή", στά κρητικά τραγούδια· τό ἐπίθετο αὐτό ὅμως ἀπαντᾷ καί σέ πολλά ἄλλα ἰδιώματα (βλ. Ἰστ. Λεξικό, λ. "βεργολυγερός").

στ. 203 ἐδιάγειρεν (216, 309, 411 πολλ.): Ὁ Ξανθουδίδης κάνει λόγο γιά τόν τύπο "γλαγέρνω", πού βρίσκει στά κρητικά δράματα. Βρίσκομε ὅμως καί τόν τύπο "διαγαίρω" - "διαγέρνω" στούς παλαιότερους κρητικούς συγγραφεῖς (Σαχλίκη, Μπεργαδή, Κοθμνο) ἀλλά, τήν ἕδλια ἐποχή, καί στό Γεωργηλά καί σέ ἄλλους ποιητές πού δέν προέρχονται ἀπό τήν Κρήτη (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "γλαγέρνω").

στ. 220 ἐνλαυτόν σου (741): Ὁ Ξανθουδίδης ξέρει τόν τύπο μόνο ἀπό τό σημερινό κρητικό ἰδιώμα, ἀπαντᾷ ὅμως καί στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 93), ἀλλά καί στίς "Ἀσσίρες" (Σάθα, σ. 196⁷), ὅπως καί στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Ἡ στ. 948, 4824, 5091, 7316, 7322), στή "θησηίδα" (ἔκδ. Βενετίας, Ζ'[148¹]) καί στό "Λίβιστρο" Ν (Wagner, στ. 1324, 1870).

στ. 273 θέτεις την: Τό ρῆμα μέ τή σημασία "πέφτω νά κοιμηθῶ, πλαγιάζω" τό βρίσκομε, ἐκτός ἀπό τά σημερινά κρητικά καί τόν Κορνάρο, πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, καί σέ παλαιότερους κρητικούς συγγραφεῖς, ὅπως στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 2049), στό Σαχλίκη (Πακαδημητρίου, στ. 310, 846), στόν Πικατόρο (Κριαρά, στ. 334), στό Φαλιέρο (Ζώρα,

στ. 376)=Δεφαράνα(Karaiskakis,στ. 536) κ.ά.

(΄Από τά παλαιότερα βυζαντινά κείμενα άπαντά, μέ τήν ἔδρα σημασία, έκτός άπό τό "Δημῶδες βυζαντινόν ἄσμα αἰνιγματῶ - δες"¹, πού ξέρει καί ὁ Ξανθουδύδης, καί στό "Φλώριο",Κρια- ρᾱ, στ. 252΄ πβ. καί "Βέλθανόρο", Κριαρᾱ, στ. 834).

στ. 287 περιλάβουν(καί πολλ.): Τό ρῆμα μέ τή σημασία "άγκαλιάζω" τό βρίσκομε στά παλαιότερα κρητικά κείμενα (ὁ Ξανθουδύδης κάνει λόγο άόριστα γιά κρητικά κείμενα) ὅπως π. χ. στό ποῦημα "Περί Ξενιτείας" (Καλιτσουνάκη, στ. 296),στό Σαχλύκη (Wagner, Α΄ στ. 215,260),στό Ντελλαπόρτα (Μανούσα- κα, Α΄στ. 529΄ πβ. "σφικτοπεριλαμβάνω", ὁ.π., στ. 711) . Παράλληλα ὅμως άπαντά καί σέ ἄλλα δημῶδη κείμενα,π.χ. στόν ΄Ερμονιακό (Legrand, στ. 787, 1295),στήν "Ἀχιλληίδα " Ν (Hesseling) στ. 251, 1081, 1232, L στ. 173),στήν "Ἄλωση Κων/πόλεως" (Legrand, στ. 1036),στά "Ἐρωτοπαίγνια"(Hess.- Pernot, στ. 400)κ.ά.

(Τό ρῆμα τό βρίσκομε, μέ ἄλληλοπαθή διάθεση, καί στή δια - σκευή τῆς Grottaferrata τοῦ "Διγενῆ", Μανρογ., ΙΙ στ.280).

στ. 298 ἐνέγνωθεν, 774 γνώθουντα, 881 ἐμετάγνωσες: Τά ρή - ματα άπαντοῦν, έκτός άπό τά κρητικά κείμενα, καί σέ ἄλλα δημῶδη ἔργα: Τό ρῆμα "ἀναγνώθω" δηλαδή άπαντά στό ποῦημα "Περί Ξενιτείας", στό Σαχλύκη κλπ., ἄλλά τό βρίσκομε καί σέ ἔργα σύγχρονα μέ τά παραπάνω, πού δέν εἶναι κρητικά (βλ. Λεξικό Κριαρᾱ, στή λ.). Καί σήμερα τό ρῆμα άπαντά σέ πολ- λά ἰδιώματα έκτός άπό τό κρητικό (βλ. ΄Ιστ. Λεξικό,στή λ.) Τό "γνώθω", έκτός άπό τό Σαχλύκη (Wagner, Α΄στ. 15, 151)τό "Φαλιέρο", τόν "Πικατόρο" κλπ.,τό βρίσκομε σέ πολλά ἄλλα

1. Βλ. Α.Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Δημῶδες βυζαντινόν ἄσμα., "Λαογραφία" τ. 1(1909) σ. 570, στ. 75.

δημῶδη κείμενα, ὅπως στίς "Ἀσσίζες", στό "Μαχαιρᾶ" κ. ἄ. (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, στή λ.). Τό ρῆμα "μεταγνώθω", ἐκτός ἀπό τό Σαχλίκη (Wagner, Α' στ. 165), ἀπαντᾶ ἐπίσης στίς "Ἀσσίζες" (Σάθα, σ. 38¹⁴, 48²², 286¹⁰), στό Μαχαιρᾶ (Dawkins, σ. 182¹⁷ κ. ἄ. βλ. καί Α. Σακελλαρίου, Τά Κυπριακά, τ. Β' σ. 658) καί σέ ἄλλα δημῶδη ἔργα πού δέν προέρχονται ἀπό τήν Κρήτη.

στ. 319 σκοτεινά: Τό ἐπίρρημα μέ τή σημασία "πολύ πρωῶ, νύχτα" δέν εἶναι μόνο κρητικό, ἀλλά ἀπαντᾶ καί σέ ἄλλα ἰδιώματα, ὅπως στό ἰδίωμα τῶν Φαράσων¹. Πβ. καί Α. Α. Παπαδοπούλου, Λεξικόν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, λ. "σκότεινα, ἦ". βλ. καί Γεωργηλᾶ, "Θανατικό" (Wagner) στ. 43.

στ. 386 ἀνθρώπου γεννημένου: Ὁ Ξανθουδίδης ξέρει τήν ἔκφραση ἀπό τό στίχο 5185 τοῦ "Χρονικοῦ τοῦ Μορέως" Η (Schmitt). Ἀπαντᾶ ὅμως καί στους στίχους 7786 καί 8217 τοῦ ἴδιου κειμένου καί στό Σαχλίκη (Wagner, Β' στ. 281 καί Παπαδημητρίου στ. 498) καί στό "Συναξάριο γυναικῶν" (Κρ., στ. 428). (Πβ. καί "Διγενή" Ἄνδρου, Πασχάλη, σ. 363²¹). Ἀπό τά σημερινά ἰδιώματα, ἐκτός ἀπό τήν Κρήτη, τή βρίσκομε καί στήν Πελοπόννησο (βλ. Π. Π. Καλονάρου, ὄ. π., σ. 146, σημ. στό στίχο 386).

τῶν ἔλεγεν, 499 τῶν ἐλάλει, 508 τῶν ἠκούσαμεν, 1214 τῶν ἐφάνη κολλ. : Ὁ τρόπος αὐτός τῆς δήλωσης τοῦ ἔμμεσου προσωπικοῦ ἀντικειμένου εἶναι γνωστός στόν Ξανθουδίδη ἀπό τό σημερινό κρητικό ἰδίωμα, τόν βρίσκομε ὅμως καί σέ δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα, π. χ. στή "Διήγηση Βενετίας" (Λάμπρου, στ. 80: "τῶνε δίδουν"), στή "Θησιζίδα" (Follieri, I στ. 76 :

1. βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, ὄ. π.

"των Ξιδιδαν"), στο "Ρεμπελιό" του Α. Σουμμάκη (Σάθα, σ. 188³⁰: "πέτε των").

στ. 443 όφές: 'Από τό σημερινό κρητικό ιδίωμα ξέρει ό Ξιδιος έρευνητής καί τόν τύπο "όφές", όπως όμως αναφέρει καί ό Ε. Trapp (δ.π., σ. 603-604), ό τύπος άπαντά καί στόν Πόντο. 'Από τά μεσαιωνικά κείμενα τόν συναντούμε στόν "'Αρμούρη" (Κυριακ., στ. 134) καί στήν "'Ιστορία γυναικῶν" του Τζάνε Βεντράμου (Κηös, στ. 119). Βλ. καί Κ. Krumbacher, *Mittelgriechische Sprichwörter*, σ. 101.

στ. 449 διασυντόμωξ: Τό έπίρρημα χαρακτηρίζεται κρητικό, γιατί άπαντά στο "Φλώριο", πού, κατά τόν Ξανθουδίδη πάντα, είναι "κρητικόν ποιήμα". Τή λέξη τή βρίσκουμε στά έξῆς κείμενα, εκτός από τό "Φλώριο"¹: στο "Λύβιστρο" Ρ (Μαυροφρύδη, στ. 1845), στήν "Έκθεση χρονική" (Lambros, σ. 9³, 60²⁶), στήν Ιστορία του Δούκα (Grecu, σ. 221²⁹) καί στή "Διήγηση του Καρόλου Ε'" του 'Αξαγλώλη (Ζώρα, στ. 1221, 1407).

στ. 516 κατέπλασαν τά πλάγια²: Τή φράση, πού ό Ξανθουδίδης τήν ξέρει από τό σύγχρονο κρητικό ιδίωμα, θα μπορούσαμε να τήν παραβάλωμε με τίς έξῆς φράσεις, πού βρίσκουμε στα μεσαιωνικά δημώδη κείμενα: "πιάνω άνήφορον" ("Σπανός", *Eideneier*, Α' 198), "πιάνω μονοπάτι" ("Ομιλία νεκροῦ βασ.", Μανούσακα, στ. 9), "πιάνω (τήν) όδόν" ("Βέλθανδρος", Κριαρά, στ. 1096' " 'Αχιλληίς" Ν, Hesseling, στ. 1220' Γεωργηλά, "Βελισ.", Wagner, στ. 391), "πιάνω τόν δρόμον" ("Χρον. Μορέως", Schmitt, Η στ. 183), "πιάνω (τήν) στραταν" (" Λόγος παρηγ." Ο, Lambros, στ. 366' "Λύβιστρος" πολλ.).

1) Οί παραπομπές στήν έκδοση Κριαρά είναι: στ. 362, 514, 541, 1650.

2) 'Ο Γ.Α. Παπαδημητρίου (προφ. άνακ.) άποκαθιστά: "καί έπίασαν τά πλάγια".

(Γιά τό ρ. "κατακλιάνω" πρέπει νά σημειώσωμε ὅτι τό χρησιμο-
ποιοῦν ὁ Σαχλίκης-Wagner, Α'στ. 3 Vitti, στ. 36, 285- καί ὁ
Ντελλαπόρτας-Μανούσακα, Α'στ. 1501, 1678, 2160-. Γιά τό οὐ-
σιαστικό "πλάγια" πβ. τό θηλυκό "πλαγιαύ": 'Ιερόθεος 'ΑΒΒά-
τιος, Legrand, σ. 331).

στ. 517 ἄκω (γρ. "ἄκο") 560 ἄκου, 981 ἄκο: 'Ο Ξανθουδίδης
ξέρει τήν προστακτική αὐτή (ἄκο) ἀπό τά σημερινά κρητικά¹,
τή βρίσκομε ὅμως καί στό Γεώργιο Χοῦμνο (Μέγα, στ. 293 ,
347, 365, 454, 629, 693, 1052, 1209, 1301), στό Φαλιέρο
(" 'Ιστ.-ὄνειρο", ν. Gemert, στ. 137) καί στό " Συναξάριον
γυναικῶν" (Κρ., στ. 1143). 'Από τά μεσαιωνικά δημῶδη κεί-
μενα ὁ Ξανθουδίδης ἀναφέρει τό "Λόγο παρηγ." L (Λάμπρου ,
στ. 428 καί 671- στό δεύτερο στίχο ἔχομε τόν τύπο " ἄκου",
βλ. κριτ. ὑπ.-) καί τό ποίημα "Περί γέροντος", Wagner, στ.
770 (γρ. "Βίος γέροντος"). Τόν τύπο "ἄκο" ὅμως τόν βρίσκο-
με καί στό "Φλώριο" (Κριαρᾶ, στ. 1391), στό "Λίβιστρο "Esc.
(Lambert, στ. 1146, 1150), N(Wagner, στ. 275, 1694)V (στ .
183, 678, 709, 764, 775, 962, 1656, 1680, 1704, 1988, 3570),
στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Η στ. 335, 1379, 3539 ,
3540), στόν "Πτωχολέοντα" (Schick, V στ. 567, 612) καί στό
"Θρῆνο Κων/πόλεως" (Michailidis, σ. 307, 316). Βλ. καί
"Διήγ. 'Απολλωνίου" (Wagner, στ. 18 ,κριτ. ὑπ.: "ἄκων").
'Ο τύπος "ἄκου" ἀπαντᾷ στήν "'Ομιλία νεκροῦ βασ." (Μανού-
σακα, στ. 28), στή "Ριμάδα κόρης" (Pernot, Chansons pop. ,
στ. 749) καθώς καί στό "Φλώριο" (Κριαρᾶ, στ. 1570), στή
"Διήγηση 'Απολλωνίου" (Wagner, στ. 57), στό "Θανατικό" τοῦ
Γεωργηλᾶ (Wagner, στ. 452, 521) κ.ά.

1) Σήμερα, ἐκτός ἀπό τήν Κρήτη, ὁ τύπος εἶναι γνωστός καί
ἄλλοῦ, π.χ. στό ἰδίωμα τῆς Μέσα Μάνης (προφ. ἀνακ. τοῦ
Ν. Γ. Κοντοσοπούλου).

στ. 525 ἄγωμέ τα = φέρε τα. Ὁ Ξανθουδίδης κάνει λόγο μόνο για τὰ σημερινὰ κρητικά, ὁ τύπος ὅμως ἀπαντᾶ καί στό ποιήμα "Περί ξενιτείας" (Καλιτσουνάκη, στ. 304) καί στά κρητικά ἔργα τοῦ δέκατου ἑβδομοῦ αἰώνα· ἀπαντᾶ ὅμως καί σέ πολλά κείμενα τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων πού δέν εἶναι κρητικά ἢ προέρχονται ἀπό τήν Κύπρο (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "ἄγωμε(ν)").

στ. 611 ἀξιάζει: Τό ρῆμα τό συναντοῦμε στό φαλιέρο καί στήν "Ἐρωφύλη", τό βρίσκομε ὅμως καί στά κυπριακά ἐρωτικά τραγούδια ("ἔξιάζω") καί σέ παλαιότερα δημῶδη κείμενα πού δέ γράφτηκαν στήν Κρήτη ἢ εἶναι Κυπριακά (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, στή λ.).

στ. 681 ἀπαντῶ (682, 686, 688 πολλ.): Τό ρῆμα τό βρίσκομε, μέ τή σημασία "ἀποκρούω", καί σέ δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα πού δέν εἶναι κρητικά (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, στή λ. 4· βλ. καί "Ἀρμούρη", Κυριακ., στ. 65, 137). Ἐξάλλου τό ρῆμα μέ τήν ἴδια σημασία εἶναι σέ χρήση σήμερα σέ πολλά ἰδιώματα, ἐκτός ἀπό τήν Κρήτη (βλ. Ἰστ. Λεξικό, στή λ. 3).

στ. 691, 694 ὀμαλία: Ἡ λέξη μέ τή σημασία πού ἔχει στό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριᾶλ ἀπαντᾶ στά πρακτικά τῆς Λαύρας (Lemerle-Guillou-Svoronos, Actes de Lavra, ἀρ. 9. γρ. 11 καί 13). Τό ὑποκοριστικό "ὀμάλι(ο)ν" τό βρίσκομε στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Ἀ'στ. 3148) ἀλλά καί παλαιότερα, στό Γλυκᾶ ("Στίχοι Τσολάκη, στ. 129), στό "Λόγο παρηγ." Ο (Lambros, στ. 43, 319, 381) καί L (Λάμπρου, στ. 44) καί στό "Λύβιστρο" Ρ (Μαυροφρύδη, στ. 1071, 1785), Sc (Lambert, στ. 1088), N (Wagner, στ. 2217, 2220).

στ. 757 κουλουόκια: Σήμερα χρησιμοποιεῖται τό οὐσιαστικό, ἐκτός ἀπό τήν Κρήτη, πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, καί

στήν Κύπρο, στον Πόντο, στην Καλαβρία, στη Χίο, στην Πελοπόννησο κ.ά.¹ (βλ. καί Ι.Ι. Κεσίσογλου, Τό γλωσσικό ιδίωμα τοῦ Οὐλαγάτς, Ἀθήνα 1951, σ.118, λ. "κουλάκ"). Στήν τελευταία βυζαντινή περίοδο ὅμως καί τό δέκατο ἔβδομο αἰώνα δέν τό βρίσκουμε παρά μόνο σέ κρητικούς συγγραφεῖς : στό Σαχλίκη (Παπαδημητρίου, στ. 599), στό Ντελλακόρτα (Μανούσακα, Α'στ. 792), στό Χορτάτση ("Κατζοῦρμπος", Πολύτη, Γ' στ. 132) καί στό Τζάνε ("Κρητ. πόλεμος", Ξηρουχάκη, 257⁶). (Γιά παλαιότερα κείμενα στά ὅποια βρίσκουμε τή λέξη βλ. K. Krumbacher, Mittelgriechische Sprichwörter, σ. 79, Du Cange, Gloss. Graec. , λ. "κουλούκιον" πβ. καί Sophocles, Greek Lex. , λ. "κουλούκης").

στ. 800 τρεῖς ἔγκλες μοῦ τόν ἔγκλωσε...

Ὁ Ξανθουδίδης ἀναφέρει ὅτι ὁ τύπος "γύγλα" ἀκούεται σήμερα στήν Κρήτη, ὁ τύπος ὅμως, ὅπως ἀκριβῶς ἀπαντᾷ στό "Διγενή" τοῦ Ἐσχοριάλ ("ἔγκλα"), εἶναι σήμερα γνωστός στήν κοινή (βλ. Λεξικό Δημητράκου, λ. "ἔγγλα") καί σέ διάφορα ιδιώματα (βλ. Ν.Λ. Περδύκα, Σκῦρος..., τ.Β', Ἀθήνα 1943, σ. 293 - "ῥγλα" - καί Α.Γ. Τσοπανάκη, Τό Σιατιστινόν ἰδίωμα, "Μακεδονικά" τ. 2, 1941-1952<1953> σ. 295. πβ. καί Δ.Γεωργακά, Νεοελλ. γλωσσ. ἀνάλεκτα, "Ἀθηνᾶ" τ.46, 1935, σ. 120).

(Γιά τήν πρόταξη τῆς ἀντωνυμίας στήν προστακτική φράση βλ. ἀμέσως παρακάτω).

στ. 824 ἔξυκολύθη: Τό ρῆμα εἶναι, κατά τόν Ξανθουδίδη, κρητικό· πρέπει ὅμως νά συμπληρώσωμε ὅτι εἶναι γνωστό καί στήν κοινή νεοελληνική (βλ. Λεξικό Δημητράκου, λ. "ἔξυκολάω"). Ἐξάλλου ἀπαντᾷ, ἐκτός ἀπό τή διασκευή τῆς

1) Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπό ἔρευνα τοῦ ἀρχείου τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Τραπεζούντας του "Διγενῆ", πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, καί στή διασκευή τῶν Ἀθηνῶν (Καλον., στ. 1827) καί στήν περὶ διασκευή τῆς Ἀνδρου (Πασχάλη, σ. 353²⁶).

στ. 860 ὁ κύρις (863, 1048 πολλ.): Δέ χρειάζεται νά ἀναφέρωμε σέ πόσα ἰδιώματα χρησιμοποιεῖται τό οὐσιαστικό αὐτό μέ τή σημασία "πατέρας". Ἐξάλλου τό βρίσκομε καί στήν παραλλαγή τῆς Grottaferrata τοῦ "Διγενῆ" (Μανρογ., IV στ. 284).

στ. 862 ἀγνώστως= ἀνοήτως (καί 1439): Πρέπει νά σημειώσωμε ὅτι τό ἐπίρρημα ἐδῶ δέ σημαίνει "ἀνοήτως", ἀλλά "κρυφά" (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, στή λ. βλ. καί τό λῆμμα "ἄγνωστα") καί ἐπομένως οἱ παρακομπές τοῦ Ξανθουδίδα σέ κρητικά κείμενα εἶναι ἄσχετες πρὸς τό ἐπίρρημα τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἑσχοριᾶλ.

στ. 897 ἐδά (1308, 1156): Τό ἐπίρρημα μέ τή σημασία "τώρα" δέν ἀπαντᾷ μόνο σήμερα στήν Κρήτη, ἀλλά τό βρίσκομε καί στά παλαιότερα κρητικά κείμενα, ὅπως π.χ. στό Σαχλίκη (Παπαδημητρίου, στ. 426), στή διαθήκη τοῦ Α. Ἀκοτάντου (Μανούσακα, "Δελτίον τῆς Χριστ. Ἀρχαιολ. ἑταιρείας" τ.2, 1960, <1961> σ. 146), στόν Πικατόρο (Κριαρᾶ, στ. 554). Τήν ἕδδα ἐποχή ὅμως πού γράφτηκαν τά παραπάνω κείμενα συναντοῦμε τό ἐπίρρημα καί σέ μή κρητικά ἔργα, ὅπως π.χ. στό "Χρονικό τῶν Τόκων" (Schirō, στ. 560), στή "Μάχη Βάρνης" (Moravcsik, C στ. 296, K στ. 299), στήν "Ἀλωση Κων/πόλεως" (Legrand, στ. 27), στό Γεωργηλᾶ ("Θανατικό", Wagner, στ. 61) κ.ἄ.

στ. 916 χαλεράμενοι: Τόν τύπο αὐτόν τῆς μετοχῆς τόν βρίσκομε καί στό Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 1031), ἐκτός ἀπό τό ποίημα "Περὶ ξενιτείας", πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, καί τά κρητικά κείμενα τοῦ δέκατου ἑβδομοῦ αἰώνα.

Ἀπαντᾷ ὅμως καί σέ κείμενα σύγχρονα περίπου τῶν προγουμένων, πού δέ γράφτηκαν στήν Κρήτη, ὅπως π.χ. στό "Χρονικό"

κό του Μορέως" (Schmitt, Η στ. 3816 κ.ά.) στον " Πόλεμο Τρωάδος" (Λ. Πολύτη, " Έλληνικά" τ. 22, 1969, σ. 231 , στ. 23 καί σ. 234, στ. 94), στην " Άχιλλεύδα" L(Haag, στ.1244), στη " Διήγηση ' Αλεξάνδρου" (Holton, στ. 2236), στο Τζάνε Κορωναῖο (Σάθα, σ. 112²¹, 131³¹) κ.ά. 'Επίσης στον Πρόλογο " εἰς ἔπαινον Κεφαλληνίας" (Εὐαγγελάτου, στ. 75).

Πβ. καί τίς μετοχές: " πετάμενα" (" Μάχη Βάρνης", Μορανσίκ, C στ. 194, 421, 426), " πηγαινόμενος" (Παπα-Συναδινός, Πέννα, σ. 62, " Βακτηρία ἀρχιερέων", Μομφερράτου, σ.185 Ιθ'), " πα- γαινόμενος" (Βουστρώνιος, Σάθα, σ. 425, " Κατάλ. οἴκουμ. συ- νόδων", Παρассογλου, 96^V, 99^V). Σήμερα ὁ τύπος " χαιράμε- νος" ἀκούεται σέ πολλά ἰδιώματα, ὅπως στην Κύπρο¹, στη Μά- νη², στην Ἡπειρο³ κ.ά.

στ. 1063 μετά ὀψικίου μεγάλου: Γιά τό οὐσιαστικό βλ. παρα- κάνω, σ. 186-187.

στ. 1067 ἐξαρέσκια: Ὁ τύπος "Ξαρέσκια" μέ τή σημασία πού ἔχει σήμερα στην Κρήτη⁴ (λιχουδιές) σώζεται καί στίς Κυ-

1) Βλ. Κ.Α. Πιλαβάκη, Ἡ βυζαντινή δημώδης γλῶσσα καί ἡ κυ- πριακή διάλεκτος, Πρακτικά τοῦ Α' διεθνοῦς Κυπριολογικοῦ Συνεδρίου τ. Γ', Μέρος Β' Λευκωσία 1973, σ. 276.

2) Βλ. Δ.Β. Βαγιακάκου, ὁ.π., σ. 27.

3) Βλ. Εὐ.Α. Μπόγκα, Τά γλωσσ. ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ.Α', Ἰωάννινα, 1964, σ. 424.

4) Βλ. Στ. Ξανθουδίδου, ὁ.π., σ. 538.

κλάδες¹, τόν βρίσκουμε ὁμως καί μέ τή σημασία του ἔχει στό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ (κάθε τι που μᾶς εὐχαριστεῖ) στήν Κύπρο² καί στό ἰδίωμα τοῦ Λιβισιοῦ³.

στ. 1137 δισουμέαι (καί στ. 1447): Ἡ λέξη φαίνεται στόν Ξανθουδίδη κρητική, ἐπειδή τή βρίσκει στόν "Ἰμπέριο"⁴, τόν ὁποῖο θεωρεῖ σίγουρα κρητικό ἔργο. Ἡ λέξη ἀπαντᾷ καί στό "Ὀρνεοσόφιο" (Hercher, σ. 577⁴, 578¹⁻²) καί σέ νεοελληνικά ἰδιώματα, ὅπως π.χ. στό ἰδίωμα τῶν θαράσων⁵.

στ. 1194 μάλλον: Ἐκτός ἀπό τόν "Ἰμπέριο" ὁ Ξανθουδίδης θεωρεῖ σίγουρα κρητικό καί τό "Φλώριο" καί συγκαταλέγει τό ἐκίρρημα "μάλλον" στά κρητικά στοιχεῖα τοῦ "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ, ἐπειδή ἀπαντᾷ στά μυθιστορήματα αὐτά καί ἐπειδή σώζεται μέ τόν τύπο "μάλλιος" (καί "μαλλιοστάς") στά κρητικά κείμενα τοῦ δέκατου ἔβδομου αἰώνα.

Περὶ τὸ νά ἀναφέρωμε ὅτι βρίσκουμε τή λέξη καί σέ ἄλλα δημώδη κείμενα (π.χ. στόν "Πουλολόγο", στή "Διήγηση Ἀλεξάνδρου" κλπ.).

στ. 1254 δαμύν: Τό ἐκίρρημα θά μπορούσε νά ἐνισχύση τήν ἀκοφὴ τοῦ Ξανθουδίδη γιὰ τήν κρητικὴ προέλευση τῆς δια-

---

1) βλ. Φ. Κουκουλέ, Νεοελλ. λέξεων καί φράσεων καλαιότερα μνεῖα, ΕΕΦΣΠΑ τ. 6(1955/56) σ. 292.

2) βλ. Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, τ. Β' σ. 680, λ. "Ἐα - ρέσκεια".

3) βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τό ἰδίωμα τοῦ Λιβισίου τῆς Λυκίας, Ἀθήνα 1961, σ. 80.

4) Στήν ἔκδοσιν Κριαρᾶ ἡ λέξη ἀπαντᾷ στό στίχο 81.

5) βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν θαράσων, Ἀθήνα 1948, σ. 17 καί 54.

σκευης "Ἐσχοριάλ", ὅχι ἐπειδή, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ, σώζεται σήμερα στήν Κρήτη, ἀλλά ἐπειδή εἶναι σέ χρήση καί στά παλαιότερα κρητικά κείμενα ("Περί ξενιτείας", Φαλιέρο κ.ά.)¹. Τήν ἴδια ἐποχή ὅμως κού γράφονται τά κρητικά αὐτά ἔργα ἀπαντᾶ καί σέ ἄλλα κείμενα κού δέν προέρχονται ἀπό τήν Κρήτη (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "δαμύ(ν)").

στ. 1260 τόν Λέον (1362, 1379, 2417): Τό κύριο ὄνομα "Λέος" ἦταν βέβαια κοινότατο στήν Κρήτη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ξανθοῦ - δίδης, ἀλλά τό βρίσκομε καί στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Η στ. 882) καί στά ἔγγραφα τῆς μονῆς Βαζελῶνος² (βλ. καί Π.Π. Καλονάρου, ὁ.π., σ. 178-179, σημ. στό στίχο 1260):

στ. 1347 ἦπτασι φωτιά : Τό ρῆμα "ἄπτω" ἀπαντᾶ βέβαια πολύ συχνά στά κρητικά κείμενα (ἀπό τόν "Ἀκόκοπο" ὡς τά κρητικά θεατρικά ἔργα τοῦ δέκατου ἑβδομοῦ αἰῶνα), ἀλλά παράλληλα τό βρίσκομε καί στό Μαχαίρᾶ, στά κυπριακά ἐρωτικά τραγούδια καί σέ ἄλλα κείμενα κού γράφτηκαν ἔξω ἀπό τήν Κρήτη (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "ἄπτω").

στ. 1391 ἔλθει θέλω: Ὁ Ξανθοῦδίδης ἀναφέρει μόνο ὅτι ἡ μορφή αὐτή τοῦ μέλλοντα μέ ἐκίταξη τοῦ ρήματος θέλω "ἦτο καί εἶναι κοινοτάτη εἰς τό κρητικόν ἰδίωμα". Πραγματικά τή βρίσκομε ἤδη στά κείμενα κού γράφτηκαν στήν Κρήτη στίς ἀρχές τοῦ δέκατου πέμπτου αἰῶνα: Ντελλακόρτα, Α' (Μανούσα - κα, στί. 6, 7, 1162, 2763, 2765), "Περί ξενιτείας" (Καλιτσου - νάκη, στ. 444), Ἰδιωτικό γράμμα τοῦ 1420 (;) (Μανούσακα ,

1) βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "δαμύ(ν)".

2) Th. Ouspensky - V. Bērēschēvitch, Actes de Vazelon, Λένιν-γκραντ 1927, σ. 110¹².

"Κρητ. Πρωτοχρονιά" τ. 2, 1962, ανάτυπο, σ.ιδ. 7).

Τήν ἴδια ἐποχή ὅμως βρίσκομε τό φαινόμενο αὐτό καί σέ κείμενα πού δέν ἔχουν σχέση μέ τήν Κρήτη, ὅπως στόν "Πτωχο - λέοντα" (Schick, V στ. 382), στό "Λίμπωνα", στ. 242, (Legrand, Bibl. gr. Vulgaire τ. Β'), στήν "Ἱστορία Βλαχίας" τοῦ Ματθαίου Μυρέων (Legrand, στ. 1065, 2781), στήν "Ἱστορία Μιχαήλ βοηθ." τοῦ Παλαμήδη (Legrand, στ. 960) καί στήν Κωμωδία τοῦ Ricchi καί τοῦ Νικολάου Σοφιανοῦ "I tre tivanni". (Vitti, στ. 357).

στ. 1392, 1408 κοπανίσω, κοπανίσωμεν: Ὁ Ξανθουδίδης κάνει λόγο μόνο γιά τό σημερινό κρητικό ἰδύωμα, ὅπου σώζεται τό ρήμα μέ τή σημασία "δέρνω", "καταβάλλω"¹. Τό βρίσκομε ὅμως καί στό Σαχλίκη (Παπαδημητρίου, στ. 150) καί στή "Διήγηση παιδιόφραστο" (Tsioupi, στ. 290).

στ. 1439 γαληνά: Τό ἐπίρρημα ἀπαντᾶ σχεδόν σέ ὅλες τίς διασκευές τοῦ "Διγενῆ", καθώς καί στόν "Πόλεμο Τρωάδος" καί στά "Ἐρωτοπαίγνια"² (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "γαληνά"). Στόν "Ἐρωτόκριτο" (καί στήν "Πεντάτευχο") ἔχομε τόν τύπο "ἀγαληνά" (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, ὁ.π.).

στ. 1473 τήν καλήν μου (1734, 1772, 1773) καί: τόν καλόν μου (1805): Τό ἐπίθετο οὐσιαστικοποιημένο γιά νά δηλώσῃ τή σύζυγο (ἢ τήν ἀγαπημένη) τό βρίσκομε καί σέ ἄλλα ἰδιώματα, ἐκτός ἀπό τό κρητικό (βλ. Ι. Σαραντίδου Ἄρχελάου, Ἡ Συνα-

---

1) Μέ τή σημασία αὐτή σώζεται καί στά φάρασα (βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τό γλωσσικό ἰδύωμα τῶν φαρᾶσων, σ. 64, λ. "κουπανίζω").

2) Ὁ Ξανθουδίδης αὐτά τά ποιήματα ἐννοεῖ, ὅταν κάνει λόγο γιά τά "ἀρχαιότερα κρητικά ποιήματα" (πβ. τά σχόλιά του γιά τούς στίχους 109- σ. 532 - καί 189 - σ. 534 -).

σός, Ἀθήνα 1899, σ. 239. Πβ. καὶ Α.Α. Παπαδοπούλου, Λεξι-
κόν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, λ. "κάλη, ἦ"). Στά μεσαιωνικά
δημῶδη κείμενα ἀπαντοῦν καὶ τό θηλυκό¹ καὶ τό ἀρσενικό²
μέ τῆ σημασία "ἀγαπημένη", "ἀγαπημένος".

στ. 1496 καύχαλα: Ὁ Ξανθουδίδης χαρακτηρίζει ὡς "ἰδριαζόν-
τως κρητικό" τό οὐσιαστικό μέ τῆ σημασία: "τό ἐπάνω μέρος
τοῦ πακουτσιοῦ, ψίδι". Τῆ λέξη τῆ συναντοῦμε ὁμως καὶ σέ
ἄλλα νησιά μέ τήν ἰδρια σημασία³: στή Ρόδο, στήν Κάρπαθο, στή
Κύθηρα, στήν Ἄνδρο. Στήν Κύμη ἀπαντᾶ τό ρῆμα "ξεκαυκαλώνο-
μαι" (προκειμένου γιά πακούτσι πού τό ψίδι του ξεκολλᾶ ἀπό
τό κάτω μέρος).

στ. 1520 ἐτζηγκριάσε (sic): Ὁ συσχετισμός πού κάνει ὁ
Ξανθουδίδης μέ τό σημερινό κρητικό "τζηγκριάζω" στηρίζεται
στήν πιθανή σημασία τοῦ ρήματος "τσιμπλιάζω", ἐνῶ τό ρῆμα
στό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ σημαίνει "ρυτιδώνομαι" (βλ. Ν.
Π. Ἀνδριώτη, Μεσον. καὶ Νέα Ἑλληνικά, "Ἀθηνᾶ" τ. 51, 1941,
σ. 16).

στ. 1719 ἔδοξέ μας = μάς ἐφάνη καλόν: Ἐκτός ἀπό τόν "Ἀπό-
κοκο", πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, βρίσκομε τό ρῆμα μέ τήν
ἰδρια σημασία καὶ στό Γεώργιο Χοῦμνο (Μέγα, στ. 823), ἀλλά
καὶ στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Η στ. 605) καὶ στά
ἄλλα δημῶδη κείμενα πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης. Σήμερα τό
ρῆμα δέ σώζεται μόνο στήν Κρήτη, ἀλλά καὶ σέ ἄλλα ἰδιώματα
π.χ. στήν Κύπρο (βλ. Κ.Α. Πιλαβάκη, ὁ.π., σ. 284).

1) Βλ. "Ἀχιλλεύς" L(Haag)στ. 1226, "θησηύς" (ἔκδ. Βενετίας)
Z[67].

2) Βλ. "Ἐρωτοπαύγνια" (Hess.-Pernot) στ. 623.

3) Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπό ἔρευνα τοῦ ἀρχείου τοῦ
Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

στ. 1772 δικολογῶ καί 1777 δικάζομαι: Τά ρήματα, μέ τή σημασία "συζητῶ", ἀπαντοῦν καί σέ δημώδη κείμενα κού δέν εἶναι κρητικά: Τό πρῶτο στό "Χρονικό τοῦ Μορέως"(Schmitt , Ρ στ. 6365) καί στή "Διήγηση παιδιόφραστο" (Τσιουπί,στ.657, 824, 858) καί τό δεύτερο, ἐκτός ἀπό τό Γεωργηλᾶ καί τό ποίημα "Περί γέροντος", κού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Η στ. 3109),στόν "Πουολό - γο" (Krawczynski, στ. 660), στή "Διήγηση Βελισαρίου"(Follieri, στ. 37,410) κ.ά.

στ. 1789 ἐζύγωνά τους (γρ. "ἐζύγωνα"): Τό ρῆμα αὐτό, μέ τή σημασία "κυνηγῶ, διώχνω", ἀποτελεῖ στοιχεῖο στό ὁποῖο μοροῦμε νά στηριχτοῦμε γιά νά ὑποστηρίξωμε τήν κρητική προέλευση τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ, ὄχι ἐπειδή, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, ἀπαντᾶ στήν "Ἐρωφίλη" κ.ά. καί σήμερα στήν Κρήτη, ἀλλά γιά τούς ἐξῆς λόγους: τό ρῆμα μέ τή σημασία αὐτή ἀπαντᾶ μόνο σέ Κρητικούς συγγραφεῖς στήν πρώτη περίοδο τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας: στό Σαχλίκη (Vittti , στ. 67, 126' Wagner, Α' στ. 76),στό Μπεργαδῆ("Ἀπόκοπος" , Ἄλεξίου, στ. 124) καί στό Γεώργιο Χοῦμνο (Μέγα, στ.201 , 656). Ἀργότερα: στόν Πικατόρο (Κριαρᾶ, στ. 27,111), στό Μορεζῆνο (Κακουλίδη, σ. 402, 419, 468, 470),στόν Ἄχελη (Pernot, στ. 2519). Στήν ἀκμή τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας τό βρίσκομε συχνά σέ ὅλα σχεδόν τά κρητικά ἔργα, ἐνῶ κάλι δέν ἀπαντᾶ σέ κανένα κείμενο γραμμένο ἔξω ἀπό τήν Κρήτη . Καί σήμερα τό ρῆμα ἔχει εὐρύτατη διάδοση στήν Κρήτη.¹

Τέτοια στοιχεῖα, ὅπως τό ρῆμα "ζυγώνω", βρίσκομε ἐλά-

1) Προφ. ἀνακ. τῆς Ἐλευθερίας Γιακουμάκη, συντάκτριας τοῦ ἀρχείου τοῦ Κέντρου Συντάξεως τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.Βλ. καί Γ. Ε. Παγκάλου,Περί τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, τ. Β' σ. 358.

χιστα ανάμεσα στα γλωσσικά στοιχεία που αναφέρει ο Ξανθουδίδης, παρά την προσπάθειά μας να τα ενισχύσωμε με παραπομπές από κρητικά κείμενα που δέν ήταν ακόμη γνωστά στην έποχή του διακεκριμένου έρευνητή. Είναι δηλαδή μόνο τό ρήμα "θέτω" μέ τή σημασία "πέφτω να κοιμηθῶ, πλαγιάζω".

"Αλλα, ὅπως τά έπιρρήματα "άκοδά", "εἰς μίαν", ἡ προστακτική "ἄκο", ἡ έπίταξη τοῦ ρήματος "θέλω" στό μέλλοντα άπαν - τοῦν κυρίως στα παλαιότερα κρητικά κείμενα, αλλά παράλληλα καί σέ ἔργα που δέν προέρχονται από τήν Κρήτη, σήμερα πάλι δέν είναι κατ'έξοχήν κρητικά.

Πέρα από τήν εξέταση τῶν γλωσσικῶν στοιχείων που έπι-καλοῦνται οἱ διάφοροι έρευνητές, στην προσπάθειά τους να έντοκίσουν τό ιδίωμα τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Έσχοριάλ, προχώρησα σέ αναζήτηση στοιχείων που να άπαντοῦν μόνο σέ ἕνα ιδίωμα τήν έποχή που θα πρέπη να γράφτηκε τό κείμενο αυτό. Η έρευνα αυτή ὁδήγησε στις παρακάτω διαπιστώσεις:

Ὁ τύπος "φωνιάζω" ("Διγενής" Έsc. στ. 938T, 1478κ, 1554H, 1768H) άπαντᾶ στό Ντελλακόρτα (Μανούσακα, Α στ. 58, 1651, 2555, Β στ. 18, Γ στ. 201) καί στό Σαχλίκη (Παπαδημητρίου, στ. 16, 492, 825 Vitti, στ. 363). Ἀργότερα τόν βρίσκομε πάλι μόνο σέ Κρητικούς συγγραφείς (Δεφαράνα, Μορεζήνο, Χορτάση, Κορνάρο, Φώσκολο, Μαρίνο Τζάνε Μκουνιαλῆ κ.ά.).

Ἀπό τούς συγγραφείς που δέν είναι Κρητικού τόν χρησιμο - ποιεῖ μόνο ὁ Μιχαήλ Σουμμάκης (έκδ. Βενετίας, Α 995, Β 847, Ε 118), αλλά τό γεγονός αυτό μπορεῖ να ὀφείλεται σέ κρητι - κές έκδράσεις που τυχόν δέχτηκε ὁ Ζακυνθηνός ποιητής. Καί σήμερα ὁ τύπος είναι κρητικός (βλ. Γ.Ε. Παγκάλου, Περύ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Κρήτης τ. Δ' σ. 297).

Ὁ τύπος "ἀρπάκτης", εκτός από τό "Διγενῆ" τοῦ Έσκο-

ριάλ (στ. 318T), άπαντᾶ μόνο στο Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 316, 973, 1163, 2771). Τύπος "άρκαχτής" μόνο άπαντᾶ στο Μιχαήλ Σουμμάκη¹. Σήμερα όμως, ενώ ο τύπος "άρκάχτης" σώζεται σε διάφορα ιδιώματα², δέν άκούεται στην Κρήτη.

Ο τύπος "άπότες" ("Διγενής" Esc. στ. 376T, 1701H) άπαντᾶ μόνο στο Σαχλίκη (Παπαδημητρίου, στ. 196, 592, 874). Σήμερα σώζεται μόνο στη θήρα (ο τύπος "άπότε" άπαντᾶ στην Κύπρο, Νάξο, Πελοπόννησο)³.

Η μετοχή "γαυριασμένη"⁴ άπαντᾶ μόνο στο "Διγενή" του Έσχοριάλ (στ. 1476P):

Τό ρήμα "γαυριάζω" τό βρίσκομε μόνο στο "Συναξάριον γυναικῶν" (Κρ. στ. 974) καθώς και τή μετοχή "άναγαυριασμένη" (στ. 1068). Σήμερα στην Κρήτη άπαντᾶ ρήμα "γαυρώνω", αλλά δέν έχει σχέση μέ τά προηγούμενα ρήματα (βλ. Γ.Ε. Παγκάλου, δ.π., τ. Β' σ. 273).

Ο τύπος "άρτε", έκτός από τό "Διγενή" του Έσχοριάλ (στ. 1254T) και τό "Λύβιστρο" τῆς Ἰδίας διασκευῆς (στ. 1294, 1716), άπαντᾶ μόνο στο Φαλιέρο (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "άρτι"). Ο τύπος "άάρτε" όμως άπαντᾶ στο Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 1946, Γ' στ. 664), αλλά και στο "Χρονικό του Μορέως" (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "άάρτι") και ο τύπος "έδάρτε", έκτός από τό "Διγενή" Esc. και τό "Λύβιστρο" Esc. και Ν⁵, άπαντᾶ επίσης στο Ντελλαπόρτα (Μανούσακα, Α' στ. 36, 2008, 3141), αλλά

1) Βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, λ. "άρπάχτης".

2) Βλ. 'Ιστ. Λεξικό, λ. "άρκάχτης".

3) Βλ. 'Ιστ. Λεξικό, λ. "άφότε".

4) Ο Λ. Πολύτης (Digēnis Akritas, σ. 348) διορθώνει τή μετοχή "γαυριασμένη", πού παραδίδει τό χειρόγραφο, σε "γαυριασμένοι", αλλά μπορούμε νά κρατήσωμε τή γραφή του χειρογράφου, έφόσον τό ρήμα είναι στον ένικό αριθμό.

5) Για τον τύπο βλ. παρακάτω, σ. 245-246.

καί στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (Schmitt, Η στ. 2540,3845).
Σήμερα ὁ τύπος "ἄρτε" σώζεται μόνο στήν Κάτω Ἰταλία.¹

Τό ρῆμα "κοιμοῦμαι" ὡς μεταβατικό (βλ. τήν παρατήρησή μου στό στίχο 218) τό βρίσκομε μόνο στό Σαχλίκη (Wagner, Β' στ. 530), ἐκτός ἀπό τό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ (στ. 210 Ρ) καί τό "Βέλθανδρο" (Κριαρᾶ, στ. 1046). Στό Σαχλίκη βρίσκομε καί τήν προσφώνηση τῆς ἀγαπημένης, "γλυκοσυνοδία μου" (Vitti, στ. 330, κριτ. ὑπ.) ὅπως στό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ, στ. 957Η: "γλυκία μου συνοδία". (Ἡ κλητική "συνοδία" ἀπαντᾶ καί στά "Ἐρωτοπαίγνια", Hess. -Pernot, στ.128, καί στά Chansons populaires, Pernot, στ. 60, ὡς προσφώνηση τῆς ἀγαπημένης, ὅπως καί στό Σαχλίκη, Wagner, Α' στ. 300). Στό Σαχλίκη ἐπίσης ἀπαντᾶ καί ἡ φράση: "τά δάκρυα τῆς πολιτικῆς ὡς βρύση καταβαίνουν" (Wagner, Α' στ. 338 βλ. καί Vitti, στ. 371), κού θυμίζει τούς στίχους 412Τ καί 460Τ τοῦ "Διγενή" Esc: "τά δάκρυα του ἐκατέβαιναν ὡς ὄμβροι τοῦ Μαΐου". Ἐξάλλου μνεία τοῦ Μαΐου ὡς μήνα κού, ὅταν τύχη νά βρέξη, βρέχει δυνατά ἔχομε πάλι στό Σαχλίκη (Wagner, Α' στ.349) : "ὡσάν τό Μάη κού βρέχει".

Ὁ τύπος "σκίων", τό = ἡσκλος ("Διγενής" Esc. στ.1188Τ) ἀπαντᾶ στήν τελευταία βυζαντινή περίοδο μόνο στό Σκλέντζα (Κακουλίδη, Α' στ. 168-σκίων-) καί στή "Διήγηση παιδιόφρα - στο"², στόν Parisinus 2911 (βλ. ἔκδ. Tsiouni, στ.929, κριτ. ὑπ.). Γιά τή λέξη βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στί-

1) Βλ. N. Andriotis, Lexikon der Archaismen in Neugr. Dialekten, Βιέννη, 1974, λ. "ἄρτι".

2) Ὁ Στ. Ξανθουδίδης (Διορθώσεις καί ἐρμηνεῖται εἰς "Διήγη - σιν παιδιόφραστον...", "Byz.-Neugr. Jahrbücher" τ.5, 1926, <1927> σ.350 κέξ) θεωρεῖ τό ποιῆμα κρητικό, ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπό τήν ἀποψη τοῦ Ξανθουδίδη ἄς σημειωθῆ ὅτι στόν Parisinus 2911, δῦπλα στό οὐσιαστικό "σκίων", ἔχομε τή γενική "τως".

χο 1197. Σήμερα δέ βρίσκουμε τόν τύπο στήν Κρήτη, οὔτε καί τούς τύπους τοῦ Σαχλίκη πού ἀναφέραμε ἀμέσως παραπάνω. Διαπιστώνουμε δηλαδή ὅτι γλωσσικά στοιχεῖα πού ἐμφανίζονται ὡς ἀποκλειστικά κρητικά στήν ὑστερομεσαιωνική περίοδο, ἀφοῦ δέν τά βρίσκουμε σέ μή κρητικά κείμενα, δέν ἀκούονται σήμερα στό κρητικό ἰδιώμα. Καί ἡ ἔρευνα λοιπόν πρός αὐτή τήν κατεύθυνση (ὅπως καί ἡ ἀναζήτηση ἰδιωματικῶν τύπων στά σημερινά ἰδιώματα) δέ μᾶς ὀδηγεῖ πάντα στήν ἀνεύρεση στερεῶν στοιχείων γιά τή διαπίστωση τοῦ ἰδιώματος ὑστερομεσαιωνικῶν κειμένων, ἐφόσον δέ μπορούμε νά ξέρουμε ἂν τά γλωσσικά στοιχεῖα πού βρίσκουμε σέ ἓνα ἰδιώμα, στή μορφή του ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὄχι ὅμως καί στή σημερινή, ἦταν τότε ἰδιωματικά, καί ἔπαψαν νά ἀκούονται ἀργότερα στό ἰδιώμα αὐτό, ἢ ἂν ἡ παρουσία τους στά ἰδιωματικά κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι τυχαία καί δέν πρόκειται παρά γιά στοιχεῖα τῆς κοινῆς. Μετά τή διαπίστωση αὐτή θεώρησα σκόπιμο νά ἐξετάσω τή διασκευή τοῦ Ἐσχοριάλ τοῦ "Διγενῆ" σέ σύγκριση μέ τά παλαιότερα κρητικά, κυπριακά, ποντιακά καί ἄλλα ἰδιωματικά κείμενα.

Ἀπό τή σύγκριση αὐτή διαπίστωσα τά ἑξῆς: τά φωνητικά, μορφολογικά, συντακτικά φαινόμενα τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσχοριάλ, καθώς καί οἱ λέξεις, μέ τούς τύπους καί τίς σημασίες πού ἐμφανίζονται στή διασκευή αὐτή, ἀπαντοῦν ὅλα μαζί στά παλαιότερα κρητικά κείμενα. Τά γλωσσικά δηλαδή φαινόμενα πού ἀνέφερα ἀμέσως παραπάνω, στό κεφάλαιο "ἡ γλώσσα τοῦ κειμένου", τά βρίσκουμε καί στά κείμενα τῆς πρώτης περιόδου τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἀναζήτηση ὅμως τῶν φαινομένων αὐτῶν σέ μή κρητικά κείμενα, σύγχρονα τῶν κρητικῶν αὐτῶν ἔργων, ἀπέδειξε ὅτι ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα μπορούμε νά βροῦμε καί σέ ἄλλα κείμενα τῆς ἴδιας ἐποχῆς πού προέρχονται

ἀπό ἄλλα ἰδιώματα ἢ σέ κείμενα κού δέν εἶναι γραμμένα σέ ἓνα συγκεκριμένο γλωσσικό ἰδίωμα. Ἀκόμη καί τήν πρόταξη τῆς ἀντωνυμίας στήν προστακτική φράση, "συντακτικό φαινόμενο κού εἶναι ἀπό τά μοναδικά καί τά πλό ἰδιάζοντα γνωρίσματα τῆς κρητικῆς διαλέκτου" κατά τόν Μ.Ι.Μανούσακα¹, τή βρίσκουμε, ἐκτός ἀπό τά ἱκποτικά μυθιστορήματα καί ἄλλα παλαιότερα δημώδη κείμενα, στόν "Πτωχολέοντα" (Schick, Ρ στ. 85, V στ. 710), στόν "Πόλεμο τῆς Τρωάδος" (Μαυροφρύδη, στ. 255, 280), στήν "Ἀχιλλεΐδα" Ν (Hesseling, στ. 483, 887, 1299), στό Μαχαίρα (Dawkins, σ. 212¹⁸) κ.ά.

Καί ἡ ἀναζήτηση σέ μή κρητικά κείμενα τῶν τελευταίων βυζαντινῶν αἰώνων ὅλων τῶν τύπων, σημασιῶν, χρήσεων τῶν λέξεων τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἑσχοριάλ κού ἐπανέρχονται στά παλαιότερα κρητικά κείμενα, ἔδωσε τά ἴδια ἀποτελέσματα. Λέξεις δηλαδή ὅπως ὄι ἀκόλουθες ἀπαντοῦν καί σέ δημώδη κείμενα γραμμένα σέ ἰδίωμα, ἐκτός ἀπό τό κρητικό, ἢ σέ κείμενα χωρίς ἰδιωματικό χρῶμα: ἀναρωτῶ, ἀπιλογιάζω(=διώχνω) ἀπιλογοῦμαι, ἀπολησμονῶ, βάνω, βουνίν, γκρεμνίζω, δενδρόν, δευτερώνω, εἰς μίαν, θωρῶ, ἰστία, κανίσκιον, κινῶ (νά), μοναξός, ὄντα(ν), ὄντε(ν), περιλαμβάνω(=ἀγκαλιάζω ἢ ἀγκαλιάζομαι) πλοῦτος, τό, σιμώνω(μέ γενική) στοχάζομαι(=βλέπω) σύρνω, τεῦντα, (ὕ)παγαίνω, χέρα, κ. ἄ. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τίς φράσεις: "σύρνω φωνήν" ("Διγενῆς" Esc. στ. 908T, 911T, 1375T) "βάνω χέρι" (ὀ.π., στ. 614) "πιάνω νά" (ὀ.π., στ. 47κ) "πιάνω καί" (ὀ.π., στ. 586T) "στέκω νά" (ὀ.π., στ. 1328 T κ.ά.) "στέκω καί" (ὀ.π., στ. 878T κ.ά.) "κάθομαι καί"

1) Ἡ ὀμιλία τοῦ νεκροῦ βασιλιᾶ, ΕΕΦΣΠΘ τ.8 =Μνημόσυνον Μ. Τριανταφυλλίδη (1963) σ. 297. Βλ. καί τοῦ ἴδιου, "Ἄγνωστο κρητικό "μυστήριον τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ", "Κρητ. Χρον." τ. 8(1954) σ. 110.

(δ.π., στ. 84Τ). (Έκτός από τὰ γλωσσικά αὐτὰ στοιχεῖα, ἔχομε καὶ ἐκεῖνα πού ἀναφέρει ὁ Ξανθουδίδης, γιὰ τὰ ὅποια ἐπίσης διαπιστώσαμε ὅτι ἀπαντοῦν στὰ παλαιότερα κρητικά κείμενα, ἀλλὰ καὶ σέ κείμενα μὴ κρητικά τῆς Ἰδίας ἐποχῆς). Ἡ συγκριτική λοιπόν μελέτη τῶν γλωσσικῶν στοιχείων ἐνός κειμένου, στό σύνολό τους, μέ τὰ ἀντίστοιχα στοιχεία κειμένων γραμμένων ἀπό συγγραφεῖς πού εἶναι γνωστή ἡ καταγωγή τους, μόνο ὡς βοηθητικό στοιχεῖο μπορεῖ νά χρησιμοποιηθῆ γιὰ τόν τοπικό καθορισμό ἐνός κειμένου.

Ἐξετάζοντας τό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ σέ σύγκριση μέ τὰ κείμενα τῆς πρώτης περιόδου τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας διαπίστωσα ὅτι τὰ περισσότερα κοινά στοιχεῖα ἀνάμεσα στή διασκευή αὐτή τοῦ "Διγενῆ" καὶ στὰ παλαιότερα κρητικά ἔργα ἀπαντοῦν στό Ντελλαπόρτα. Πρέπει νά τονισθῆ ὅτι οἱ ὁμοιότητες τῶν ποιημάτων αὐτῶν δέν ἐπεκτείνονται σέ στοιχεία θεματικά, οὔτε ἀποτελοῦν σπάνια στοιχεῖα, ἐκτός ἀπό πολύ λίγες περιπτώσεις. Ἐκεῖνο ὅμως πού κάνει ἐντύπωση εἶναι ὅτι ὅλα μαζί ἐπανέρχονται στό Ντελλαπόρτα. Τὰ στοιχεῖα αὐτά εἶναι (ἐκτός ἀπό τὰ φωνητικά, μορφολογικά, συντακτικά κ.ἄ. φαινόμενα πού εἶναι πάρα πολύ κοινά στὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς, ὅπως π.χ. ἡ ἐπένθεση τοῦ γ στὰ ρήματα, οἱ ρηματικές καταλήξεις σέ -σι(ν), τό παρασπλιτικό "ν" κ.ἄ.) τὰ ἑξῆς: οἱ ρηματικές καταλήξεις σέ "-μαν" (Α' στ. 149, 1278, 1333), οἱ ρηματικές καταλήξεις χωρὶς τό τελικό "ν" (Α' στ. 14) ἢ συλλαβική αὔξηση σέ ρήματα πού ἀρχίζουν ἀπό "α" ("ἐρπάξετε" Α' στ. 2522), ἡ χρονική αὔξηση σέ ρήματα πού ἀρχίζουν ἀπό σύμφωνο ("ἦφεραν" Α' στ. 799), ὁ τύπος "ἠῦρηκα" τοῦ ἀορίστου (Α' στ. 1374), οἱ τύποι: "ἐχάσε" (Α' στ. 558), "ἐδῶκες" (Γ' στ. 326), "ἐδῶκεν" (Α' στ. 3095), οἱ τύποι τοῦ ρήματος "εἶμαι" : "εἶναι" γ' ἐνικό πρόσωπο: Α' στ. 104' γ' πληθυντικό πρόσωπο

Α' στ. 837, 2673 ἔν' (γραμμένο): Α' στ. 783, ἡ χρήση τοῦ ρήματος "ὑπάρχω" ὡς συνδετικοῦ (Γ' στ. 267), οἱ μετοχές σέ "-ντα" γιά ὅλα τά γένη (Α' στ. 326), οἱ μετοχές: "χαϊράμενος" (Α' στ. 1031, 2783), "πετάμενος" (Α' στ. 2616), τά τριτόκλιτα οὐσιαστικά ὡς δευτερόκλιτα ("Σολομός" = Σολομών Α' στ. 2559), ἡ ὑποτακτική χωρίς τό "νά" (Α' στ. 119, 122), ἡ ἀπαγόρευση μέ τό "μηδέν" καί ὑποτακτική (Α' στ. 189, 628, 712, 1649), ἡ ἐκίταξη τοῦ ρήματος "θέλω" στό μέλλοντα (Α' στ. 6, 7, 1162, 2763, 2765), οἱ εἰδικές προτάσεις πού εἰσάγονται μέ τόν "καί" (Α' στ. 449), οἱ βουλευτικές προτάσεις πού εἰσάγονται μέ τό "ὅτι νά" (Α' στ. 212), οἱ χρονικές προτάσεις πού ἔχουν τή μορφή: "τό ἀκούσειν" (Γ' στ. 222) ἢ: "τό νά τήν δῆ" (Α' στ. 2001), ἡ πρόταξη τῆς ἀντωνυμίας στήν προστακτική φράση (Α' στ. 712, 1649, 1665, 2362, 2365 Γ' στ. 409) καί ἡ ἐκίταξη τῆς στίς ἄλλες ἐγκλίσεις (Γ' στ. 222), ἡ σύνταξη ρημάτων μέ γενική ἀντί μέ αἰτιατική (Α' στ. 2143, 2336 Γ' στ. 443), τό ἔμμεσο ἀντικείμενο σέ αἰτιατική ("τόν μέ ἐδῶκες": Γ' 326. Πβ. Α' στ. 58, 385, 535, 536, 537), οἱ βιασμοί ὅπως: "ἡ Μαριάμ... κρατήσας", Α' στ. 1920 (πβ. "Διγενή" Esc. στ. 1795 Τ: "ἐκεῖνη ... ἐκπετάσας"), ἡ τροπή τοῦ "τ" σέ "θ" ἀπό ὑπερβολική ἀρχαῖστική τάση ("ἐκατάσθησαν" Α' στ. 340, -σεν : στ. 356).

Ἐπίσης οἱ λέξεις (τύποι ἢ σημασίες): "ἀκουλουθῶ" (Α' στ. 2143, 2336, Γ' στ. 64, 443), "ἄλάχη" (Γ' στ. 292), "βαρέα ἀνάγκη" (Α' στ. 806, 3138), "ἀναρωτῶ" (Α' στ. 998, 1187, Γ' στ. 604, 611), "ἀπιλλογοῦμαι" (Α' στ. 69, 145, 1820, Γ' στ. 146, 218, 305), "ἀπιλλογιάζω" (Α' στ. 2603), "ἀποδέρνω" (Α' στ. 554, 1006, 1431), "ἀπολησμονῶ" (Α' στ. 2308), "ἀπομένω" (Α' στ. 1579), "ἀπόσω" (Α' στ. 297, 717), "ἀρπάκτης" (Α' στ. 316, 973; 1163, 2771), "αὐτος" (Α' στ. 1256), "αὐτη" (Α' στ. 2151), "βά-

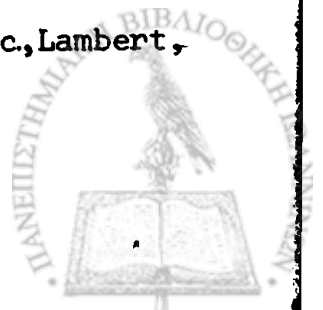

νω" (Α' στ. 114, 424), "γκρεμνύζω" (Α' στ. 19, 111), "γλυκοφυ-
λῶ" (Γ' στ. 363, 547), "δενδρόν" (Α' στ. 75, 1345), "δερμάτιν"
(Α' στ. 2057), "δευτερώνω" (Α' στ. 413), "διαγέρνω" (Α' στ. 130),
"διαμοιράζομαι" (μεταβατικό Α' στ. 2023, 2626), "έδά" (Α' στ.
52, 552), "έδάρτε" (Α' στ. 36, 2008, 2420, 2430, 3141 - πβ .
καί "άπάρτε" Α' στ. 1946· Γ' στ. 664 -), "έζντα" (Α' στ. 1617 -
πβ. καί "τεζντα" Α' στ. 86, 1170 καί τή φράση: "τύ έζναι τό"
Γ' στ. 145-) "είς μίαν" (Α' στ. 1090, 1091), "ένιαυτός" (=έαυ -
τός) (Α' στ. 93), "θαραπεύω" (Α' στ. 1297, 2355), "θαυμάζομαι"
(μέ αίτιατική τής αίτίας Α' στ. 160, 1381, 1429, 2163), "θέ -
τω" (=πλαγιάζω Α' στ. 2049), "ίστία" (Α' στ. 728, 1661· Γ' στ .
157), "κάμνω" (Α' στ. 1617, 1762 άλλά καί "ποιλῶ": Α' στ. 1360),
"κανύσκ(ν)" (Α' στ. 1098), "καταπλάνω" (Α' στ. 1501, 1678 ,
2160), "καταφιλῶ" (Γ' στ. 138, 552), "κινῶ" (νά) (Α' στ. 960),
"κοπιάζω" (ώς μεταβατικό: Α' στ. 206), "κουλούκι" (Α' στ. 712),
"μαλακίζω" (Α' στ. 2055), "κονομῶ" (Α' στ. 67, 71, 2072), "μο -
ναξία" (Α' στ. 1080), "όντα" (Α' στ. 1170), "όντε(ν)" (Α' στ .
291, 540), "παραδικία" (Α' στ. 791· Γ' 407), "περιλαμβάνω" (=ά -
γκαλιάζω Γ' στ. 363), "περλωρεύομαι" (Α' στ. 54), "πέτομαι "
(Α' στ. 1554), "πουλίτσιν" (Α' στ. 291), "σιμώνω" (μέ γενική :
Α' στ. 55, 1341, 1518, 2283· μέ αίτιατική: στ. 1668), "στοχά -
ζομαι" (= βλέπω Α' στ. 2709), "σύρνω" (Α' στ. 117, 576, 1482 ,
2055), "φωνιάζω" (Α' στ. 58, 1651, 2555· Β' στ. 18· Γ' στ. 201),
"χερίζω" (=άρχίζω: Α' στ. 364), "ψηλαφῶ" (=φάχνω, γυρεύω: Α' στ.
315, 334), "ώτία" (Α' στ. 394).

Άπό τά στοιχεῖα αὐτά μόνο τά έξῆς έζναι λίγο ἢ πολύ σπά -
νια:

"άρπάκτης": δέν τό βρίσκομε πουθενά άλλοῦ έκτός άπό τό "Δι -
γενή" Esc. καί τό Ντελλαπόρτα.

"παραδικία": τό βρίσκομε μόνο στό "Λύβιστρο" (Esc, Lambert,

στ. 3942, 4002¹ Sc., Lambert, στ. 2789, 2814¹ P, Μαυροφρύδη, στ. 2509¹ N, Wagner, στ. 3362, 3422).

"χερίζω" = αρχίζω: άπαντᾶ στο "Λύβιστρο" (Esc. πολλ., P στ. 2332, 2406), στον "Ιμπέρλο" (Κριαρά, στ. 749), στη "Διήγηση Βελισαρίου" (Follieri, στ. 271) καί στην "Πεντάτευχο" (Hesseling, Γέν. X8, XLI 54, 'Αρ. XVII 11, 12, Δευτερ. III 24).

"ένλαυτός" = έαυτός: τό βρίσκομε στο "Χρονικό του Μορέως" (Schmitt, Η στ. 948, 4824 κ.ά.), στις "Ασούζες" (Σάθα, σ. 196⁷), στο "Λύβιστρο" N (Wagner, στ. 1324, 1870) καί στη "Θησιόδα" (Έκδ. Βενετίας, Z¹[148]).

Όλα τά ἄλλα κοινά στοιχεῖα του "Διγενή" Esc. καί του Ντελλαπόρτα άπαντοῦν συχνά στα δημώδη κείμενα τῆς έποχῆς πού γράφει ο Ντελλαπόρτας. Παρά τή διαπίστωση αὐτή τά παράθεσα για νά δείξω ὅτι στα ἔργα ενός ποιητῆ πού εἶναι σύγουρα Κρητικός δέ βρίσκομε περισσότερα αποκλειστικά κρητικά στοιχεῖα¹ από ὅ,τι στο "Διγενή" του Έσχοριάλ καί ακόμη ὅτι βρίσκομε στο Ντελλαπόρτα στοιχεῖα πού σύγουρα δέν εἶναι κρητικά (π.χ. τή σύνταξη: "νά μέ κῆς": Α' στ. 385, 535, 536, 537, "μέ έδῶκες": Γ' στ. 326) ὅπως βρίσκομε καί στο "Διγενή" του Έσχοριάλ.

Ό Μ. Ι: Μανούσας² μιλώντας για τά ποιήματα του Ντελλαπόρτα μάς πληροφορεῖ ὅτι: "ἡ γλωσσική τους μορφή δέ διαφέρει σχεδόν καθόλου από τή γλώσσα του „Λύβιστρου καί Ροδάμνης". Καί συνεχίζει: "Γιατί νά μήν εἶναι κρητικό καί τό ἔρατο αὐτό μυθιστόρημα;" Αὐτό θά μπορούσε νά τό έπικαλεσθῆ κανείς καί για τό "Διγενή" του Έσχοριάλ. Ὑστερα ὅ-

1) Για τή γλώσσα τῶν Κρητικῶν συγγραφέων πρύν από τό δέκατο ἔβδομο αἰώνα βλ. Στ. Ἀλεξίου, "Ο χαρακτήρ του Έρωτοκρύτου", ὀ.π., σ. 402.

2) Ἡ ὁμιλία του νεκροῦ βασιλιᾶ, ὀ.π., σ. 298, σημ. 6

μως από όσα ανέφερα παραπάνω φαίνεται ότι είναι άκαραί -
τητη ή διαφορετική αντιμετώπιση του προβλήματος της πατρί -
δας των μεσαιωνικών δημωδών κειμένων. Ούτε δηλαδή η άνα -
ζήτηση στοιχείων (έστω και άποκλειστικών) στα ιδιώματα, μό -
νο στή σημερινή ή μόνο στήν παλαιότερη μορφή τους, ούτε ή
σύγκριση μέ έργα συγγραφέων κού είναι γνωστή ή καταγωγή
τους μπορούν νά μάς όδηγήσουν σέ σωστά συμπεράσματα για τό
ιδίωμα ενός άδέσποτου κειμένου. 'Η μόνη σταθερή βάση είναι
ή ανεύρεση στοιχείων κού ανήκουν άποκλειστικά σέ ένα ιδίω -
μα και στήν έποχή κού γράφτηκε τό κείμενο αυτό και άργότε -
ρα, ως σήμερα. Τέτοια στοιχεία είναι πολύ δύσκολο νά βρε -
θούν, δέν είναι όμως άδύνατο, όπως πίστευε ό Φ. Κουκουλής.¹
Στήν περίπτωση του "Διγενή" του Έσχοριάλ κατορθώσαμε νά
άπομονώσουμε στοιχεία κού ανταποκρίνονται στό αίτημα αυτό .
Αυτά είναι βέβαια ελάχιστα, αλλά σέ συνδυασμό μέ τά στοι -
χεία κού δέν είναι άποκλειστικά κρητικά, άπαντούν όμως, ό -
πως απέδειξε ή συγκριτική μελέτη κού έκανα, όλα μαζί μόνο
στήν Κρήτη², ίσως άρκούν για νά κατατάξωμε τό "Διγενή" του
Έσχοριάλ στα κρητικά κείμενα.

1) Μορφολογικά και γραμματολογικά ζητήματα, "Glotta" τ. 25
(1936) σ. 159 -166.

2) Πβ. Στ. Ξανθουδίδου, ό.π., σ. 541.

ΜΕΡΟΣ Δ'

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ "ΔΙΓΕΝΗ,, ΤΟΥ ΕΣΚΟΡΙΑΛ ΜΕ
ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ "ΛΙΒΙΣΤΡΟΣ ΚΑΙ ΡΟΔΑΜΝΗ,,

Ἐξετάζοντας σέ σύγκριση μέ τό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ τά δημῶδη κείμενα τῆς τελευταίας βυζαντινῆς περιόδου καί εἰδικότερα τά δημῶδη ἔργα τοῦ χειρογράφου Escorialensis graecus Ψ.IV. 22 ("Λύβιστρο", "Πωρικολόγο", "Ὁψαρολόγο" καί "Πουολόγο") διαπίστωσα ὅτι ἡ διασκευή "Ἐσκοριάλ" τοῦ " Διγενῆ" βρίσκεται πολύ κοντά στό "Λύβιστρο"¹.

Οἱ ὁμοιότητες πού παρουσιάζουν τά δύο μυθιστορήματα εἶναι βέβαια καί γλωσσικά στοιχεῖα πού θά μπορούσε νά συναντήση κανεὶς συχνά στά δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα ἢ πού θά

-
1. Στή σημείωση στό στίχο 1657 τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ ὁ Π.Π. Καλονάρος (Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, τ. Β' σ. 193 βλ. καί σ. 131, σημ. στοὺς στίχους 33-34) ὑποστηρίζει ὅτι ἔχομε ἓνα διασκευαστὴ τῶν δύο κειμένων, στή μορφή πού τὰ παραδίδει τό χειρόγραφο τοῦ Ἐσκοριάλ. Βέβαια καί σέ ἄλλες διασκευές τοῦ "Διγενῆ" βρίσκουμε γλωσσικά στοιχεῖα πού ἀπαντοῦν καί στό "Λύβιστρο", ἀλλὰ δέν εἶναι τέτοια πού νά μπορούν νά ἀποδείξουν σχέση τῶν δύο μυθιστορημάτων σέ καλαιότερή τους μορφή, ἢ ἔστω μιᾶς διασκευῆς τοῦ " Διγενῆ " (ἐκτός ἀπὸ τῆ διασκευῆ τοῦ Ἐσκοριάλ) μέ τό "Λύβιστρο". Ἐπίσης τό κύριο ὄνομα "Μελανθία", πού τό βρίσκουμε στή διασκευῆ τῶν Ἀθηνῶν τοῦ "Διγενῆ" καί στό "Λύβιστρο" δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά ὀφείλεται σέ σχέση τῶν δύο κειμένων, γιατί εἶναι γνωστό (μέ τόν τύπο "Μελανθῶ") καί στόν Ἀχιλλέα Τάτιο (βλ. Π.Π. Καλονάρου, ὁ.π., τ. Α' σ. 142, σημ. στό στίχο Α2553):

μπορούσε να αποδώσει στην επέμβαση του γραφέα (άφου οι διασκευές των δύο έργων στο χειρόγραφο του Έσκοριαάλ είναι γραμμένες με το ίδιο χέρι) επεκτείνονται όμως και σε στοιχεία σπανιότερα, που τα βρίσκουμε και στις άλλες διασκευές του "Λιβίστρου"* εκτός από τη διασκευή του Έσκοριαάλ, και επομένως αποκλείεται να οφείλονται στο γραφέα του χειρογράφου Esc. gr. Ψ. IV. 22.

Τά στοιχεία αυτά είναι θεματικά, φραστικά, λεξιλογικά, φωνητικά, μορφολογικά και συντακτικά.

1) Θεματικά στοιχεία

Τά κοινά θεματικά στοιχεία των δύο μυθιστορημάτων είναι τις περισσότερες φορές πολύ γνωστά από τη μεσαιωνική ελληνική δημόσια γραμματεία, όπως π.χ. τό θέμα των πουλιών (πακαγάλων) που έχουν ανθρώπινη μιλιά¹, ο αριθμός των εκατό παλληκαριών κ.ά.

Τά επόμενα όμως μοτίβα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέ-

---

1) Στο σημείο αυτό ο Καλονάρος (δ.π., σ.193, σημ. στο στίχο 1657 έξ.) διακρίνει σχέση των δύο κειμένων.

* Εκτός από τον Escorialensis graecus Ψ. IV. 22(Esc.) σώζονται οι εξής κώδικες του "Λιβίστρου": Parisinus 2910 (P), Neapolitanus III A a 9 (N), Scaligeranus 55 (Sc.-ή Sc_I προκειμένου για ένα τμήμα του κώδικα. που η J-A Lambert δίνει χωριστά στο τέλος της έκδοσής της του "Λιβίστρου"-), Vaticanus 2391(V- ανέκδοτος: τον μελέτησα σε αντίγραφο που είχε την καλοσύνη να θέσει στη διάθεσή μου ο καθηγητής Λ. Πολύτης-).

Για τις εκδόσεις του μυθιστορήματος βλ. παραπάνω, στις "βραχυγραφίες κειμένων", λήμμα "Λίβιστρος".

ρον.

α) Ὁ δράκοντας πού ἐπιτίθεται στήν "καλή" τοῦ Διγενῆ ἔχει "τρεῖς κεφαλές"¹ στίς διασκευές Gr.* (Μαντζογ, VI στ. 65), Z (Τραρρ, στ. 2829) καί Esc. (στ. 1100) τοῦ μυθιστορημάτων τοῦ "Διγενῆ" μόνο ἡ διασκευή τοῦ Ἐσκοριάλ ὁμῶς ἀναφέρει ὅτι ἀπό τίς τρεῖς κεφαλές τοῦ δράκοντα "ἡ μία ἦτον γέροντος, ἡ ἄλλη νεωτέρου," (στ. 1101T)· τό στοιχεῖο αὐτό τῆς διάκρισης τῶν ἡλικιῶν παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιὰτί καί στό "Λίβιστρο"² ὁ ἔρωτας, πού παρουσιάζεται "τριμορφόπρῶσπος", ἔχει ἓνα κεφάλι βρέφους, ἓνα "μέσης ἡλικίας" καί ἓνα τρίτο³ γέροντα:

Ἐρως τριμορφόπρῶσπος ἐκάθητον στόν θρόνον,
τό πρῶτον του πρόσωπον βρέφους μικροῦ παιδίου,

---

1) Τρικέφαλα τέρατα, ὅχι ὁμῶς ὅπως αὐτό τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ καί τοῦ "Λιβίστρο", συναντοῦμε βέβαια καί ἄλλοῦ, π.χ. στόν Πικατόρο (Κριαρᾶ) στ. 83 (βλ. καί: V. Tiftikoglou, ὁ.π., "Byz. Zeitschrift" τ. 67, 1974, σ. 5-6, Μ.Ι. Μανούσακα, Ἀποκατάσταση τοῦ πρώτου δημοσιευμένου ἑλλην. δημοτ. τραγουδιοῦ, "Φύλλα", Τιμητικός τόμος Σ. Γ. Καψωμένου, Θεσσαλονίκη, 1975, σ. 258 καί "Ἐλπίς Μέλαινα", "Κρητική Μέλισσα", Ἀθήνα 1873, σ. 27).

2) Καί ὁ Καλονάρος (ὁ.π., σ. 1, σημ. 34) παραβάλλει τό χωρίο αὐτό τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ μέ τό "Λίβιστρο" N στ. 293 κέξ.

3) Στό "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ (στ. 1102T) τό τρίτο κεφάλι τοῦ τέρατος εἶναι "ὄφεις, δράκοντος τῆς γενέας".

* Γιά τήν ἐρμηνεία τῶν βραχυγραφῶν τῶν διασκευῶν τοῦ "Διγενῆ", βλ. παραπάνω, στίς "βραχυγραφίες κειμένων", λῆμμα "Διγενῆς".

ἀπαλοσάρκου, τρυφεροῦ, νά ἔχη ξανθὴν τὴν ὄψιν,

.....
.....

τό δεύτερον ἐφαίνεται ὡς μέσης ἡλικίας,
νά ἔχη τό γένειον στρογγυλόν, τὴν ὄψιν ὡς τό χρέος
καί τό ἀπ' ἐκεῖνον πρόσωπον γέροντος εἰς τὴν ὄψιν".

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 416 κέξ.
(γιά τόν τελευταῖο στίχο -423-βλ. τό κριτικό ὑπόμνημα).

"Ἐρως τριμορφοπρόσωπος ἐκάθητο εἰς θρόνον·
τό πρῶτον τούτου πρόσωπον βρέφος, μικροῦ παιδίου,
ἀπαλοσάρκιν, τρυφερόν, νά ἐξανθῆ εἰς τὴν πλάσιν·

.....
.....

τό δεύτερον ἐφαίνεται ἐκ μέσης ἡλικίας,
νά ἔχη τό γένειον στρογγυλόν, τὴν ὄψιν ὡς σιτόχρους·
καί τό ἀπεκεῖθεν πρόσωπον γέροντος νά εἶδες ὄψιν"

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 175 κέξ.

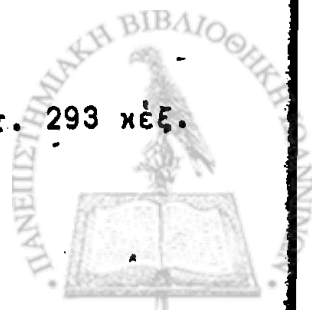
"Ἐρως τριμορφοπρόσωπος κάθεται εἰς τόν θρόνον,
τό πρῶτον του τό πρόσωπον ὡσπερ μικροῦ παιδίου
ἀπαλοσάρκου, φοβεροῦ, κ' εἶχεν ξανθὴν τὴν πλάσιν,

.....
.....

τό δεύτερον ἐφαίνεται ὡς μέσης ἡλικίας
νά'χη τό γένιν στρογγυλόν, τὴν ὄψιν ὡς τό χιόνι,
καί τό ἀπ' ἐκεῖνου πρόσωπον γέροντος εἶδες ὄψιν,"

"Λύβιστρος" N (Wagner) στ. 293 κέξ.

Ἄλλά καί οἱ τρεῖς καβαλάρηδες πού ἀναφέρει ἡ διασκευή "Ἐσκοριάλ" τοῦ "Διγενῆ" (στ. 1190Τ κέξ.) μᾶς θυμίζουν τήν περιγραφή τοῦ ἔρωτα στό "Λύβιστρο", καθώς ἔχουν καί αὐτοῦ διαφορετική ἡλικία ὁ καθένας:

"τρεῖς καβελάρει ἀνέβαιναν τήν παρεκοταμίαν·
ὁ εἷς ἦτον νεώτερος, ἀγένειον παλληκάρην,
κι' ὁ ἄλλος ἦτον κουρευτός γέρων ἔξοπλισμένος
καί ὁ ἄλλος μέ τό γένειον ἀπέκει νά στεφανώνη¹".

Τοὺς τρεῖς αὐτοὺς καβαλάρηδες τοὺς βρίσκουμε καί στίς διασκευές Gr. (Μαντογ., VI στ. 176 κέξ.) καί Z (Trapp, στ. 2956 κέξ.) τοῦ "Διγενῆ", ὅμως οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη διασκευή ἀναφέρουν τίποτα γιά τήν ἡλικία τους.

Σχετικά μέ τό μοτίβο αὐτό θά πρέπη μᾶλλον νά δεχτοῦμε ὅτι ὁ διασκευαστής τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ τό δανείστηκε ἀπό τό "Λύβιστρο". Τό ἀντίθετο εἶναι λιγότερο πιθανό, ἐπειδή ἡ ἀπαρίθμηση τῶν τριῶν σταδίων τῆς ἀνθρώπινης ἡλικίας (βρέφος², μεσήλικας, γέρος) νομίζω ὅτι γίνεται πρὸ κανονικά στό "Λύβιστρο" (παρόλο πού τό θέμα τοῦ ἔρωτα μέ τρία κεφάλια δέν

---

1) Γιά τόν τελευταῖο στίχο βλ. παραπάνω, σ. 106-107, στ. 1202 (1193).

2) Τό βρέφος βέβαια ἴσως νά θυμίζει τή γνωστή περιγραφή τοῦ ἔρωτα ὡς βρέφους φτερωτοῦ, πού τήν ξέρει ὁ συγγραφέας τοῦ "Λύβιστρο", ὅπως φαίνεται ἀπό τοὺς στίχους 522-523 τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσκοριάλ, πού παρουσιάζουν τόν ἔρωτα γυμνό, μέ "πτερόν" (πβ. "Λύβιστρο" P, Μαυροφρύδη, στ. 282).

είναι τόσο κανονικό)¹ στο "Διγενή" τό στοιχείο αυτό της διακρίσης τῶν ἡλικιῶν προσαρμόζεται ἀνάλογα μέ τήν περίσταση: στό ἐπεισόδιο τῶν καβαλάρηδων δηλαδή τό βρέφος γίνεται "νεώτερος", ἐνῶ στήν περιγραφή τοῦ δράκοντα, ἐκτός ἀπό τό βρέφος, ἀντικαθίσταται καί τό κεφάλι τοῦ μεσήλικα, αὐτό ὅμως ἀπό φύδι, "δράκοντα τῆς γενέας" (=γεέννης), κατάλοιπο ἀσφαλῶς τοῦ ἀρχικοῦ "Διγενῆ"² καί τῆς δημοτικῆς ποιήσης³.

β) Δύο στίχοι τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἑσχοριά, πού περιέχουν τή διαβεβαίωση τῆς Μαξιμῶς στό φιλοπαππού ὅτι θά βρῆ τή δῆθεν μνηστή τοῦ Γιαννάκη, ὅπου κι' ἄν αὐτή βρίσκεται, ἀπαντοῦν παραλλαγμένοι καί στό "Λύβιστρο". Τούς παραθέτω: "στόν οὐρανόν κ' ἄν (γρ. "καί ἄν") ἀνεβῆ, εἰς τά νέφη καί ἄν δράμη, | στήν θάλασσαν καί ἄν περπατῆ, ἡ κόρη οὐκ ἐξεγλεῖ μου"

"Διγενής" Esc. στ. 1388-1389T.

Στό "Λύβιστρο" βρίσκουμε ἀνάλογο χωρίο⁴ στίς διασκευές Esc. καί P, στό σημεῖο πού γίνεται λόγος γιά τήν παντοδυναμία τοῦ ἔρωτα:

"ἄν πεταστήτε εἰς οὐρανόν, ἐκεῖ πτερόν ἔχει καί φθάνει,
ἄν κατεβῆτε εἰς θάλασσαν, γυμνός ὡς τόν θεωρεῖτε,
καί καταφθάνει εἰς ἄβυσσον καί οὐκ ἐγλυτώνετέ τον"

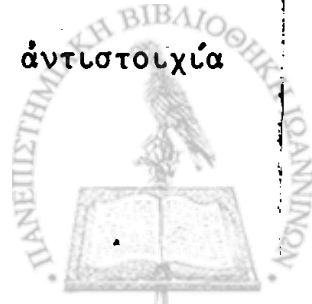
"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 522-524.

1) Ἔτσι παριστάνεται ἡ ἁγία Τριάδα καί ὁ χρόνος (βλ. C. Curpane, "Ἐρως βασιλεύς...", *Atti dell'Accademia di Scienze Lettere e Arti di Palermo*, IV τ. 33 (1973-74) II τεύχ. II, σ. 291).

2) Βλ. τήν περιγραφή τοῦ δράκοντα στίς διασκευές τοῦ "Διγενῆ" Gr. (Μανρογ., VI στ. 65 κέξ.) καί Z (Trapp, στ. 2829 κέξ.).

3) Πβ. τό "τρικέφαλον ὄφιδι" τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ πού ἀποκαθιστᾷ ὁ Μ.Ι. Μανούσακας (ὀ.π.). Βλ. καί "Κρητ. Μέλισσα", ὀ.π.

4) Στίς ἄλλες διασκευές τοῦ "Διγενῆ" δέν ὑπάρχει ἀντιστοιχία στό σημεῖο αὐτό.

"ἄν πετασθῆτε εἰς οὐρανόν, πτερόν ἔχει καί φθάνει,
ἄν καταβῆτε εἰς ἄβυσσον οὐκ ἐγλυτώνετε τον".

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 282-283.

Καί στήν περίπτωση αὐτή, ὅπως καί στό θέμα τοῦ τρικέ-
φαλου τέρατος, ὁ "Λύβιστρος" φαίνεται νά εἶναι παλαιότερος ὅ-
τι μοτίβο δηλαδή αὐτό, καί ἄν ἀκόμη δέν τό συσχετίσωμε μέ τό
χωρίο τοῦ Μακρεμβολύτη πού ἐκσημαίνει ὁ Α.Χ. Χατζῆς¹, εἶναι
πιό φυσικό νά χρησιμοποιηθῆται γιά τήν παντοδυναμία τοῦ ἔρωτα
παρά γιά τήν ἀρπαγή κόρης.

γ) Ἡ βαμμένη χαίτη ἀλόγου δέν εἶναι στοιχεῖο μοναδικό²
στό "Διγενή" καί στό "Λύβιστρο". Τό γεγονός ὅμως ὅτι ἡ χαί-
τη αὐτή εἶναι βαμμένη μέ "χηνέα"³, δηλαδή κινά, στό "Διγενή"
τοῦ Ἑσχωριάλ καί στό "Λύβιστρο" νομίζω ὅτι δέν ὀφείλεται
σέ σύμπτωση. (Πρέπει νά σημειώσωμε ὅτι τόν τύπο "χηνέα", ἐ-
κτός ἀπό τά δύο μυθιστορήματα, τόν βρίσκομε μόνο στήν "'Α-
χιλλεύδα"⁴, καί ἐκεῖ σέ συνάρτηση μέ τά "ὄνυχια καί τά κό-
τσια" τοῦ ἀλόγου καί ὄχι μέ τή χαίτη του). Οἱ κοινοί στίχοι

---

1) Προλεγόμενα εἰς τήν τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολύτου Ἐκρη-
τῆ... Μέρος Α', τεύχ. 1, Ἀθήνα, 1930, σ. 17. Βλ. καί Π.
Π. Καλονάρου, ὁ.π., σ. 183, σημ. στό στίχο 1397 ἐξ., γιά
πιθανή προέλευση τοῦ στοιχείου αὐτοῦ ἀπό τόν Τάτιο.

2) Βλ. καί G. Morgan, Τά ἐμβλήματα τοῦ "Ἐρωτοκρίτου", Με-
τάφρ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη, "Κρητ. Χρονικά" τ.23 (1971) σ.24.

3) Γιά τή λέξη βλ. Π.Π. Καλονάρου, ὁ.π., σ. 186, σημ. στό
στίχο 1486 ἐξ. Στ. Ξανθοῦδύδη, Διγενής Ἀκρίτας κατά τό
χειρόγραφον Ἑσχωριάλ, "Χριστ. Κρητῆ" τ. 1(1912) σ. 567 καί
B. Haag, Die Londoner Version der byz. Achilleis, Μόνα-
χο, 1919, σ. 99, σχόλιο στό στίχο 829. Ἐπίσης Α.Α. Παπα-
δοπούλου, Ἰστ. Λεξικόν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Β', λ.
"χηνέα".

4) N(Hesseling) στ. 1120 καί L(Haag) στ. 829.

τῶν δύο κειμένων εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

"ἡ χήτη καὶ τό οὐράδιον του μέ τήν χινεάν (γρ. "χινεάν") βαμμένα" "Διγενής" Esc. στ. 1478T.

"καὶ ἡ χαίτη του μέ τήν χινεάν βαμμένη"

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 1762.

"καὶ ἡ χήτη του βαμμένη ἦτον μέ τῆς χινεάς τό βάμμα":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 2138 (βλ. κριτ. ὑκ.).

Στό σημεῖο αὐτό τό χειρόγραφο τοῦ Ἐσκοριάλ (fol. 85v) βλέπομε ὅτι ἔχει "χιλονεάς" (ἔτσι ἐξάλλου διαβάζει καὶ ἡ Lambert) ἀντὶ "χινεάς". Τό γεγονός αὐτό ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, ἐπειδὴ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ γραφέας τοῦ Escorialensis δέν εἶναι ὁ μόνος στὸν ὅποιο ὀφείλονται οἱ ὁμοιότητες τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ καὶ τοῦ "Λύβιστρος".

Στὰ ἀντίστοιχα χωρία τοῦ "Διγενῆ" δέν ἀναφέρεται ἡ "χινεά"· στή διασκευὴ τῆς Grottaferrata δηλαδή (Μανρογ., VI στ. 554) ἡ χαίτη εἶναι βαμμένη κόκκινη, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται μέ ποιὰ χρωστικὴ ὕλη, ἐνῶ στή διασκευὴ Z (Trapp, στ. 3440) εἶναι βαμμένη "μετὰ τοῦ κόκκου".

2) Φραστικοὶ τρόποι

Τόσο στὸ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ, ὅσο καὶ στὸ "Λύβιστρο" ὑπάρχουν διάχυτοι φραστικοὶ τρόποι οὗ εἶναι κοινοὶ στὰ δημῶδη κείμενα τῆς τελευταίας βυζαντινῆς περιόδου (ὅπως: "καὶ τότε πάλι...", "πηδᾶ, καβαλικεύει") καὶ ἐπομένως δέν μποροῦν μόνου τους νὰ στηρίξουν τήν ἄποψη γιὰ τὴ σχέση τῶν δύο μυθιστορημάτων. Δέ θὰ μπορούσε ὁμως νὰ πῆ κανεὶς τό ἔ-

διο καὶ γιὰ τοὺς ἀκόλουθους*:

α) "Ἄμῃ ᾄς ἀφήσω τὰ πολλὰ"

"Διγενής" Esc. στ. 160 (153)κ.

"Ὅμως ᾄς ἀφήσω τὰ πολλὰ":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 4311.

"Ὅμως ᾄς ἀφήσω τὰ πολλὰ":

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 2571.

"Ὅμως ἀφήσω τὰ πολλὰ":

"Λύβιστρος" Sc. (Lambert) στ. 3130, 3154=

N (Wagner) στ. 3712, 3736.

"Ἀφήσω, φύλε, τὰ πολλὰ":

"Λύβιστρος" N (Wagner) στ. 2178.

"Ὅμως ἀφήνω τὰ πολλὰ":

"Λύβιστρος" V στ. 3742.

"Λοικόν ᾄς ἀφήσω τὰ πολλὰ":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 4286.

---

* Τὰ στοιχεῖα αὐτά, ὅπως καὶ ἄλλα πού παραθέτω παρακάτω, δέν ἀπαντοῦν στὶς ἄλλες διασκευές τοῦ "Διγενῆ", ἐνῶ τὰ βρίσκουμε καὶ σέ ἄλλες διασκευές τοῦ "Λύβιστροῦ" ἐκτός ἀπὸ τὴ διασκευή τοῦ Ἑσχοριάλ. Τὰ ἀναζητήσα ἐπίσης καὶ σέ ἄλλα κείμενα καὶ ὅσες παρακομπές μπόρεσα νά βρῶ τίς ἀναφέρω στὴν οἰκεία θέση, μετὰ τὰ παραθέματα τοῦ "Λύβιστροῦ".

β) "Κ' ἐπήδησαν τὰ δάκρυα της (ἦ: "του")":

"Δυγενής" Esc. στ. 303T, 448T.

"Τὰ δάκρυα της ἐπήδησαν":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 1517, 1685=
Sc.(Lambert) στ. 401=P (Μαυροφρύδη) στ. 1444=
N (Wagner) στ. 1364.

"Τὰ δάκρυα του πηδοῦσ(ν)":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 4242= Sc.(Lambert)
στ. 3081 = N (Wagner) στ. 3663.

γ) "'Εδά ἄς σᾶς ἀφηγήσωμαι ":

"Δυγενής" Esc. στ. 619(644) κ.

"'Εδά νά σέ ἀφηγήσωμαι":

"Λύβιστρος" V στ. 3086.

"'Εδά μέ τ' ἀφηγήσατο":

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 588.

"ἔδᾶρε νά σέ ἀφηγήσουμαι":

"Λύβιστρος" Esc(Lambert) στ. 3551.

"ἔδᾶρε καί νά σέ ἀφηγήσωμαι":

"Λύβιστρος" Sc.(Lambert) στ. 2364.

δ) "Μέλη καὶ μέλη":

"Διγενής" Esc. στ. 4T.

"Μέλη καὶ μέλη":

"Λύβιστρος" Sc.(Lambert) στ. 2194 = N(Wagner)
στ. 3003, 3023 = V στ. 2954.

"μέλη μέ κόπτε μέλη":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 3402.

"μέλη μικρά καὶ μέλη":

"Λύβιστρος" Sc.(Lambert) στ. 2219.

Ἡ ἀναδίπλωση μέ τή μορφή "μέλη καὶ μέλη" ἀπαντᾷ καί στό
Γλυκά, Στύχου Α' (Τσολάκη), στ. 146 καί στό "Φλώριο", (Κρια-
ρα, στ. 1434).

ε) "Ἀπεξέβηκαν ὡς ἀπό μύλιν ἕνα":

"Διγενής" Esc. στ. 1307T.

"Ἐξέβηκαν κανένα μύλ' ἢ δύο":

"Διγενής" Esc. στ. 1411 (1402)P.

Μύλιν οὐκ ἐπεξέβημεν":

"Λύβιστρος" Sc(Lambert) στ. 2085.

"Μύλιν οὐ παρεξέβημεν":

"Λύβιστρος" N(Wagner) στ. 2897.

"Μύλιν έπαρεξέβημεν":

"Λύβιστρος" V στ. 2860.

"Μύλιν έπεριεξέβημαν":

"Λύβιστρος" Esc(Lambert) στ. 3262. (Στό κριτικό ύπόμνημα ή έκδότρια σημειώνει ότι πρέπει νά διαβάσωμε: "έπαρεξέβημαν").

στ) "Έχετε πάντοτε είς νοον μελέτη του θανάτου":

"Διγενής" Esc. στ. 1740T.

(βλ. καί "Σπανέα" B, Hanna, στ. 442¹) = Λάμπρου², στ. 486).

"(Καύ) Έχετ(ε) είς νοο(ν) (σας) πάντοτε τας έρωτοασχολήσεις (ή "έρωτοασχολήσεις") "Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 1133 = Sc.(Lambert) στ. 5 = P (Μαυροφρύδη) στ. 828 = V στ. 952.

"Καύ Έχε είς τόν νοον σου πάντοτε τας έρωτοσχολησίας":

"Λύβιστρος" N (Wagner) στ. 985.

ζ) "Έζχα τόν νοον μου είς αυτους":

"Διγενής" Esc. στ. 1453T.

"Έχετε τόν νοον σας είς τας στενας κλεισούρας,":

"Διγενής" Esc. στ. 491 H.

(βλ. καί "Διγενή" Ανδρου, Πασχάλη, σ. 388²⁷).

---

1) Τήν παραπομπή όφείλω στό Γ.Α. Παπαδημητρίου.

2) "Νέος Έλλην." τ.14(1917) σ. 376.

"Εἶχα τόν νοῦν μου εἰς αὐτόν (ἦ: "αὐτό")":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 283 = P (Μαυροφρύδη) στ. 2751

• "εἶχα τό νοῦ μου διὰ παντός εἰς τάς διαφοράς των":

"Λύβιστρος" V στ. 302.

"Εἰς τά πολλά τά ἔπασχεν εἶχεν ἐκεῖ τόν νοῦν του:

"Λύβιστρος" V στ. 3114.

"εἶχεν ἐκεῖ τόν νοῦν του":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 3576.

η') "Εἰς τόπον λιβαδίου":

"Διγενής" Esc. στ. 948(939)κ (βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στίχο 948 [939], -σ. 108-).

"Τόν τόπον τοῦ λιβαδίου":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 768-769.

"Τοῦ λιβαδίου τόν τόπον":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 2084 = Sc.(Lambert) στ. 1010 = N (Wagner) στ. 1831.

θ) "Καί μετά ὥρας περισσάς":

"Διγενής" Esc. στ. 73T.

"Καί μετά ὥραν περισσήν":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 1387 = N (Wagner) στ. 473 = V στ. 390, 1198, 1345.

"Καὶ τέτοιος μετὰ ὥραν περισσὴν":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 289,577.

"Καὶ ἀπλῶς μετὰ ὥραν περισσὴν":

"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 1537 = Sc.(Lambert) στ. 421 =
N (Wagner) στ. 1384.

"Καὶ ἀπλῶς μεθ' ὥραν περισσὴν":

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 1455.

"Καὶ τέως μεθ' ὥραν περισσὴν":

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 329.

Στοὺς παραπάνω φραστικούς τρόπους θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσωμε καὶ ἄλλους, πού εἶναι σχετικὰ κοινοὶ καὶ μόνοι τους δέν ἔχουν ἀποδεικτικὴ ἰσχύ, σέ συνδυασμὸ ὅμως μέ τοὺς σπανιότερους ἐνεργοῦν ἀθροιστικά καὶ ἐνισχύουν τὴν ἀποψὴ γιὰ τὴ συγγένεια τῶν δύο ἔργων.

Τέτοιοι φραστικοὶ τρόποι εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) "Καὶ κόνεσε ἡ ψυχὴ μου":

"Διγενής" Esc. στ. 325 (316)κ

"καὶ νὰ κονῆ ἡ ψυχὴ σου":

"Λύβιστρος" Sc.(Lambert) στ. 338.

Τὴ φράση τὴ βρίσκουμε καὶ στὴν "Ἀχιλλεύδα" N (Hesseling) στ. 50 = L (Haag) στ. 69, στὴ "Φυλλάδα τοῦ γαδάρου" ('Ἀλεξίου) στ. 174 καὶ στὸν Παλαμήδη ("Ἱστορία Μιχαὴλ Βοηθ. ") (Legrand) στ. 1231.

β) "Καί πῶς νά τήν ἐγνωρίσωμεν;":
"Διγενής" Esc. στ. 92Κ.

"Καί πῶς νά τό ἐγνωρίσω;":
"Λύβιστρος" Esc.(Lambert) στ. 1242 = Sc.(Lambert) στ. 118 =
P (Μαυροφρύδη) στ. 1247 = N (Wagner) στ. 1095 ("γνωρίσω").

γ) "Τά τέτοια τῶν ἐλάλει": "Διγενής" Esc. στ. 491 T.
" " " ἐλάλησεν": " " " 1121 T.
" " " λέγει": " " " 1329 (1320) κ.

" Τά τέτοια τήν ἐλάλει":
"Λύβιστρος" N(Wagner) στ. 1291.

" τά τέτοια νά μοῦ(ἢ "μᾶς" ἢ "τῆς" ἢ "τοῦ")λέγη"(ἢ:"λέγω"):
"Λύβιστρος" Esc(Lambert) στ. 2594, 2950, 1323, 2610, N
στ. 2307.

Βλ. καί "Λόγο παρηγ." O(Lambros) στ. 470 καί "Χρον.Μο-
ρέως" H. Schmitt) στ. 5793 ("τά ἐτέτοια τοῦ ἐλάλει").

δ) "'Ομως ἄν σύρω τό σπαθίν καί σφάξω τόν ἑαυτόν μου":
"Διγενής" Esc. στ. 367 Η.

(Πβ. "Διγενή" Gr., Μανρογ., II στ. 196: "καί σφάξω ἑμαυτόν
μου").

"Καί σφάζει τόν ἑαυτό του":
"Λύβιστρος" V στ. 1351.

Βλ. καί "'Αχιλλεύδα" N(Hesseling) στ. 1717 ("νά σφάξη τόν ἐ-

αυτόν του").

ε) "Τὴν στρατα ἐπίασεν":

"Διγενής" Esc. στ. 1349 T.

"Κ' ἐπίασαν τὴν στραταν τους":

"Διγενής" Esc. στ. 907 T.

"ἐπίασα στραταν":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 2569 = V στ. 2247.

"ἐπίδσαμεν τὴν στραταν":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3888.

"ὄκιδσω... στραταν":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3996 = V στ. 3503.

"ὄκιδσωμεν τὴν στραταν":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 868 = N (Wagner) στ. 735 ("καὶ κιδσωμεν τὴν στραταν"). Βλ. καὶ "Λόγο παρηγ." O (Lambros) στ. 366: "ἐπίασεν τὴν στραταν", καὶ Σκλέντζα (Κακουλίδη) A' στ. 78: "τὴν στοάταν τὴν ἐπίδσε".

στ) "Ἐστίδθη κὶ ἀνερώταν τους":

"Διγενής" Esc. στ. 127T.

"στέκει κὶ ἀνερωτῶ τον":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3265, 1344 ("την").

"στέκει κτ' ἀναρωτᾶ τον":

"Λύβιστρος" N (Wagner) στ. 2900, 1194 ("την"), V στ. 2865. Βλ. καὶ "Περὶ ξενιτείας" (Καλιτσουνάκη) στ. 391: "στέκει κτ' ἀναρωτᾶ το" (βλ. καὶ "Ἀνακάλημα", Κριαρᾶ, στ. 7) καὶ "φλώριο" (Κριαρᾶ) στ. 1790 (κριτ. ὑπ.): "στέκουν κτ' ἀναρωτοῦν τον".

3) Λεξιλογικά στοιχεία

Ἐκτός ἀπὸ τοὺς φραστικούς τρόπους καὶ γενικότερα ὁ λεξιλογικός πλοῦτος τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσχοριᾶλ τοῦ "Διγενῆ" εἶναι κοντά στο "Λύβιστρο". Ἐπανερχεται δηλαδή μεγάλος ἀριθμός λέξεων τοῦ "Λιβίστρου" στο "Διγενή" τοῦ Ἐσχοριᾶλ μέ τόν ἴδιον τύπο ἢ μέ τήν ἴδια σημασία ἢ χρήση. Τέτοιες περιπτώσεις εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἡ κλητική τοῦ οὐσιαστικοῦ "ἀναπλοκή" ὡς προσφώνηση σέ ἀγαπημένο πρόσωπο:

"Διγενῆς" Esc. στ. 220 T.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1603 (κριτ. ὑπ.)· P (Μαυροφρύδη) στ. 1493.

Ἡ λέξη ἀπαντᾶ καὶ στόν "Καλλύμαχο" καὶ στό "φλώριο" καὶ στό "Σαχλίκη", ἀλλά ὄχι μέ αὐτή τήν χρήση (βλ. Λεξικό Κριαρᾶ, στή λ.).

β) Τό οὐσιαστικό "(δένδρου) ἀποσκίασμα", κού ἀπαντᾶ καὶ ὡς σύνθετο ("δενδρόαποσκίασμα"):

"τό ἀπεσκίασμα τοῦ δενδρού"

"Διγενῆς" Esc. στ. 1666 T.

"δενδροῦ ἀποσκίασμα"

"Λύβιστρος" Sc. (Lambert) στ. 2231.

"δένδρου ἀποσκίασμα(ν)"

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη), στ. 2290·N (Wagner) στ. 3034.

"τοῦ δένδρου τό ἀποσκίασμα(ν)"

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 2292·N (Wagner) στ. 3036.

"τοῦ δένδρου τό ἀπεσκίασμα"

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3416 (ἡ ἐκδότρια στό κριτικό ὑπόμνημα προτείνει νά διαβάσωμε: "δενδροαπεσκίασμα", ὅπως καί στό στίχο Esc. 3414, στόν ὁποῖο τό χειρόγραφο ἔχει: "δένδρον ἀπεκίασμα").

"δενδροαποσκίασμα"

"Λύβιστρος" Sc. (Lambert) στ. 2233.

Στό "Βέλθανδρο" στ. 1230 (ἔκδ. Κριαρᾶ), ἔχομε τό: "ἀποσκίασμα πέτρας".

γ) Ὁ ἀσυνύζητος τύπος "ἀποχωρισία" μέ τή σημασία "ἀποχωρισμός":

"Διγενής" Esc. στ. 473T, 1156T.

"Λύβιστρος" N (Wagner) στ. 2270· Sc. (Lambert) στ. 506.

δ) Τό ρῆμα "γνώθωμαι" μέ τή σημασία: "φαίνομαι" (μέ αὐτή τή σημασία τό βρίσκομε μόνο στό "Διγενή" Esc. καί στό "Λύβιστρο"):

Στό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ δηλαδή ἔχομε τό στίχο: "ἦτον

<γάρ> καὶ ὑπόστεγνος κ' ἐγνώθουντα οἱ νεφροῦ του" (στ. 686 T).

Ὁ Στ. Ξανθουδίδης¹ ἐρμηνεύει τὸ β' ἡμιστίχιο ὡς ἑξῆς: "τὰ νεφρά του τοῦ ὑπήκουον, τοῦ ἤκουον τὰ κότζια του".

Ὁ Π. Καλονάρος² ἐρμηνεύει τὸ ρῆμα "γνώθομαι" ὡς ἑξῆς: "ἀντέχω" ("ἐβαστοῦσαν τὰ κότζια του"), καὶ τὰ λανθασμένα αὐτὰ ἐρμηνεύματα τὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ε. Trapp στὸ γλωσσάριο τῆς ἔκδοσής του (λ. "γνώθομαι").

Στὸ στίχο ὅμως αὐτὸν ἔχομε τὸ σχῆμα τῆς ὑπερβολῆς καὶ τὸ ρῆμα σημαίνει: "φαίνομαι, διακρίνομαι", δηλαδή: "ἦταν τόσο ἀδύνατος, ὥστε μποροῦσε νὰ δῆ κανεὶς τὰ νεφρά του" (πβ. τὸ σημερινό: "ἀπὸ τὴν ἀδυναμιὰ μετριοῦνται τὰ πλευρά του", δηλαδή εἶναι τόσο ἀδύνατος, ὥστε φαίνονται καθαρὰ καὶ μπορεῖ νὰ μετρήσῃ κανεὶς τὴς πλευρές του). Τὴν ἴδια σημασίαν ἔχει τὸ ρῆμα καὶ στὸ "Λύβιστρο", στίς διασκευές Esc., P καὶ N, μόνο πού πρέπει νὰ διορθώσωμε καὶ τὰ τρία χωρία μὲ τὴ βοήθεια τοῦ στίχου 774 τοῦ "Διγενῆ":

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 2543-2545:

"στρώνουν τον (δηλ. τὸν "δάον", τὸ ἄλογο) ἐκαβαλίκευσεν καὶ κρού τον καὶ παγαίνει, | ὥσπερ νὰ τρέχη τὸ νερόν, ἐκεῖνον κυματίζειν, | ἐκεῖνο (δηλ. τὸ ἄλογο) δέ οὐκ ἐγνώθε τον (sic) νὰ περπατῆ τὸν δρόμον".

Ἡ Lambert σημειώνει στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα: "Lege ἐγνώθει το", δέ χρειάζεται ὅμως νὰ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὴ γραφή τοῦ χειρογράφου, ἀλλὰ μόνο νὰ γράψωμε "ἐγνώθητον" ὅποτε θὰ ἔχωμε τὸ ρῆμα "γνώθομαι" μὲ τὴ σημασίαν πού ἔχει καὶ στὸ "Διγενῆ" Esc.

1) Ὁ.π., σ. 557.

2) Ὁ.π., σ. 159, σημ. στὸ στίχο 771 ἐξ. καὶ σ. 295 λ. "γνώθομαι".

στ. 774 Η: "φαίνομαι¹ δηλαδή τό ἄλογο ἔτρεχε τόσο γρήγορα πού φαινόταν σά νά μήν κερπατοῦσε στό δρόμο, σά νά μήν ἀκουμποῦσε στή γῆ, ἀλλά νά πετοῦσε. Πβ. "Διγενή" 'Αθ. (Καλον.) στ. 351: "κ' ἐδόκει σά νά μήν περιπατῆ, ἀλλά χαμοπετάτον" (καί ἐδῶ γίνεται λόγος γιά γρήγορο ἄλογο).

"Λύβιστρος" N (Wagner) στ. 2235 - 2237: "στρώνουν το (δηλ. τόν δάον), ἐκάτσεν εἰς αὐτό καί τέτολον ἐκερπάτει, | ὅτι ὅσταν τρέχη τό νερόν καί ἐκεῖνον κυματίζη, | ἐκείνη δέ οὐκ ἐγνώθει τον νά κερπατῆ τόν δρόμον".

Καί ἐδῶ (στ. 2237) πρέπει νά διορθώσωμε τήν ἔκδοση ("ἐκεῖνο δέ οὐκ ἐγνώθητον νά π.τ.δ."), γιατί ἔχομε τήν ἴδια σημασία μέ τό ἀντίστοιχο χωρίο τῆς διασκευῆς Esc. καί ὄχι τό νόημα: "δέν ξέρει (ή κόρη) νά κερπατῆ".

Καί ὁ Δ. Μαυροφρύδης δέν κατάλαβε τό νόημα τοῦ στίχου (στό γλωσσάριο τοῦ πρώτου τόμου τῆς "Ἐκλογῆς μνημείων..." λ. "γνώθω", σημειώνει: "γιννώσκω") καί ἐξέδωσε ὡς ἐξῆς τό ἀντίστοιχο χωρίο τῆς διασκευῆς P τοῦ "Λιβίστρου" (στ. 1093): "ἐκεῖνο δέ οὐκ ἔγνωθεν [τό] νά κερπατῆ τόν δρόμον", ἀντί: "οὐκ ἐγνώθητον ν.π.τ.δ." (Πβ. Ντελλακόρτα, Μανούσακα, Α' στ. 572: "νά κερπατῆ τόν δρόμον").

ε) Τό ρῆμα "δευτερώνω" = "ἐπαναλαμβάνω": "Διγενῆς" Esc. στ. 1244T, 1541T.

---

1) Πβ. τό ρῆμα "κατανοῶ" καί ἄλλα συγγενικά του, πού ἐξελέσσονται στή σημασία: "βλέπω" (βλ. Ν.Π. Ἀνδριώτη, Παράλληλου σημασιολογικά ἐξελίξεις εἰς τήν Ἑλληνικήν καί εἰς ἄλλας γλώσσας, Θεσσαλονίκη, 1960, σ. 115-117).

- "Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1246.
" Sc. (Lambert) στ. 122.
" Sc_I. (Lambert) στ. 128.
" P (Μαυροφρύδη) στ. 1251.
" N (Wagner) στ. 1099.
" V στ. 1058.

Τό ρῆμα ἀπαντᾷ καί στήν "Ἀχιλλεύδα" καί σέ ἄλλα δη-
μῶδη κείμενα.

- στ) Τό ἐπίρρημα "ἐδάρε", "ἐδάρτε":
"ἐδάρε"
"Διγενής" Esc. στ. 356 T, 400 H.

- "Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3551, 3957.
" Sc. " στ. 767, 1166, 1741, 2041.
" P (Μαυροφρύδη) στ. 1651.

Ὁ τύπος ἀπαντᾷ καί στά "Προδρομικά" (Hesseling- Per-
pot, II στ. 63, III στ. 325K) καί σέ ἄλλα δημῶδη κείμενα.

"ἐδάρτε".

- " Διγενής" Esc. στ. 157H, 205T, 1013T, 1226T, 1381T.,
1440T (κβ. "ἄρτε" στ. 1254T).

- " Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1240, 1300, 1857, 1896,
2093, 2269, 2599, 2897, 3213.

- " Λύβιστρος" N (Wagner) στ. 2001, 1093.

Ὁ τύπος ἀπαντᾶ καί στό Γλυκᾶ "Στίχοι" Α' (ἔκδ. Τσολάκη, στ. 204), στό "Προδρομικά" (ἔκδ. Hesseling - Pernot, III στ. 325 Κ), στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (ἔκδ. Schmitt, Η στ. 2540, 3845), στό "Φλώριο" (ἔκδ. Κριαρά, στ. 1171), στό Ντελλαπόρτα (ἔκδ. Μανούσακα, Α' στ. 36, 2008, 3141) καί σέ ἄλλα δημῶδη κείμενα.

ζ) Τό οὐσιαστικό "ἐνλαυτός" = ἐαυτός :

"Διγενής" Esc. στ. 229 Κ, 741 Κ.

"Λύβιστρος" Ν (Wagner) στ. 1324, 1870.

Τό οὐσιαστικό τό βρίσκομε καί στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" (ἔκδ. Schmitt, Η στ. 948, 4824, 5091, 7316, 7322), στίς "'Ασσύζες" (ἔκδ. Σάθα, σ. 196⁷, στό Ντελλαπόρτα (ἔκδ. Μανούσακα, Α' στ. 93) καί στή "Θησιόδα" (ἔκδ. Βενετίας, Ζ' [148¹]).

η) Ὁ τύπος "ἔρον":

"Διγενής" Esc. στ. 603 Τ.

"Λύβιστρος" Ὢ στ. 307, 410, 504, 1967.

Ὁ τύπος ἀπαντᾶ καί στό "Βέλθανδρο" (ἔκδ. Κριαρά, στ. 552) καί στήν "'Αχιλλεύδα" Ν (ἔκδ. Hesseling, στ. 1676).

Βρίσκομε καί αἰτιατική "τόν ἔρο(ν)" καί κλητική "ἔρο μου" στίς διασκευές τοῦ "Λιβύστρου" : Esc. (ἔκδ. Lambert, στ. 3508) Ν. (ἔκδ. Wagner, στ. 3398), Ὡ στ. 403, 542, 1132, 1274, 1354, καθώς καί στή "Χρονογραφία" τοῦ Μανασσῆ, (ἔκδ. Βόννης, στ. 554), στό "Βέλθανδρο" (ἔκδ. Κριαρά, στ. 532, 677), στό "Φλώριο" (ἔκδ. Κριαρά, στ. 1681) καί στόν Ἑρμοῦλακό (ἔκδ. Legrand, Γ' στ. 28), ὅπως καί γενική: "ἔρου" στό "Λύβιστρο" Ὡ στ. 2320, ἀλλά δέν εἶναι ἀπαραίτητο οἱ πτώσεις αὐτές νά προϋποθέτουν πάντοτε ὀνομαστική: "ἔρον" .

θ) Τό ούσιαστικό "θορυβή" (sic):

Στό στίχο 1388 Η τοῦ "Διγενῆ" Esc. ἔχομε: "θόρυβας μεγάλας"
τό κλό πιθανό βέβαια εἶναι νά πρόκειται γιά λάθος (ἀντί:
"θορύβους"), κού ὀφείλεται στό προηγούμενο ούσιαστικό "ἀ-
κειλᾶς" ἀλλά στό "Λύβιστρο" Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 522 ἔχομε τό
ούσιαστικό "θορυβή": ("τίς ἡ τοσαύτη θορυβή τῶν τῶσων τῶν
ἀνθρώπων"). "Αν δέν εἶναι λάθος κού ὀφείλεται στό ρῆμα τοῦ
προηγούμενου στίχου ("περιθορυβήθησαν"), ἀντί δηλαδή τοῦ οὔ-
σιαστικοῦ "ταραχή", ἡ ἄν δέν προῆλθε ἀπό τόν τουλισμό γιά τό
μέτρο τοῦ κληθунτικοῦ "θόρυβοι" (ἀλλά "τοσαύτη"!.) τότε ἔχο-
με ἀκόμη μιᾶ κοινῆ λέξη, καί μάλιστα τόσο σπάνια, στό "Διγε-
νή" Esc. καί στό "Λύβιστρο".

ι) Ἡ φράση: "τόν κόσμον γυρεύω" = περιέρχομαι τόν κόσμο,
κάω παντοῦ:

"Διγενῆς" Esc. στ. 984 Η (καί "Φλώριος" ἔκδ. Κριαρά,
στ. 1087)· στό "Λύβιστρο" ἀπαντᾷ ὡς σύνθετο ρῆμα "κοσμογυ-
ρεύω": Esc. (Lambert) στ. 546, 710, 719, 4137· Sc. (Lambert)
στ. 1427, 2965· Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 2600· Ν (Wagner) στ. 2469,
3562.

ια) Ὁ τύπος "μοναξός":

"Διγενῆς" Esc. στ. 1722Τ.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 2738 (κριτ. ὑκ.)· Sc.
(Lambert) στ. 1591· Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 1881· Ν (Wagner) στ.
688, 1065, 2424· γ στ. 2400.

Τόν τύπο τόν συναντοῦμε καί στό "Λόγο παρηγορητικό"
(ἔκδ. Λάμπρου, L στ. 374), στό "Χρονικό τοῦ Μορέως" ("ἔκδ.
Schmitt, Ρ στ. 1712, 6277, 4284, 4522· Η στ. 6928, 8243), στόν

Έρμουλιακό (Έκδ. Legrand, ω μετά τό στίχο 157, σημ. ρλθ', ά-
νάμεσα στους στίχους 2742 καί 2743), στον "Πουολόγο" (Έκδ.
Krawczynski, στ. 420), στη "Θησηίδα" (Έκδ. Βενετίας, Δ[56⁸],
Ε' [53⁵] καί στο Τζάνε Κορωναίο (Έκδ. Σάθα, στ. 928).

ιβ) Τό ούσιαστικό "μοϋρτος"¹:

"Διγενής" Esc. στ. 140K καί "Άλωση Κων/πόλεως" (Le-
grand) στ. 951.

Τό ούσιαστικό δέν άπαντᾶ στο "Άβλιστρο", άπαντᾶ όμως τό ρήμα
"μουρτεύω"² (Esc., Lambert, στ. 237, P, Μαυροφύδη, στ.
2703).

ιγ) Τό έπίρρημα "παρά μύα(ν)" = άμέσως:

"Διγενής" Esc. στ. 1531T, 1533T.

"Άβλιστρος" Esc. (Lambert) στ. 2342, 4108, 4171' Sc. (Lam-
bert) στ. 2936.

Τό έπίρρημα άπαντᾶ καί στο Τζάνε, (" Κρητ. πόλεμος ",
Έκδ. Ξηρουχάκη, σ. 166¹⁴).

ιδ) Τό ούσιαστικό "παραδικία":

"Διγενής" Esc. στ. 109T.

"Άβλιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3942, 4002' Sc. (Lambert)
στ. 2789, 2814' P (Μαυροφρ.) στ. 2509' N (Wagn.) στ. 3362, 3422.

---

1) Γιά τό ούσιαστικό βλ. St.B. Psaltes, Grammatik der Byz.
Chroniken, σ. 107-108.

2) Γιά τό ρήμα βλ. παραπάνω, σ. 197-198.

Τό ρύσιαστικὸ ἀπαντᾶ καὶ στό Ντελλαπόρτα (ἔκδ. Μανούσα-
σακα, Α' στ. 791 καὶ Γ' στ. 407).

λε) Τό ρῆμα "παρεκβάλλω" μέ τή σημασία¹: παρασύρω (κάποιον):
"Καὶ πῶς σέ παρεξέβαλεν..." : "Διγενής" Esc. στ. 260 T.
"Καὶ πῶς τόν παρεξέβαλα..." : "Λύβιστρος" Sc. (Lambert) στ.
1021 (κρητ. ὑπ.) = N (Wagner) στ. 1842.

Στό "Λύβιστρο" τό ρῆμα σημαίνει "κατευοδῶ", ἀλλά ἡ σημασία
αὕτη δέν ἀπέχει πολύ ἀπό αὕτη πού ἔχει τό ρῆμα στό "Διγενή"
Esc., γιὰτί "παρασύρω" σημαίνει "βγάζω κάποιον ἔξω (ἀπό τόν
ἴδιο δρόμο)" καὶ "κατευοδῶ, ξεπροβοδίζω" σημαίνει ἐπίσης:
"βγάζω ἔξω (κάποιον)" πβ. τό σημερινό "ξεβγάζω" πού σημαίνει
καὶ "ξεπροβοδίζω" καὶ "παρασύρω" (κάποιον) (βλ. Λεξικό Δη-
μητράκου, λ. "ξεβγάζω" 4 καὶ 5).

Μέ τή σημασία "κατευοδῶ" βρίσκομε τό ρῆμα στό Γεωργηλᾶ
("Βελισάριος", ἔκδ. Wagner, στ. 793). Βλ. καὶ "Προδρομικά"
(ἔκδ. Hesseling - Pernot, γλωσσάριο, σ. 219, λ. "παρεκβά-
λη"), ὅπου τό ρῆμα (III στ. 400 p) σημαίνει = "παρακλανῶ".

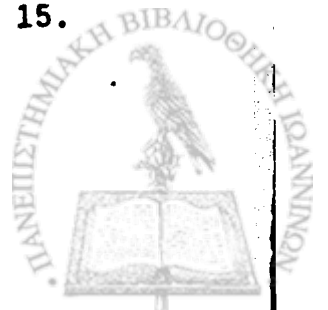
ιστ) Τό ρῆμα "περιαναπαύομαι":
"Διγενής" Esc. στ. 1707T.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1763, 2585, 2680' Sc. (Lam-
bert) στ. 659, 1532, 2864, 2942' P (Μαυροφρύδη) στ. 1832,
2530, 2588' N (Wagner) στ. 622, 2278, 3471, 3544.

Τό ρῆμα δέν τό βρίσκομε σέ ἄλλο κείμενο· μόνο τό ἐνεργη-
τικὸ ἀπαντᾶ στό "Σπανέα", ἔκδ. Hanna, Α στ. 419.

---

1) Γιά τίς σημασίες τοῦ ρήματος βλ. καὶ Ν.Π. Ἀνδριώτη, Με-
σαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, "Ἀθηνᾶ" τ. 51 (1941) σ. 15.

υζ) Τό ούσιαστικό "φοινύκιν" μέ τή σημασία "φοινικιά" μέ τή σημασία "καρπός φοινικιάς" ("χουρμάς") άπαντά καί σέ άλλα δημώδη κέύμενα, ένώ μέ τή σημασία "φοινικόδενδρο, φοινικιά" τό βρίσκομε μόνο στό "Διγενή" τοῦ Έσχοριάλ, στ. 1629Τ καί στό "Λύβιστρο": Esc. (Lambert) στ. 146' Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 144' Ν (Wagner) στ. 161 καί 162' V στ. 155.

λη) Τό ρήμα "χερύζω" = αρχύζω (Πβ. "βάνω χέρι": "Διγενής" Esc. 614 Η): "Διγενής" Esc. στ. 45 Η, 216 Τ, 490 Τ.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 882, 2594, 3602, 3781, 4065, 4079, 4155, 4188' Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 2332, 2406:

Τό ρήμα (μέ τήν ἕδρα σημασία) άπαντά στόν "Ίμπέριο" (Έκδ. Κριαρά στ. 749), στή "Διήγηση Βελισαρίου" (Έκδ. Follieri, στ. 271), στήν "Πεντάτευχο" (Έκδ. Hesseling, Γέν Χ 8, ΧLI 54, 'Αρ. XVII 11, 12, Δευτερ. III 24), καί στό Ντελλαπόρτα (Έκδ. Μανούσακα, Α'στ. 364).

λυ) Τό ρήμα "ψηλαφῶ" μέ τή σημασία: "γυρεύω, άναζητῶ":

"Διγενής" Esc. στ. 69(66)κ, 118 Τ.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 120, 904, 1565, 1797, 4231, 4396' Sc. (Lambert) στ. 695, 1413, 2388, 3072, 3258' Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 121, 319, 1574' Ν (Wagner) στ. 122, 140, 767, 1592' V στ. 734, 3110.

Τό ρήμα μέ τήν ἕδρα σημασία (γυρεύω, άναζητῶ, έρευνῶ¹) τό βρίσκομε καί στό Γλυκά, ("Στίχου" Έκδ. Τσολάκη, στ. 330)

---

1) Βλ. καί Δ.Β. Βαγιακάκου, Διαλεκτικά έκ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Πόντου, "'Αρχεῖον Πόντου" τ. 26(1964) σ. 287.

στά "Προδρομικά" (Έκδ. Hesseling - Pernot), II στ. 7, IV στ. 35, στο "Βέλθανδρο" (Έκδ. Κριαρά, στ. 1143, 1261), στο "Φλώριο" (Έκδ. Κριαρά, στ. 1028, 1232), στο Ντελλακόρτα (Έκδ. Μανούσακα, Α' στ. 315, 334), στα Έγγραφα της μονής Βαζελώνος (Έκδ. Ouspensky - Βένεχένιτς, σ. 40 άρ. 66⁶).

Τό ρήμα άπαντά καί ώς σύνθετο ("καταψηλαφώ") μέ τήν ζδια σημασία στο "Διγενή" του Έσκοριάλ (στ. 1606 Τ.) καί στο "Λύβιστρο" (Esc., Έκδ. Lambert, στ. 4392), καθώς καί στο "Φλώριο" (Έκδ. Κριαρά, στ. 1399).

Στό "Λύβιστρο" άπαντά καί τό σύνθετο "άναψηλαφώ" μέ τήν ζδια σημασία (Esc., Έκδ. Lambert, στ. 103, 567, 1267, 3572 Sc., Έκδ. Lambert, στ. 144, 1406, 2303, Ν Έκδ. Wagner, στ. 356 V, στ. 120, 2234). Βλ. καί Λεξικό Κριαρά, λ. "άναψηλαφώ".

4) Άλλα γλωσσικά στοιχεία

α) Ή κατάληξη -οϋμαν του άπληθυντικού προσώπου του παρατατικού της ένεργητικής φωνής καί του άορίστου της μέσης καί παθητικής φωνής.

"έκρατοϋμαν": "Διγενής" Esc. στ. 182 Τ, 1313 Τ.

"έλαλοϋμαν" : " " " 70 Τ.

"εϋρέθημαν" : " " " 1378 Τ.

"έκατέβημαν": " " " 241 Τ.

"έφοβήθημαν": " " " 193 Η.

"έπαραβραδυάστημαν": " " " 338 Η.

"άνακαύθημαν": " " " 1719 Η.

Στό "Λύβιστρο" ή κατάληξη άπαντά στά έξης χωρία: Esc. (Lambert) στ. 225, 246, 502, 736, 743, 883, 2732, 2736, 2737, 2780, 2941, 3017, 3050, 4071, 4076, 4334 v στ. 2682, 2843, 2844 N στ. 2877¹. (Γιά τήν κατάληξη βλ. παραπάνω, σ. 218).

1) Ο Wagner έκδίδει στο στίχο αυτόν: "έζοϋμεν", αλλά τό χει-

β) Ἡ ρηματική κατάληξη "-θεν": "θλιβόμεθεν":

"Διγενής" Esc. στ. 401 T.

"νά εἴμεθεν":

"Διγενής" Esc. στ. 1295 T.

"εἴμεθεν":

"Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 2481· V στ. 2861, 3424.

"σηκωνόμεθεν": V στ. 2604· "εὐφραυνόμεθεν": V στ. 3665· "ἐ-
γενόμεθεν": V στ. 1000· "ἐβουλευόμεθεν": V στ. 2404· "ἤρκό-
μεθεν": V στ. 3440.

(Γιὰ τήν κατάληξη βλ. παραπάνω, σ. 163).

γ) Ἡ προστακτική τοῦ β' ἐνικοῦ προσώπου τοῦ ἐνεστώτα τοῦ ρή-
ματος "ἀκούω", "ἄκο":

"Διγενής" Esc. στ. 509 T, 552 T, 981 H, 1316 T, 1579 H.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1146, 1150· N (Wagner)
στ. 275, 1694· V στ. 183, 678, 709, 764, 775, 962, 1656,
1680, 1704, 1988, 3570.

(Γιὰ τόν τύπο βλ. παραπάνω, σ. 156 καί 203).

δ) Ἡ προσωπική ἀντωνυμία μέ ἀνέβασμα τοῦ τόνου στίς πλάγι-
ες πτώσεις:

ρόγραφο (fol. 100v) μᾶς δίνει τόν τύπο "ἐξοῦμαν" (βλ. καί
J. A. Lambert, Le roman de Libistros..., σ. 406).

"μεδ'έσου": "Διγενής" Esc. στ. 870 Η, 1283 Τ.

"μετ'έσου": "Διγενής" Esc. στ. 1095 Τ.

"μετ'έμεν": "Λύβιστρος" Sc. (Lambert) στ. 2725.

"μεδ'έμας": "Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3260.

Πβ. "Απόκοκο" ('Αλεξίου) στ. 485.

ε) 'Η σύνταξη τοῦ ρήματος "σιμώνω" μέ γενική : "τοῦ ἐσύμω-
σεν": " Διγενής" Esc. στ. 769Η.

"σύμωσέ μου": "Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 397. ('Η δια-
σκευή Esc. στό ἀντίστοιχο χωρίο - στ. 644- ἔχει: "σύμωσέ με",
τό ἔδω καί ἡ διασκευή N-στ. 533—).

• (Γιά τή σύνταξη βλ. παραπάνω, σ. 217 καί 220).

στ') 'Η πρόταξη τῆς ἀντωνυμίας στήν προστακτική φράση: "Αλ-
λα μ' (γρ.: "μέ") εἶπέ": "Διγενής" Esc. στ. 753 Τ' "τρεῖς ἔγ-
κλες μου (τόνισε: "μοῦ") τόν ἔγκλωσε": "Διγενής" Esc. στ.
793 Τ.

(Τή σύνταξη αὐτή τή συναντοῦμε καί σέ μονόκτωτα ρήματα, ἀλ-
λά δέν ἀναφέρω ἐδῶ τά ἀντίστοιχα χωρία, γιὰτί ὁμοια ἀπαν-
τοῦν καί σέ ἄλλες διασκευές τοῦ "Διγενή" - Gr. Μανρογ., IV
στ. 367, 377' Ο, Lambros, στ. 1988 -).

"σημάδιν σου μέ πέψε": "Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1804.

"καί ἀντίσηκον μέ πέψε": " " " " στ. 1617.

"ἀντίτυπον μέ γράψε": "Λύβιστρος" P (Μαυροφρύδη) στ. 1501.

"Ξενοδοχεῖον... καινούργιον μέ κτίσε": "Λύβιστρος" P (Μαυ-
ροφρύδη) στ. 2278.

"καί αντίσηκον μέ γράψε": "Λίβιστρος" Sc. (Lambert) στ. 514.

"άντίσηκον μέ πέμπε": "Λίβιστρος" N (Wagner) στ. 1479.

"καί αντίσηκο μέ γράψε": "Λίβιστρος" V στ. 1432.

"σημάδι σου μέ απόστειλε": " " V στ. 1525.

(Γιά τό συντακτικό αυτό φαινόμενο βλ. παραπάνω, σ. 217).

Κοινά στοιχεῖα τῶν δύο κειμένων πού δέν άπαν-
τοῦν σέ ἄλλη διασκευή τοῦ "Λιβίστρου" ἔκτός από
τή διασκευή τοῦ Ἑσχοριάλ.

Μιά ἄλλη κατηγορία κοινῶν στοιχείων τῶν δύο μυθιστορημάτων
εἶναι αὐτά πού δέν άπαντοῦν σέ καμιά ἄλλη διασκευή τοῦ "Λι-
βίστρου" ἔκτός από αὐτή τοῦ Ἑσχοριάλ καί ἔπομένως μπορεῖ
νά ὀφείλονται σέ ἐπέμβαση τοῦ γραφέα. Τέτοια στοιχεῖα εἶ-
ναι τά ἀκόλουθα:

A) Οἱ φραστικοί τρόποι:

(1) "Ἔδε άνομία μεγάλη."

"Διγενής" Esc. στ. 109 H, 1394H.

"Λίβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 2009.

Βλ. καί "Φλώριο" (Κριαρά) στ. 248 καί " Πόλ. Τρωάδος "
(Μαυροφρύδη) στ. 76. Πβ. καί "Χρον. Μορέως" (Schmitt) H στ.
1245: "Ἔδε άνομία καί άμαρτία!". (Τό ἐπιφώνημα τό βρίσκομε
συχνά στά δημῶδη μεσαιωνικά κείμενα καί μέ ἄλλα οὐσιαστικά).

(2) "εἰς τόν νοῦν του τούς ἔβαλεν μή ἀρπάξουσιν τήν κόρην":

"Διγενής" Esc. στ. 963 T. Βλ. καί "Διγενής" O (Lambros)
στ. 2471.

"καί εἰς τόν νοῦν μου ἔβαλα πιττάκι νά τήν γράψω"

"Λίβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1282.

β). Τά ρήματα: (1) "Ἀποδέρνω" μέ τή σημασία "ὀδηγῶ", "φέρνω" (κάποιον κάπου) (βλ. παραπάνω, τήν παρατήρησή μου στό στ. 1116 [1107], σ. 111-112).

"Διγενής" Esc. στ. 1116 Η.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1672.

Τό ρήμα ἀπαντᾷ καί σέ ἄλλα κείμενα (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "ἀποδέρ(ν)ω II"), ἀλλά μέ αὐτή τή σημασία τό βρύσκομε μόνο στό "Διγενή" καί στό "Λύβιστρο" τοῦ Ἐσκοριάλ.

Τό ρ. "ἀποσύρνω" ("Διγενής" Esc. στ. 1108 Τ) κού σημαίνει ὅ,τι καί τό "ἀποδέρνω" (βλ. παραπάνω τήν παρατήρησή μου στό στ. 1116 [1107] σ. 111-112) μᾶς φέρνει ἐπίσης κοντά στό "Λύβιστρο" στό στίχο δηλαδή 1672 τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσκοριάλ τοῦ "Λιβύστρου": "καί εἰς τόπον ποῦον μέ ἐπέδειρες" ἡ Lambert προτείνει (στό κριτικό ὑπόμνημά της) νά διαβάσωμε "ἐπέσυρες" στό στίχο 565 τοῦ Scaligeranus ἔχομε: "καί εἰς πόντον ποῦον μέ ἔσυρες".

Τό ρ. "ἀποσύρνω" ἀπαντᾷ καί στήν "Πανώρια" (μέ τόν τ. "ἀποσέρνω") καί στήν "Ἀκολουθία τοῦ σπανοῦ" (μέ τόν τ. "ἀποσύρω"), ἀλλά ὅχι μέ τή σημασία κού ἔχει στό "Διγενή" καί στό "Λύβιστρο" (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "ἀποσύρω").

(2) "Ἀποπέφτω" μέ τή σημασία: "πέφτω μέ ὀρμή πάνω σέ κάποιον, ἐπιτύθεμα":

"Διγενής" Esc. στ. 1126 Τ, 1478 (1469) κ.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 2111.

γ) Οἱ τύποι:

(1) "Ἄρτε"

"Διγενής" Esc. στ. 1254 Τ.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 1294, 1716.

Ἐκτός ἀπό τά δύο αὐτά κείμενα ὁ τύπος ἀπαντᾷ μόνο στό

θαλιέρο (βλ. Λεξικό Κριαρά, λ. "άρτι"). Βρίσκουμε όμως και τους τύπους "έδάρτε" (βλ. παραπάνω, σ. 245-246) και "άπάρτε" ("Χρον. Μορέως", έκδ. Schmitt, Η στ. 1613, 9226 Ντελλακόρτα, έκδ. Μανούσακα, Α'στ. 1946, Γ'στ. 664).

(2) "Απομακρέας":

"Διγενής" Esc. στ. 1144 T.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 188, 2066, 2067, 2178.

βλ. και "Αλωση Κων/πόλεως" (Legrand) στ. 918 και Λεξικό Κριαρά, λ. "άπομακριά".

(3) "Μεδ' (έσου)":

"Διγενής" Esc. στ. 870 Η, 1283 T.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 3260.

βλ. και Λεξικό Κριαρά, λ. "δαῦτος".

(4) "Αμέρεμνα"

"Διγενής" Esc. 840 T.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 772, 2955, 3052, 4365.

(5) "Μέρεμνα"

"Διγενής" Esc. στ. 604 T.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 127, 170, 185, 575, 1357, 1573, 1739, 2132, 2204.

Πβ. και τους τύπους: "άμερεμνία" ("Λύβιστρος" Esc. έκδ. Lambert, στ. 433) "άμερεμνῶ" (δ.κ., στ. 2953) "άμέρεμνος" (δ.κ., στ. 92 "Χρον. σουλτάνων", έκδ. Ζώρα, σ. 131³³) "άμερέμνου" (Τζάνε, "Κρητ. πόλεμος", έκδ. Ξηρουχάκη, σ. 182¹¹).

(6) "Χοῦμαν"

"Διγενής" Esc. στ. 86 Η.

"Λύβιστρος" Esc. (Lambert) στ. 44, 3131.

Ἀξιολόγηση τῶν κοινῶν στοιχείων τῶν δύο μυθιστορημάτων καί συμπεράσματα.

Γιά νά ὀδηγηθοῦμε στή συναγωγή συμπερασμάτων γιά τή σχέση τῶν δύο μυθιστορημάτων θά πρέπη πρῶτα νά κατατάξωμε τά κοινά τους στοιχεία: α) μέ βάση τήν ἐμφάνισή τους στίς διάφορες διασκευές τοῦ "Λιβίστρος" β) μέ βάση τή συχνότητα μέ τήν ὁποία ἀπαντοῦν στά μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα.

Ἡ πρώτη κατάταξη μᾶς δίνει τίς ἑξῆς κατηγορίες:

Α') Κοινά στοιχεία πού τά συναντοῦμε καί στή διασκευή "Ἐσχοριάλ" τοῦ "Λιβίστρος" καί σέ ἄλλες διασκευές αὐτοῦ τοῦ μυθιστορήματος καί ἐπομένως δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀφείλωνται σέ ἐπέμβαση τοῦ γραφέα τοῦ χειρογράφου Esc. Ψ.IV.22.

Τέτοια στοιχεία εἶναι τά ἀκόλουθα:

1) Τά τεχνοτροπικά θέματα:

α) Ἡ διαφορετική ἡλικία τῶν τριῶν κεφαλιῶν τοῦ τέρατος:

"Λιβίστρος" Esc. P N.

β) Ἡ ἀδυναμία κυνηγημένου νά βρῆ καταφύγιο στόν οὐρανό ἢ στή θάλασσα: Esc. P.

2) Οἱ φραστικοί τρόποι:

α) "Ἀμή ᾄς ἀφήσω τά κολλά": "Λιβίστρος" Esc. Sc. P N V

β) "Κ' ἐπήδησαν τά δάκρυα της (του)": " Esc. Sc. P N

γ) "Ἐχετε πάντοτε εἰς νοῦν": " Esc. Sc. P N V

δ) "Ἐζχα τόν νοῦν μου εἰς...": " Esc. P V

ε) "Εἰς τόπον λιβαδίου": " Esc. Sc. N

στ) "Καί μετά ὥρας περισσάς": " Esc. Sc. P N V

- ζ) "Καί πώς νά τήν έγνωρίσωμεν": "Λύβιστρος" Esc. Sc. P. N
η) "Τή στρατά έπύασεν": " Esc. N V
θ) "'Εστάθη κί' άνερώταν τους": " Esc. N V
ι) "Τά τέτοια (λαλώ.λέγω)": " Esc. N.

3) Οί τύποι, σημασίες ή χρήσεις:

- α) "'Αναπλοκή": "Λύβιστρος" Esc. P
β) "Δένδρου άποσκίασμα": " Esc. Sc. P N
γ) "Γνώθουμαι": Esc. P N
δ) "Δευτερώνω": Esc. Sc.Scx P N V
ε) "'Εδάρε": " Esc. Sc. P
στ) "'Εδάрте": " Esc. N
ζ) "Τόν κόσμον. γυρεύω": " Esc. Sc. P N
η) "Μοναξός": " Esc. Sc. P N V
θ) "Μοϋρτος": " Esc. P ("μουρτεύω")
ι) "Παρά μίαν": " Esc. Sc.
κ) "Παραδικία": " Esc. Sc. P N
κα) "Περιαναπαύουμαι": " Esc. Sc. P N
κβ) "Φοινύκιν": " Esc. P N V
κγ) "Χερύζω": " Esc. P.
κδ) "Ψηλαφώ": " Esc. Sc. P N V.

4) Τά φωνητικά, μορφολογικά τονικά, συντακτικά φαινόμενα:

- α) 'Η προστακτική "άκο": "Λύβιστρος" Esc. N V
β) 'Η ρηματική κατάληξη "-οθμαν": " Esc. N V
γ) Τό άνέβασμα τοϋ τόνου στήν προσωπική άντωνυμία: "Λύβι-
στρος" Esc. Sc.
δ) 'Η πρόταξη της άντωνυμίας στήν προστακτική φράση: "
Esc. Sc. P N V

Β) Κοινά στοιχεία που άπαντοῦν καί στή διασκευή "Έσχοριάλ" τοῦ "Λιβίστρου" καί σέ άλλες διασκευές του, αλλά ή μορφή που έχουν σέ μία τουλάχιστον από τίς άλλες διασκευές του, εἶναι κίό κοντά στήν αντίστοιχη τοῦ "Διγενή" τοῦ Έσχοριάλ, ἀπ' ὅ,τι ή μορφή μέ τήν ὁποία άπαντοῦν στο "Λίβιστρο" τοῦ ἔδλου χειρογράφου. Τά στοιχεία αὐτά ἐπομένως ἀκόμη λιγότερο ἀπό τά προηγούμενα μπορούμε νά τά ἀποδώσωμε στο γραφέα.

Τέτοια στοιχεία εἶναι τά ἑξῆς:

1) Οἱ φραστικοί τρόποι:

- α) "Έδά ἄς σᾶς ἀφηγήσωμαι": "Λίβιστρος" Esc. Sc. P V
β) "Άπεξέβηκαν ὡς ἀπό μύλιν ἕνα": " Esc. Sc. N V
γ) "Μέλη καί μέλη" " Esc. Sc. N V

2) Οἱ τύποι:

- α) "Έρον": "Λίβιστρος" Esc(;) N(;) V
β) "Χιονέα" (σέ συνάρτηση μέ τή χαίτη τοῦ ἀλόγου): "Λίβιστρος" Esc. (γραφή τοῦ χφ.: "χιλονέα"), P

Γ) Κοινά στοιχεία που δέν άπαντοῦν στή διασκευή τοῦ Έσχοριάλ τοῦ "Λιβίστρου", αλλά σέ άλλες διασκευές του καί ἐπομένως ἀποκλείεται νά ὀφείλωνται σέ ἐπέμβαση τοῦ γραφέα.

Τέτοια στοιχεία εἶναι:

1) Οἱ φραστικοί τρόποι:

- α) "Καί κόνεσε ή ψυχή μου": "Λίβιστρος" Sc.
β) "Άν σύρω... καί σφάξω τόν ἑαυτόν μου": "Λίβιστρος" V

2) Οἱ τύποι ἢ σημασίες:

- α) "Άποχωρισία": "Λίβιστρος" Sc. N
β) "Ένλαυτός": "Λίβιστρος" N

- γ) "θορυβή" (Sic) : "Λύβιστρος" P
δ) "Παρεκβάλλω" ("καί πῶς σέ παρεξέβαλεν") "Λύβιστρος" Sc. N
3) 'Η ρηματική κατάληξη "-θεν": "Λύβιστρος" P N
4) 'Η σύνταξη τοῦ ρήματος "σιμώνω" μέ γενική: "Λύβιστρος" P

Δ) Κοινά στοιχεῖα πού ἀπαντοῦν μόνο στόν Escorialensis τοῦ "Λιβίστρου" καί εἶναι ἐπομένως τά μόνα πού μπορεῖ νά ὀφείλονται στό γραφέα αὐτοῦ τοῦ κώδικα.

Τέτοια εἶναι τά ἑξῆς:

1) Οἱ φραστικοί τρόποι:

- α) "'Εδε ἀνομία μεγάλη!"
β) "Εἰς τόν νόον του τούς ἔβαλεν".

2) Οἱ τύποι ἢ σημασίες:

- α) "'Αποδέρνω" β) "'Αποσύρνω" γ) "'Αποπέφτω" δ) "'Αρτε" ε) "'Απομακρέας" στ) "Μεδ' (ἔσου)" ζ) "Μέρεμνα" η) "'Αμέρεμνα" θ) "Χοῦμαν".

Μέ βάση τή συχνότητα μέ τήν ὁποία ἐμφανίζονται στά μεσαιωνικά δημῶδη κείμενα τά κοινά στοιχεῖα τῶν δύο ἔργων εἶναι πολύ ἤ λίγο σπάνια:

Τό θέμα τῆς διαφορετικῆς ἡλικίας τῶν τριῶν κεφαλιῶν τοῦ τέρατος ἀπαντᾷ μόνο στό "Διγενή" τοῦ Ἐσκοριάλ καί στό "Λύβιστρο", ὅπως καί ὁ τύπος "χινέα" σέ συνάρτηση μέ τή χαιτή τοῦ ἀλόγου. Ἐπίσης οἱ λέξεις ἢ τύποι : "θορυβή" (;), "περιαναπαύομαι" ἀπαντοῦν μόνο στά δύο αὐτά κείμενα. Τό ἔδω ἰσχύει καί γιά τῆς σημασίες ἢ χρήσεις τῶν: "ἀναπλοκή", "γνώθομαι", "φοινίκιν" καί γιά πολλούς ἀπό τούς φραστικούς τρόπους. Μιά ἄλλη κατηγορία λέξεων κοινῶν στά δύο

Έργα είναι αυτές που άπαντούν σε ένα μόνο κείμενο, εκτός από τό "Λίβιστρο" και τό "Διγενή" του Έσχοριάλ. Τέτοιες είναι οι έξης: "άποσκίασμα" (σε συνάρτηση όμως με τό ούσιαστικό "δένδρο" δέν άπαντά σε κανένα άλλο κείμενο), "παραδικία", "παρά μίαν", "τόν κόσμο γυρεύω" - "κοσμογυρεύω". Άλλα πάλι κοινά στοιχεία άπαντούν σε δύο μόνο κείμενα, εκτός από τά δύο μυθιστορήματα, όπως τό ούσιαστικό "άποχωρισία" (ό άσυνύζητος μάλιστα τύπος δέν άπαντά σε κανένα άλλο κείμενο), ή σημασία του ρήματος "παρεκβάλλω" και ή όνομαστική "ό έρον". Τέλος τό ούσιαστικό "ένλαυτός" και τό ρήμα "χερίζω" τά βρίσκουμε σε τέσσερα άλλα κείμενα, εκτός από τά δύο μυθιστορήματα. (Και τά περισσότερα από τά κοινά στοιχεία που μπορεί να όφείλονται σε επέμβαση του γραφέα είναι σπάνια : οι σημασίες δηλαδή των ρημάτων "άποδέρνω" και "άποσύρνω" και οι τύποι: "άποκέφτω", "άμέρεμνα", "μέρεμνα", "μεδ'" - βλ. όμως και Λεξικό Κριαρά, λ. "δαυτος"-και "χοϋμαν" δέν άπαντούν σε κανένα άλλο κείμενο, ένω ό τύπος "άρτε" άπαντά μόνο στο θαλιέρο και ό άσυνύζητος τύπος "άπομακρέας" μόνο σε δύο κείμενα, εκτός από τό "Λίβιστρο" και τό "Διγενή" του Έσχοριάλ).

Οι όμοιότητες λοιπόν των δύο έργων δέ μπορεί να είναι συμπτωματικές. Δέν είναι όμως όλες τέτοιες μορφής, που να μάς ύποχρεώνουν να τις άποδώσωμε σε διασκευαστή. Τά κοινά γλωσσικά στοιχεία δηλαδή των δύο μυθιστορημάτων μπορούν, κατά ένα μέρος, να άποδοθούν, όπως είδαμε, στο γραφέα του χειρογράφου Esc. Ψ.IV.22. Τά κοινά γλωσσικά στοιχεία πάλι που δέν άπαντούν στη διασκευή του Έσχοριάλ του "Λιβίστρου", αλλά σε άλλες διασκευές του, είναι πιθανό να όφείλονται στην επέμβαση ενός άλλου γραφέα, ό όποιος σε κάποια φάση της χειρόγραφης παράδοσης του "Διγενή" έτυχε να

άντιγράφη τό κείμενο αυτό πάλι μαζί μέ τό "Λύβιστρο". Τά θεματικά στοιχεία όμως, όπως τό "τριμορφοπρόσωπο" τέρας, θά πρέπει νά τά αποδώσωμε στό διασκευαστή τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ, ὁ ὁποῖος θά τά πήρε ἀπό μιá παλαιότερη μορφή τοῦ "Λιβίστρου". Ἀντίστροφη σχέση τῶν δύο μυθιστορημάτων εἶναι μᾶλλον ἀπίθανη, ἐπειδή, ὅπως εἶδαμε, τά τεχντροπικά θέματα πού βρίσκομε καί στά δύο ἔργα λειτουργοῦν ὀργανικά μόνο στό "Λύβιστρο". Ἐξάλλου τό μυθιστόρημα τοῦ "Λιβίστρου" εἶχε μεγάλη διάδοση¹ καί ἐπηρέασε καί ἄλλα ἔργα, ὅπως τό ποιῆμα "εἰς τήν Σωφροσύνην", τό "Μάζαρη"² καί τά ποιήματα τοῦ Ντελλαπόρτα³. Ἄν ἡ ἀποψη αὐτή εἶναι σωστή, ἀποκτοῦμε ἕναν *terminus post quem* γιά τή συγγραφή τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσκοριάλ τοῦ "Διγενῆ" (τό χρόνο συγγραφῆς τοῦ "Λιβίστρου"⁴), ἐνῶ μέχρι σήμερα οἱ ἐρευνητές χρονολογοῦσαν τή διασκευή, στή μορφή πού σώζεται, (ἄλλοι στό δεύτερο μισό τοῦ δέκατου πέμπτου αἰώνα⁵ καί ἄλλοι στό δέκατο πέμπτο

-
- 1) Βλ. Α. Πολύτη, Νεοελληνική βιβλιογραφία, "Ἑλληνικά" τ. 13(1954) σ. 419. Πβ. καί Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ Κρητική λογοτεχνία κατά τήν ἐποχή τῆς Βενετοκρατίας, Θεσσαλονίκη, 1965, σ. 8.
  - 2) Βλ. Η.-G. Beck, *Geschichte der Byz. Volksliteratur*, Μόναχο 1971, σ. 125.
  - 3) Βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Περὶ ἀγνώστου Κρητός ποιητοῦ πρό τῆς Ἀλώσεως..., "Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν" τ.29 (1954) σ. 40.
  - 4) Ἄν εἶναι σωστή ἡ θεωρία τοῦ Fr. Dölger γιά τό συγγραφέα τοῦ ποιήματος "εἰς τήν Σωφροσύνην" (ὅτι δηλαδή εἶναι ὁ θεόδωρος Μελιτηνιώτης) τότε ὁ "Λύβιστρος", πού ἐπηρέασε τό ἔργο αὐτό, θά γράφηκε ἀρκετά πρὶν τό 1397, ἔτος θανάτου τοῦ Μελιτηνιώτη (βλ. Η.-G. Beck, ὁ.π.).
  - 5) Βλ. Στ. Ξανθοῦδίδου, *Διγ. Ἀκρύτας*, σ.531 καί L.Politis, *L'érépée byzantine*, σ.575.

ἢ καὶ στὺς ἀρχές τοῦ δέκατου ἔκτου¹, πάντως ὄχι πρὶν ἀπὸ τὸ δέκατο πέμπτο αἰῶνα²) χωρὶς νὰ τῆ συναρτοῦν πρὸς κάτι συγκριμένο.

Ἐξάλλου ἡ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ ἔκανα μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ντελλακόρτα μᾶς ἐπιτρέχει νὰ μιλοῦμε γιὰ γλωσσικὴ συγγένεια τῶν δύο συγγραφέων. Ἄν μάλιστα δεχτοῦμε ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκοριάλ δέν εἶναι τόσο ἐξελιγμένη, ὅσο τοῦ Ντελλακόρτα, ἔχομε ἕναν *terminus ante quem* γιὰ τὴ συγγραφή τῆς διασκευῆς αὐτῆς τοῦ "Διγενῆ". Ὅπως δὲ πάντως δέν πρέπει νὰ ἀπέχη πολὺ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἔγραφε ὁ Κρητικὸς ποιητὴς (1403-1414)³.

---

1) Βλ. Π. Π. Καλονάρου, ὁ.π., τ. Β' σ. 131, σημ. στοὺς στίχους 33-34 καὶ G. Morgan, *Cretan Poetry*, σ. 54 καὶ 66.

2) Βλ. H.-G. Beck, ὁ.π., σ. 70.

3) Βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Νέα ἀνέκδοτα βενετικὰ ἔγγραφα περὶ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ Λεονάρδου Ντελλακόρτα, "Κρητ. Χρονικά" τ. 12(1958) σ. 390.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Ὁ γλωσσοφιλολογικὸς χαρακτήρας τῆς μελέτης μου μέ ὀ-
δήγησε πρῶτα σέ ὀρισμένες θέσεις κού ἐπιβεβαιώνουν τήν ἀ-
νάγκη τῆς τήρησης συγκεκριμένων μεθοδολογικῶν ἀρχῶν στήν
ἐκδοσὴ καί τήν ἐρμηνεία τῶν μεσαιωνικῶν δημωδῶν κειμένων .
Σχετικά μέ τήν ἀξιολόγησὴ τοῦ χειρογράφου *Escorialensis*
graecus Ψ.IV.22 ἀποδεικνύεται ὅτι αὐτό δέν εἶναι τόσο ἀ-
ναξιόπιστο, ὅσο νόμιζαν οἱ ἐκδότες τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἐσκο-
ριάλ καί τῶν ἄλλων δημωδῶν κειμένων κού παραδίδει. Ἡ ἐξέ-
τασὴ δηλαδή τῆς μορφῆς τῶν λαθῶν κού παρουσιάζει δείχνει
ὅτι πρόκειται γιά λάθη κού φθείρουν βέβαια τό κείμενο, ἀλλά
δέν τό ἀλλοιώνουν οὐσιαστικά. Ἡ ἀντιβολή ἐξάλλου τῶν τριῶν
ἐκδόσεων τῆς διασκευῆς τοῦ Ἐσκοριάλ τοῦ "Διγενῆ" (Hesse -
ling, Καλονάρου, Τραρρ) μέ τό χειρόγραφο ὀδηγεῖ στό συμπέ-
ρασμα ὅτι ἡ ἀποτυχία τῶν ἐκδοτῶν νά ἀποδώσουν τή γνήσια
μορφή τοῦ κειμένου ὀφείλεται κυρίως στό γεγονός ὅτι ὑπο-
τίμησαν τό χειρόγραφο (ἢ καί δέν τό διάβασαν σωστά, ὅπως
ὁ Hesseling). Ἐπομένως δέν πρέπει νά προχωροῦμε, παρά μό-
νο ὕστερα ἀπό πολλή σκέψη, σέ ἐπεμβάσεις. Ἡ τήρησὴ αὐτῆς
τῆς ἀρχῆς μᾶς δύνει ἐνδιαφέροντες τύπους, σημαντικούς γιά
τόν καθορισμό τοῦ γλωσσικοῦ χαρακτήρα τοῦ κειμένου καί τοῦ
ιδιώματος στό ὅποιο εἶναι γραμμένο· μπορεῖ ἀκόμη νά δώσῃ
λύσῃ σέ πολλά προβλήματα χωρίων κού νοσοῦν.

Στό θέμα τοῦ τοπικοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἔργου φάνηκε ὅτι
δέν εἶναι δυνατό νά διαπιστωθῇ τό ἴδιωμα τοῦ διασκευαστῆ

μέ τήν εύκολία πού διάφοροι έρευνητές τό έπιχείρησαν. Δέν μποροῦν δηλαδή μόνο τά σημερινά ιδιώματα νά δώσουν στοι -
χεῖα πού νά ἀποτελοῦν σταθερά κριτήρια γιά νά χαρακτηρί -
σωμε ἕνα ἀδέσποτο ἔργο ιδιωματικό κείμενο. Γενικά έπιβάλ -
λεται ἡ ἀνεύρεση σ'αυτό ιδιωματικῶν στοιχείων πού νά ἀπαν -
τοῦν ἀποκλειστικά στά σύγχρονα μέ αυτό δημώδη κείμενα τῶν
ὁποίων ἡ καταγωγή εἶναι γνωστή. (Παράλληλα βέβαια θά πρέπη
νά ἐξετασθῆ καί ἡ έπιβίωση τῶν στοιχείων αὐτῶν στά ιδιώμα -
τα μέχρι σήμερα). Βοηθητικός μόνο μπορεῖ νά εἶναι ὁ ρόλος
ἐκείνων τῶν στοιχείων πού τό καθένα χωριστά δέν ἀπαντᾷ ἀ -
ποκλειστικά σέ ἕνα γλωσσικό ιδίωμα, ὡς σύνολο ὅμως τά βρί -
σκομε μόνο στό ιδίωμα αυτό.

Τέλος ἡ καθολική γλωσσική μελέτη τοῦ κειμένου ὀδή -
γησε στήν παράλληλη προώθηση ὄλων τῶν προβλημάτων τῆς δια -
σκευῆς αὐτῆς τοῦ "Διγενῆ". Ἀνάλογες λοιπόν ἐργασίες καί
γιά τά ἄλλα μεσαιωνικά δημώδη κείμενα πρέπει νά ἀποτελοῦν
τή βάση γιά κάθε προσπάθεια ἔκδοσης καί ἐρμηνείας τῶν κει -
μένων αὐτῶν.

Εἰδικά στά προβλήματα τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἑσκοριάλ ἡ με -
λέτη μου κατέληξε σέ συμπεράσματα πού συμβάλλουν στήν ἀπο -
κατάσταση τοῦ κειμένου καί στήν ἐρμηνεία του.

1. Ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Σχετικά μέ τό πρῶτο πρό -
βλημα πού παρουσιάζει ἡ διασκευή, δηλαδή τήν ἀποκατάσταση
τοῦ κειμένου, ἀποδείχτηκε ὅτι οἱ λύσεις πού εἶχαν δοθῆ ὄχι
μόνο δέν ἦταν ἐπαρκεῖς, ἀλλά καί ἀπομάκρυναν τό κείμενο ἀπό
τή γνήσια μορφή του. Μέ τήν προσπάθεια πού ἔκανα, στά πλαί -
σια μιᾶς νέας ἔκδοσης, ἡ διασκευή ἀπαλλάχτηκε ἀπό πολλά
νοσοῦντα χωρία· τύποι πού θά μποροῦσαν νά ἔχουν ιδιαίτερη
θέση σέ μιᾶ γραμματική τῆς μεσαιωνικῆς δημώδους γλώσσας
καταξιώθηκαν, καί έντοπίστηκαν ἄλλοι, ένδεικτικοί γιά τό

γλωσσικό χαρακτήρα και τό ιδίωμα του Έργου.

2. Μετρική μορφή. Στο πρόβλημα της μετρικής μορφής του κειμένου ή στίξη του ίδιου του χειρογράφου δίνει σε μεγάλο βαθμό τη λύση. Το κείμενο δηλαδή είναι γραμμένο βασικά σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο. Οι αποκλίσεις από τη μετρική αυτή μορφή είναι αποδεκτές και ίσως μπορούν να έκδοθούν ως δεκαεπτασύλλαβοι και ως δωδεκασύλλαβοι στίχοι. Η άποψη αυτή θεμελιώνεται και με αντίστοιχες περιπτώσεις άλλων κειμένων γραμμένων κατ'έξοχήν σε δεκαπεντασύλλαβους.

Η λεπτομερής εξέταση των θεωρουμένων ήμιστιχίων της διασκευής, σε συνδυασμό πάλι με τη στίξη του γραφέα και την παρουσία παρόμοιων περιπτώσεων σε άλλα δημόδη κείμενα, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για αυτοτελείς επτασύλλαβους και όκτασύλλαβους. Έπειτα από τις διαπιστώσεις αυτές οι απόψεις του G. Morgan για τη μετρική μορφή του κειμένου αποδεικνύονται άβασιμες.

Οι δεκαπεντασύλλαβοι του κειμένου, όπως παρουσιάζονται στην τελευταία έκδοση, έχουν σε σχετικά μεγάλο ποσοστό τονισμένη την τρίτη ή την ενδέκατη συλλαβή, ενώ είναι γνωστή η τάση των στιχουργών της ύστερομεσαιωνικής περιόδου να αποφεύγουν τον τονισμό αυτό, που δίνει στο στίχο αναπαιστικό ρυθμό. Αν όμως ακολουθήσωμε τον τονισμό του χειρογράφου, τον οποίο παράβλεψε ο τελευταίος έκδοτης του " Διγενή " για να αποκαταστήση τύπους κατά τη γνώμη του όρθούς, θα έχωμε δεκαπεντασύλλαβους με έκδηλη την τάση του διασκευαστή να αποφύγη την κρώμη αυτή μορφή του στίχου.

3. Γλώσσα. Η εξέταση των γλωσσικών φαινομένων του κειμένου και η αναζήτηση και άλλων λόγων, πέρα από τους φωνητικούς, για την έρμηνεία τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο

διασκευαστής του Έσχοριάλ είναι ένας στιχουργός που δέ διαφέρει από τους άλλους της ύστερομεσαιωνικής περιόδου . Γλωσσικού βιασμού, υπερβάλλον αρχαϊστικός ζήλος, χαρακτηριστικό των ήμιμαθών, μνημες λόγιων τύπων, που, και όταν δεν επιβάλλονται, δίνουν ένα ιδιαίτερο χρώμα στους δημοτικότερους τύπους, επίδραση του δημοτικού τραγουδιού, είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά της γλώσσας του. Εκτός όμως απ'αυτά μπορούμε να διακρίνουμε και μερικά ξεχωριστά γλωσσικά στοιχεία, που είναι φανερό ότι οφείλονται στην επίδραση κάποιου ιδιώματος.

4. Ιδίωμα. Για τον καθορισμό του ιδιώματος αυτού έγιναν πολλές προσπάθειες, ο λεπτομερής όμως έλεγχος των στοιχείων στά όποια στηρίζονται οι προσπάθειες αυτές έδειξε ότι επιβάλλεται ή αναζήτηση άλλων, πιο σταθερών κριτηρίων. Η ανεύρεση τέτοιων κριτηρίων, ελάχιστων βέβαια, αποδείχτηκε ότι είναι δυνατή. Μπορούμε δηλαδή να έντοπίσωμε στο κείμενο στοιχεία που άπαντούν άποκλειστικά σε κρητικά κείμενα σύγχρονα του "Διγενή" του Έσχοριάλ και παραμένουν άποκλειστικά και στα κρητικά έργα που είναι νεώτερα από τό κείμενο αυτό. Η επιβίωση έξάλλου και ή διάδοση των στοιχείων αυτών στο σημερινό κρητικό ιδίωμα σε συνδυασμό μέ άλλα βοηθητικά στοιχεία ενεργοῦν άθροιστικά και επτρέπουν την άπόδοση της διασκευής αυτής του "Διγενή" στην Κρήτη μέ μεγαλύτερη πιθανότητα από πριν.

5. Χρονολόγηση. Η χρονολόγηση του κειμένου μπορεί να στηριχτεί στον παραλληλισμό του μέ άλλα κείμενα. Η σύγκριση μέ τό μυθιστόρημα του "Λιβίστρου" δείχνει ότι έχουμε θεματικές όμοιότητες ανάμεσα στα δύο έργα, καθώς και όμοιότητες στον τομέα του φραστικού πλούτου των κειμένων αυτών, της φωνητικής, μορφολογίας και σύνταξης.

Ἡ παρουσία κοινῶν γλωσσικῶν στοιχείων στά δύο ἔργα μπορεῖ νά ἀποδοθῆ, κατά ἓνα μέρος, στό ἐξωτερικό γεγονός ὅτι διασκευές τῶν δύο ἔργων συνυπάρχουν στό χειρόγραφο τοῦ Ἑσκοριάλ γραμμένες μέ τό ἴδιο χέρι. Οὐ θεματικές ὁμοιότητες ὅμως πρέπει νά ὀφείλονται σέ ἐπίδραση πού δέχτηκε ὁ διασκευαστής τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἑσκοριάλ ἀπό μιᾶ παλαιότερη μορφή τοῦ "Λιβίστρου" (ἀντίστροφη σχέση εἶναι μᾶλλον ἀπίθανη, ἐπειδή τά κοινά αὐτά στοιχεία τῶν δύο χειμένων λειτουργοῦν ὀργανικά μόνο στό "Λίβιστρο").

Ἄν δεχτοῦμε τήν ἄποψη αὐτή γιά ἐπίδραση τοῦ "Λιβίστρου" στό "Διγενῆ" τοῦ Ἑσκοριάλ, μποροῦμε νά θεωροῦμε ὡς *terminus post quem* γιά τό χρόνο συγγραφῆς τῆς διασκευῆς αὐτῆς τοῦ "Διγενῆ" τό χρόνο συγγραφῆς τοῦ ἀρχικοῦ "Λιβίστρου". Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο πού μπορεῖ νά χρησιμοποιηθῆ γιά τήν ἀκριβέστερη χρονολόγηση τοῦ χειμένου εἶναι ἡ γλωσσική συγγένεια πού παρουσιάζει μέ τό ἔργο τοῦ Ντελλαπόρτα, διακρίτωση πού μᾶς φέρνει κοντά στά χρόνια πού γράφει ὁ Κρητικός ποιητής (1403-1414).

Ἡ μελέτη τοῦ "Διγενῆ" τοῦ Ἑσκοριάλ καί ἡ μερική ἢ ὀριστική λύση τῶν προβλημάτων πού προτείνει ἡ ἐργασία αὐτή ἐπιτρέπουν καί τήν πραγματοποίηση μιᾶς νέας ἐκδόσης τοῦ ἔργου, ὀριστικότερης ἴσως καί ὀπωσδήποτε καλύτερα θεμελιωμένης.

ΤΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΛΕΞΕΩΝ

άγνωστως	196	άπάρτε	210,246
άγωμε	194	άπέκει	106,177
άδονῶ	73	άπέκειναν	107
άηδονῶ	73	άπέσω	172
άκο	146,193, 203,242	άπιλογιάζω	207,209
άκουλουθῶ	82,144, 209	άπιλογοῦμαι	207,209
ά λάχη	209	άποδά	182,188 , 203
άλησμονῶ	76 ³ ,91	άποδέρνω	103-104 , 209,245
άμέρεμνα	246	άπολησμονῶ	207,209
άναγκάζω	187	άπολιγώνω	180
άνάγκη(βαρέα)	209	άπομακρέας	246
άναγνώθω	190	άπομένω	209
άνακλῶ	177	άποπέφτω	109-110 , 245
άνάμεσα	93	άποσκίασμα τό,	231-232
άναπλοκή,ή,	83,231	άποσύρνω	104,245
άναρωτῶ	207,209	άπόσω	209
άναφηλαφῶ	241	άπότες	204
άνθρωπος γεννημένος	191	άπότι	172
άντάμαν	85	άποχαιρετύζω	92
άντιδονῶ	73	άπῶθεν	145
άξιλάζω	194	άρπάκτης ό,	209,210 , 203-204
άπαντῶ	194		
άπάνω	85,104, 144		

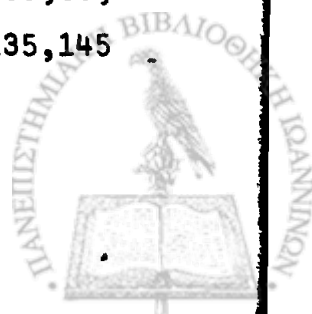
ἄρτε	204-205, 245-246	διαγέρνω	165,189, 210
ἀστεράτος	184-185	διαμοιράζομαι	210
αὖτος	72,135, 141,209	διασυντόμως	192
ἀφηγοῦμαι	95	διατά	81,147
ἀφηγῶ	95-96	δικάζομαι	202
ἄφτω	199	δικολογῶ	202
βάνω	207,209-210	δισουμέα ἡ,	198
— χέρι	207	ἔγγονας ὁ,	93,153
βεργόλικη	154,188- 189	ἐδά	196,210
βουνὴν τό,	73,185, 207	ἐδάρε	235
βρουχῶμαι	143	ἐδάρτε	204-205, 210,235-236
γαληνά	200	ἔδε	186
γαυριάζω	204	εἶντα	210
γέρακας ὁ,	180	εἰς μία(ν)	77,186, 203,207,210
γκρεμνίζω	207,210	ἐλησμονῶ	143
γλυκοσυνοδία μου	205	ἐνιαυτός	84,189, 210,211,236
γλυκοφιλῶ	166,210	ἐντροχώνω	79
γνώθομαι	232-234	ἐξακουστός	82
γνώθω	190-191	ἐξαρέσκια τά,	197-198
γυρεύω(τόν κόσμον)	237	ἐξέχωρος	180
δαμίν	198-199	ἐπέκει	106,177
δενδρόν τό,	107,112-113, 135,207,210	ἐπιβλέπω	90
δερμάτιν τό,	210	ἐπῶθεν	145
δευτερώνω	207,210, 234-235	ἔρον ὁ,	154,236
		ἐταύριν τό,	180
		ζιγώνω	202-203

ἡδονῶ	73	κονομῶ	210
θαραπεύω	144,210	κοπανίζω	200
θαυμάζομαι	210	κοπιάζω	210
θαυμασθή	81,112, 148	κοράσιον τό,	77
(στόν)θεόν σου	96-97	κουλούκι τό,	194-195, 203,210
θέτω	91,189, 203,210	κρῶ	147
θηλύκι(ο)ν τό,	181	κύρης ό,	196
θωρῶ	207	λαλουδίζω	144,176
ἔγκλα ἡ,	195	λέος. ό,	153,177, 199
ἱστία ἡ,	143,172, 207,210	Λίανδρος ό,	143
καβελάρης ό,	142	λιβάδιον τό,	100
κάθομαι (καί)	207	λιλούδι τό,	177
καί (=ότι)	167,209	λογάριον τό,	173
καλή ἡ,	200-201	μαλακίζω	210
καλύγιν τό,	176	μαυρόμματος	182
καλός ό,	200-201	μεδ' (ἔσου)	145,246
κανύσκι(ο)ν τό,	207,210	μέλη καί μέλη	71,225
κατάκλιάνω	192-193, 210	μέρεμνα ἡ,	246
καταρρίζα	135	μεταγνώθω	190-191
καταφιλιῶ	166,210	μετώπιν τό,	173
καταφηλαφῶ	241	μήδε	99,135
κατερωτῶ	180	μοναξία ἡ,	210
καύχαλον τό,	182,201	μοναξός	207,237- 238
καύχισμα τό,	181	μόνος	71
κινῶ (νά)	207,210	μοῦλε	74-75
κοιμοῦμαι(μτβτ.)	83,165, 205	μοῦλος	75
		μουρτεύω	187,188, 238

μοῦρτος τό,	238,187	πέτομαι	174,185,
νεράδα ἤ,	173		210
νῦκος τό,	185	πλάνω	78,192
ὀμαλία ἤ,	182,194	— νά	207
"ὀμμάτια μου"	99	— καί	207
ὀμνέω	183	— τήν στραταν	78,108,
ὄντα(ν)	145,207,		192,230
	210	πίσθη ἤ,	81,148
ὄντε(ν)	145,207,	πλοῦτος τό,	154,207
	210	πολυποθητός	87-88 ,
ὄρά ἤ,	103		91, 95,102,
ὄρέα ἤ,	102-103		103,105
οὐράδιν τό,	179,180	πουλίτσιν τό,	210
ὄψές	192	πρόλοιπος	182
ὄψικλον τό,	176-177,	πρωταμιράς ὁ,	80
	197	Ρωμαίσα ἤ,	78
παντῶς	102	Σαμουσάτο τό,	142
παρά μία(ν)	238	σιμώνω	207,210,243
παραβραδύζομαι	181	σκίον τό,	105, 205-206
παραδικία ἤ,	210-211,	σκιός τό,	106
	238	σκοτάζω	175-176
παρεδείσιν τό,	111,142	σκοτεινά	182,191
παρεκβάλλω	239	σπαθίτσιν τό,	181
παρεποταμία ἤ,	142	στέκω	91
περιαναπαύομαι	239	— καί	207,230-231
περιλαμβάνω	91,166,	— νά	207
	190,207,	στερεύω	187
	210	στοχάζομαι	207,210
περιστέρα ἤ,	88	στρατηός ὁ,	88,93,
περισωρεύομαι	210		135,145

συνοδία	205	χαιράμενος	161,196-
σύρνω	207		197,209
— φωνήν	207	χέρα ή,	207
συχνοκαταφιλιῶ	166	χερίζω	73- 74,
τεῦντα	207,210		186,210,
τρομάρχης ὁ,	111		211,240
τρομαρχιώνας ὁ,	111	χιονέα ή,	221-222
τσιγκριάζω	201	χιονέα ή,	222
ὑπάω	101,145	χοῦμαν τό,	175,247
ὑπαγαίνω	105,207	χρυσόκλημαν	150
ὑπη(γ)αίνω	108,145	ψηλαφῶ	179,180,
φιλιῶ	91,166		210,240-
φισκίνα ή,	177		241
φιτυλός	182,184-	ὡς γιά	150,170
	185,	— γιά νά	170
φλυαροστολίζω	80	— διά	77,149-150
φλυαροστομίζω	80	— διά νά	167
φοινίκιν τό,	240	— διατά	81
φωνιάζω	146,203,	— διατί	170
	210		

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

αίτιατική της αίτιας 163 - του τρόπου 163 - του χρόνου 163 - της ύλης 164 - του τόπου 164 - στη θέση γενικής αντιχαριστικής 164.

άλληλοπάθεια 91, 166.

αναδίπλωση 71, 169, 225.

άσκοπη 144, 209.

αύξηση στην υποτακτική 155 - στην προστακτική 86, 155 - στη μετοχή 155 - διπλή 188.

γενική της αίτιας 163 - της προέλευσης 163 - του τρόπου 163 - ήθλική 163

δεκαεπτασύλλαβοι 132-133.

δεκαπεντασύλλαβοι 128, 135-137.

δυναμική ἔγκλιση 162.

δωδεκασύλλαβοι 133-135.

ἐπένθεση του γ 145.

ἐπτασύλλαβοι 124-129, 131.

ν ανάπτυξη 145-παρασιτικό 85, 93-94, 95-96, 150-153.

ὀκτασύλλαβοι 124-129.

ὀνομαστική στη θέση κλητικής 77, 87, 162-163, 175.

παράλλαξη 167.

προστακτική με πρόταξη της ἀντωνυμίας 166 - 167, 207, 209, 243-244.

σχῆμα ἀνακόλουθο 78, 170-κατά τό νοούμενο 169-ἔλξη 170-σύμφυση 169.

"τσακίσματα" 75, 89, 107-108, 129-130.

ὑπερδιόρθωση 148-150, 209.

ὑποτακτική χωρίς "νά" 76, 160, 162, 168, 209 - με σημασία εὐκτικής 76, 160, 162.

ὑφαίρεση 144.

ΣΤΙΧΟΙ ΔΗΜΩΔΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΟΥ ΔΙΟΡΘΩΝΩ Η ΣΧΟΛΙΑΖΩ

"Αρμούρης" (Κυριακίδη) στ. 84	σ. 76
"Θρήνος Κων/πόλεως" (Michailidis) στ. 21, 25, 122, 124	σ. 132-133
"Ιμπέρλιος" (Κριαρά) στ. 111	σ. 125
" " " στ. 539	σ. "
"Λύβιστρος" Ρ (Μαυροφρύδη) στ. 1093	σ. 234
" " Ν (Wagner) στ. 2237	σ. "
" " Esc (Lambert) στ. 2545	σ. 233-234

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Π α ρ ά ρ τ η μ α *

1 T	7 T
2 T	8 T
3 T	9 κ
4 T	10 T
5 T	11 T
6 H	12 T

* Οἱ ἀριθμοὶ στόν πίνακα πού ἀκολουθεῖ δηλώνουν τοὺς στίχους τῆς διασκευῆς τοῦ Ἑσκοριάλ τοῦ "Διγενῆ", ὅπως τοὺς ἀρίθμησε ὁ Hesseling' σέ παρένθεση σημειώνονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν στίχων τῆς ἔκδοσης Trapp.

Τό siglum (γιά τήν ἐρμηνεία του βλ. στήν ἀρχή τῆς ἐργασίας μου, μετά τῆς βραχυγραφίας) δηλώνει τήν ἔκδοση πού ἀκολουθῶ, ὅταν δέ μέ ἱκανοποιῆ ἡ ἔκδοση Trapp (βλ. καί ὑποσημείωση στό κεφάλαιο: "Στίχοι πού ἐκδίδω").

Προκειμένου γιά τήν ἔκδοση Hesseling, ἀκολουθῶ τῆς γραφές πού προτείνει ὁ ἐκδότης στό κριτικό ὑπόμνημα ὅταν δέ συμβαίνει αὐτό, σημειώνω δίπλα στό siglum H, σέ παρένθεση, τή λέξη " κείμενο ".

Ὅταν ἀκολουθῶ μέν μία ἀπό τῆς γνωστῆς ἐκδόσεις, ἀλλά διαφωνῶ μέ τόν ἐκδότη ὡς πρός ἕνα σημεῖο πού δέν εἶναι πολύ σημαντικό, σημειώνω τήν ἀπόκλιση σέ παρένθεση δίπλα στό siglum τῆς ἔκδοσης.

Ὅταν δέ μέ ἱκανοποιῆ καμία ἔκδοση καί ἀκολουθῶ τήν ἐκδοτική προσπάθεια κάποιου ἄλλου ἐρευνητῆ, σημειώνω δίπλα στό βραχυγραφημένο ὄνομα τοῦ ἐρευνητῆ αὐτοῦ τή σελίδα τῆς ἐργασίας του στήν ὁποία ἐκδίδεται ὁ στίχος ἡμποροῦμε ὅμως νά βροῦμε τό στίχο, ὅπως τόν ἐκδίδει, καί στό τμήμα τῆς ἐργασίας μου " Στίχοι πού ἐκδίδουν ἄλλοι ἐρευνητές" περισσότερες πληροφορίες γιά τό στίχο θά βροῦμε στό κεφάλαιο " Κριτικές παρατηρήσεις στό κείμενο ... ", στήν ἀντίστοιχη παρατήρηση. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τοὺς στίχους πού ὀφείλονται σέ δική μου ἐκδοτική προσπάθεια καί ἔχουν δίπλα στόν ἀριθμό στίχου τό siglum κ (θά τοὺς βροῦμε συγκεντρωμένους στό κεφάλαιο " Στίχοι πού ἐκδίδω").

13 T	43 (40) H
14 T	44 (41) H
15 T	45 (42) H
16 K	46 (43) T
17 T	47 (44) x
18 T	48 (45) T
19 H	49 (46) T
20 H	50 (47) x
21 T	51 (48) T
22 T	52 (49) H
23 T	53 (50) T
24 H	54 (51) T
25 T	55 (52) H
26 T	56 (53) H
27 H	57 (54) T
28 (27) H	58 (55) H
29 (28) T	59 (56) T
30 H	60 (57) T
31 x	61 (58) T
32 (29) T	62 (59) T
33 (30) T	63 (60) T
34 (31) T	64 (61) H
35 (32) T	65 (62) H
36 (33) T	66 (63) H
37 (34) T	67 (64) T
38 (35) H	68 (65) H
39 (36) T	69 (66) x
40 (37) T	70 (67) x
41 (38) T	71 (68) H
42 (39) H	72 (69) T

73 (70) T	103 (97) H
74 (71) H	104 (98) H
75 (72) T (έπολήσασιν)	105 (99) T
76 (73) T	106 (100) T
77 (74) H	107 (101) H
78 (75) T	108 (102) T
79 (76) T	109 (103) H
80 (77) κ	110 (104) H
81 κ	111 (105) T
82 (78) T	112 (106) H
83 (79) T	113 (107) H
84 (80) T	114 (108) H
85 (81) T	115 (109) T
86 (82) H	116 (110) κ
87 H	117 (111) T
88 (83) T	118 (113) T
89 (84) T	119 (112) T
90 (85) T	120 (114) H
91 (86) H	121 (115) κ
92 (87) K	122 (116) T
93 (88) H (μαντάτο)	123 (117) H
94 (89) T	124 (118) T
95 (90) T	125 (119) T
96 (91) T (στόν κόσμον)	126 (120) T
97 (92) T	127 (121) T
98 (93) T	128 (122) H
99 (94) κ	129 (123) H
100 (95) H	130 (124) T
101 H	131 (125) T
102 (96) H	132 (126) T

133 (127) T	163 (159) T
134 (128) T	164 (160) H
135 (129) T	165 H
136 (130) T (γενέας)	166 (161) H
137 (131) H	167 (162) H
138 (133) T	168 (163) κ
139 (134) T	169 (164) H
140 (135) K	170 (165) H
141 (136) H	171 (166) T
142 (137) H	172 (167) T
143 (138) H	173 (168) T (ώρατα)
144 (139) T	174 (169) T
145 (141) κ	175 (156) T (εὐγενείαν)
146 (132) H	176 (157) κ
147 (142) T	177 (158) T
148 (140) T	178 (170) H
149 (143) K	179 (171) K
150 (144) K (ἐντρέφα)	180 (172) T
151 (145) H	181 (173) T
152 (146) H	182 (174) H
153 H	183 (175) T
154 (147) H	184 (176) T
155 (148) T	185 (177) κ
156 (149) H	186 (178) T
157 (150) H	187 (179) T
158 (151) H	188 (180) H
159 (152) T	189 (181) T
160 (153) P σ.345	190 (182) T
161 (154) H	191 (183) T
162 (155) T	192 (184) T

193 (185) H	223 (215) H
194 (186) H	224 (216) T
195 (187) T	225 (217) H
196 (188) T	226 (218) T
197 (189) T	227 (219) T
198 (190) κ	228 (220) T
199 (191) P σ. 344	229 (221) K
200 (192) P σ. 344	230 (222) H
201 (193) P σ. 344	231 (223) T
202 (194) H	232 (224) κ
203 (195) T	233 (224) κ
204 (196) H	234 (225) κ
205 (197) H	235 (226) T
206 (198) T	236 (227) T
207 (199) T	237 (228) T
208 (200) T	238 (229) T
209 (201) κ	239 (230) H
210 (202) P σ. 345	240 (231) T
211 (203) P σ. 345	241 (232) H
212 (204) T	242 (233) T
213 (205) T (έξακουστόν)	243 (234) T
214 (206) T	244 (235) T
215 (207) H	245 (236) T
216 (208) T	246 (237) H
217 (209) T	247 (238) H
218 (210) P σ. 345	248 (239) H
219 (211) T	249 (240) T (δύο)
220 (212) T	250 (241) T
221 (213) T	251 (242) T
222 (214) H	252 (243) T

253 (244) T	283 (278) T
254 (245) T	284 (265) T
255 (246) H	285 (266) T
256 (247) K	286 (267) T
257 (248) H (πάλλο)	287 (268) H
258 (249) T	288 (279) T (είς τό Μ.)
259 (250) H	289 (280) T
260 (251) H	290 (281) T
261 (255) T	291 (282) T
262 (256) T	292 (283) κ
263 (257) K (πολύν)	293 (284) T
264 (252) T	294 (285) H (στόν ά.)
265 (253) H	295 (286) T
266 (254) T	296 (287) T (ό άφέντης)
267 (258) T	297 (288) T
268 (259) T	298 (289) T
269 (260) T	299 (290) T
270 (261) T	300 (291) T (καρδία)
271 (262) H	301 (292) T
272 (263) K	302 (293) T (πολυποθητά)
273 (264) H	303 (294) T
274 (269) T	304 (295) T
275 (270) H (κεύμενο)	305 (296) T
276 (271) T	306 (297) T
277 (272) T	307 (298) T
278 (273) T	308 (299) T
279 (274) T	309 (300) T
280 (275) H	310 (301) K
281 (276) T	311 (302) T (βαρία)
282 (277) H	312 (303) T

313 (304) T	343 (334) H
314 (305) T (γλυκιά)	344 (335) T
315 (306) H	345 (338) T
316 (307) T	346 (336) T
317 (308) H	347 (337) H
318 (309) T	348 (339) T
319 (310) H	349 (340) H
320 (311) H	350 (341) T
321 (312) H	351 (342) T
322 (313) T	352 (343) T
323 (314) T	353 (344) H
324 (315) H	354 (345) T
325 (316) κ	355 (346) T
326 (317) H	356 (347) T
327 (318) P σ. 345	357 (348) T
328 (319) T	358 (349) T
329 (320) H	359 (350) T
330 (321) H	360 (351) κ
331 (322) H	361 (352) K
332 (323) T	362 (353) H
333 (324) T	363 (354) T
334 (325) T	364 (355) H
335 (326) T	365 (356) T
336 (327) H	366 (357) H
337 (328) H	367 (358) H
338 (329) H	368 (360) T
339 (330) H	369 (361) T (κάλυ)
340 (331) T	370 (359) T (<ή>μάχαυρα)
341 (332) H	371 (362) H
342 (333) T	372 (363) T

373 (364) T	402 (395) T
374 (365) T	403 (393) T
375 (366) H	404 (396) T
376 (367) T	405 (397) T
377 (368) T	406 (398) H
378 (369) H	407 (399) T
379 (370) T	408 (400) T
380 (371) H	409 (401) T
381 (372) T	410 (402) T
382 (373) T	411 (403) T
383 (374) T	412 (404) H
384 (375) T	413 (405) H
385 (376) T	414 (406) H
386α '(377α) K	415 (407) H
386β '(377β-378) κ	416 (408) T
387 (379) T (κοῦρον)	417 (409) T
388 (380) M σ. 62	418 (410) H
389 (381) T	419 (411) T
390 (382) H	420 (412) T
391 (383) T	421 (413) T
392 (384) H	422 (414) T
393 (385) T	423 (415) T
394 (386) T	424 (416) T
395 (387) H(ἀπό τῆς θλίψεώς σας)	425 (417) T
396 (388) H(μετά θελήσεώς σας)	426 (418) T
397 (389) H	427 (419) T
398 (390) T	428 (420) T
399 (391) H	429 (421) T (καλουκωσίες)
400 (392) H	430 (422) H
401 (394) T	431 (423) T

432 (424) H	462 (454) T (όπου)
433 (425) T	463 (455) H
434 (426) T	464 (456) T
435 (427) H	465 (457) H
436 (428) H	466 (458) T
437 (429) T	467 (459) T
438 (430) T	468 (460) T
439 (431) H	469 (461) T
440 (432) H (θέλωμε)	470 (462) T
441 (433) T	471 (463) T (πολυποθητήν)
442 (434) T	472 (464) T
443 (435) T	473 (465) T
444 (436) H	474 (466) H
445 (437) T	475 (467) K
446 (438) T	476 (468) H
447 (439) H	477 (469) T
448 (440) x	478 (470) T
449 (441) T	479 (471) H
450 (442) T	480 (472) T
451 (443) x	481 (473) T (γλυκία)
451(443)β'-452(444) x	482 (474) T
453 (445) T	483 (475) H
454 (446) T (ΰδης-Συρίαν)	484 (476) x
455 (447) H	485 (477) H
456 (448) T	486 (478) T
457 (449) H	487 (479) H
458 (450) T	488 (480) H (μήδε)
459 (451) H	489 (481) T
460 (452) T	490 (482) T
461 (453) H	491 (483) H

492 (484) T	522 (514) T
493 (485) T	523 (515) H (κεείμενο)
494 (486) T	524 (516) H
495 (487) T	525 (517) T (ἀγωμέ τα)
496 (488) T	526 (518) H
497 (489) T	527 (519) T
498 (490) T	528 (520) T
499 (491) T	529 (521) H
500 (492) T (δν)	530 (522) T
501 (493) T	531 (523) T
502 (494) H	532 (524) T (όπου)
503 (495) H	533 (525) P σ. 346
504 (496) H (στρατηού)	534 (526) P σ. 346
505 (497) T	534 (526α') P σ. 346
506 (498) K	535 (527) T
507 (499) T (Έγγοναν-Μαϊακή)	536 (528) T
508 (500) H (τό)	537 (529) H
509 (501) K	538 (530) T
510 (502) H (σχηνοκοπημένας)	539 (531) T (καρδία)
511 (503) T	540 (532) H
512 (504) T	541 (533) H
513 (505) T	542 (534) T
514 (506) T	543 (535) H
515 (507) H	544 (536) κ
516 (508) H	544 (536α') κ
517 (509) T	545 (537) H
518 (510) T	546 (538) H
519 (511) T	547 (539) H
520 (512) T	548 (540) H (ἀμή'ναε)
521 (513) T	549 (541) T

550 (542) T	577 (570) H
551 (543) H (έτρέχαν)	578 (571) H
552 (544) H	579 (572) T
553 (545) T	580 (573) T
554 (546) H (όπού)	581 (574) T
555 (547) T	582 (-) H
556 (548) H	583 (575) H
557 (549) K	584 (576) K
558 (550) T	585 (577) H
559 (551) H	586 (578) H
560 (552) T	587 (579) T
561 (553) T	588 (580) T
562 (554) H	589 (581) T
563 (555) T	590 (582) T (άγαπούνται)
564 (556) H	591 (583) T
565 (557) T	592 (584) H
566 (558) T	593 (585) T
567 (559) T	594 (586) T
567 κ	595 (587) T
568 (560) T	596 (-) H
568 (561) T	596α (588) κ
569 (562) H (πολυκοθητήν)	597 (589) T
570 (563) H	597 (590) T ([έχειρον]-γυναικαδελφού)
571 (-) κ	598 (591) T
571 (564) T	599 (592) H
572 (565) T	600 (593) H (όπού)
573 (566) T	601 (594) H
574 (567) T	602 (595) H
575 (568) H	603 (596) T
576 (569) T	604 (597) κ

604 (597)α' κ	634 (718) T
605 (598) H	635 (719) H
606 (599) T	636 (720) T
607 (600) T	637 (-) H
608 (601) H	638 (721) T
609 (602) H	639 (722) T
610 (641) H	640 (723) κ
611 (642) H	641 (724) H
612 (649) H	642 (725) κ
613 (643) H	643 (726) T
614 (650) H	644 (727) T
615 (645) T	645 (728) T
616 (646) H	646 (729) H
617 (647) T	647 (730) H(εΐχε-ἀποκάτω)
618 (648) T	648 (731) T
619 (644) κ	649 (732) H
620 (704) H (ἔδωσε)	650 (733) H
621 (705) H	651 (734) T
622 (706) T	652 (735) T
623 (707) H	653 (736) H
624 (708) T	654 (737) T
625 (709) κ	655 (738) H
626 (710) T (ὁδῆ)	656 (739) T
627 (711) H	657 (740) H
628 (712) H	658 (741) T
629 (713) T	659 (742) T
630 (714) T	660 (743) T
631 (715) T	661 (744) T
632 (716) H	662 (745) κ
633 (717) H	663 (746) H

664 (747) T	694 (777) H
665 (748) H	695 (778) T
666 (749) H	696 (779) H
667 (750) H	697 (780) T
668 (751) T	698 (781) H
669 (752) T	699 (782) H
670 (753) T	700 (783) T (ραβδία)
671 (754) H (γέρον,τά μέ λ.)	701 (784) H
672 (755) T	702 (603) T (φιλεῦν-φιλεῖ)
673 (756) H	703 (604) T
674 (757) T (μία)	704 (605) H
675 (758) T	705 (606) T
676 (759) H	706 (607) H (πόθον)
677 (760) H	707 (608) H
678 (761) T	708 (609,610) P σ. 344
679 (762) K	709 (611) T
680 (763) H	710 (612) H
681 (764) H	711 (613) H
682 (765) H	712 (614) T
683 (766) H	713 (615) Πόμτρ.(βλ. παρατήρ. στό στ.)
684 (767) H	714 (616) H
685 (768) H	715 (617) T
686 (769) H	716 (618) H
687 (770) H (γέρονταν)	717 (619) T
688 (771) T	718 (620) H
689 (772) T	719 (621) T
690 (773) T	720 (622) κ
691 (774) H (κατάβωμεν)	721 (623) T
692 (775) H	722 (624) T
693 (776) H	723 (625) T

724 (626) H(στήν Σ.ά. εἰς	754 (666) T
725 (627) H Βαβυλώνα)	755 (667) T
726 (628) H(κεῖμενο)	756 (668) T
727 (629) H	757 (669) T (δύο)
728 (630) K	758 (670) T
729 (631) T	759 (671) H
730 (632) T	760 (672) K
731 (633) T	761 (673) H
732 (634) K(τό Ἡράκλεος)	762 (674) K
733 (635) T	763 (675) T
734 (636) H	764 (676) H (αὐτα)
735 (637) T	765 (677) H
736 (638) H(ὁ εἶς)	766 (678) H
737 (639) T	767 (679) H (ἀπάνω)
738 (640) T	768 (680) T (ραβδέα)
739 (651) H	769 (681) H
740 (652) K	770 (682) H
741 (653) K	771 (683) H
742 (654) T	772 (684) T
743 (655) H	773 (685) H
744 (656) T	774 (686) T
745 (657) T(χωριάτων)	775 (687) T
746 (658) T	776 (688) H
747 (659) H	777 (689) T
748 (660) T	778 (690) T
749 (661) H(κεῖμενο)	779 (691) T
750 (662) T(ἀνδραγαθῆς)	780 (692) T
751 (663) H	781 (693) T
752 (664) H	782 (694) T
753 (665) H	783 (695) T

784 (696) H	814 (807) K
785 (697) H	815 (808) T
786 (698) T	816 (809) T
787 (699) H	817 (810) T
788 (700) H	818 (811) H
789 (701) T (θελος)	819 (812) T
790 (702) H	820 (813) H
791 (703) T	821 (814) T
792 (785) T	822 (815) T
793 (786) H	823 (816) T
794 (787) T	824 (817) T
795 (788) P σ. 346	825 (818) T (ἐκδότσεν)
• 796 (789) P σ. 346	826 (819) H
797 (790) T	827 (820) T
798 (791) T	828 (821) T
799 (792) K	829 (822) H
800 (793) T	830 (823) T
801 (795) K	831 (824) T
802 (794) H	832 (825) H
803 (796) T	833 (826) T
804 (797) T	834 (827) T
805 (798) T	835 (828) T
806 (799) T	836 (829) T
807 (800) T	837 (830) T
808 (801) P σ. 342	838 (831) T
809 (802) H	839 (832) T
810 (803) T	840 (833) T
811 (804) T	841 (834) T
812 (805) T	842 (835) T
813 (806) T	843 (836) H (κινέμνοστην)

844 (837) Η (ἔφεγγε[ν])	874 (866) Τ
845 (838) Τ	875 (867) Τ
846 (839) Η	876 (868) Τ
847 (840) Τ (ἔσϋ, κόρη)	877 (869) Η
848 (841) Τ	878 (870) Τ
849 (842) Τ	879 (871) Τ
850 (843) Η	880 (872) Τ
851 (844) κ	881 (873) Τ
852 (845) Τ	882 (874) Τ
853 (846) Τ	883 (875) Η
854 (847) Η	884 (876) Ρ σ. 346
855 (848) Τ	885 (877) Τ
856 (849) Η	886 (878) Τ
857 (850) Η	887 (879) Τ
858 (851) Τ	888 (880) Τ
859 (852) Τ	889 (881) Τ
860 (853) Η	890 (882) Τ
861 (854) Η	891 (883) Τ
862 (855) Τ	892 (884) Η
863 (856) Η	893 (885) Κ
864 (857) Τ	894 (886) Η
865 (858) Τ	895 (887) Τ
866 (859) Η	896 (888) Τ
867 (860) Τ	897 (889) Τ
868 (861) Τ	898 (890) Τ
869 (862) Η	899 (891) Η
870 (863) Η (κεϋμενο)	900 (892) Τ
871 (864) Τ	901 (893) Τ
872 (865) Τ	902 (894) Τ
873 (-) Η	903 (895) Τ

904 (896) T (θηρία)	934 (925) P σ.344
905 (897) H	935 (926) H
906 (898) H	936 (927) T
907 (899) T (μήδε)	937 (928) Κυριακ. σ. 27
908 (900) H	938 (929) T
909 (-) H	939 (930) T
910 (901) H	940 (931) T
911 (902) H	941 (932) H
912 (903) T	942 (933) T
913 (904) T	943 (934) T
914 (905) H	944 (935) T
915 (906) T (γλυκία)	945 (936) H
916 (907) T	946 (937) T
917 (908) T	947 (938) T
918 (909) T	948 (939) κ
919 (910) T (ήχόν)	949 (940) T
920 (911) T (έχάσα)	950 (941) T
921 (912) T	951 (942 καύ 943) T
922 (913) T	952 (944) T (της)
923 (914) T	953 (945) T
924 (915) H	954 (946) T
925 (916) T	955 (947) H
926 (917) H (τόν έγν.)	956 (948) T
927 (918) H	957 (949) H
928 (919) T	958 (950) T
929 (920) T	959 (951) H
930 (921) H	960 (952) H (πλέο)
931 (922) T	961 (953) T (έκάτσε την)
932 (923) T	962 (954) T
933 (924) T	963 (955) T (έδωκεν)

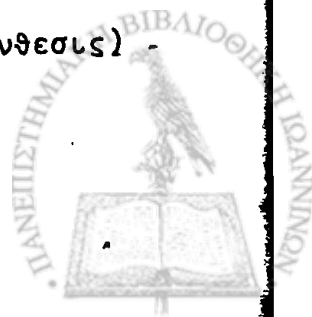
964 (956) T	993 (986) T
965 (957) T	994 (987) T
966 (958) K	995 (988) T
967 (959) H	996 (989) T
968 (960) T	997 (990) H
969 (961) T	998 (991) T
970 (962) P σ. 344 (φαρία)	999 (992) T
971 (963) T (ἀρπάξουσιν)	1000 (993) T
972 (964) T	1001 (994) T
973 (965) T	1002 (995) T
973 (966) T	1003 (996) T
974 (967) T	1004 (997) H
975 (968) T (ἐδῶκεν)	1005 (998) κ
976 (969) T	1006 (999) κ
977 (970) H	1007 (1000) κ
978 (971) T	1007 (1000α')κ
979 (972) H	1008 (1001) T
980 (973) T	1009 (1002) T
981 (974) H	1010 (1003) T
982 (975) T	1011 (1004) κ
983 (976) H	1012 (1005) T
984 (977) H	1013 (1006) T
985 (978) H	1014 (1007) T
986 (979) H	1015 (1008) T
987 (980) T	1016 ( ) H
988 (981) T	1017 (1009) T
989 (982) T	1018 (1010) T
990 (983) T	1019 (1011) K
991 (984) T	1020 (1012) H
992 (985) T	1021 (1013) T

1022 (1014) T	1052 (1043) T
1023 (-) H	1053 (1044) T
1024 (1015) H	1054 (1045) T
1025 (1016) T	1055 (1046) T
1026 (1017) T (στάς κατακρύας)	1056 (1047) T
1027 (1018) H (ἀπέκει)	1057 (1048) T
1028 (1019) H	1058 (1049) T
1029 (1020) T	1059 (1050) T
1030 (1021) T	1060 (1051) T
1031 (1022) T	1061 (1053) T
1032 (1023) T	1062 (1054) T
1033 (1024) H (τζουκάνας)	1063 (1052) T
1034 (1025) T	1064 (1055) T
1035 (1026) H	1065 (1056) H (δύο)
1036 (1027) T	1066 (1057) H
1037 (1028) T (κολυκοθητόν)	1067 (1058) T
1038 (1029) T (παντῶς)	1068 (1059) T
1039 (1030) T	1069 (1060) T
1040 (1031) T	1070 (1061) T
1041 (1032) T	1071 (1062) T
1042 (1033) T (κολυκοθητόν)	1072 (1063) T
1043 (1034) H	1073 (1064) T (Συρίαν)
1044 (1035) H	1074 (1065) H
1045 (1036) H	1075 (1066) T
1046 (1037) H	1076 (1067) T
1047 (1038) T	1077 (1073) H
1048 (1039) K	1078 (1068) H
1049 (1040) T	1079 (1069) T
1050 (1041) T	1080 (1070) H
1051 (1042) T	1081 (1071) T (έδωκαν-θηρίον)

1082 (1072) T	1112 (1103) H
1083 (1074) T	1113 (1104) H
1084 (1075) H	1114 (1105) K
1085 (1076) T	1115 (1106) T
1086 (1077) H	1116 (1107) H (πολυποθητήν)
1087 (1084) H	1117 (1108) T
1088 (1085) T	1118 (1109) H (μύαν)
1089 (1086) K	1119 (1110) T
1090 (1087) T	1120 (1111) H (κοράσιο)
1091 (1088) T	1121 (1112) T
1092 (1078) T	1122 (1113) H
1093 (1079) T	1123 (1114) T
1094 (1080) T	1124 (1115) T
1095 (1682) T	1125 (1116) H (καλάμι)
1096 (1683) T	1126 (1117) H
1097 (1083) H	1127 (1118) T
1098 (1089) T	1128 (1119) T
1099 (1090) T	1129 (1120) H
1100 (1091) T	1130 (1121) T
1101 (1092) H	1131 (1122) H
1102 (1093) H (όρέαν)	1132 (1123) T
1103 (1094) T	1133 (1124) T
1104 (1095) T ("σέ"άντι "νά")	1134 (1125) T
1105 (1096) T	1135 (1126) T
1106 (1097) H	1136 (1127) H
1107 (1098) T	1137 (1128) K
1108 (1099) T	1138 (1129) T
1109 (1100) T	1139 (1130) H
1110 (1101) T	1140 (1131) T
1111 (1102) T	1141 (1132) T (παρένθεσις)

1142 (1133) T	1172 (1163) K
1143 (1134) H	1173 (1164) T
1144 (1135) H (ήγρώσε)	1174 (1165) T
1145 (1136) H	1175 (1166) T
1146 (1137) T	1176 (1167) H
1147 (1138) T	1177 (1168) H
1148 (1139) T	1178 (1169) H
1149 (1140) H	1179 (1170) H
1150 (1141) H (έβγῆκε)	1180 (1171) T
1151 (1142) T	1181 (1172) T
1152 (1143) T	1182 (1173) κ
1153 (1144) T (μακρέας)	1183 (1174) K
1154 (1145) T	1184 (1175) κ
1155 (1146) T	1185 (1176) H (αύτη)
1156 (1147) T	1186 (1177) T
1157 (1148) T	1187 (1178) T
1158 (1149) T	1188 (1179) T
1159 (1150) T	1189 (1180) T
1160 (1151) T	1190 (1181) T
1161 (1152) T	1191 (1182) T
1162 (1153) H	1192 (1183) K
1163 (1154) H	1193 (1184) K
1164 (1155) H	1194 (1185) T
1165 (1156) T (ἀποχωρισίας)	1195 (1186) Ε σ. 562
1166 (1157) T	1196 (1187) T
1167 (1158) T	1197 (1188) T
1168 (1159) T	1198 (1189) T
1169 (1160) T	1199 (1190) T
1170 (1161) T	1200 (1191) T
1171 (1162) T	1201 (1192) T

1202 (1193) κ	1232 (1223) Η
1203 (1194) Τ	1233 (1224) Τ
1204 (1195) Τ	1234 (1225) Η
1205 (1196) Τ	1235 (1226) Τ
1206 (1197) Τ	1236 (1227) Η
1207 (1198) Τ	1237 (1228) Η
1208 (1199) Η	1238 (1229) Τ
1209 (1200) Τ	1239 (1230) Τ
1210 (1201) Η (σ'αύτην)	1240 (1231) Τ
1211 (1202) Η	1241 (1232) Η
1212 (1203) Τ	1242 (1233) Τ
1213 (1204) Τ	1243 (1234) Τ
1214 (1205) Τ	1244 (1235) Τ (τό & λογον)
1215 (1206) Τ	1245 (1236) Τ
1216 (1207) Η	1246 (1237) Η
1217 (1208) Τ	1247 (1238) Η (δενδροῦ)
1218 (1209) Τ	1248 (1239) Τ
1219 (1210) Τ	1249 (1240) Τ
1220 (1211) Τ	1250 (1241) Τ
1221 (1212) Τ	1251 (1242) Η (σκουταρίου)
1222 (1213) Η	1252 (1243) Τ
1223 (1214) Η	1253 (1244) Τ
1224 (1215) Τ	1254 (1245) Τ
1225 (1216) Τ	1255 (1246) Η
1226 (1217) Τ (δύο)	1256 (1247) Τ
1227 (1218) Τ	1257 (1248) Τ
1228 (1219) Τ	1258 (1249) Τ
1229 (1220) Τ	1259 (1250) Τ
1230 (1221) Τ	1260 (1251) Τ
1231 (1222) Τ	1261 (1252) Η

1262 (1253) T	1292 (1283) T
1263 (1254) T (κρύα)	1293 (1284) T
1264 (1255) T	1294 (1285) H
1265 (1256) T	1295 (1286) T
1266 (1257) T	1296 (1287) T
1267 (1258) T (βίαν)	1297 (1288) T
1268 (1259) H	1298 (1289) T
1269 (1260) H	1299 (1290) H
1270 (1261) T (σπαθέαν)	1300 (1291) T
1271 (1262) H	1301 (1292) T
1272 (1263) T	1302 (1293) T
1273 (1264) T	1303 (1294) T
1274 (1265) T	1304 (1295) T
1275 (1266) κ	1305 (1296) T
1276 (1267) T	1306 (1297) T
1277 (1268) T	1307 (1298) T
1278 (1269) T	1308 (1299) T
1279 (1270) K (κελτόμενον)	1309 (1300) T
1280 (1271) H	1310 (1301) H
1281 (1272) T	1311 (1302) T
1282 (1273) T	1312 (1303) T
1283 (1274) H	1313 (1304) κ
1284 (1275) T	1314 (1305) T
1285 (1276) T	1315 (1306) T
1286 (1277) T	1316 (1307) T
1287 (1278) T	1317 (1308) T
1288 (1279) T	1318 (1309) T
1289 (1280) H (περυσήν)	1319 (1310) T
1290 (1281) T	1320 (1311) T
1291 (1282) T	1321 (1312) H

1322 (1313) T	1352 (1343) T
1323 (1314) T	1353 (1344) H
1324 (1315) T	1354 (1345) H
1325 (1316) T	1355 (1346) T
1326 (1317) T	1356 (1347) H
1327 (1318) T	1357 (1348) T
1328 (1319) T	1358 (1349) T (στράτα ἐπίασεν)
1329 (1320) κ	1359 (1350) T
1330 (1321) H	1360 (1351) H
1331 (1322) T	1361 (1352) T
1332 (1323) T	1362 (1353) H (ἄφηκες)
1333 (1324) K	1363 (1354) T
1334 (1325) K	1364 (1355) T
1335 (1326) H	1365 (1356) H
1336 (1327) T	1366 (1357) H
1337 (1328) T	1367 (1358) H
1338 (1329) T	1368 (1359) T
1339 (1330) K ("τό" ἀντί "τά")	1369 (1360) T
1340 (1331) T	1370 (1361) H
1341 (1332) K	1371 (1362) T
1342 (1333) H	1372 (1363) T
1343 (1334) T	1373 (1364) T
1344 (1335) T	1374 (1365) T
1345 (1336) H	1375 (1366) H
1346 (1337) κ	1376 (1367) T
1347 (1338) K	1377 (1368) T
1348 (1339) T	1378 (1369) T
1349 (1340) T	1379 (1370) T
1350 (1341) H	1380 (1371) T
1351 (1342) T	1381 (1372) H

1382 (1373) H	1412 (1403) T
1383 (1374) P σ. 347	1413 (1404) H
1384 (1375) T	1414 (1405) T
1385 (1376) T	1415 (1406) H
1386 (1377) T	1416 (1407) T
1387 (1378) T	1417 (1408) T
1388 (1379) H	1418 (1409) H
1389 (1380) T	1419 (1410) H
1390 (1381) T	1420 (1411) T
1391 (1382) T	1421 (1412) H
1392 (1383) T	1422 (1413) T
1393 (1384) T	1423 (1414) T
• 1394 (1385) H (ἔδεε)	1424 (1415) K
1395 (1386) T	1425 (1416) H
1396 (1387) H	1426 (1417) T
1397 (1388) T (καὶ ἄν)	1427 (1418) H
1398 (1389) T (καὶ ἄν)	1428 (1419) T
1399 (1390) T	1429 (1420) T
1400 (1391) T	1430 (1433) T
1401 (1392) T	1431 (1434) K (λέγουσι)
1402 (1393) T	1432 (1435) T
1403 (1394) H	1433 (1436) H
1404 (1395) H	1434 (1437) T
1405 (1396) T	1435 (1438) T
1406 (1397) H	1436 (1439) H
1407 (1398) H	1437 (1440) T
1408 (1399) H	1438 (1441) T
1409 (1400) H	1439 (1442) T
1410 (1401) T	1440 (1443) T
1411 (1402) P σ. 347	1441 (1444) T

1442 (1445) H	1472 (1432) P σ. 344
1443 (1446) T	1473 (1464) T
1444 (1447) H	1474 (1465) T
1445 (1448) H	1475 (1466) T
1446 (1449) T (έδωσα)	1476 (1467) T
1447 (1450) T (δισσομέας)	1477 (1468) T
1448 (1451) T	1478 (1469) κ
1449 (1452) T	1479 (1470) T
1450 (1453) T	1480 (1471) T
1451 (1454) T	1481 (1472) T
1452 (1455) T	1482 (1473) T
1453 (1456) T	1483 (1374) T
1454 (1457) T	1484 (1475) P σ. 348
1455 (1458) T	1485 (1476) P σ. 348
1456 (1459) H	1486 (1477) T
1457 (1460) H	1487 (1478) T (χλυέαν)
1458 (1461) H	1488 (1479) T
1459 (1462) H	1489 (1480) T
1460 (1463) H	1490 (1481) H
1461 (1421) T	1491 (1482) T
1462 (1422) T	1492 (1483) T
1463 (1423) T	1493 (1484) T
1464 (1424) T	1494 (1485) T
1465 (1425) K	1495 (1486) T
1466 (1426) T	1496 (1487) T
1467 (1427) T	1497 (1488) κ
1468 (1428) T	1498 (1489) H
1469 (1429) T	1499 (1490) T
1470 (1430) H	1500 (1491) T
1471 (1431) T	1501 (1492) κ

1502 (1493) T	1532 (1522) T
1503 (1494) T	1533 (1523) T
1504 (1495) T	1534 (1524) T
1505 (1496) H	1535 (1525) T
1506 (1497) T	1536 (1526) T
1507 (1498) T	1537 (1527) T
1508 (1499) T	1538 (1528) H (λείπειν)
1509 (1500) T	1539 (1529) T
1510 (1501) T	1540 (1530) H
1511 (1502) T	1541 (1531) T
1512 (1503) T	1542 (1546) T
1513 (1504) T	1543 (1547) T
1514 (1505) T	1544 (1548) T
1515 (1506) H	1545 (1549) H
1516 (1507) H	1546 (1550) T
1517 (1508) H	1547 (1551) T
1518 (1509) T	1548 (1552) H
1519 (1510) T	1549 (1537) H
1520 (1511) H	1550 (1538) H
1521 (1512) T	1551 (1539) T
1522 (1513) T	1552 (1540) T
1523 (1514) T	1553 (1541) T
1524 (1515) T	1554 (1542) H
1525 (1516) T	1555 (1543) T
1526 (1517) H (κεθυμάν)	1556 (1544) H
1527 (-) H	1557 (1545) H
1528 (1518) T	1558 (1532) T (σπαθίαν)
1529 (1519) T	1559 (1533) T
1530 (1520) T	1560 (1534) T
1531 (1521) T	1561 (1535) T

1562 (1536) T	1592 (1582) H
1563 (1553) T	1593 (1583) T
1564 (1554) T	1594 (1584) H
1565 (1555) H	1595 (1585) H
1566 (1556) T	1596 (1586) T
1567 (1557) T	1597 (1587) T
1568 (1558) T	1598 (1588) H
1569 (1559) T	1599 (1589) T
1570 (1560) T	1600 (1590) T
1571 (1561) T	1601 (1591) T
1572 (1562) T	1602 (1592) T
1573 (1563) T	1603 (1593) T
1574 (1564) T	1604 (1594) T
1575 (1565) T	1605 (1595) T
1576 (1566) T	1606 (1081) T
1577 (1567) T	1607 (1082) T
1578 (1568) T	1608 (1596) T
1579 (1569) H	1609 (1597) H
1580 (1570) K	1610 (1598) T (ήλζου)
1581 (1571) T	1611 (1599) H
1582 (1572) T	1612 (1600) H
1583 (1573) T	1613 (1601) T
1584 (1574) T	1614 (1602) T
1585 (1575) T	1615 (1603) H
1586 (1576) T	1616 (1604) T
1587 (1577) T	1617 (1605) T
1588 (1578) H	1618 (1606) T
1589 (1579) T	1619 (1607) K
1590 (1580) H (σέλα)	1620 (1608) T
1591 (1581) T	1621 (1609) T

1622 (1610) T	1652 (1643) T
1623 (1611) T	1653 (1644) H
1624 (1612) H	1654 (1645) T
1625 (1613) T	1655 (1646) T
1626 (1614) K	1656 (1647) H
1627 (1615) T	1657 (1638) H
1628 (1616) κ	1658 (1639) T
1629 (1617) T	1659 (1640) T
1630 (1618) H (κείμενο)	1660 (1648) T
1631 (1619) K	1661 (1649) T
1632 (1620) T	1662 (1650) T
1633 (1621) H	1663 (1651) T
1634 (1622) T	1664 (1652) T
1635 (1623) T	1665 (1653) H
1636 (1624) H	1666 (1654) T
1637 (1625) T	1667 (1655) T
1638 (1626) T	1668 (1656) T
1639 (1627) H	1669 (1657) T
1640 (1628) T	1670 (1658) T
1641 (1629) T	1671 (1659) T
1642 (1630) T	1672 (1660) T
1643 (1631) T	1673 (1661) H
1644 (1632) κ	1674 (1662) T
1645 (1633) H	1675 (1663) T
1646 (1634) T	1676 (-) H
1647 (1635) T	1677 (1664) H
1648 (1636) κ	1678 (1665) T
1649 (1637) H	1679 (1666) T
1650 (1641) T	1680 (1667) T
1651 (1642) T	1681 (1668) T

1682 (1669) T	1712 (1701) T
1683 (1670) T	1713 (1702) T
1684 (1671) T	1714 (1703) T
1685 (1672) T	1715 (1704) T
1686 (1673) T	1716 (1705) T
1687 (1674) T	1717 (1706) T
1688 (1675) T	1718 (1707) T
1689 (1676) H	1719 (1708) H
1690 (1677) T	1720 (1709) H
1691 (1678) T	1721 (1710) T
1692 (1679) H	1722 (1711) T
1693 (1680) T	1723 (1712) H
1694 (1681) T	1724 (1713) T
1695 (1684) T	1725 (1714) T
1696 (1685) T	1726 (1715) κ
1697 (1686) T	1727 (1716) H (κεύμενο)
1698 (1687) T	1728 (1717) T
1699 (1688) H	1729 (1718) Η
1700 (1689) T	1730 (1719) T
1701 (1690) H	1731 (1720) T
1702 (1691) T	1732 (1721) T
1703 (1692) T	1733 (1722) T
1704 (1693) H	1734 (1723) T
1705 (1694) T	1735 (1724) T
1706 (1695) T	1736 (1725) H
1707 (1696) T	1737 (1726) H
1708 (1697) T	1738 (1727) H
1709 (1698) H	1739 (1728) T
1710 (1699) T	1740 (1729) T
1711 (1700) T	1741 (1730) T

1742 (1731) T	1772 (1761) T
1743 (1732) H	1773 (1762) T
1744 (1733) T	1774 (1774) T
1745 (1734) H	1775 (1775) T
1746 (1735) T	1776 (1776) T
1747 (1736) H (έβοήθησεν)	1777 (1777) T
1748 (1737) H	1778 (1778) T
1749 (1738) H	1779 (1786) T
1750 (1739) T	1780 (1787) H
1751 (1740) T	1781 (1788) T
1752 (1741) H	1782 (1789) T
1753 (1742) H	1783 (1790) H
1754 (1743) H	1784 (1791) H
1755 (1744) H	1785 (1792) H
1756 (1745) H	1786 (1793) H
1757 (1746) T	1787 (1763) H
1758 (1747) T	1788 (1764) T
1759 (1748) H	1789 (1765) H
1760 (1749) H	1790 (1766) T
1761 (1750) H	1791 (1767) T
1762 (1751) T	1792 (1768) T
1763 (1752) T	1793 (1769) T
1764 (1753) H	1794 (1770) T
1765 (1754) H	1795 (1771) T
1766 (1755) T	1796 (1772) T
1767 (1756) H	1797 (1773) T
1768 (1757) H	1798 (1779) T
1769 (1758) T	1799 (1780) T
1770 (1759) H	1800 (1781) T
1771 (1760) H	1801 (1782) T

1802 (1783) T	1832 (1821) Πδμτρ. (βλ. παρατήρ.
1803 (1784) T	1833 (1822) T στο στ.)
1804 (1785) T	1834 (1823) T
1805 (1794) T	1835 (1824) T
1806 (1795) T	1836 (1825) T
1807 (1796) T	1837 (1826) T
1808 (1797) T	1838 (1827) T
1809 (1798) T	1839 (1828) T
1810 (1799) T	1840 (1829) T
1811 (1800) κ	1841 (1830) T
1812 (1801) T	1842 (1831) T
1813 (1802) T	1843 (-) (όβελιστέος κατά
1814 (1803) T	1844 (1832) T τόν Πδμτρ.)
1815 (1804) T	1845 (1833) H
1816 (1805) T	1846 (1834) H
1817 (1806) T	1847 (1835) T
1818 (1807) T	1848 (1836) T
1819 (1808) T	1849 (1837) T
1820 (1809) K	1850 (1838) T
1821 (1810) K	1851 (1839) T
1822 (1811) T	1852 (1840) T
1823 (1812) H	1853 (1841) T
1824 (1813) K	1854 (1842) T
1825 (1814) T	1855 (1843) T
1826 (1815) T	1856 (1844) T
1827 (1816) T	1857 (1845) T
1828 (1817) T	1858 (1846) T
1829 (1818) T	1859 (1847) T
1830 (1819) T (παντῶν)	1860 (1848) H
1831 (1820) T	1861 (1849) T

1862 (1850) T

1863 (1851) T

1864 (1852) T

1865 (1853) T

1866 (1854) T

1867 (1855) Kr. σ. 339
